

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

Гринюк Володимир Олексійович

УДК 343.101 (477)

**ФУНКЦІЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ
УКРАЇНИ: ПРАВОВІ, ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант:

Погорецький Микола Анатолійович

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	21
1.1 Стан наукового дослідження функції обвинувачення в кримінальному провадженні.....	21
1.2 Поняття та зміст функції обвинувачення у кримінальному провадженні	34
1.3 Становлення та розвиток функції обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі.....	74
1.4 Суб'єкти обвинувачення та види реалізації ними функції обвинувачення.....	89
1.5 Предмет і зміст обвинувачення.....	129
1.6 Міжнародні стандарти реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні.....	142
1.6.1 Функція обвинувачення в міжнародно-правових актах і практиці Європейського суду з прав людини.....	142
1.6.2 Функція обвинувачення в країнах англо-американської та континентальної правових систем.....	158
Висновки до розділу.....	168
РОЗДІЛ 2	
РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	172
2.1 Формування обвинувачення на стадії досудового розслідування...	172
2.2 Умови та процесуальний порядок повідомлення про підозру.....	187

2.3 Обвинувальний акт та його значення при формуванні обвинувачення.....	208
Висновки до розділу.....	221
РОЗДІЛ 3	
РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ ТА ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	224
3.1 Підтримання публічного обвинувачення під час підготовчого провадження та судового розгляду.....	224
3.2 Реалізація функції обвинувачення в системі повноважень прокурора під час перегляду судових рішень.....	282
Висновки до розділу.....	295
РОЗДІЛ 4	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ В ОКРЕМИХ ПОРЯДКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	299
4.1 Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні на підставі угод.....	299
4.2 Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.....	323
4.3 Особливості реалізації функції обвинувачення щодо окремої категорії осіб і здійснення спеціального досудового та судового провадження.....	331
Висновки до розділу.....	352
ВИСНОВКИ.....	356
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	365
ДОДАТКИ.....	423

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр судових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
СКС	Статут кримінального судочинства
МКС	Міжнародний кримінальний суд
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
СРД	слідчі (розшукові) дії
абз.	абзац
п.	пункт
ст.	стаття
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю обумовлюється наявністю дієвих законодавчих механізмів здійснення повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади. Важливу роль у цьому напрямі відведено суб'єктам кримінального процесу, які реалізують функцію обвинувачення у кримінальному провадженні.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України дає можливість стверджувати, що суб'єктами реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні є прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК України. Саме завдяки змісту їх діяльності реалізуються кримінальні правові відносини між державою та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, відбувається реагування держави на порушення кримінально-правової заборони у процесуальному правовому контексті.

Без належного врегулювання процедури реалізації функції обвинувачення неможливе ефективне виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Разом з цим важливе значення має положення, регламентоване в ст. 3 Конституції України, згідно з яким «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У такому контексті здійснення функції обвинувачення на усіх етапах кримінального провадження має бути виваженим та обґрунтованим,

ґрунтуватися на засаді верховенства права з урахуванням вимог щодо юридичної визначеності та пропорційності.

Проблемні питання функції обвинувачення у кримінальному провадженні були предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних правників: Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, В. О. Андреянова, І. В. Басистої, Д. М. Берової, В. П. Бож'єва, Д. В. Борзих, І. В. Вернидубова, С. І. Вікторського, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Ю. М. Грошевого, П. М. Давидова, Р. Девіса, А. Я. Дубинського, З. З. Зінатулліна, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, М. П. Каркача, О. А. Квачевського, В. В. Колодчина, В. Ф. Крюкова, О. П. Кучинської, О. М. Ларіна, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, В. З. Лукашевича, В. В. Луцика, В. Т. Маляренка, С. М. Меркулова, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, Я. О. Мотовиловкера, В. Т. Нора, С. І. Перепелиці, М. Є. Петрової, Д. О. Пилипенка, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. М. Полянського, В. О. Попелюшка, Р. Д. Рахунова, А. Л. Ривліна, І. В. Рогатюка, М. М. Розіна, М. В. Руденка, В. М. Савицького, В. А. Сербулова, Д. Б. Сергєєвої, Г. П. Середи, М. С. Строговича, О. Ю. Татарова, І. А. Тітка, О. М. Толочка, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткулліна, І. Я. Фойницького, О. Г. Халіуліна, М. О. Чельцова-Бебутова, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, Н. І. Щегель, В. М. Юрчишина, О. Г. Яновської та інших.

Проте, незважаючи на широку бібліографію, роботи вищезазначених та інших авторів, які досліджували функцію обвинувачення, були випущені в різні часи та ґрунтувалися на чинному на той час кримінальному процесуальному законодавстві та існуючій правовій доктрині, або ж торкалися лише окремих аспектів цієї функції. Чинний КПК України запровадив змагальну модель кримінального процесу на судових стадіях провадження з розширенням змагальних засад на досудовому розслідуванні, елементом якої є розмежування та неможливість суміщення основних кримінальних процесуальних функцій.

Крім того, запровадження нових і вдосконалення існуючих процесуальних інститутів (повідомлення про підозру, інститут слідчого судді, суду присяжних, процесуального керівництва, угод тощо), практика Європейського суду з прав людини, розширення змагальних засад кримінального процесу суттєво вплинули на зміст і реалізацію функції обвинувачення у правозастосовній практиці. Разом з тим на практиці виникають труднощі щодо реалізації функції обвинувачення, зокрема при здійсненні повідомлення про підозру, отриманні доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування та підтриманні обвинувачення під час здійснення судового провадження у першій інстанції та перегляді судових рішень тощо, що актуалізує їх дослідження.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України у 2014 р. у державі було обліковано 529 139 кримінальних правопорушень, відповідно у 2015 р. – 565 182, що на 7 % більше, ніж у 2014 р., а в 2016 р. – 592 604, що на 5 % більше, ніж у 2015 р. У 2014 р. було повідомлено про підозру у 199 163 кримінальних провадженнях, у 2015 р. – 188 099, що на 6 % менше, ніж у 2014 р., а в 2016 р. – у 159 480 кримінальних провадженнях, що на 16 % менше, ніж у 2015 р. У 2014 р. до суду було направлено 179 366 кримінальних проваджень з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, у 2015 р. – 167 969, що на 6 % менше, ніж у 2014 р., а в 2016 р., – 141 392, що на 16 % менше, ніж у 2015 р.¹ Наведене свідчить, з одного боку, про збільшення кількості вчинених злочинів, а, з іншого, – про низьку ефективність досудового розслідування і процесуального керівництва та неефективність реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні, що актуалізує необхідність наукового дослідження цієї проблеми.

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2014-2016 рр. // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

Зазначене обумовлює актуальність комплексного наукового дослідження правових, теоретичних і практичних проблем реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні України та вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на реалізацію положень Указів Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 р. № 361/2006, «Про концепцію реформування кримінальної юстиції України» від 08 квітня 2008 р. № 311/2008, «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20 травня 2015 р. № 276/2015 та виконане відповідно до пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених Національною академією правових наук України (рішення від 03 березня 2016 р.), планів науково-дослідних робіт юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за напрямом досліджень юридичного факультету «Доктрина права в правовій системі України: теоретичні та практичні аспекти» (номер теми 11БФ042-01, державна реєстрація 01111u008337), а також кафедри правосуддя. Тему дисертації затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 1 від 23 вересня 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є вирішення наукової проблеми, що полягає в розробці правових, теоретичних та практичних засад реалізації функції обвинувачення в кримінальному судочинстві України.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких *задач*:

- на основі існуючих доктринальних підходів і положень кримінального процесуального законодавства України сформулювати визначення функції обвинувачення у кримінальному провадженні;
- визначити зміст функції обвинувачення у кримінальному провадженні;

- сформулювати поняття механізму функції обвинувачення у кримінальному провадженні, виокремити його структурні елементи та охарактеризувати їх;
- визначити поняття та зміст доцільності реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні;
- виокремити історичні періоди становлення та розвитку функції обвинувачення у кримінальному процесі;
- дати визначення поняття та окреслити систему суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному провадженні;
- розкрити матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст обвинувачення;
- уточнити поняття міжнародно-правових стандартів і систематизувати їх положення щодо здійснення функції обвинувачення;
- виокремити основні ознаки здійснення обвинувачення у континентальній та англо-американській правових системах;
- визначити сутність формування обвинувачення на стадії досудового розслідування;
- здійснити класифікацію підстав повідомлення про підозру;
- встановити особливості обґрунтування обвинувачення в обвинувальному акті;
- розкрити особливості підтримання публічного обвинувачення у підготовчому провадженні;
- охарактеризувати особливості підтримання та трансформації публічного обвинувачення у судовому розгляді;
- виокремити специфіку підтримання публічного обвинувачення у суді присяжних;
- визначити специфіку процесуальних повноважень прокурора під час перегляду судових рішень у кримінальному провадженні;

- охарактеризувати специфіку обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод;
- визначити та охарактеризувати форми приватного обвинувачення у кримінальному провадженні;
- з'ясувати специфіку обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia*;
- розкрити специфіку обвинувачення у кримінальному провадженні щодо окремих категорій осіб;
- розробити науково-обґрунтовані положення та рекомендації щодо удосконалення чинного КПК України в частині реалізації функції обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження.

Об'єктом дослідження є теорія та практика кримінальних процесуальних функцій.

Предметом дослідження є функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації.

Методи дослідження. Під час дослідження використовувався загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також низка інших спеціальних наукових методів. Формально-логічний метод застосовувався під час формулювання понять «функція обвинувачення», «сторона обвинувачення», «доцільність у контексті функції обвинувачення», «предмет обвинувачення», «трансформація обвинувачення» (підрозділи 1.2, 1.4, 1.5, 3.1). Системно-структурний метод використовувався при визначенні кола суб'єктів обвинувачення та видів реалізації ними функції обвинувачення, етапів реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод (підрозділи 1.4, 4.1). Метод юридичного аналізу застосовувався в процесі вивчення відповідних положень кримінального, кримінального процесуального законодавства. Порівняльно-правовий метод використовувався в процесі вивчення міжнародних стандартів реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні, особливостей

реалізації обвинувачення в кримінальному судочинстві України та інших країн (підрозділи 1.6, 2.1, 2.2, 4.1, 4.2). Метод прогнозування застосовувався під час розробки пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України. За допомогою соціологічних методів було отримано емпіричні дані (опитування та анкетування суддів, прокурорів, керівників органів досудового розслідування, слідчих, співробітників оперативних підрозділів, адвокатів, науково-педагогічних працівників).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові роботи з філософії, теорії держави і права, конституційного права, кримінального права, кримінального процесуального права тощо.

Інформаційну та нормативно-правову базу роботи становлять: Конституція України, міжнародно-правові акти, акти кримінального, кримінального процесуального законодавства України та деяких зарубіжних держав (Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Вірменія, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Туркменістану, Федеративної Республіки Німеччина, Франції), практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, листи та постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, результати узагальнення слідчо-прокурорської та судової практик тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, матеріали кримінальних проваджень, судові рішення (520 кримінальних проваджень); дані, отримані під час опитування 904 респондентів (128 суддів, 116 прокурорів, 105 керівників органу досудового розслідування, 168 слідчих, 147 співробітників оперативних підрозділів, 127 адвокатів, 113 науково-педагогічних працівників), а також особистий досвід здобувача, набутий під час здійснення адвокатської діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим і окремим, після прийняття КПК України 2012 р., комплексним монографічним дослідженням, у якому вирішується важлива наукова проблема визначення правових, теоретичних і практичних засад реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України. Науковою новизною визначаються так положення:

вперше:

- сформульовано поняття механізму функції обвинувачення як системи взаємопов'язаних елементів суб'єктного, інструментального, засадничого, процедурного характеру, які мають інформаційну (матеріальну) та нормативну основу, що спрямована на забезпечення обґрунтованої кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та застосування щодо неї інших заходів кримінально-правового характеру. Виокремлено структурні елементи механізму функції обвинувачення та надано їх характеристику;
- виділено та розмежовано засади початку обвинувачення (законність і доцільність) та засади реалізації обвинувачення (верховенство права, законність, публічність, мова, якою здійснюється кримінальне провадження, розумність строків, оперативність, пропорційність, процесуальна економія, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, змагальність та свобода в поданні суду доказів і у доведенні перед судом їх переконливості та ін.);
- визначено поняття доцільності функції обвинувачення як сукупності правових положень, які надають прокурору можливість розпорядження обвинуваченням шляхом початку та/або припинення обвинувачення або зміни кримінально-процесуальної форми провадження за обвинуваченням для ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень шляхом застосування норм Закону України про кримінальну відповідальність;

- систематизовано міжнародно-правові стандарти щодо реалізації функції обвинувачення та виокремлено такі їх основні положення: 1) реалізація функції обвинувачення в умовах організаційної та функціональної незалежності органів публічного обвинувачення; 2) дискреційність початку та закінчення обвинувачення; 3) можливість застосування альтернатив кримінальному обвинуваченню; 4) врахування множинності інтересів при реалізації функції обвинувачення; 5) дотримання засад ефективності, швидкості та неупередженості кримінального провадження; 6) дотримання міжнародних стандартів прав людини при реалізації функції обвинувачення; 7) забезпечення неможливості ґрунтування обвинувачення на недопустимих доказах; 8) реалізація засади обґрунтованості обвинувачення у кримінальному провадженні; 9) реалізація функції обвинувачення за умови змагальності сторін; 10) кореляція функції обвинувачення з іншими повноваженнями органів служби публічного обвинувачення;

- підстави повідомлення про підозру поділено на дві групи: юридичні та фактичні. Юридичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність відповідної правової норми та процесуального рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Фактичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення;

- виокремлені особливості встановлення обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні, а саме: засноване на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування; трансформаційний характер (підсумкове обвинувачення, остаточне обвинувачення); нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення; обмеженість пізнавальних можливостей суду;

- обґрунтовано доцільність найменування конституційної функції прокуратури як підтримання публічного обвинувачення у суді з позицій юридичного праворозуміння та принципу верховенства права;
- доведено, що конституційна термінологія щодо публічного обвинувачення потребує уніфікації на галузевому (кримінальному процесуальному) рівні, адже КПК України вживає термін «державне обвинувачення», а не «публічне обвинувачення», але механічна їх заміна не є можливою з урахуванням вже існуючої моделі приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України. Публічне обвинувачення у разі його нормативного закріплення у КПК України дозволить врахувати інші можливі різновиди обвинувачення, спрямовані на забезпечення публічних інтересів;
- дано поняття трансформації обвинувачення як результату кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи державного (публічного) обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення;
- виділено конкуруюче обвинувачення у кримінальному провадженні України як таке, що має місце у ситуації зміни прокурором обвинувачення та одночасного підтримання потерпілим обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі;
- виокремлено подвійне обвинувачення у кримінальному провадженні України у випадку його здійснення одночасно і щодо фізичної, і щодо юридичної особи у разі початку провадження щодо юридичної особи у судовому розгляді;
- обґрунтовано існування у кримінальному провадженні договірної (компромісної) обвинувачення, специфіка якого полягає в тому, що укладення угоди про визнання винуватості уточнює предмет судового розгляду (до нього додається низка обставин, наявність яких повинен довести прокурор); зміна обвинувачення під час судового розгляду неможлива; відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення неможлива;

- виокремлено два етапи реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод: підготовчий та остаточний.

удосконалено:

- визначення функції обвинувачення на основі діяльнісного підходу як методологічної основи розуміння поняття кримінальної процесуальної функції з урахуванням діяльнісного, суб'єктного, змістовного елементів;

- аргументацію щодо наявності персоніфікованого та неперсоніфікованого обвинувачення у стадії досудового розслідування. Неперсоніфіковане обвинувачення спрямоване на пошук особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а персоніфіковане обвинувачення (первинне) спрямоване на доведення винуватості особи, стосовно якої є докази її причетності до вчиненого кримінального правопорушення (обвинувачення конкретної особи);

- розмежування підозри як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння; письмового повідомлення про підозру (як процесуального рішення); повідомлення про підозру (як комплекс процесуальних дій, який включає в себе складання та вручення повідомлення про підозру);

- аргументацію позиції щодо обов'язковості участі прокурора у судовому розгляді угоди про примирення;

- теоретичні положення щодо алгоритму трансформації кримінального провадження *in absentia* у загальний порядок у частині процесуальних рішень, якими вона має оформлюватися.

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо видів обвинувачення у сучасному кримінальному провадженні України;

- аргументація щодо необхідності віднесення до сторони обвинувачення потерпілого, його представника та законного представника, оперативних підрозділів;

- науковий підхід, відповідно до якого потерпілий, його представник і законний представник реалізують функцію обвинувачення у кримінальному провадженні у справах приватного обвинувачення, а у справах публічного обвинувачення – реалізують права, які містять елементи обвинувачення, як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях, а саме у підготовчому судовому засіданні, у судовому розгляді, провадженні в судах апеляційної та касаційної інстанцій, під час перегляду Верховним Судом України, а також перегляду за нововиявленими обставинами;
- момент виникнення функції обвинувачення у досудовому розслідуванні;
- теоретичні положення щодо співвідношення функції обвинувачення як єдиної кримінальної процесуальної функції у діяльності прокурора з його іншими повноваженнями;
- аргументація необхідності мотивування письмового повідомлення про підозру;
- теоретичні положення щодо алгоритму дій суду у разі, якщо у матеріалах кримінального провадження немає підтвердження отримання потерпілим копії зміненого обвинувального акта, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом у інший спосіб;
- наукові положення щодо участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод;
- розмежування основної та субсидіарної форм приватного обвинувачення за КПК України;
- теоретичні положення щодо особливостей реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia*;
- наукові положення щодо особливостей дії в часі норм КПК України щодо кримінального провадження *in absentia*;

- пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного КПК України в частині реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі висновки і пропозиції є внеском у науку кримінального процесу та можуть використовуватись у різних галузях діяльності, а саме:

– у *правотворчій* – сформульовані автором пропозиції можуть бути використані для подальшого вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України (Акт впровадження підкомітету з питань діяльності органів прокуратури Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 14-370-147 від 15 листопада 2016 р.);

– у *правозастосовній* – висновки та пропозиції, отримані за результатами проведеного дослідження, можуть використовуватися у практичній діяльності слідчих, прокурорів, суддів з метою забезпечення єдності у застосуванні положень кримінального процесуального законодавства (Акт впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування Головного слідчого управління Національної поліції України від 30 серпня 2016 р.);

– у *навчальному та науково-дослідному процесі* – положення даної роботи використовуються у навчальному процесі ВНЗів України та у системі підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів і суддів при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій, а також можуть слугувати теоретичною та методологічною основою для подальшого дослідження питань, пов'язаних із темою даної роботи (Акт про впровадження наукових розробок в навчальну та наукову діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 14 травня 2014 р.; Акт про впровадження в освітній процес і науково-

дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 20 вересня 2016 р.; Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси Академії адвокатури України від 16 січня 2017 р.; Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка від 16 січня 2017 р.; Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 20 січня 2017 р.; Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси Національної академії прокуратури України від 21 березня 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто та є самостійним дослідженням, висновки та пропозиції, викладені у дисертації, є особистим здобутком автора. У співавторстві опубліковано: *наукову статтю* «Визначення прокурором підслідності кримінального провадження» / М. А. Погорецький, В. О. Гринюк // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 3 (розглянуто проблемні питання визначення підслідності прокурором на початковому етапі досудового розслідування; охарактеризовано кваліфікацію кримінального правопорушення (попередня чи остаточна), яка може бути зазначена в ЄРДР чи в інших процесуальних документах (повідомлення про підозру, обвинувальний акт) під час проведення досудового розслідування (обсяг – 0,4 д.а.)). Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також оприлюднювалися на 35 науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія» (м. Київ, 21–22 лютого 2013 р.), «Актуальні проблеми криміналістики: інтелектуальна власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво»

(м. Київ, 25 лютого 2013 р.), «Інформаційні технології в юриспруденції: юридична освіта, детективознавство, криміналістика, судова експертологія, ядерна безпека, грид-технології, судочинство» (м. Київ, 16 травня 2013 р.), «Сучасні проблеми криміналістики» (м. Одеса, 27–28 вересня 2013 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 1 листопада 2013 р.), «Малиновські читання» (м. Острог, 15–16 листопада 2013 р.), «Правова доктрина – основа формування правової системи держави» (м. Харків, 20–21 листопада 2013 р.), «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні» (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.), «Європейські стандарти кримінального судочинства» (м. Донецьк, 27 вересня 2013 р.), «Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах» (м. Київ, 4 квітня 2014 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.), «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 23 травня 2014 р.), «Малиновські читання» (м. Острог, 14–15 листопада 2014 р.), «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.), «Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 7 листопада 2014 р.), «Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування» (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.), «Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України» (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 р.), «Проблеми протидії злочинності у XXI столітті: вітчизняний та міжнародний досвід» (м. Чернігів, 24 квітня 2015 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.), «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.), «Юридичні факти в системі правового регулювання» (м. Київ, 26 листопада 2015 р.), «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.), «Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Ірпінь, 20

листопада 2015 р.), «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (м. Одеса, 2 квітня 2016 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 15 квітня 2016 р.), «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 20 квітня 2016 р.), «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 20 травня 2016 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.), «Інформаційне та науково-методологічне забезпечення досудового розслідування й судового провадження» (м. Запоріжжя, 21 квітня 2016 р.), «Прокуратура України в умовах європейської інтеграції» (м. Київ, 19 травня 2016 р.), «Малиновські читання» (м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р.), «Протидія злочинності: теорія і практика» (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.), «The forensic process and the participation of victims in criminal proceedings» (Вроцлав (Wrocław), 17 жовтня 2016 р.), «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку» (м. Львів, 2016 р.); «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності» (м. Сєвєродонецьк, 23 грудня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у монографії, двадцяти восьми статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, одинадцяти статтях у виданнях іноземних держав, і тридцяти чотирьох тезах повідомлень на науково-практичних конференціях та чотирьох інших опублікованих працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять у собі чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 453 сторінки, з них основний текст дисертації – 364 сторінки, список використаних джерел складається із 489 найменувань і займає 58 сторінок, додатки – 31 сторінка.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 Стан наукового дослідження функції обвинувачення в кримінальному провадженні

На сучасному етапі розвитку України в умовах євроінтеграції активно здійснюється процес побудови правової держави, відбувається переосмислення цінностей та значення багатьох правових інститутів і механізмів. Наразі в Україні набирає силу новий виток судово-правової реформи, реформи кримінальної юстиції. Так, прийняття нового кримінального процесуального законодавства та реформування судових і правоохоронних органів вимагають поглибленого дослідження та аналізу кримінальних процесуальних функцій, а у їх складі функції обвинувачення.

Вказаній проблематиці присвячено значну кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених на різних етапах розвитку української державності. Так, вивченням функції обвинувачення свого часу займалися такі процесуалісти, як В. С. Зеленецький, О. М. Ларін, С. В. Прилуцький, І. В. Рогатюк, О. Б. Соловйов, М. С. Строгович, М. О. Чельцов, О. О. Чепурний, Н. І. Щегель та ін. Крім того, окремі питання функції обвинувачення є достатньо дослідженими вже на основі Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., їй присвячено праці М. В. Азарової, О. А. Банчука, І. В. Гловюк, А. Ю. Гнатюка, В. В. Долежана, А. О. Іванова, О. В. Капліної, П. М. Каркача, Я. О. Ковальової, В. В. Колодчина, М. В. Косюти, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, А. О. Ляша, С. М. Меркулова, С. І. Перепелиці, Д. О. Пилипенка, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького,

Ю. Є. Полянського, О. В. Ряшко, І. В. Сукач, І. А. Тітка, О. М. Толочка, Н. О. Турман, В. П. Шибіка, О. Г. Яновської та інших.

Однак варто визнати, що низка правових, теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із змістом та реалізацією кримінальної процесуальної функції обвинувачення в кримінальному процесі, залишаються і до сьогодні дискусійними, недостатньо глибоко вивченими, а то й взагалі не дослідженими.

Для теорії і практики кримінального судочинства поняття обвинувачення має особливий сенс, якщо врахувати, що мова йде про одну з центральних і найбільш значущих процесуальних категорій, що впливає на вирішення цілого комплексу питань.

Наприкінці XIX – початку XX століття у вітчизняному кримінальному процесі не виділялось функцій. Як вказує Н. В. Малярчук, переважна частина вчених розуміли обвинувачення як кримінальний позов [222, с. 90]. На той час у 1927 році професор М. М. Полянський визнав обвинувачення кримінальним позовом та визначив його як «двигун процесу» і «суб'єктивне твердження винності особи в злочині, який їй приписується». Момент виникнення обвинувачення автор пов'язував з обвинувальним висновком, а також розмежовував поняття «кримінального позову в широкому, матеріальному і формальному сенсі». Дещо пізніше на користь цієї точки зору висловився професор М. Л. Шифман, на думку якого державне обвинувачення є кримінальним позовом, що означає «спосіб захисту правопорядку за допомогою належним чином оформленого пред'явлення обвинувачення» [432, с. 20].

Однак до середини XX століття в науковій літературі радянського кримінального процесу не обговорюється функціональна сторона обвинувачення. Початок дискусій з приводу наявності та чіткого розмежування в кримінальному процесі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи по суті сучасні дослідники пов'язують з ім'ям М. О. Чельцова. Як відзначає А. П. Лобанов [196, с. 6], висловлена

дореволюційними юристами ідея змагального процесу, що припускає існування трьох основних процесуальних функцій та їх розподіл між конкретними органами та особами кримінального процесу, була сприйнята радянськими вченими, в тому числі і М. О. Чельцовим [446, с. 30-31]. Однак в середині XX століття в науковій юридичній літературі з'являються статті М. О. Чельцова, С. А. Голунського та Л. Н. Гусева, що ставлять під сумнів концепцію існування трьох основних процесуальних функцій [445, 71, 91]. Однак, згодом зазначені автори міняють свою позицію на користь функціональності кримінального процесу.

Починаючи з середини XX століття, в правовій літературі широко розповсюджується погляд, згідно якого обвинувачення представляє собою процесуальну діяльність уповноважених на те органів і осіб, спрямовану на викриття особи у вчиненні злочину з тим, щоб забезпечити в кінцевому рахунку засудження винного і застосування до нього справедливого покарання [374; 471; 102; 305]. Таке визначення в цілому правильно відображає сутність даного поняття, хоча і потребує деяких доповнень.

Одним із основних прихильників такого підходу є М. С. Строгович, який при дослідженні обвинувачення розглядав його у кількох значеннях. По-перше, обвинувачення як кримінально-процесуальна функція – це обвинувальна діяльність, діяльність органу або особи, що звинувачує, викриває певну особу у вчиненні злочину. По-друге, обвинувачення – це діяльність обвинувача, який виступає в суді як сторона кримінального процесу. По-третє, обвинувачення – це предмет обвинувачення, зміст обвинувачення, інакше – обвинувальна теза, твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину. По-четверте, обвинувачення – це сторона обвинувачення, найменування обвинувача, який виступає в суді (прокурор). Однак вчений зазначав, що обвинувачення як процесуальну функцію можна розглядати тільки в першому і другому значенні, тобто як обвинувальну діяльність. Науковець також зазначив, що обвинувачення як кримінально-

процесуальна функція носить також найменування кримінального переслідування. Таким чином, кримінальне переслідування – це обвинувачення як кримінально-процесуальна функція, обвинувальна діяльність [374, с. 190]. Отже, М. С. Строгович заклав підґрунтя для наукових дискусій на декілька десятиліть з приводу взаємозв'язку функції обвинувачення та кримінального переслідування. Очевидно, що вчений ототожнював функціональну сторону обвинувачення саме із кримінальним переслідуванням, яке здійснюється як на стадії досудового розслідування, так і на стадії судового розгляду.

Згодом у 60–80-ті рр. XX століття в теорії кримінального процесу почала домінувати ідея про те, що кримінально-процесуальна функція обвинувачення є окремим самостійним напрямком процесуальної діяльності. До такої ж позиції в кінці 60-х р. прийшов і М. С. Строгович, якого підтримали В. М. Савицький, Н. А. Якубович [92, с. 107].

На функціональній стороні обвинувачення також наполягає Ф. Н. Фаткуллін, який вказує, що обвинувачення означає певну діяльність, спрямовану на викриття особи у вчиненні злочинного діяння і обґрунтування її кримінальної відповідальності. Саме в такому сенсі застосовується дане поняття радянським законодавцем, коли він говорить, наприклад, про державне обвинувачення. Вчений не ототожнював поняття «обвинувачення» та «кримінальне переслідування», стверджував, що у порівнянні з кримінальним переслідуванням, обвинувачення має більш вузький зміст: викриття особи, яка вже була притягнута в якості обвинуваченого та обґрунтування її кримінальної відповідальності [432, с. 21, 31].

Зазначимо, що навіть за плюралізму наявних підходів у той час мали місце і більш вузькі трактування поняття функції обвинувачення, зокрема, як діяльність обвинувача із підтримання на суді обвинувачення [471, с. 61], що, як видається, звужувало межі реалізації цієї функції.

У радянський період глибоке дослідження обвинувачення було здійснено С. А. Альпертом, який вказав, що в радянському кримінальному процесі на здійснення обвинувачення уповноважені лише певні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний процес (або беруть участь в ньому) і які мають право визнати обвинувачення неспроможним або навіть відмовитися від нього, якщо є до того законні підстави. Поза кримінальним судочинством або з боку осіб, які не є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, обвинувачення не допустимо. Обвинувачення спрямоване на викриття та засудження винуватої особи у вчиненні злочину, на застосування до неї міри покарання або заходів виховного характеру [13, с. 25]. Вчений розглядав обвинувачення як окрему кримінальну процесуальну функцію та надавав їй особливо важливого значення серед інших процесуальних функцій.

Поряд з цим деякі процесуалісти і надалі розділяли позицію, щодо тотожності кримінального переслідування з обвинуваченням. Так, О. М. Ларін вказував, що кримінальне переслідування представляє собою кримінально-процесуальну діяльність, що складається з формулювання та обґрунтування висновку про вчинення конкретною особою суспільно-небезпечного діяння, яке передбачено кримінальним законом [188, с.25]. Тим самим вчений називав кримінальним переслідуванням ту діяльність, яка іншими науковцями вважалась «функцією обвинувачення».

Проголошення незалежності України та прийняття нової Конституції України обумовило шляхи реформування всієї правової системи, включаючи систему кримінального судочинства. Насамперед, йдеться про перетворення кримінального процесу у справді змагальний, де обвинувачення, так само як і захист, отримує можливість реального втілення в життя принципу рівноправності сторін – учасників кримінального процесу [163, с. 57].

У цей час вчені-процесуалісти приділяють більше уваги не функції обвинувачення, а функції кримінального переслідування, як поняттю, яке охоплює діяльність уповноважених органів (прокурора, слідчого, органу

дівання, потерпілого та його представника) з моменту початку досудового розслідування (стадії порушення кримінальної справи за КПК 1960 р.) та підтримання обвинувачення у суді. Так, наприклад, М. С. Шалумов пропонує розуміти кримінальне переслідування як діяльність, яка здійснюється в межах компетенції прокурором, слідчим, органом дівання, дівнавачем, а в деяких випадках потерпілим, його представником, громадським обвинувачем, з порушення та розслідування кримінальної справи, підтримання обвинувачення у суді, участі у розгляді судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру, оскарження та опротестування судових рішень за кримінальними справами, участі у розгляді скарг і протестів у апеляційній та наглядовій інстанціях, з метою викриття на підставі зібраних доказів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого у вчиненні злочину або встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння визначеною особою або реабілітації невинуватої особи [457, с. 4-6]. Однак вчений, ще більше розширює межі кримінального переслідування, включаючи до нього, по суті, і стадію виконання вироку.

Таким чином, на етапі розвитку України як незалежної держави, очевидно, що вчені звужують поняття функції обвинувачення, розглядаючи її в межах кримінального переслідування.

На даному етапі наукового дослідження важливий внесок у розвиток функції обвинувачення у кримінальному процесі було здійснено І. В. Рогатюком, який розглядав обвинувачення як самостійну кримінально-процесуальну функцію, яка виступає видовим поняттям до функції кримінального переслідування (дій з доказування події злочину, виявлення особи, що його вчинила, викриття цієї особи у вчиненні злочину, реалізації щодо неї кримінальної відповідальності). Вчений вказав, що кримінальне переслідування складається з двох частин: неперсоніфікована (невизначена) і персоніфікована (визначена). Різновидом персоніфікованого кримінального переслідування є обвинувачення [332, с. 79-82]. Сутність функції

обвинувачення, на думку процесуаліста полягає в тому, що це регламентована законом діяльність суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється шляхом формування та реалізації обвинувачення щодо конкретної особи, яка вчинила злочин. Суть такої діяльності полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосування до обвинуваченого заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи і обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [334, с. 17]. Вчений визначив місце функції обвинувачення, суб'єктів, які здійснюють вказану функцію та процесуальні види реалізації функції обвинувачення.

Схожу думку підтримує і Н. І. Щегель, яка, по суті, розглядає функцію обвинувачення в межах кримінального переслідування як його вид. Вона вказує, що під кримінальним переслідуванням у кримінально-процесуальному аспекті слід розуміти регламентовану кримінально-процесуальним законом діяльність спеціально уповноважених органів держави (дізнавача, начальника органу дізнання, слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора, його заступників і помічників) у межах їх компетенції, а також потерпілих, цивільних позивачів їх представників, спрямовану на забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за вчинений злочин шляхом порушення кримінальної справи, затримання особи, що вчинила злочин, застосування заходів кримінально-процесуального примусу, формулювання обвинувачення, обґрунтування їх кримінальної відповідальності та підтримання державного обвинувачення з метою застосування до них кримінального покарання [469, с. 28].

На функції обвинувачення як виді діяльності, спрямованої на кримінальне переслідування особи, винної у вчиненні злочину, наполягає також А. Лапкін, проводячи дослідження кримінального переслідування, здійснюваного прокурором. Вчений вказує, що кримінальне переслідування

доцільно поділити на два етапи: прокурорське кримінальне переслідування на досудових стадіях і кримінальне переслідування на судових стадіях провадження у справі.

1. Кримінальне переслідування на досудових стадіях включає:

- 1) порушення кримінальної справи стосовно конкретної особи;
- 2) висування проти особи підозри у вчиненні злочину, що здійснюється шляхом затримання особи за підозрою у вчиненні злочину або застосування до особи запобіжного заходу до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого;
- 3) особисте розслідування кримінальної справи прокурором, якщо у цьому є потреба, або особисте проведення чи участь у проведенні слідчих дій, спрямованих на встановлення і викриття особи, винної у вчиненні злочину;
- 4) пред'явлення особі обвинувачення (притягнення особи як обвинуваченого);
- 5) надання відповідних доручень і вказівок органам розслідування та вжиття інших наглядових заходів з метою встановлення і доведення винуватості особи у вчиненні злочину;
- 6) застосування до особи відповідних запобіжних заходів і нагляд за їх застосуванням;
- 7) затвердження обвинувального висновку і направлення кримінальної справи до суду.

2. Кримінальне переслідування на судових стадіях:

- 1) підтримання державного обвинувачення у суді першої інстанції, яке включає: а) участь у попередньому розгляді справи суддею; б) участь у судовому слідстві; в) участь у судових дебатах (проголошення обвинувальної промови та обмін репліками зі стороною захисту тощо);
- 2) оскарження рішень суду в апеляційному порядку (підготовка і внесення прокурором апеляції на рішення суду першої інстанції);

3) оскарження рішень суду у касаційному порядку (підготовка і внесення касаційної скарги);

4) у виняткових ситуаціях кримінальне переслідування може бути відновлене прокурором при перегляді судових рішень в порядку виключного провадження за нововиявленими обставинами [187, с. 54-55].

Співвідношення функції кримінального переслідування та обвинувачення також було предметом дослідження О. О. Левендаренка та Д. О. Пилипенка. Вчені вказують на первинність виникнення функції кримінального переслідування, яка здійснюється з моменту порушення кримінальної справи до появи особи обвинуваченого, тобто до винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого. Саме під час здійснення кримінального переслідування уповноважена особа збирає докази, спираючись на які, надалі буде пред'явлено обвинувачення. Отже, реалізація кримінального переслідування передуює появі функції обвинувачення. Вчені підтримують позицію, щодо наявності матеріально-правового та процесуального аспектів обвинувачення. Вказують, що здійснення кримінального переслідування та реалізація функції обвинувачення в процесуальному сенсі на досудовому слідстві відрізняються лише суб'єктом, щодо якого спрямовані ці функції. Науковці вважають, що реалізація кримінального переслідування є першим етапом здійснення обвинувачення. Функція обвинувачення, своєю чергою, розпочинається на досудовому слідстві та продовжує реалізовуватися під час розгляду справи в судовому порядку. Тож, на їхню думку, функція обвинувачення в кримінальному процесі України здійснюється в три етапи:

1) реалізація кримінального переслідування по відношенню до підозрюваного;

2) здійснення функції обвинувачення відносно обвинуваченого;

3) реалізація обвинувачення на судових стадіях кримінального процесу [191, с. 203-204]. Згодом Д. О. Пилипенко провів ґрунтовне дослідження ролі потерпілого у реалізації функції обвинувачення [275].

Безумовно, вказані науковці зробили значний внесок у дослідження функції обвинувачення, однак вони розглядали її до реформування кримінального процесуального законодавства, а тому на даний час деякі положення втратили свою актуальність після прийняття у 2012 році КПК України.

У 2012 році розпочався новий виток розвитку функції обвинувачення, який обумовлений початком реформування кримінального процесуального законодавства та вступом в дію КПК України. Така реформа обумовила необхідність нових досліджень функціональної сторони кримінального процесу загалом та функції обвинувачення зокрема.

Одним із перших, після прийняття нового КПК України, провів дослідження функції обвинувачення, в межах функцій прокурора, В. М. Юрчишин, наголошуючи на помилковості викладу у новому законодавстві поняття обвинувачення. Так, вчений вказує, що використання терміна «обвинувачення» в КПК України у двох значеннях – для визначення основоположної (загальнопроцесуальної) функції обвинувачення і для характеристики обвинувальної діяльності прокурора на стадії досудового провадження – не відповідає теорії кримінального процесу й ускладнює проблему розуміння сутності цього поняття. В. М. Юрчишин пропонує першу частину прокурорської діяльності, що спрямована на забезпечення матеріально-правових підстав обвинувачення, тобто підготовку та затвердження обвинувального акта на стадії досудового провадження, визначити як підготовку кримінального позову. Другу ж частину прокурорської діяльності, спрямовану на забезпечення процесуальних підстав обвинувачення – доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення, визначати як підтримання державного обвинувачення в суді. Такий підхід виключив би використання терміна «обвинувачення» в тексті одного закону в різних значеннях [478, с. 91].

Дослідження реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі у контексті європейських стандартів здійснено С. М. Меркуловим. Вчений виділяє матеріальну та процесуальну сторони обвинувачення. Матеріальну сторону обвинувачення становить твердження про вчинення певною особою діяння, забороненого кримінальним законом. Під процесуальною складовою обвинувачення розуміється сукупність процесуальних дій, спрямованих на викриття конкретної особи у вчиненні злочину. Крім того, вчений дає поняття реалізації обвинувачення як процесуальної діяльності суб'єктів обвинувачення, яка спрямована на висунення обвинувачення, його підтримання, а у випадках, передбачених КПК України – на зміну обвинувачення або відмову від нього. Крім того науковець також пропонує виділяти етапи реалізації обвинувачення: висунення обвинувачення, його підтримання, зміна обвинувачення, відмова від обвинувачення. А згодом науковець проводить дослідження обвинувачення в контексті європейських стандартів [237; 239, с. 459].

Д. П. Письменний визначив функцію обвинувачення як засновану на законі процесуальну діяльність відповідних суб'єктів, яка спрямована на встановлення наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, формулюванні обвинувачення в обвинувальному акті під час досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення в суді. Вчений також робить спробу виділити процесуальні форми обвинувачення [276, с. 356-357]. Тим самим автор вказує на те, що функція обвинувачення здійснюється як на досудовій, так і на судових стадіях кримінального процесу.

Заслуговує уваги також робота Т. О. Лоскутова, який вказує, що функціональне призначення обвинувачення у кримінальному процесі дістає вияв через виконання ряду самостійних функцій, таких як: забезпечення

реалізації генеральної функції кримінального процесу (боротьби зі злочинністю); проміжна констатація наявності кримінально-правового відношення між державою і особою, яка вчинила злочин (кримінальне правопорушення); визначення пізнавального напрямку кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування; забезпечення виховного і запобіжного впливу держави на суспільство; забезпечення руху кримінального процесу; забезпечення реалізації принципу змагальності на досудовому провадженні [202, с. 168-173].

Не можна не згадати про дослідження обвинувачення, проведене С. І. Перепелицею, який розглядає обвинувачення як комплексне поняття, виділяючи в ньому кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. У кримінально-правовому розумінні обвинувачення передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення по конкретній статті КК України. Обвинувачення у кримінальному процесуальному контексті є діяльністю відповідних суб'єктів щодо доведення винуватості особи у визначеній кримінальним процесуальним законом формі [269, с. 126-127].

Одним із нових наукових досліджень функції обвинувачення у складі інших кримінальних процесуальних функцій є дисертаційне дослідження І. В. Гловюк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації». Автор розглядає обвинувачення у співвідношенні із кримінальним переслідуванням. Дослідник зазначає, що діяльність, яка спрямована на викриття особи у вчиненні злочину та забезпечення її кримінальної відповідальності, слід іменувати «кримінальним переслідуванням». Визначаючи співвідношення обвинувачення у процесуальному значенні та кримінального переслідування, як уявляється, буде некоректним визнання синонімічності цих понять. Однак відмовитися від обвинувачення як самостійної категорії із його поділом на матеріальне та процесуальне й повністю замінити терміном «кримінальне переслідування» не є можливим, оскільки у цьому випадку втрачать сенс такі процесуальні дії, як

зміна та доповнення обвинувачення, відмова від підтримання обвинувачення. Але визнання синонімічності понять кримінальне переслідування та обвинувачення у процесуальному розумінні теж буде некоректним. Однак, вчений наполягає на тому, що обвинувачення є формою та етапом такої кримінальної процесуальної функції як кримінальне переслідування. Тому обвинувачення, в розумінні І. В. Гловюк, не є окремою кримінально-процесуальною функцією [62, с. 55].

Цікаву позицію щодо розуміння функції обвинувачення на сучасному етапі висловлює А. Ю. Гнатюк, який досліджує її в рамках функцій прокурора у досудовому провадженні. Так, вчений визначає функцію обвинувачення як основну кримінальну процесуальну функцію прокурора. Він, по суті, ототожнює обвинувачення із кримінальним переслідуванням, та вказує, що кримінальне обвинувачення за чинним КПК України вважається висуненням у таких випадках:

- 1) фактичне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину;
- 2) повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- 3) обрання запобіжного заходу до підозрюваного [72, с. 13].

Однак дана позиція уявляється помилковою, оскільки не слід ототожнювати вказані функції, про що буде детальніше розглянуто в підрозділі 1. 3. нашої дисертації. Крім того, на нашу думку, момент висунення обвинувачення автор пов'язує з фактичними та юридичними підставами для повідомлення про підозру, однак практика ЄСПЛ вказує, що момент початку реалізації функції обвинувачення не завжди співпадає з моментом повідомлення про підозру.

Враховуючи викладене, можна говорити, що дослідження функції обвинувачення у кримінальному процесі пройшло кілька етапів. Перший етап (кінець XIX – початок XX століть) – функція обвинувачення ґрунтовно не досліджувалась, адже обвинувачення розглядалось як діяльність державних

уповноважених суб'єктів. Другий етап (середина та друга половина XX століття) характеризується наявністю наукових досліджень категорії «кримінально-процесуальна функція», коли виникли дискусії щодо виділення трьох функцій: обвинувачення, захисту та правосуддя. Третій етап (розвиток української державності з 1991 до 2012 рр.) – функція обвинувачення розглядається як самостійна кримінальна процесуальна функція та як частина функції кримінального переслідування. Четвертий етап пов'язаний із реформуванням кримінального процесу України та прийняттям КПК України, в якому на нормативному рівні сформульовано визначення понять «обвинувачення» та «державне обвинувачення» з урахуванням матеріально-правового та процесуального змісту функції обвинувачення.

1.2 Поняття та зміст функції обвинувачення у кримінальному провадженні

Термін «функція» має багато значень залежно від того, в якій сфері він використовується. Так тлумачний словник вказує, що «функція» в перекладі з латинської мови означає виконання, звершення; явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; повинність, місія; специфічна діяльність організму людини, тварин, рослин, їхніх органів, тканин і клітин; величина, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини (аргументу) [357, с. 653; 46, с. 1552]. Таким чином, поняття «функція» використовується для позначення динамічної сторони певного явища.

У юридичній науці термін «функція» визначається по-різному. Зокрема, в теорії держави і права вживається термін «функція» для характеристики соціальної ролі держави і права. Так, під функцією держави розуміють

основні напрямки діяльності держави з вирішення цілей та завдань, які стоять перед державою [232, с. 29], а під функціями права – основні шляхи правового впливу, які відображають роль права в упорядкуванні суспільних відносин [232, с. 84]. М. В Цвік, О. В. Петришин зазначають, що функція держа – сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства [125, с. 89], а функція права – це головні напрямки впливу права на суспільні відносини, які визначаються соціальним призначенням права в різних сферах суспільного життя [125, с. 154]. Аналогічні поняття функцій держави та права дають інші вчені [205, с. 151]. Науковцями виділяються такі спеціально-юридичні функції права, як регулятивна та охоронна [450, с. 181-182; 382, с. 256]. Відповідно, враховуючи регулятивні та охоронні властивості кримінального процесуального права як галузі права, йому також властиві ці функції. У цьому контексті доцільно навести позицію Д. М. Берової, яка зазначає, що функцією кримінального процесуального права є основний напрямок правового впливу на суспільні відносини, порушені злочином, обумовлені його службовою роллю – регулюванням юрисдикційної та іншої охоронної діяльності уповноважених суб'єктів у справі розкриття та розслідування злочинів, розгляду та вирішення кримінальних справ по суті [32, с. 32].

У науці кримінального процесу термін «функція» вживається для визначення самого кримінального процесу як кримінальної процесуальної діяльності, тобто системи взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які беруть участь у кримінальному провадженні. Така діяльність врегульована нормами кримінального процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального (зокрема, кримінального) права шляхом швидкого, повного та неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, справедливого судового розгляду. У зв'язку із цим Л. І. Малахова розглядає кримінальні процесуальні функції в широкому та вузькому значенні. В широкому розумінні кримінальні

процесуальні функції автор розуміє як найважливіші напрямки кримінальної процесуальної діяльності: обвинувачення, захист та вирішення справи, а у вузькому значенні – спеціальне призначення і роль кожного учасника кримінальної процесуальної діяльності у відповідності до їх конкретних задач, які випливають із загального призначення кримінальної процесуальної діяльності, власних цілей та інтересів [218, с. 59].

Подібну думку висловлює П. М. Маланчук, який пропонує виділяти три ієрархічні рівні функцій, що відображають соціальне призначення кримінального судочинства. По-перше, вказаний автор виділяє загальну функцію кримінального процесу, яку, виходячи з визначених у законі завдань, пропонується іменувати охоронно-забезпечувальною. По-друге, автор виділяє рівень кримінальних процесуальних функцій як напрямків кримінальної процесуальної діяльності, що є основою побудови кримінального процесу на засадах змагальності. До них вказаний автор включає три процесуальні функції: обвинувачення, захист і правосуддя. А третій рівень, на думку П. М. Маланчука, передбачає розгляд функцій як основних обов'язків органу чи особи, котрі є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [217, с. 15].

В. М. Бозров, розкриваючи поняття кримінальних процесуальних функцій, виділив такі їх сутнісні ознаки: процесуальні функції є «дзеркальним» відображенням такої істотної властивості кримінального судочинства, як змагальність; кримінально-процесуальні функції завжди припускають наявність сторін; кримінально-процесуальні функції є керованими і в них можна виявити елементи стратегічної та тактичної характеристики; кожна сторона завжди й в усіх випадках пов'язана тільки з однією функцією, визначеною предметом спору та відповідним процесуальним інтересом; жодна процесуальна функція не завершується в межах тільки однієї стадії кримінального процесу; із зміною стадії не змінюється характер функцій, однак змінюється інтенсивність їх здійснення, а відповідно, і процедура реалізації [33, с. 56].

Таким чином, у теорії кримінального процесу не має єдності думок щодо поняття, сутності та видів кримінальних процесуальних функцій. На нашу думку, слід розмежовувати такі функції: функції кримінального процесуального права як галузі права; кримінальні процесуальні функції як основні напрямки кримінальної процесуальної діяльності, що здійснюються уповноваженими суб'єктами кримінального провадження; функції органу або уповноваженої особи, що бере участь у кримінальному провадженні (функції суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності). Такі різновидності функцій у кримінальному процесі потребують окремого дослідження, однак, враховуючи те, що предметом нашої роботи є функція обвинувачення у кримінальному процесі, ми більш докладно зупинимось на її характеристиці.

На наш погляд, уявляється обґрунтованою позиція М. С. Строговича, згідно з якою кримінальними процесуальними функціями називаються окремі сторони кримінально-процесуальної діяльності [374, с. 76]. Тим самим вчений не пов'язує функції із окремим суб'єктом кримінального процесу, а спрямовує вектор на сторону або напрямок кримінальної процесуальної діяльності.

Підтримуючи та розширюючи дану позицію, О. М. Ларін стверджує, що кримінально-процесуальними функціями є передбачені законом напрями, види процесуальної діяльності, що розрізняються за безпосередніми правовими цілями, які досягаються в результаті провадження по справі [188, с. 24-25]. Також, В. Я. Горбачевський вказує, що кримінальні процесуальні функції – це головні напрями процесуальної діяльності, у яких виражена спеціальна роль і призначення сторін, суб'єктів, учасників судочинства [79, с. 48].

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що вчені зосереджують в основному свою увагу на тому, що кримінальні процесуальні функції продовжують вважатися основними напрямками кримінальної процесуальної діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами кримінального процесу в межах їх компетенції.

Методологічною основою для подальшого дослідження функції обвинувачення нами буде використано діяльнісний підхід до поняття кримінальної процесуальної функції.

Структурування напрямку кримінальної процесуальної діяльності має базуватися на наявних доктринальних підходах щодо визначення елементів кримінальної процесуальної та іншої юридичної, у тому числі процесуальної, діяльності. Як елементи юридичної діяльності у літературі розглядаються суб'єкти, учасники, юридичні дії та операції, засоби та способи їх здійснення, результати дій [96, с. 89].

Кримінальна процесуальна діяльність є складною діяльністю, яка має, як і будь-яка юридична діяльність, певну структуру. Зазначимо, що у кримінальній процесуальній доктрині, з одного боку, характеризується структурування кримінальної процесуальної діяльності як різної сукупності елементів, з іншого – виділяються різні сторони такої кримінальної процесуальної діяльності [218, с. 52-53; 135, с. 343], які, відповідно, також мають певний перелік елементів. Так, до структурних елементів кримінальної процесуальної діяльності вчені відносять: підставу та рішення, мету та засіб, суб'єкт та об'єкт, зміст та форму, результат [54, с. 13-23]; мету, засоби, результат та сам процес діяльності [115, с. 49]; суб'єкт, предмет, мету (завдання), засіб, форму, результат діяльності, дію [317, с. 151-152]; об'єкт, мету, завдання, засоби, суб'єкти, результат [280, с. 44] та ін.

Таким чином, мета, засоби, суб'єкти, результат повторюються у наведених переліках вчених; беззаперечним є те, що діяльність не може бути безцільною, тому телеологічний елемент має бути врахований при структуруванні кримінальної процесуальної діяльності; діяльність не може існувати автономно, тому, відповідно, мають бути наявні суб'єкти її здійснення; відповідно для досягнення мети та завдань діяльності суб'єкти використовують певні процесуальні засоби; кримінальна процесуальна діяльність завжди скерована на отримання результату; відповідно, наявність

наведених вище елементів у структурі кримінальної процесуальної діяльності слід визнати беззаперечним. Що стосується об'єкту, то, враховуючи, що діяльність завжди має зовнішнє спрямування, яке і є об'єктом цієї діяльності, то, відповідно, кримінальна процесуальна діяльність як елемент містить і об'єкт. Якщо ж розглядати форму та процес діяльності, то віднесення їх до структурних елементів кримінальної процесуальної діяльності не є, на нашу думку, логічним. Форма діяльності, її процес виражають рух, протікання цієї діяльності, які, по-перше, у контексті юридичної діяльності завжди регламентовані нормами законодавства, по-друге, виступають зовнішнім вираженням елементів діяльності (у першу чергу, засобів). Тому форма діяльності та її процес є проявами її у динаміці, в той час як мета, засоби, суб'єкти, результат, об'єкт є її елементами у статиці, що і дозволяє їх розглядати як елементи структури діяльності. Таким чином, кримінальна процесуальна діяльність має бути розглянута у статичному (сукупність структурних елементів: мета, засоби, суб'єкти, результат, об'єкт) та динамічному аспектах (форма та процес діяльності (стадії, провадження, етапи, частини)). Саме у такому контексті слід розглядати кримінальну процесуальну діяльність як методологічне підґрунтя функції обвинувачення.

Серед вітчизняних науковців немає також єдності думок у визначенні як кількості кримінальних процесуальних функцій, їх ознак та системи [13, с. 2; 133, с. 10-11; 166, с. 234; 258, с. 29; 277, с. 148]. Це пояснюється відсутністю на нормативному рівні закріплення поняття функції обвинувачення у чинному КПК України. Крім того авторське виділення кількості функцій та їх системи залежить від визначення самої сутності кримінальних процесуальних функцій. Наприклад, характерними рисами процесуальних функцій, на думку Р. Ю. Савонюка, є те, що вони: мають законодавче закріплення; репрезентують основні напрями процесуальної діяльності; є домінуючими при визначенні правового статусу суб'єктів кримінального процесу;

спрямовані на вирішення завдань кримінального судочинства; здійснюються суб'єктами названого процесу [344, с. 70].

У науці кримінального процесу не існує єдиної усталеної позиції щодо системи функцій. Так найбільш поширеним серед науковців є підхід, з яким ми погоджуємося, щодо існування у змагальному кримінальному процесі трьох основних процесуальних функцій: 1) обвинувачення; 2) захисту; 3) судового вирішення справи (правосуддя) [342, с. 65-66; 133, с. 24; 464, с. 67; 14; 167; 116; 380; 251; 296; 443, с. 104; 36, с. 29]. У той же час, представники різних шкіл кримінальної процесуальної науки, виходячи із різних моделей кримінального процесу виокремлюють ті чи інші кримінальні процесуальні функції. Так, свого часу Л. А. Маріупольський та Г. Р. Гольст виділили такі функції кримінального процесу як: попередження злочинів; обвинувачення (виявлення винуватого); захист; правосуддя; участь громадськості; виховання [226, с. 5-23].

С. А. Альперт до кримінально-процесуальних функцій відносив: розслідування справи; кримінальне переслідування (обвинувачення); захист; нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів (прокурорський нагляд); вирішення справи в суді; підтримання цивільного позову; заперечення проти цивільного позову [14, с. 21].

В. М. Тертишник виділяє такі процесуальні функції як: розслідування; нагляд; обвинувачення; захист; правосуддя [386, с. 10].

Автори підручника «Кримінальний процес» пропонують виділяти три основні функції: функція обвинувачення; функція захисту; функція вирішення кримінального провадження по суті (правосуддя). Вчені стверджують, що є і інші функції кримінального процесу, до яких належать: функція розслідування; функція нагляду за додержанням законності; функція кримінального переслідування; функція судового контролю; профілактична функція [165, с. 34-35].

Результати проведеного анкетування свідчать, що опитані респонденти віднесли до основних кримінальних процесуальних функцій такі як обвинувачення (вказали 24 % опитаних); вирішення справи (26 % опитаних); захист (19 %); кримінальне переслідування (10 % опитаних); розслідування (6 % опитаних); судовий контроль (8 % опитаних); відомчий контроль (4 % опитаних); прокурорський нагляд (2 % опитаних); підтримання цивільного позову та заперечення проти цивільного позову (1 % опитаних).

І. В. Гловюк зазначає, що систему кримінально-процесуальних функцій побудовано за наступними рівнями: основоположний (первинний) рівень кримінально-процесуальних функцій (кримінальне переслідування, захист та правосуддя); вторинний рівень (розслідування, прокурорський нагляд, відомче процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, коригуюча функція, судовий контроль, забезпечення слідчим суддею доказів, забезпечення законності та обґрунтованості обмеження прав та свобод учасників кримінального провадження та інших осіб, міжнародне співробітництво, законоохоронна функція); обслуговуючий рівень (допоміжна функція); паралельний (приєднаний) рівень (забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, заперечення проти цивільного позову, реабілітаційна функція) [63, с. 14].

Крім того, в процесуальній літературі зазначається, що в системі процесуальних функцій існують функції несумісні, які один і той же суб'єкт виконувати не може [182, с. 422]. Це положення закріплено на законодавчому рівні. Так, відповідно до ч. 3 т. 22 КПК України під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу. Однак функція обвинувачення може здійснюватися кількома суб'єктами кримінального процесу, вона не може ні в якому разі суміщатися з функцією правосуддя. Крім того одні функції можуть бути притаманні одному

суб'єкту, як то правосуддя – суду, а інші – кільком суб'єктам, як то обвинувачення – слідчому, прокурору тощо.

На нашу думку, не чітке розуміння кримінальних процесуальних функцій у кримінальному процесі як основних напрямків кримінальної процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів, призводить до поліфункціональної характеристики кримінального провадження, суть якої полягає у розгляді окремих процесуальних повноважень цих суб'єктів як кримінальних процесуальних функцій. Таке розуміння окремими авторами поняття кримінальних процесуальних функцій не відповідає правовій, гносеологічній і праксеологічній сутності цього поняття і як наслідок приводить до поліфункціональної характеристики кримінального провадження. Внаслідок цього окремі науковці розглядають процесуальні повноваження основних суб'єктів кримінального провадження як власне самі кримінальні процесуальні функції [397, с. 19; 455, с. 274; 120, с. 63; 476, с. 17] або як функції окремих суб'єктів кримінального провадження [481, с. 23; 442, с. 32; 18, с. 179].

Викликає заперечення позиція О. Є. Антонової, яка розглядаючи питання функціональної характеристики досудового розслідування виділяє такі функції: перевірка повідомлень про злочин, розслідування, кримінальне переслідування, обвинувачення, захист, профілактика злочинів, розшук, забезпечення відшкодування шкоди, відомчий процесуальний контроль, прокурорський нагляд, судовий контроль, застосування спеціальних знань, сприяння розслідуванню, міжнародне співробітництво, реабілітація, вирішення справи [19, с. 52]. Також у кримінальному провадженні, на нашу думку, необґрунтовано виділяються й інші функції: охорона прав, свобод та законних інтересів учасників процесу [469; 120, с. 63]; боротьба зі злочинністю [398, с. 43], безпека учасників процесу [116, с. 15]; розкриття злочину [432, с. 62]; завершення розслідування та визначення шляхів вирішення справи [432, с. 63] тощо. Вищезазначені авторами функції є

процесуальними повноваженнями, етапами досудового розслідування, а деякі з них взагалі слід розглядати як повноваження, що не регламентовані законодавцем у кримінальному процесі. На нашу думку, вказані такими авторами процесуальні повноваження (нагляд, процесуальне керівництво) слід розглядати як повноваження, які і спрямовані на реалізацію функції обвинувачення у кримінальному провадженні. Такі процесуальні повноваження слідчого, прокурора під час досудового розслідування як раз і впливають із функції обвинувачення та дають можливість належним чином в подальшому здійснити підтримання публічного обвинувачення в судових стадіях кримінального провадження.

При визначенні кримінальних процесуальних функцій слід виходити із форми (типу) кримінального процесу [359, 107], а також із основних напрямків діяльності учасників кримінального провадження. Виходячи із чинного КПК України, в якому змагальна модель запроваджена на судових стадіях провадження з розширенням змагальних засад на досудовому розслідуванні, можна виділити такі процесуальні функції: обвинувачення, захисту [107, с. 165; 459, с. 126; 463, с. 16; 77, с. 10; 293; 294] та правосуддя (вирішення справи) [143, с. 13; 228, с. 164; 292, с. 147]. Ураховуючи те, що кожна із названих функцій є основним напрямком кримінальної процесуальної діяльності і потребує окремого дослідження, ми зупинимось на дослідженні саме функції обвинувачення, реалізація якої у стадіях кримінального процесу буде докладно розкрито в наступних розділах нашої роботи.

Поряд з цим у юридичній літературі та законодавстві разом із поняттям «обвинувачення» використовується поняття «кримінальне переслідування». Так, в КПК УСРР, введеному у дію 15 вересня 1927 р., постановою ВУЦВК від 20 липня 1927 р. у ст.ст. 4, 9, 113 поняття обвинувачення і кримінальне переслідування вживалися у однаковому значенні [410, с. 4-5]. Термін «кримінальне переслідування» також був закріплений у КПК РРФСР (ст.ст. 4,

9, 233), затвердженому постановою ВЦВК 15 лютого 1923 р., де він вказувався у значенні «порушення кримінальної справи» [408].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає кримінальне переслідування як сукупність вказаних у законі дій (збирання доказів, проведення допитів, обшуків і т. ін.) для розкриття злочинів і виявлення винуватих [48, с. 745]. Необхідно зазначити, що пізнання сутності обвинувачення пов'язано із його співвідношенням з поняттям «кримінальне переслідування». У науці кримінального процесу не існує єдиної думки з цього питання. Уже досить давно сформувалось та на даний час переважає дві позиції: прихильники першої розглядають функцію обвинувачення в межах функції кримінального переслідування як вид або форма останньої. Прихильники другої – ототожнюють функцію обвинувачення та кримінального переслідування.

Ряд вчених вважає обвинувачення формою такої кримінальної процесуальної функції як кримінальне переслідування. Прихильниками такого підходу є Ф. Н. Фаткуллін [433, с. 31], О. М. Ларін [188, с. 123], О. Г. Халіулін [442, с. 8]. Так, зокрема, О. Г. Халіулін пропонує співставляти поняття «кримінальне переслідування» і «обвинувачення» як зміст і форму, та виділяти дві форми кримінального переслідування: обвинувачення і підозра. Вчений визначає зміст кримінального переслідування як діяльність з порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання цієї особи і застосування щодо неї міри запобіжного заходу, притягнення її як обвинуваченого, складання обвинувального висновку, направленню кримінальної справи до суду і підтримання в суді обвинувачення [442, с. 8, 15–16].

Друга група вчених підтримує точку зору висловлену М. С. Строговичем [374, с. 194] з приводу того, що «обвинувачення» і «кримінальне переслідування» це тотожні поняття, які можуть використовуватися для позначення однієї процесуальної функції

обвинувачення [15, с. 74; 12, с. 4]. Прихильники вказаної точки зору (М. С. Строгович, В. Познанський, О. А. Квачевський) стверджують що кримінальне переслідування – це обвинувачення як процесуальна функція, тобто обвинувальна діяльність, тому ці поняття необхідно вважати синонімами [374, с. 194; 287, с. 29; 151, с. 47].

Обвинуваченню, як одній із функцій кримінальної процесуальної діяльності, відводиться особлива роль у захисті суспільних відносин, прав і законних інтересів фізичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Воно обумовлює подальший розвиток кримінальних процесуальних правовідносин, залучення до кримінального процесу інших учасників, які зацікавлені в справедливому вирішенні обвинувачення і можливо керуються різними процесуальними інтересами [38, с. 43]. Аналіз положень КПК України дозволяє дійти висновку про первинність виникнення функції обвинувачення серед всіх інших, а, отже, неабияку її важливість для якісного здійснення кримінальної процесуальної діяльності та захисту прав і свобод громадян.

Слід зазначити, що в науці кримінального процесу існує думка про необхідність поділу обвинувачення на: обвинувачення в матеріально-правовому значенні і обвинувачення в процесуальному значенні [433, с. 16]. Вказану позицію підтримує Д. С. Карєв, який зазначав, що під обвинуваченням розуміють обвинувальну діяльність, підтримання обвинувачення в суді уповноваженими на те особами, а також сутність і зміст обвинувачення в конкретному злочині [361, с. 25].

Наступним важливим елементом дослідження є аналіз обвинувачення у процесуальному значенні. Однак і це питання викликає наукові дискусії. Так В. Г. Гончаренко та В. А. Колесник, проаналізувавши наукові думки з приводу процесуального змісту обвинувачення у кримінальному процесі, вказують, що в наукових колах процесуальний аспект обвинувачення також розуміється по-різному [164, с. 67].

Окремі вчені розглядають функцію обвинувачення у процесуальному значенні як засновану на законі процесуальну діяльність компетентних органів та осіб щодо викриття обвинуваченого у кримінальному правопорушенні, котре йому інкримінується, й обґрунтування його кримінальної відповідальності з тим, щоб досягти публічного його осуду й покарання [431, с. 11].

Інші вважають, що обвинувачення – це сукупність дій, спрямованих на те, щоб викрити особу, яка вчинила злочин, та забезпечити застосування до неї заслуженого покарання. У деяких доктринальних джерелах воно визначається як кримінальне переслідування [374, с. 190]. На цьому наголошує також І. В. Гловюк, яка вказує, що для позначення діяльності, спрямованої на викриття особи у вчиненні злочину та забезпечення притягнення її до кримінальної відповідальності, доцільніше використовувати термін «кримінальне переслідування», та у залежності від стадії кримінального провадження узагальнити його форми [67, с. 559].

Є. Д. Лук'янчиков та А. А. Музика визначають термін «кримінальне переслідування» як діяльність органів попереднього розслідування та прокуратури щодо доведення винуватості підозрюваного й обвинуваченого у вчиненні злочину. Він є близьким, хоч і не тотожним, поняттю «розслідування кримінальної справи» за національним законодавством України [475, с. 400]. З іншого боку, О. М. Ларін вважає, що кримінальне переслідування – це кримінально-процесуальна діяльність, що передує вирішенню кримінальної справи і яка полягає у формулюванні та обґрунтуванні висновку про вчинення певною особою злочину [189, с. 1116].

О. Є. Звірко вказує, що кримінальне переслідування здійснює прокуратура та інші правоохоронні органи, які займаються дізнанням і слідством відповідно до своєї підслідності. У справах приватного обвинувачення таке право мають потерпілі та їх представники. Таким чином, кримінальне переслідування – це не лише державна діяльність, не виключно прокурорська. Інша річ – кримінальне

правосуддя, що здійснюється виключно державними органами – судами [128, с. 170]. Кримінальне переслідування, як зазначав М. С. Строгович, – це обвинувачення як кримінально-процесуальна функція, тобто обвинувальна діяльність [374, с. 194]. Кримінальне переслідування, на думку автора, є складною діяльністю, в яку входять передусім дії слідчих органів і прокуратури, що полягають в збиранні доказів, які викривають обвинуваченого чи встановлюють обтяжуючі його вину обставини, обранні примусових заходів, що забезпечують викриття обвинуваченого ..., а також дії, спрямовані на обґрунтування перед судом обвинувачення і необхідності застосування заслуженого покарання [375, с. 81-82].

О. Є. Звірко зазначає, що кримінальне переслідування передбачає, насамперед, дії, котрі носять примусовий характер і визначають рух кримінальної справи, має свій об'єкт (затриманий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений) і суб'єкт (орган дізнання та слідства, прокурор, потерпілий, обвинувач тощо), мету (викриття та притягнення до відповідальності винних осіб), особливі принципи діяльності (публічності, презумпції невинуватості тощо), правові засоби забезпечення мети, передбачені законом [128, с. 170].

Уявляється правильною позиція А. Лапкіна з приводу того, що кримінальне переслідування може тлумачитися у широкому і вузькому значеннях. С. М. Меркулов зазначає, що поняття «кримінальне переслідування» у широкому розумінні охоплює всю процесуальну діяльність у кримінальній справі: встановлення події і обставин злочину, особи, що його вчинила, доведення винуватості останньої і її покарання, тобто тотожне поняттю «провадження у кримінальній справі». Також автор зазначає, що у вузькому сенсі кримінальне переслідування розглядається суто як кримінально-процесуальна діяльність з обвинувачення конкретної особи у вчиненні злочину [238, с. 90]. У цьому контексті кримінальне переслідування полягає у реалізації обвинувальної функції шляхом кримінально-

процесуальної діяльності щодо конкретної особи і відрізняється від іншої процесуальної діяльності, спрямованої на встановлення події і обставин злочину та особи, яка його вчинила, що охоплюється поняттям «розслідування злочину» [187, с. 52-53].

Разом з цим цікаву думку щодо значення кримінального переслідування у кримінальному процесі висловив Л. Р. Грицаєнко, який вказує, що кримінальне переслідування являє собою частину змісту функції обвинувачення в кримінальному процесі. У цьому контексті кримінальне переслідування не лише породжується кримінально-процесуальною функцією обвинувачення, але й охоплюється нею. Це надає підстави стверджувати про те, що висловлювані в сучасній юридичній літературі думки, згідно з якими кримінальне переслідування – поняття ширше, ніж обвинувачення, є неправильними [92, с. 111].

Однак, на наш погляд, не можна категорично заявляти про полярну по відношенню до інших вчених позицію з приводу співвідношення обвинувачення і кримінального переслідування. Вважаємо, що буде правильним розглядати кримінальне переслідування у широкому значенні, тобто як процесуальну діяльність сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, та вузькому значенні, тобто як кримінальну процесуальну діяльність щодо обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Поряд з цим не слід ототожнювати обвинувачення та кримінальне переслідування у всіх його значеннях. Однак слід зазначити, що обвинувачення та кримінальне переслідування співпадає у тій їх частині, яка направлена на встановлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, збирання доказів її вини та забезпечення притягнення її до відповідальності та застосування щодо неї заходів кримінально-правового характеру.

І. В. Рогатюк, розглядаючи обвинувачення у кримінально-процесуальному сенсі як діяльність, вказує, що ця діяльність здійснюється шляхом твердження винуватості конкретної особи, яка вчинила злочин, і

полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосування до неї заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи і обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [334, с. 10]. Отже, вчений відзначає, що така обвинувальна діяльність уповноважених суб'єктів полягає, в першу чергу, у формулюванні обвинувачення. У свою чергу, очевидно, що формулювання обвинувачення можливе лише на основі доказів, котрі збираються під час проведення СРД та НСРД. Тому процесуальний зміст обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії полягає у сукупності різноманітних процесуальних дій суб'єктів, які проводять досудове розслідування та є учасниками кримінального процесу на стадії досудового розслідування і в стадіях судового провадження. З цього випливає, що процесуальний зміст обвинувачення залежить від виду суб'єкта сторони обвинувачення та його процесуального статусу.

Також слід зазначити, що обвинувачення відноситься до процесуальної категорії та має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено.

Слід зазначити, що вчені в своїй більшості розкривають процесуальний зміст обвинувачення. Так, В. А. Сербулов під обвинуваченням розуміє здійснювану згідно з вимогами кримінального процесуального закону діяльність по формулюванню і обґрунтуванню твердження про вчинення певною особою конкретного злочину (злочинів), спрямовану на встановлення винуватості у вчиненні кримінального правопорушення особи і при необхідності – на забезпечення умов для покладення на неї кримінальної відповідальності або застосування щодо неї заходів громадського впливу чи адміністративного стягнення [348, с. 14].

І. В. Рогатюк, визначаючи функцію обвинувачення як самостійну кримінальну процесуальну функцію, сутність якої складає регламентоване

законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється відносно конкретної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосуванні щодо неї заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи, і обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [333, с. 9]. На відміну від інших учених, І. В. Рогатюк конкретизує суб'єктів, які здійснюють функцію обвинувачення. Однак здається, що наведені визначення мають ряд недоліків, є дещо «розмитими» та непослідовними.

І. В. Гловюк виділяє специфічні ознаки обвинувачення як форми та етапу кримінального переслідування:

1) висувається наприкінці досудового розслідування, реалізується лише у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді та апеляційному провадженні;

2) є обов'язковою формою та етапом кримінального переслідування (оскільки кримінальне переслідування може завершитися без висунення обвинувачення);

3) ґрунтується на твердженні про вчинення певною особою кримінального правопорушення (яке має підсумковий, достовірний, обґрунтований характер, заснований на встановленні обставин, що являють собою кінцеву мету доказування (п. 1-5, 7 ч. 1 ст. 91 КПК України)), викладеному у обвинувальному акті, який ґрунтується на повідомленні про підозру;

4) обґрунтування твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення здійснюється стороною, яка його висунула, однак рішення про обґрунтованість цього твердження та його подальшу долю приймає інший суб'єкт – суд;

5) має специфічне коло суб'єктів здійснення;

- 6) здійснюється лише щодо обвинувачення;
- 7) має системний характер;
- 8) підсумком обвинувачення є засудження або виправлення особи, закриття кримінального провадження [64, с. 351]. Разом з тим складно погодитись із думкою автора, що обвинувачення висувається лише наприкінці досудового розслідування.

На нашу думку, більш вдалим є поняття, сформульоване Л. М. Лобойком, який стверджує, що обвинувачення – це основний напрям кримінальної процесуальної діяльності, змістом якого є: викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення; формулювання підозри у вчиненні кримінального правопорушення; порушення державного обвинувачення (затвердження прокурором обвинувального акта); підтримання державного обвинувачення перед судом [198].

Аналізуючи поняття функції обвинувачення, не можна оминати увагою концепцію обвинувачення як кримінального позову. Вона має давню історію: термін кримінальний позов вживався у СКС 1864 р. [417], зокрема, у ст. 5 було зазначено: «... право порушення кримінального позову належить потерпілій особі ...», а у ст. 593 – «неприбуття до суду приватного обвинувача або його повіреного без законних на те причин визнається відмовою від кримінального позову та має наслідком закриття справи».

Проблематика кримінального позову у контексті обвинувачення, кримінального переслідування досліджувалася у наукових працях С. І. Вікторського [49, с. 209], М. В. Духовського [117, с. 163], О. А. Квачевського [151, с. 54, 77], О. Мірлеса [241, с. 41], В. Случевського [358, с. 426], І. Я. Фойницького [440]. Концепція кримінального позову була розвинена далі М. М. Полянським [289; 290], М. Л. Шифманом [461, с. 36-37]. М. М. Полянський наголошував на тому, що як процесуальний інструмент, обвинувачення перед судом виконує ту саму функцію, яку виконує позов в цивільному процесі. Обвинувачення – двигун процесу зі стадії судового

розгляду, що є при наявності спільності завдання (охорона правопорядку) і формальних ознак (клопотання перед судом про постановлення рішення і обов'язковості розгляду справи судом) достатньою підставою для прийняття концепції обвинувачення перед судом як кримінального позову [256]. М. Л. Шифман визначав кримінальний позов як спосіб захисту правопорядку за допомогою належним чином оформленого пред'явлення обвинувачення до суду уповноваженою законом особою у якості рівноправної процесуальної сторони, що утворює для суду обов'язок перевірити по суті це обвинувачення та на основі матеріалів судового слідства постановити рішення, яке відповідає матеріальній істині [461, с. 36].

У сучасній доктрині концепт обвинувачення також у ряді досліджень характеризується з позицій теорії кримінального позову [5; 175; 231; 238; 275], у тому числі і при дослідженні приватного обвинувачення. Відмітимо, що позовна концепція обвинувачення корелюється із французькою концепцією публічного позову [98, с. 315-316]. Враховуючи ознаки кримінального позову, сформульовані у доктрині [461, с. 36-37; 5], найважливішою серед яких, на наш погляд, є така, що кримінальний позов є зверненою до суду вимогою про розгляд кримінальної справи та прийняття по ній рішення, що у кримінальному провадженні можливо лише шляхом висунення обвинувачення, то, безумовно, слід визнати логічність думки, що контекстний аналіз мети обвинувачення, наприклад, за п. 13 ст. 3 КПК України допускає співвіднести його з притязанням про притягнення особи до кримінальної відповідальності / застосування покарання (матеріально-правова сторона позову), а елемент висунення вказує на процесуальну сторону позову [64, с. 299], а кримінальний позов натепер має розглядатися у контексті поданої до суду вимоги уповноважених кримінальним процесуальним законодавством осіб щодо державно-правової реакції на порушення особою кримінально-правової заборони [64, с. 300].

Проте позовний характер обвинувачення не враховує того, що обвинувальна діяльність здійснюється і у досудовому розслідуванні, де здійснюється, по суті, підготовка до остаточного обвинувачення, що здійснюватиметься у суді. Тому концепція кримінального позову може застосовуватися для характеристики лише частини обвинувачення у кримінальному провадженні. Проте, концепція кримінального позову повністю «вкладається» у характеристику обвинувачення, що має місце у кримінальному провадженні на підставі угод.

Аналіз кримінальної процесуальної літератури свідчить, що характеризуючи функцію обвинувачення вчені використовують два поняття: по-перше, безпосередньо «функція обвинувачення» та «обвинувачення». Однак, на нашу думку слід розрізняти ці дві категорії. Адже, як зазначалося нами вище, поняття «функція» пов'язано із відповідним динамічним явищем, іншими словами із якоюсь діяльністю. Поряд з цим п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України вказує, що обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Таке твердження важко назвати процесом. Однак формулювання, висунення та підтримання такого твердження пов'язано із відповідною діяльністю конкретних суб'єктів. Тому можна говорити, що «обвинувачення» – це статична категорія кримінального процесу, яка виражається у такій матеріальній формі як обвинувальний акт. А «функція обвинувачення» це динамічна кримінальна процесуальна категорія, яка розкриває напрям діяльності уповноважених суб'єктів та забезпечує можливість формулювання та обґрунтованість висунення обвинувачення винній особі у конкретному кримінальному правопорушенні, а отже, притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Слід звернути увагу на нормативне визначення поняття обвинувачення у кодексах зарубіжних держав. Пункт 17 ст. 6 КПК Республіки Білорусь

визначає обвинувачення як твердження про вчинення певною особою конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, зроблене в порядку, встановленому цим Кодексом, а також процесуальну діяльність, здійснювану стороною обвинувачення [403]; це визначення підкреслює подвійний зміст поняття обвинувачення. Пункт 7.0.20 ст. 7 КПК Азербайджанської Республіки формулює обвинувачення як наполягання у порядку, встановленому цим Кодексом, на тому, що особа вчинила конкретне діяння, передбачене кримінальним законом [400], тобто акцентує увагу лише на процесуальному аспекті обвинувачення. КПК Республіки Казахстан державне обвинувачення визначив як процесуальну діяльність прокурора в суді першої та апеляційної інстанції, що полягає в доведенні обвинувачення з метою притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 28 ст. 7), але у цьому Кодексі обвинувачення ототожнено із кримінальним переслідуванням, адже він передбачає, що кримінальне переслідування (обвинувачення) – процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення з метою встановлення діяння, забороненого кримінальним законом, і особи, яка його вчинила, винуватості останньої у вчиненні кримінального правопорушення, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінально-правового впливу (п. 22 ст. 7) [404].

У пункті 20 ст. 6 КПК Республіки Вірменія зазначено, що обвинувачення – це пред'явлене у передбаченому цим Кодексом порядку обґрунтування вчинення певною особою конкретного діяння, забороненого Кримінальним кодексом [402], тобто також з акцентовано увагу лише на процесуальному аспекті обвинувачення.

Модельний КПК для держав-учасниць СНД передбачає, що обвинувачення – це зроблене у передбаченому цим Кодексом порядку твердження про вчинення певною особою конкретного діяння, забороненого

кримінальним законом (п. 24 ст. 10) [250], що відображає обидва аспекти поняття обвинувачення.

Враховуючи викладене, можемо сформулювати власне визначення функції обвинувачення як кримінальну процесуальну діяльність уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає у формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення (кримінально караного діяння), а також у підтриманні обвинувачення під час судового розгляду та під час перевірки судових рішень у кримінальному провадженні.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства дозволяє зробити висновок про те, що сторону кримінального провадження з боку обвинувачення представляє слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України. Тому очевидно, що функція обвинувачення реалізується на всіх стадіях кримінального процесу (крім стадії виконання судового рішення) і у процесуальних формах, але не всіма суб'єктами і не у всіх випадках. Зокрема, реалізація функції обвинувачення слідчим, керівником органу досудового розслідування та прокурором виражається у процесуальних формах (повідомлення про підозру, обвинувальний акт). В той же час потерпілий, його представник або законний представник реалізують функцію обвинувачення у справах приватного обвинувачення.

Так, процесуальними формами обвинувачення, на думку Д.П. Письменного, є:

- повідомлення про підозру (ст. 276, 277 КПК України);
- обвинувальний акт слідчого та прокурора (ст. 291 КПК України);
- постановлення ухвали суду про призначення судового розгляду (ст. 314, 316 КПК України);

- обвинувальна промова прокурора в судових дебатах (ст. 364 КПК України);
- апеляційна скарга прокурора (ст. 393 КПК України);
- касаційна скарга прокурора (ст. 425 КПК України);
- право прокурора подати заяву про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення (ст. 460, 462 КПК України) [276, с. 353-358].

У цілому ми підтримуємо вищевказану думку автора, однак викликає сумнів така форма обвинувачення, як постановлення ухвали суду про призначення судового розгляду. Адже суд не є суб'єктом обвинувачення, а виконує функцію правосуддя, а функцію обвинувачення під час підготовчого судового засідання реалізує прокурор.

На основі викладеного, можна визначити зміст функції обвинувачення, який полягає у:

- 1) формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- 2) формуванні сукупності доказів для складання обвинувального акта або іншого підсумкового рішення на досудовому розслідуванні;
- 3) підтриманні публічного обвинувачення під час судового розгляду справи;
- 4) поданні скарг та заяв щодо перевірки судових рішень, участь у їх розгляді.

Теоретико-методологічною основою реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні є теорія кримінального процесуального доказування, в межах якої виділяються такі основні наукові концепції щодо розуміння кримінального процесуального доказування: традиційна концепція (діяльність щодо збирання, перевірки та оцінки доказів) [244; 245; 371; 154; 94; 146; 212]; концепція змагального судового кримінального процесуального доказування [6; 4; 3; 183]; концепція системо-мислєдїяльнїсної методології [71; 70; 69], та ін. Детально не розглядаючи ці та інші концепції теорії кримінального процесуального доказування, оскільки це є предметом

окремого наукового дослідження, слід зазначити, що для висвітлення питання щодо реалізації функції обвинувачення нами взята за основу концепція М. А. Погорецького, яка нами повністю поділяється та яка враховує змагальну модель кримінального процесу на судових стадіях провадження з розширенням змагальних засад на досудовому розслідуванні [281; 350; 367; 186].

Доказування нами розуміється як практична, пізнавальна, правова й розумова діяльність сторін обвинувачення та захисту, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні), а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, та відповідних процесуальних рішень [286, с. 74].

Доказом у кримінальному провадженні є єдність фактичних даних, отриманих і закріплених у відповідній процесуальній формі, а також їх процесуальних джерел, на підставі якої сторони кримінального провадження, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, та яка визнана доказом уповноваженими суб'єктами доказування, слідчим суддею та судом [281, с. 16].

Докази є основною правовою категорією кримінального процесу. Завдяки доказам встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження, та обґрунтовується правова позиція сторін кримінального провадження чи обґрунтовуються відповідні процесуальні рішення уповноважених суб'єктів реалізації функції обвинувачення [286, с. 71]. Отже, процесуальні рішення уповноважених суб'єктів, в яких міститься обвинувачення, повинні обґрунтовуватися відповідними доказами. Рівень

імовірності та достатності доказів залежить від етапу реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні.

Таким чином, важливим питанням у контексті оцінки доказів і їх джерел для формування обвинувачення є з'ясування стандартів доказування, які чітко не визначені в національній правовій системі, хоча використовуються у практиці ЄСПЛ та у наукових публікаціях [194; 372; 139; 45] .

Слід зазначити, що на законодавчому рівні також була спроба закріплення стандартів доказування. Зокрема, у Проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження [320] пропонувалось, що прийняте рішення судом повинно ґрунтуватися на таких стандартах доказування: розумна підозра; переконання за більшою вірогідністю; вагоме переконання; переконання поза розумним сумнівом.

У процесі доказування у сторони обвинувачення формуються різні рівні переконання щодо обґрунтованості та достовірності твердження про вчинення певною особою кримінального правопорушення, які містяться в повідомленні особі про підозру, обвинувальному акті або іншому підсумковому рішенні на досудовому розслідуванні чи у вирокі суду під час судового розгляду.

Для прийняття рішення про повідомлення про підозру достатньо такого стандарту переконання як розумна підозра (означає добросовісне припущення про вчинення особою певного діяння, яке ґрунтується на відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді і які спонукали б неупереджену та розважливу людину вдатися до практичних дій для з'ясування того, чи є така підозра обґрунтованою [320]), оскільки для прийняття такого процесуального рішення у слідчого або прокурора повинна бути така сукупність доказів, яка підтверджує попереднє твердження про вчинення особою кримінального правопорушення. В обвинувальному акті, на нашу думку, досягається такий стандарт доказування як вагоме переконання (означає, що неупереджений та добросовісний розгляд всіх наданих сторонами відомостей, визнаних

доказами, свідчить про таку вірогідність стверджуваної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але може бути недостатньою для переконання поза розумним сумнівом [320]). Це ж саме стосується інших підсумкових рішень щодо обвинувачення на етапі закінчення досудового розслідування. У той же час для формування обвинувачення у вироку суду вимагається максимальний стандарт доказування – поза розумним сумнівом. Саме тому, відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість поза розумним сумнівом, суд ухвалює виправдувальний вирок. Такі стандарти доказування є притаманними для змагального кримінального процесу, оскільки під час підтримання публічного обвинувачення прокурор повинен довести перед судом твердження про вчинення конкретною особою діяння, передбаченого КК України, тобто довести обвинувачення.

Питання стандартів доказування тісно пов'язано з такими дискусійними категоріями теорії кримінального процесуального доказування як «імовірність», «вірогідність», «достовірність» отриманих знань в результаті здійснення кримінального процесуального доказування, про що серед науковців немає єдності поглядів. В цьому контексті як зазначає М. Є. Шумило, вірогідне знання у кримінальному провадженні має свої форми та ступені, однією з яких є ймовірність, яку науковець розглядає як етап пізнання на шляху до вірогідності [467]. З цього приводу є слушним підхід М. А. Погорецького та ін. щодо ототожнення вірогідності із достовірністю отриманого знання у кримінальному провадженні [279, с. 62; 349, с. 107]. Виходячи із наведеного слід зазначити, що в повідомленні про підозру містяться знання, які носять ймовірний характер. У той же час, у вироку суду на підставі досліджених доказів містяться знання, які мають вірогідний (достовірний) характер, оскільки таке процесуальне рішення повинно містити достовірне твердження про вчинення особою кримінального правопорушення.

На підтвердження цього, слід зазначити, що реалізація функції обвинувачення пов'язана з дотриманням принципу презумпції невинуватості,

відповідно до якого всі сумніви щодо доведеності вини особи слід тлумачити на її користь (ч. 4 ст. 17 КПК України). У правовій доктрині виокремлюють не будь-який сумнів, а сумнів саме непереборний, під яким розуміють сумнів, який залишається у суддів щодо вини обвинуваченого після неупередженого дослідження обставин справи на підставі поданих стороною обвинувачення доказів, внаслідок чого у них не сформувалось тверде переконання щодо тези обвинувачення [261, с. 249]. Наявність такого непереборного сумніву тягне за собою припинення функції обвинувачення під час досудового розслідування шляхом закриття кримінального провадження прокурором внаслідок невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпання можливості їх отримання (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України) або ухвалення виправдувального вироку під час судового провадження, що також свідчить про припинення реалізації функції обвинувачення.

На сьогодні функція обвинувачення відзначається такими іманентними характеристиками, як:

- 1) спрямованість на застосування заходів кримінально-правового характеру;
- 2) суб'єкти реалізації;
- 3) правові засоби реалізації;
- 4) засади здійснення (прямо не закріплені у КПК України, але ґрунтуються на засадах кримінального провадження);

5) етапи реалізації. Такі характеристики дозволяють стверджувати про, по-перше, предметний характер цього напрямку кримінальної процесуальної діяльності, по-друге, про нормативну регламентацію цієї діяльності кримінальним процесуальним законодавством. Наукова дескрипція функції обвинувачення у єдності його суб'єктного, інструментального, засадничого та процедурного елементів, які детермінуються необхідністю реакції держави на порушення кримінально-правової заборони та мають чітко визначений регулятивний та охоронний характер, дозволяє виводити проблематику на

більш високий рівень узагальнення. Таким рівнем є конституювання категорії «механізм функції обвинувачення», що дозволить дослідити цю функцію у єдності цих різнопорядкових елементів (структурний аспект) та суміжних характеристик, а саме телеологічної основи, інформаційної (матеріальної) основи як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність», та нормативної основи – положень кримінального процесуального законодавства, які регламентують цю діяльність. Такий методологічний підхід цілком відповідає лексичному значенню поняття «механізм» (у значенні «внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище» [240, с. 695]), а також загальнотеоретичним визначенням поняття та елементів правового механізму [81]. Як вірно зазначає О. С. Старенький, під механізмом реалізації слід розуміти відповідну систему або сукупність відповідних станів, процесів, що мають власну структуру, яка спрямована на здійснення, втілення чого-небудь у життя [368].

На теоретичному рівні категорія правового механізму є вкрай незадовільно дослідженою у літературі, проте наявні дослідження [41; 468; 10] дозволяють розглядати у межах правового механізму сукупність юридичних засобів, перелік яких у дослідженнях є доволі широким: права, обов'язки, правовий статус, правові межі, прийоми, правила, порядок, процедура, заборони, принципи, презумпції, фікції, строки, міри заохочення, міри відповідальності та ін. Для ілюстрації наведемо декілька визначень. К. В. Шундіков правовий механізм визначає як об'єктивований на нормативному рівні, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний та достатній для досягнення конкретної цілі (сукупності цілей) [468, с. 16]. На думку Т. Г. Альберда, правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності та ін. [10, с. 66].

Питання механізму функції обвинувачення можливо розглядати і у контексті механізму застосування права, враховуючи у цілому правозастосовчий характер кримінального процесуальної діяльності. У теорії права механізм правозастосування пропонується розуміти як системне, динамічне утворення, спрямоване на індивідуалізацію та конкретизацію нормативної основи права, зміст якого становить комплекс юридичних засобів, об'єднаних у нормативно-правовий, інституційний та процесуально-правовий блоки, які забезпечують реалізацію норм права та досягнення його соціально корисних цілей [270, с. 147]. Відповідно, всі складові елементи структури механізму правозастосування об'єднано у різні рівні, основними серед яких є інституційний, що характеризується підвищеною стабільністю та належать до статичних категорій (суб'єкти та об'єкти правозастосовної діяльності); функціональний, що опосередковує процедуру та методи правозастосовної діяльності, вміщує досить гнучкі елементи, які належать до динамічних категорій; результативний, відображений в правозастосовних актах як офіційному результаті правозастосовної діяльності [270, с. 148-149].

У контексті правового механізму лобіювання вказується, що це система правових засобів впливу представника групових інтересів на суб'єкта публічної влади з метою закріплення в офіційних актах інтересів зацікавлених осіб, до засобів лобіювання належать права, обов'язки, правовий статус суб'єкта лобіювання та суб'єкта публічної влади, правові межі лобістської діяльності, прийоми, правила, порядок, процедура лобіювання [41, с. 8].

Під час визначення структури механізму реалізації правових гарантій адвокатської діяльності М. А. Погорецький та О. Г. Яновська виділяють такі структурні елементи: правова форма закріплення гарантій адвокатської діяльності; діяльність суб'єктів реалізації правових гарантій адвокатської діяльності; суб'єкти реалізації правових гарантій адвокатської діяльності [282, с. 177]. Також в теорії кримінального процесу питання правового механізму були предметом дослідження науковців щодо забезпечення прав учасників

кримінального провадження, гарантій адвокатської таємниці, гарантій захисника як суб'єкта доказування тощо [184; 285; 369].

Відповідно, загальнотеоретичне поняття та елементи правового механізму можуть бути екстрапольовані на визначення та елементи механізму функції обвинувачення, хоча і з певними обумовленнями. Так, на загальнотеоретичному рівні суб'єкти не завжди включаються у якості елементів правового механізму. Проте, у кримінальному провадженні, зважаючи на те, що права та обов'язки, правовий статус, компетенція є невіддільними від суб'єктів, вважаємо за необхідне розглядати суб'єктний елемент у механізмі функції обвинувачення. До суб'єктного елементу у механізмі функції обвинувачення відносяться учасники кримінального провадження зі сторони обвинувачення, які більш детально будуть проаналізовані в наступних підрозділах цієї роботи.

Кримінальна процесуальна діяльність у цілому і функція обвинувачення як її важливий напрямок для досягнення завдань кримінального провадження та мети функції обвинувачення реалізується за допомогою кримінальних процесуальних засобів. Безумовно, засобами кримінального процесу є процесуальні дії [280, с. 43], проте, аналізуючи сутність кримінального процесуального рішення як вираженого у встановленій законом формі індивідуального правозастосовного акту–документу, в якому компетентні державні органи і посадові особи надають відповіді на правові питання, що виникли під час провадження, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент прийняття рішення фактичних обставин і приписів чинного законодавства [58], і відмічають його значення як документу, який містить відповіді на правові питання, що виникли під час провадження, і виражає владне волевиявлення про дії або бездіяльність, робимо висновок, що його теж потрібно розглядати як засіб кримінального процесу, особливо враховуючи переважно владний характер

реалізації функції обвинувачення. Тому процесуальні дії та рішення відображають інструментальний елемент механізму функції обвинувачення.

Функція обвинувачення, будучи напрямком кримінальної процесуальної діяльності, здійснюється на основі певних основних положень, які отримали у КПК України назву засад кримінального провадження, а у доктрині традиційно називаються принципами кримінального процесу. Не розглядаючи ґрунтовно питання засад кримінального провадження, оскільки це не є предметом нашого дослідження, відмітимо лише, що, відштовхуючись від визначення принципів кримінального провадження як закріплених у законі, найзагальніших фундаментальних правових положень, що відображають пануючі в державі ідеї про належне у кримінальному провадженні, які, діючи системно, відрізняються соціальною обумовленістю, нормативністю, основоположністю, універсальністю та непорушністю, визначають спрямованість, форму і зміст стадій та інститутів кримінального провадження, забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів його суб'єктів, а їх порушення обов'язково тягне за собою скасування чи перегляд рішень у справі або застосування інших засобів процесуальної відповідальності [185, с. 23], серед засад кримінального провадження можна виділити ті положення, які мають засадничий характер для функції обвинувачення. Ці положення включатимуть у себе засади початку обвинувачення (законність та доцільність [440, с. 12; 358, с. 204; 73, с. 36; 11, с. 88-104) і засади реалізації обвинувачення (верховенство права, законність, публічність, мова, якою здійснюється кримінальне провадження, розумність строків, оперативність, пропорційність, процесуальна економія, заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, змагальність та свобода в поданні суду доказів і у доведенні перед судом їх переконливості та ін.).

Серед вищезазначених засад, на нашу думку, є необхідність коротко зупинитись на характеристиці засад законності та доцільності у контексті

початку обвинувачення, оскільки це питання є актуальним з урахуванням зміни моделі кримінального провадження України та конвергенції національних правових систем.

Як вірно зазначає С. Л. Дерев'янкін, ознаками дискреційної влади є:

- 1) суб'єктом дискреційних повноважень є лише державний орган або його посадова особа;
- 2) метою їх діяльності є захист публічних інтересів;
- 3) підставою застосування цих повноважень є розсуд у межах, установлених законом;
- 4) самостійність реалізації дискреції (тобто відсутність необхідності узгодження дій про застосування розсуду з іншими суб'єктами) [110, с. 13].

На початковому етапі реалізації функції обвинувачення світовій практиці відомо два принципи побудови обвинувачення (у літературі у цьому контексті вказується і на кримінальне переслідування) [358, с. 204; 73, с. 26]: законність та доцільність [440, с. 12; 358, с. 203; 73, с. 36; 11, с. 88-104]. Наразі кримінальне процесуальне законодавство України достатньо жорстко стоїть на застосуванні засади законності щодо порушення обвинувачення (яка у КПК і 1960 р., і 2012 р. співвіднесена із засадою публічності), оскільки не передбачає повноважень прокурора не узгоджувати повідомлення про підозру або не затверджувати обвинувальний акт з мотивів доцільності. На нашу думку, використання доцільності може мати місце у випадку, якщо немає достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення або достатніх доказів для доведення у суді вини особи. Але наявні випадки не розглядають у традиційному розумінні доцільності, оскільки вона передбачає можливість не починати обвинувачення (кримінальне переслідування) з причин, які не пов'язані з недостатністю доказів [358, с. 204; 73].

Проте, міжнародні документи, які регламентують діяльність прокурорів (публічних обвинувачів), демонструють дещо інший підхід щодо дискреції

прокурора на початку здійснення обвинувачення. Крім того, є точка зору, згідно якої дискреційні повноваження прокурора пов'язані виключно із правом прокурора відмовитися від подальшого кримінального переслідування особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення, яке не являє собою істотної суспільної небезпеки, безумовно або при дотриманні цією особою певних умов, вказаних в рішенні, прийнятому у кримінальному провадженні [384]. Однак, Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів передбачають, що обвинувачі не починають або не продовжують обвинувачення чи роблять все можливе для зупинення провадження в тих випадках, коли неупереджене розслідування вказує на необґрунтованість обвинувачення (п. 14) [152].

У Рекомендації Рес (2000)19 Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» зазначено, що прокурори в усіх системах кримінального правосуддя вирішують питання про відкриття або продовження кримінального переслідування; у певних системах кримінального правосуддя прокуратура також ухвалює рішення щодо заходів альтернативних кримінальному переслідуванню [324].

Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів [366] також передбачають дискреційність повноважень прокурора у контексті початку кримінального обвинувачення та відмови від нього. Також у КПК Грузії прямо передбачено такий принцип кримінального процесу, як дискреційність кримінального переслідування, який передбачає, що прокурор, приймаючи рішення про початок та закінчення кримінального переслідування, користується дискреційним повноваженням, при цьому керується публічним інтересом (ст. 16) [401].

У КПК ФРН поряд з принципом публічності та законності (§ 152), що реалізується прокуратурою, є винятки із цього загального правила, оскільки § 153 закріплює відмову від кримінального обвинувачення у зв'язку з

малозначністю (якщо предметом провадження є кримінальний проступок, прокуратура може за згодою суду, якому було б підсудне основне судове провадження, відмовитися від кримінального обвинувачення, якщо вина виконавця була б визнана незначною і відсутній суспільний інтерес в кримінальному переслідуванні), а § 153а – закриття провадження при виконанні обов'язків та вказівок (за згодою суду, до підсудності якого відноситься відкриття основного судового провадження, і обвинуваченого прокуратура може за умови, що предметом розгляду є кримінальний проступок тимчасово відмовитися від пред'явлення публічного обвинувачення і одночасно покласти на обвинуваченого обов'язки або дати йому вказівки, якщо вони придатні для того, щоб задовольнити суспільний інтерес, і тяжкість вини цьому не суперечить). Крім того, за КПК ФРН доцільність може проявлятися при дійовому каятті (§ 153е), чи за неістотні злочинні діяння, вчинені тією ж особою (§ 154), обмеження обвинувачення окремими частинами діяння (§ 154а) [75].

Незважаючи на те, що натеper подібні положення є не характерними для України, їх наявність на рівні міжнародних документів та у зарубіжних країнах підкреслює важливість доцільності для кримінальної політики держави у цілому та функції обвинувачення як однієї із забезпечуючих її форм.

Як зазначено вище, можливість відмови від початку обвинувачення для прокурора чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає. Проте, аналізуючи повноваження прокурора, можна стверджувати, що він має повноваження щодо розпорядження обвинуваченням із урахуванням мотиву саме доцільності на подальших етапах кримінального провадження.

По-перше, прокурор має дискреційні повноваження щодо вирішення питання про закінчення досудового розслідування шляхом складання клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за наявності диспозитивних підстав такого звільнення, передбачених

КК України, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48), звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97). У цих випадках прокурор оцінює, відповідно: чи втратило діяння суспільну небезпечність; чи особа перестала бути суспільно небезпечною; здатність колективу підприємства, установи, організації здійснити такий виховний вплив на особу, щоб вона виправдала довіру колективу, не ухилялася від заходів виховного характеру та не порушувала громадського порядку; можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Наявність цих обставин потребує оцінки прокурором попередньої та потенційно можливої поведінки підозрюваного у майбутньому для вирішення питання, чи таке звільнення від кримінальної відповідальності сприятиме охороні особи, суспільства та держави від суспільно-небезпечних діянь, можливості виправлення особи без застосування покарання, а також індивідуалізації державно-правової реакції на вчинене кримінальне правопорушення. Відповідно, у наведених вище випадках прокурор, розуміючи недоцільність у силу зміни обстановки або виправлення особи шляхом громадського впливу застосувати до особи заходи кримінальної відповідальності, приймає рішення клопотати про звільнення її від кримінальної відповідальності.

Побічно відмітимо, що матеріально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності в Україні можливо розглядати як певну субституцію дискреційних повноважень прокурора щодо початку обвинувачення. Так, ні початок кримінального провадження, ні початок обвинувачення натепер ніяк не залежать від розсуду прокурора, навіть у ситуаціях, коли очевидно, що кримінально-правовий конфлікт вичерпано (сторони примирилися, відшкодовано шкоду тощо); проте законодавець на рівні закону прописав імперативність припинення обвинувачення, хоча і у

формі матеріально-правового інституту, у випадках, коли особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості (крім корупційних злочинів), після вчинення кримінального правопорушення у щиро покалася, активно сприяла його розкриттю і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, (крім корупційних злочинів), примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; якщо з дня вчинення особою кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили закінчилися строк давності та у випадках, передбачених Особливою частиною КК України (для прикладу: звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК України)).

Для порівняння, у Франції передбачено право прокурора при вирішенні питання про порушення кримінального переслідування стосовно особи замінити його одним з таких заходів:

- 1) просте «нагадування про обов'язки»;
- 2) пропозиція особі звернутися до санітарної, соціальної або професійної структури;
- 3) пропозиція особі привести свій статус відповідно до закону;
- 4) пропозиція відшкодувати заподіяну шкоду;
- 5) проведення процедури медіації;
- 6) штраф за угодою. За певної категорії кримінальних проступків прокурор має право, не починаючи кримінальне переслідування, запропонувати особі сплатити в казну грошову суму, що також передбачає обов'язкове відшкодування потерпілому заподіяної шкоди і факультативно – деякі інші заходи (передання державі певних предметів, водійських прав,

мисливського дозволу тощо). Якщо особа згодна з пропозицією прокурора, то справа передається судді, який затверджує прокурорське рішення. Сумлінне виконання особою відповідних дій виключає кримінальне переслідування. В іншому випадку прокурор має право прийняти рішення про його порушення [74].

Стаття 8 КПК Швейцарії містить дві групи підстав, коли прокуратура має право не відкривати кримінальну справу, а також повинна закрити її, якщо вона вже ведеться. До першої групи входять кримінально-правові підстави: малозначність вини або наслідків діяння (ст. 52 КК України), а до другої – процесуальні: відшкодування шкоди, якщо є передумови для умовного засудження та при цьому публічний інтерес і інтерес потерпілого до кримінального переслідування незначний (ст. 53 КК України), а також, якщо особа, вчинила кримінально-каране діяння, затронута безпосередніми наслідками його дій настільки серйозно, що покарання було б неспіврозмірним (ст. 54 КК України) [394, с. 102-103].

Таким чином, спільним для реалізації дискреції обвинувачення є і необхідність відшкодування шкоди, і певним чином каяття у вчиненні кримінального правопорушення, проте у національному законодавстві це, на відміну від інших держав, впливає не на початок, а на припинення обвинувачення.

По-друге, прокурор певним чином розпоряджається обвинуваченням шляхом ініціації або погодження на спрощення кримінально-процесуальної форми у вигляді укладення угоди про визнання винуватості. На елемент доцільності цієї процесуальної дії прокурора вказує те, що прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати цілу низку обставин. Зокрема, прокурором враховуються такі обставини: ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення (підозри); наявність

суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (ст. 470 КПК України). Розпорядження обвинуваченням у цьому випадку проявляється у тому, що прокурор узгоджує можливе покарання із стороною захисту, хоча прокурор в даному випадку і не відмовляється від обвинувачення, однак певним чином формалізує його можливі наслідки.

У цьому контексті важливо визначити, чи містить елемент доцільності скорочений судовий розгляд, коли суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються (ч. 3 ст. 349 КПК України). Ураховуючи, що наслідком цієї процедури є виключно зміна обсягу дослідження доказів, що абсолютно ніяк не впливає на доведеність обвинувачення та можливе покарання, про елемент доцільності тут слід стверджувати тільки у контексті процесуальної економії. Відмітимо, що на практиці таке розмежування не завжди проводиться належним чином: практика засвідчує, що більше половини угод про визнання винуватості укладалися прокурорами лише з однією умовою для підозрюваного – беззастережно визнати свою провину в суді. Проте, згідно з ч. 3 ст. 349 КПК України у разі відсутності заперечень учасників судового провадження суд має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. На практиці така процедура застосовується саме за умови визнання обвинуваченим вини. Таким чином, спрощена (пришвидшена) процедура судового розгляду можлива без необхідності досягнення прокурором певних домовленостей з підозрюваним (обвинуваченим) [118, с. 11-19].

Наведене вище дає можливість виділення аспектів доцільності обвинувачення, що дозволяє конституювати доцільність як засаду реалізації функції обвинувачення. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не дає можливості використати у повному обсязі пропозиції з формулювання визначення цього принципу у зарубіжній доктрині [20, с. 23], тому пропонуємо доцільність визначити як сукупність правових положень, які надають прокурору можливість розпорядження обвинуваченням шляхом початку та / або припинення обвинувачення або зміни кримінально-процесуальної форми провадження за обвинуваченням для ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень шляхом застосування норм Закону України про кримінальну відповідальність. До дискреційних повноважень прокурора за КПК України слід віднести такі: вирішення питання про закінчення досудового розслідування шляхом складання клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за наявності диспозитивних підстав такого звільнення, передбачених КК України; ініціація або погодження на спрощення кримінально-процесуальної форми у вигляді укладення угоди про визнання винуватості.

Реалізація функції обвинувачення характеризується процедурним характером, який і певним чином «вкладається» у стадії кримінального провадження та етапи стадій. Проте, у літературі виділено також окремі етапи реалізації обвинувачення: формування та висунення обвинувачення, відстоювання обвинувачення, зміна обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення, відмова від обвинувачення [238, с. 155]. Відповідно, у механізмі функції обвинувачення як напрямку кримінальної процесуальної діяльності обов'язковим буде і процедурний елемент.

Проте, для повноти вираження сутності та призначення механізму функції обвинувачення необхідно відобразити деякі його характеристики, які

відображають не структуру та складові елементи, а характеризують механізм функції обвинувачення у комплексі.

Кримінальна процесуальна функція обвинувачення характеризується спрямування на досягнення певної мети, тобто є цілеспрямованою діяльністю. На нормативному рівні це знайшло відображення у формулюванні дефініції державного обвинувачення у п. 3 ст. 3 КПК України як процесуальної діяльності прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. На доктринальному рівні розробка мети обвинувачення має обов'язково враховувати необхідність дотримання обґрунтованості при доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, адже, у разі, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення.

Реалізація функції обвинувачення регламентується нормами кримінального процесуального права, відповідно, ця функція, як і будь-яка інші кримінальна процесуальна функція, має правовий характер, що вимагає виділення нормативної основи механізму функції обвинувачення.

Таким чином, чітке розмежування кримінальних процесуальних функцій покликано забезпечити виконання його завдань під час кримінального провадження. Функція обвинувачення є первинною щодо інших функцій кримінального процесу і відіграє важливу роль у захисті прав та свобод людини.

Підсумовуючи вищевикладене, функція обвинувачення – це кримінальна процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає в отриманні (формуванні, збиранні) сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення

(кримінально караного діяння), а також у підтриманні обвинувачення під час судового розгляду та під час перевірки судових рішень у кримінальному провадженні.

Вказана функція здійснюється уповноваженими суб'єктами на всіх стадіях кримінального процесу (крім стадії виконання судових рішень) з метою об'єктивного та повного встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення і притягнення всіх винних до кримінальної відповідальності та/або застосування інших заходів кримінально-правового характеру.

Механізмом функції обвинувачення є система взаємопов'язаних елементів суб'єктного, інструментального, засадничого, процедурного характеру, які мають інформаційну (матеріальну) та нормативну основу, що спрямована на забезпечення обґрунтованої кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (телеологічна основа). Структура механізму функції обвинувачення є такою: суб'єктний елемент, інструментальний елемент, засадничий елемент, процедурний елемент. Суміжними характеристиками механізму функції обвинувачення є: телеологічна основа; інформаційна (матеріальна) основа; нормативна основа.

1.3 Становлення та розвиток функції обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі

Функція обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі має багатовікову історію становлення та розвитку. Її процес розвитку у кожному історичний період виглядав по-різному і залежав від історичної форми кримінального процесу. Зазвичай, у теорії кримінального процесу йдеться про три його історичні форми: інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий); змагальний (обвинувальний та позовний змагальний) і змішаний

[199, с. 106]. Такий розподіл безпосередньо пов'язаний зі специфікою організації обвинувачення й одночасно виявляє співвідношення приватних і публічних начал у кримінальному процесі в їхньому історичному виникненні й розвитку [257, с. 73]. Таким чином, основною формою цієї діяльності є здійснення функції обвинувачення.

І. В. Рогатюк зазначає, що обвинувачення глибоко входить своїм корінням не тільки в соціальну, але й у біологічну природу людини. У зв'язку з цим, історично першою формою боротьби проти посягань на життя та інші інтереси і відносини людини була безпосередня фізична боротьба особи, яка зазнала нападу проти нападаючого. З розвитком людського суспільства міняється й характер боротьби з посяганнями, виникають її нові форми, які спочатку носять характер групового протистояння родів (кровна помста), а згодом набувають риси індивідуального вирішення суперечок, шляхом проведення поєдинків [334, с. 13-14]. Це призвело до того, що питання про покарання особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, чи врегулювання різного роду суперечок почали вирішувати вожді племені або старійшини, яких обирало поселення, рід, фратрія чи плем'я. Старійшина не намагався притягнути їх ні до яких істотних засобів примусу окрім суспільної думки, він повинен був дуже добре знати звичаї племені, на яких у той час і були побудовані взаємовідносини між сторонами [448, с. 34]. Таке розв'язання конфліктів з метою захисту прав та інтересів особи у первіснообщинному суспільстві носило або позасудовий характер, або мало деякі ознаки громадського суду, тому вважати їх обвинувальною діяльністю можна лише умовно.

На думку більшості вчених, становлення обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі пов'язано із історичним періодом Київської Русі. В цей час відбувався активний процес становлення і розвитку права Київської Русі, значна частина норм якого отримала писемне закріплення перш за все у літописах і збірниках права, а частина існувала у формі усного звичаєвого

права [220, с. 47]. М. М. Бедрій вказує, що право Київської Русі ґрунтувалось на східнослов'янській правовій традиції, виросло й розвинулось із додержавного звичаєвого права. Відтак, первинним і основним джерелом права Київської держави був правовий звичай, який сформувався історично. Водночас із звичаєвим правом формується нове джерело – нормативно-правовий акт [31, с. 179]. Слушно вказує М. В. Кокошко, що зародки обвинувачення прослідковуються в ранніх договірних правових пам'ятках Київської Русі, а також збірнику «Руська Правда», яке здійснювалось лише приватними особами, оскільки прокурора в сучасному розумінні не було [155, с. 75].

До органів, наділених компетенцією здійснення кримінального провадження на Русі, як вказує О. В. Сапін, належали наступні:

- 1) князь, якому належала вся судова влада;
- 2) намісники князів на місцях (переважно в містах) – вірники, котрі замінили у кримінальних конфліктах тіунів;
- 3) старости, які здійснювали судочинство в селах по незначних справах;
- 4) духовні суди (у злочинах проти віри й церкви);
- 5) «12 громадян» («12 мужів») (інституція, статус якої достовірно не визначений ученими);
- 6) суди привілейованих вотчинників (общинний суд на місцях) [347, с. 12].

Функція обвинувачення або кримінального переслідування в давнину належала потерпілому (позивачеві) або його представникові, пособникам, дії яких також спрямовані на викриття винного, «ябетникам» або «сокам» і державі в особі князя [373, с. 406]. Хоча в основному обвинувачем був тільки потерпілий, який, виходячи із власних інтересів, підтримував обвинувачення в суді, яке пізніше почали називати «особисте» («власне») [378, с. 119]. Однак право позову належало тільки вільним людям. Холопи не були суб'єктами правовідносин: не могли звертатися до суду як позивачі та не могли бути

відповідачами. Показання свідків холопів допускалися лише в крайніх випадках [373, с. 406].

Враховуючи приватний характер судочинства того часу, слід сказати, що для нього була характерною активна участь осіб, заінтересованих у вирішенні конфлікту: потерпіла особа (позивач, обвинувач) підтримувала в суді обвинувачення, зобов'язана була збирати докази і подавати їх до суду; протилежна сторона – відповідач (обвинувачений) – визнавала обвинувачення, а у разі його заперечення мала подати до суду докази, які спростовували пред'явлене обвинувачення [176, с. 376].

Таким чином, як вказує В. Сухонос, за часів існування Київської Русі і дещо пізніше обвинувальний процес являв собою змагання між обвинувачем та обвинуваченим. Обвинувачем міг бути в основному тільки потерпілий, який і підтримував у суді обвинувачення, виходячи зі своїх власних інтересів. Тому таке обвинувачення здобуло назву особисте (власне). Дещо пізніше право виступати обвинувачем одержали родичі потерпілого, а також близькі знайомі. В цей же час з'являлися паростки публічного процесу. Великий князь та інші особи, що проводили суд, доказів не збирали. Це була справа обвинувача та особи, яка обвинувачувалася. Ще однією формою прояву публічного обвинувачення було громадське обвинувачення, за яким сама громадськість брала участь у переслідуванні злочинців. Це право видавати відомих «лихих» людей передбачалося Руською Правдою, Губськими грамотами, Судебником та Литовським Статутом. Так звані губні цілувальники вибиралися з людей «добрих і заможних». Вони повинні були не тільки бути присутніми при розгляді справи у суді, але й розшукувати «разбойников и татей» [378, с. 119-120].

Враховуючи викладене, можна зазначати, що в ранньофеодальному суспільстві початок реалізації функції обвинувачення ґрунтувався на приватній ініціативі. Кримінальний процес будувався за принципом змагальності між обвинувачем (роль якого досить часто виконував

потерпілий, його родичі чи знайомі), та обвинуваченим. Однак згодом зароджується публічний процес і ініціатива кримінального обвинувачення переходить громадським обвинувачам або посадовим особам.

У XII столітті в період феодальної роздробленості та утворення відносно самостійних князівств на території колишньої Київської Русі діє та ж форма кримінального процесу, що і в Русі. Однак із середини XIV століття починається захоплення українських земель сусідніми державами: Великим князівством Литовським, Руським, Молдавським, Угорщиною і Річчю Посполитою, тому поступово змінюється судоустрій та судочинство України у складі цих держав. За Литовськими статутами судові органи були наділені провадити слідство і притягувати до кримінальної відповідальності осіб без заяви потерпілого [387, с. 323].

У Речі Посполитій зазвичай обвинувачення у кримінальних справах про вбивства, грабежі, розбої та крадіжки підтримували потерпілі. Однак часто з боязні помсти вони відмовлялися підтримувати обвинувачення в суді. Тоді з обвинувальною скаргою до суду звертався інстигатор. Інстигатор був також обвинувачем у злочинах, спрямованих безпосередньо проти держави, про вбивства, які ще називали „головна зрада», а також про порушення спокою та недоторканості судів, сеймів, офіційних осіб чи королівських послів, фальшування монет, викрадення і зґвалтування жінки і, крім того, низку військових злочинів таких, наприклад, як дезертирство, зрада тощо [345, с. 52, 54].

У цілому, як вказує О.В. Сокальська, кримінальний процес в українських землях XVI ст. – початку XVII ст. характеризувався змагальністю, приватно-позовним характером, що обмежувався в справах про тяжкі злочини, становою нерівністю, що проявлялась у неоднаковому обсязі процесуальних прав різних соціальних груп та існуванні станових судів, формалізмом, дуалізмом процесів – співіснування загального і звичаєвого процесу [362, с. 125].

З появою інституту інстигаторів, які були спеціально уповноваженими особами, що по суті здійснювали функцію обвинувачення, на українських землях набуває поширення публічний процес.

У кримінальному судочинстві подальше розширення публічних начал пов'язано із виникненням інституту арешту за підозрою. Інститут арешту за підозрою полягає в тому, що при загальній відомості факту вчинення певного злочину конкретною особою, суддя мав право заарештувати таку особу лише за підозрою у вчиненні злочину. Після такого затримання особи, суддя вживав заходів для широкого розголошення факту і підстав затримання. Це робилося для того, щоб зацікавлені особи могли з'явитися в суд і пред'явити формальне обвинувачення арештованому. Централізація державної влади у Франції зумовила розширення юрисдикції королівських судів та запровадження у 1302 р. постійної посади королівського представника в суді – прокурора. За прокуратурою було визнано право порушувати обвинувачення по справах, у яких був зацікавлений король [335, с. 33]. На початку XIV століття прокурор виступав у старих формах обвинувального судочинства, однак у його процесуальному становищі малися симптоматичні відмінності – він не ніс звичайної відповідальності потерпілого за правдивість обвинувачення та не підлягав стягненню у випадку виправдання підсудного [448, с. 23].

Розвиток інституту прокуратури мав низку взаємопов'язаних наслідків: по-перше, офіційний обвинувач все більше витісняв із процесу потерпілого, перетворюючи його з повноправної сторони в джерело інформації (донощика чи просто свідка), а, по-друге, скорочувалося число випадків застосування старих форм обвинувального процесу. Все частіше переслідування могло починатися в офіційному порядку, без належного обвинувача, прокурор отримує право проводити секретне розслідування злочинів [334, с. 20].

За часів гетьманської держави кримінальний процес невпинно переходив від змагального до інквізиційного (розшукового). Основні положення кримінального провадження того часу висвітлені у видатній

пам'ятці – «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., яка, по суті була кодифікованим актом. Відповідно до цього Кодексу, як зазначає А. А. Макаренко, кримінальний процес носив змагальний та інквізиційний (розшуковий, слідчий) характер. Так, змагальність виражалась в тому, що суддя не мав права ані розпочати провадження без подання позову чолобитчиком (позивачем, «актором», «поводом», «жалобливою стороною»), ані примушувати будь-кого до вказаних дій. Інквізиційний процес проявлявся у виняткових випадках, коли суд за власною ініціативою у публічних інтересах охорони правопорядку розшукував злочинця і вдавався до розслідування. Ці винятки стосувались:

- 1) нападів на будинки у містах і селах, гумни, хутори;
 - 2) нападів на церкви і монастирі;
 - 3) зґвалтування дівчат і жінок, статевих злочинів, явної подружньої зради, блуду;
 - 4) розбою;
 - 5) крадіжок;
 - 6) виготовлення підроблених грошей;
 - 7) підпалів;
 - 8) чаклунства;
 - 9) отруєнь і вбивств;
 - 10) погроз заподіяння шкоди здоров'ю або вчинення підпалу та інших подібних діянь;
 - 11) затримання «на гарячому» при вчиненні вищеперерахованих злочинів;
 - 12) зухвалої поведінки винної особи після здійснення правопорушення.
- Про значення та силу приватного обвинувачення свідчить те, що відповідача, який переховувався від правосуддя, як і зловмисника на місці злочину, дозволялось особисто арештувати і доставити безпосередньо до суду, а у разі опору при затриманні – поранити, покалічити і навіть вбити. Автор вказує, що

провадження, в цілому, носило обвинувальний (змагальний, контрадикторійний) характер. Порушення й увесь подальший хід справи визначався зусиллями, ініціативою «актора». Слідство до суду майже не велося. Завдання суддів полягало у розв'язанні спору між сторонами обвинувачення і захисту, яким і доручалось доведення своєї правоти всіма законними способами [215, с. 73-74].

У Кодексі вказувалося наступне: «Всякий відповідач має бути в суді допитуваний словесно, по чолобитній чолобитчика, напроти кожного пункту особливо, і поки попередні пункти не очищені будуть, про наступні не допитувати... вільно відповідачеві, під час свого допиту, тримати у себе і письмові свої докази, і з них словесно чинити проти всякого пункту відповідне, а не тільки проти того, що стороннє в чолобитній було написано; але не на наступні пункти, поки перші неочищені будуть, відповідачу не відповідати і чолобитнику не викривати; що ж стороннє було потрібне примішане, проте суддям, якщо їхньому суду буде належати, по наказу справи тієї слідувати, а якщо їхнім судам, повинні відсилати до належного суду; інший відповідач має, про що його допитують, сказати правду, ні в чому не закриваючись, що б не вчинив; а коли б і не так, як в чолобитній показано, але іншими якимось чином або випадком, що вчинив, то й проти того не скривати, але тільки того діла, або для чого сталось показати. Доводи і докази до обвинувачення або виправдання чиємусь сліди образи бувають:

- 1) через самовільне признання;
- 2) через листи;
- 3) через свідків;
- 4) через присягу;
- 5) через пошук або іспит та катування» (розд. 8, арт. 12, п. 5; арт. 13, п. 1) [307].

В інквізиційному процесі головною стадією було досудове провадження, яке поділялося на загальне і спеціальне слідство. У частині

загального слідства відображувалася подія злочину без допиту обвинуваченого, а в частині спеціального слідства обвинувачуваному пред'являлося обвинувачення, і він допитувався за відповідними пунктами. Такі види слідства за «Зводом Законів» повинні були встановити, щодо якої особи чи майна було вчинено злочин, в чому він полягав, яким способом, знаряддям, коли, де, з яким наміром чи без наміру вчинений [439, с. 24-25, 40; 465, с. 105]. Така діяльність була яскравим прикладом реалізації функції обвинувачення та формування і підготовки безпосереднього обвинувачення.

Аналізуючи різні етапи розвитку російського кримінального судочинства, Ф. Б. Мухаметшин зазначає про певну перевагу в ньому обвинувального начала. Це пов'язано, насамперед, з пануванням протягом століть станового характеру законодавства. З іншого боку, відбувається виокремлення нових видів злочинів, де підозрюваний спочатку розглядається в якості злочинця (так звані справи по «государевих» злочинах). Однак і в цьому випадку законодавець не міг допустити факт абсолютної незахищеності підозрюваного у вчиненні конкретного злочину. В іншому випадку роль держави зводилася до функції безпорадного спостерігача за фактичним самосудом. І тому на всіх етапах свого розвитку вітчизняний судовий орган уважно стежив за збором доказів, за показаннями свідків. Про це також говорить і той факт, що в значній мірі суд приділяв увагу свідченням про «добру славу» як позивача, так і відповідача [254, с. 292].

Інквізиційна форма кримінального процесу проіснувала в Російській імперії до судової реформи 1864 р.. Основним правовим результатом цієї реформи стало прийняття Статуту кримінального судочинства (далі – СКС), який закріпив заміну інквізиційної форми процесу на змішану. Вказаним документом передбачалось існування обвинувального акта, у якому формулювалося обвинувачення. Поряд з цим, вказаний документ не дозволив вирішити всіх питань процесу формування обвинувачення, адже він не містив ні однієї норми, присвяченої інституту притягнення особи як обвинуваченого.

Слідча та судова практика того часу відчули зазначений недолік. В одному з циркулярів міністерства юстиції містилося розпорядження про необхідність складання на досудовому слідстві особливої постанови про притягнення особи як обвинуваченого [433, с. 133].

Статут кримінального судочинства вводив у Російській імперії поділ обвинувачення на приватне та публічне, в основу яких була покладена тяжкість і юридична природа злочинів. Приватний порядок обвинувачення реалізовувався у випадках посягання на права відомої приватної особи без особливого посягання на безпеку суспільства, публічний – коли об'єктом злочинного діяння є суспільний інтерес [337, с. 253].

Стаття 2 Загальних положень СКС встановлює, що судове переслідування порушується як посадовими, так і приватними особами. У кримінальних справах, які підвідомчі мировим судовим установленням, викриття обвинуваченого перед судом здійснюється потерпілим від злочинних дій приватним особам, а також поліцейським та іншим адміністративним властям в межах установлених законом (ст. 3 Загальних положень). У кримінальних справах, які підвідомчі загальним судовим установленням, викриття обвинувачених перед судом покладається на прокурорів та їх товаришів (ст. 4 Загальних положень). Таким чином, СКС визначив суб'єктів обвинувачення, до яких відніс: потерпілого, поліцейських, адміністративні власті (органи), а також прокурора та його товаришів.

Відповідно до ст.ст. 42– 53 СКС приводом для розгляду справ мировим суддею були скарги потерпілих, повідомлення поліцейських та інших адміністративних органів влади, а також безпосереднє виявлення суддею ознак злочинів, які підлягали переслідуванню незалежно від скарги потерпілого. Так, скарги приватних потерпілих осіб повинні були містити відомості про:

- 1) обвинувача;
- 2) злочинне діяння та обставини його вчинення;

- 3) шкоду та збитки, які були завдані обвинувачу;
- 4) обвинуваченого або підозрюваного;
- 5) свідків та інші докази, які підтверджують скаргу;
- 6) час подання скарги. Попереднє слідство по злочинам та проступкам, які підсудні окружним судам, здійснювалося судовими слідчими з допомогою поліції та під наглядом прокурорів та їх товаришів [337, с. 128-172].

Відповідно до СКС судовий слідчий при закінченні слідства не складав обвинувального акта чи іншого документа, у якому формулювалося б обвинувачення, таке повноваження належало прокурору. В обвинувальному акті, що складався прокурором, повинні бути зазначені:

- 1) подія, що містить у собі ознаки злочинного діяння;
- 2) час і місце вчинення цього злочину, наскільки це відомо;
- 3) звання, ім'я, по батькові і прізвище, прізвисько обвинуваченого;
- 4) сутність доказів і доказів, зібраних у справі проти обвинуваченого;
- 5) визначення за законом, якому саме злочину відповідають ознаки розглянутого діяння (ст. 520 СКС) [334, с. 25-26].

Аналіз положень СКС дає підстави стверджувати, що він заклав основи формування сучасного кримінального процесу. Здійснення функції обвинувачення ґрунтувалась на виділенні приватного та публічного обвинувачення. Основним процесуальним актом, у якому виражалась ця функція, був обвинувальний акт, складений прокурором по закінченні попереднього слідства та передачі справи до окружного суду.

До прийняття радянського кримінально-процесуального законодавства кримінальне судочинство велося за положеннями СКС 1864 р. [473, с. 3].

Після захоплення влади у Росії вже 22 листопада 1917 р. декретом РНК РРФСР «Про суд» було ліквідовано усі судові установи, інститути прокурорського нагляду, присяжної і приватної адвокатури. Державні органи обвинувачення і захисту фактично було розігнано. Декрет скасував один з найважливіших принципів кримінального процесу – принцип змагальності,

успішне проведення якого у життя можливе лише при належній організації обвинувачення та захисту, при відокремленні цих функцій від функцій вирішення справи по суті. Декрет встановив, що у ролі обвинувачів та захисників, які допускаються на попереднє слідство, а по цивільних справах – повіреними можуть бути усі добропорядні громадяни як чоловіки, так і жінки, які користуються правами громадянина. Тобто, було утворене загальне громадське обвинувачення і захист, щоб залучити якомога більше громадян до відправлення правосуддя. Це давало можливість деякий час не утворювати спеціальні державні органи для виконання зазначених функцій [108].

І. В. Рогатюк, проаналізувавши положення законодавства тих часів, вказує, що Декрет «Про суд» № 2 від 7 березня 1918 р. встановив, що у кримінальних справах обвинувальний акт замінюється постановою слідчої комісії про віддання до суду, і, разом з тим, передбачив заснування колегії осіб, які присвятили себе правонаступництву в формі громадського обвинувачення. Положення про народний суд РРФСР від 30 листопада 1918 р. містило вказівки про створення спеціальних колегій обвинувачів, що діяли як службові особи. Відповідно до положення про народний суд від 21 жовтня 1920 р. при відділах юстиції були обвинувачі, які призначалися на ці посади губвиконкомами. Заснування спеціальних органів обвинувачення передбачили і всі законодавчі акти про революційні трибунали. Декретом від 4 травня 1918 р. при кожному революційному трибуналі поряд з слідчими комісіями утворено колегії обвинувачів, на яких покладалося: формулювання обвинувальних тез з кожної справи, участь у засіданнях слідчих комісій при розгляді питань про віддання до суду, публічне обвинувачення у засіданнях революційних трибуналів. За Декретом ВЦВК від 29 травня 1918 р. при Революційному трибуналі була заснована Центральна колегія обвинувачів, на яку, крім обов'язків, перелічених у декреті від 4 травня 1918 р., покладалося об'єднання і керівництво колегіями обвинувачів при місцевих революційних трибуналах. Тимчасове Положення про народні суди і революційні трибунали

УРСР, прийняте 20 лютого 1919 р., як і подальші законодавчі акти про народний суд і революційні трибунали УРСР, регламентувало організацію колегії обвинувачів для здійснення аналогічних функцій [473, с. 3; 334, с. 28].

Наступним важливим нормативно-правовим актом у сфері кримінальної юстиції став Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р., який переважно сприйняв концептуальні ідеї розробників СКС 1864 р. Саме в КПК УСРР 1922 р. прокуратура згадується як сторона в процесі, прокурор наділений повноваженнями участі у проведенні слідства та дізнання, підтримання обвинувачення в суді, підтримання позову в усіх стадіях процесу (ст. ст. 53–54, 58 КПК УСРР 1922 р.) [266, с. 84]. Дослідники тих часів вказують, що у цьому Кодексі знайшли відображення демократичні принципи радянського кримінального процесу: принцип революційної законності та недоторканності особи, гласність, принцип національної мови судочинства, обов'язок судді бути об'єктивним при розгляді кримінальних справ. В силу принципу публічності на прокурора покладался обов'язок порушувати кримінальне переслідування перед судовими та слідчими органами по всіх злочинах. Прокуратурі надавалося право вступати в справи приватного обвинувачення з метою охорони публічного інтересу [412, с. 23].

На відміну від КПК 20-х рр. інших союзних республік, у аналогічному КПК Української РСР вже тоді містилась оптимально визначена структура обвинувального висновку, яка потім була закріплена у КПК 1960 р. [334, с. 30], який діяв у нашій державі до 2012 р.. Однак, даний акт проіснував недовго. У 1924 році було прийнято «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік», у зв'язку з чим виникла потреба привести законодавство УСРР про кримінальне судочинство у відповідність із загальносоюзними законами, що й було зроблено. Так, друга сесія ВУЦВК дев'ятого скликання затвердила 22 жовтня 1925 р. нове «Положення про судоустрій УСРР». Прийняття Положення про судоустрій УСРР 1925 р., а також «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік»

1924 р., внесення змін до КПК УСРР 1922 року вимагали прийняття нового кримінально-процесуального закону, який і було прийнято 20 липня 1927 р.. Чинності він набирав з 15 жовтня 1927 р., однак даний документ містив як демократичні положення кримінального процесу, так і ряд антидемократичних. Антидемократичні положення КПК УСРР 1927 р. дозволяли порушувати права громадян України і чинити безконтрольні розправи над тими, хто не мирився з радянським режимом [220, с. 70-71].

В. Т. Малярєнко зазначає, що КПК СРСР повинен був у першу чергу захищати права і інтереси не громадян, а держави. Такий підхід до прав громадян як другорядних був характерною рисою тоталітарної держави [220, с. 73]. Тому на рівень додержання закону при здійсненні попереднього розслідування і судового розгляду кримінальних справ упродовж 30-х і до початку 50-х рр. XX ст. безпосереднім чином впливав тоталітарний режим, який з 1929 р. відзначався масовими репресіями, свавіллям і беззаконням. Масові репресії здійснювалися здебільшого шляхом позасудових розправ через так звані особливі наради, колегії, «трійки», «двійки» [364].

Протягом довгого часу кримінальне процесуальне законодавство існувало на рівні загальносоюзних та окремо республіканських актів і тому потребувало змін. Важливим кроком до таких змін було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» [136, с. 107]. Вказаний нормативно-правовий акт став правовою базою для створення нових кримінально-процесуальних кодексів союзних республік. В УРСР такий Кодекс був затверджений 28 грудня 1960 р..

Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. діяв на теренах нашої держави більше 50-ти років. Протягом цього часу до нього було внесено значну кількість змін і доповнень. Відповідно до положень КПК 1960 р. функція обвинувачення в повній мірі починала реалізовуватися на стадії досудового слідства після винесення постанови про притягнення в якості обвинуваченого. По закінченню розслідування обвинувачення викладалось в

обвинувальному висновку, тим самим закріплюючи функцію обвинувачення. Далі ця функція реалізовувалась на судових стадіях. закінчувалась винесенням обвинувального вироку суду. Згідно з цим законом обвинувачення реалізовувалось в трьох основних формах: – справи приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27; ст. 251 КПК України), приватно-публічного (ч. 2 ст. 27 КПК України) та публічного обвинувачення (ст. 94 КПК України). Суб'єктами реалізації функції обвинувачення були слідчий, прокурор, потерпілий і цивільний позивач та їх представники [174].

За часів незалежності України розвивається змагальний процес, хоча і продовжують діяти норми КПК 1960 р., та зберігається його основна структура. Поряд з цим удосконалюються форми обвинувачення, які відображають функцію обвинувачення.

Після реформування у 2012 р. кримінального процесуального законодавства на шляху до євроінтеграції нашої держави функція обвинувачення набуває нових форм. Як вказує Т. В. Садова, з прийняттям нового КПК України у 2012 р. зламано стару обвинувальну систему кримінального судочинства і спрямовано його у бік змагальності. Зміни торкнулися практично всіх стадій та інститутів кримінального процесу, ті, що гальмували його розвиток і сприяли порушенню прав учасників кримінального провадження, були виключені (зокрема, стадія порушення кримінальної справи, повернення кримінальної справи судом на додаткове розслідування тощо), на їх місце було введено нові демократичні норми [346, с. 104]. Таким чином, нове законодавство змінило не лише форми реалізації обвинувачення та особливості його реалізації конкретними суб'єктами, але і структуру кримінального процесу взагалі.

Аналіз розвитку функції обвинувачення показує, що законодавець розглядав її у всіх історичних типах кримінального процесу, першочергову, самотійну функцію. Функція обвинувачення відокремлювалась від правосуддя та покладалась або на самого потерпілого, або на спеціально

уповноважені органи. Історичний процес становлення та розвитку функції обвинувачення у кримінальному провадженні пройшов кілька періодів:

- 1) формування функції обвинувачення в період Київської Русі;
- 2) становлення та розвиток функції обвинувачення в період перебування українських земель у складі інших держав;
- 3) здійснення функції обвинувачення в радянський період;
- 4) здійснення функції обвинувачення в період розбудови правової незалежної України. В останньому періоді можна виділити два етапи розвитку функції обвинувачення: здійснення функції обвинувачення під час дії норм КПК 1960 р.; здійснення функції обвинувачення за новим КПК України 2012 р..

1.4 Суб'єкти обвинувачення та види реалізації ними функції обвинувачення

З метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, а також дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина у кримінальному процесі передбачено принципи змагальності та диспозитивності. Так, у ст. 22 КПК України встановлюється, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу.

Однією із первинних та основних кримінальних процесуальних функцій є функція обвинувачення, яка передує іншим функціям і обумовлює їх здійснення. Як зазначалося раніше, функція обвинувачення по своїй суті є кримінальною процесуальною діяльністю уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає у формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення (кримінально караного діяння), а також у підтриманні публічного обвинувачення під час судового розгляду та під час перевірки судових рішень у кримінальному провадженні.

Коло таких уповноважених суб'єктів передбачено нормами КПК України й іменується стороною обвинувачення. Однак КПК України не повною мірою визначає способи реалізації функції обвинувачення вказаними суб'єктами, виносячи це питання на розгляд науковців.

Питання, щодо суб'єктів реалізації функції обвинувачення, їх повноважень та способів реалізації були предметом дослідження значної кількості вчених, зокрема, таких як Д. В. Борзих [38], Л. В. Карабут [181], М. Й. Курочка [181], Т. О. Лоскутов [204], В. Т. Маляренко [221], І. В. Рогатюк [334], Г. П. Серeda [353], А. В. Сизоненко [354], Н. І. Щегель [470] та ін.

Деякі науковці досліджували суб'єктів реалізації функції обвинувачення відокремлено один від одного в межах окремих наукових розробок конкретного суб'єкта кримінального процесу. Були спроби комплексного дослідження таких суб'єктів. Безумовно вказані вчені зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики, однак реформування кримінального процесуального законодавства обумовлює вивчення суб'єктів реалізації функції обвинувачення додатково, з урахуванням внесених змін, адже залишаються дискусійними ряд питань, які стосуються повноважень окремих суб'єктів. Тому постає завдання визначення кола суб'єктів реалізації

функції обвинувачення та дослідження їх повноважень і напрямків діяльності щодо вказаного питання.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України стороною обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України.

Для сторони обвинувачення характерні такі ознаки:

1) нормативно визначений суб'єктний склад в особі, як правило, службових осіб органів державної влади. Відповідно до п. 19 ст. 3 КПК України до сторони обвинувачення належать, перш за все, такі учасники кримінального провадження, які здійснюють свої повноваження у силу принципу публічності: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор. До сторони обвинувачення також відноситься потерпілий, його представник і законний представник. Законодавець не відносить до сторони таких учасників кримінального провадження як цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач і його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, особа, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадиція), заявник, свідок і його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

До сторони обвинувачення законодавець не відносить оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, які здійснюють контроль за дотриманням податкового та митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. Зазначені органи здійснюють СРД та НСРД за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ

детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. На нашу думку, зазначені органи також слід віднести до сторони обвинувачення, оскільки їх діяльність в кримінальному провадженні тісно пов'язана з діяльністю слідчого, керівника органу досудового розслідування і спрямована на здійснення функції обвинувачення. Підтвердженням цьому свідчить те, що на час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник відповідного оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

2) наявність протилежного процесуального інтересу, який відрізняється від процесуального інтересу сторони захисту. Сторонами кримінального провадження є певна сукупність учасників кримінального процесу, які об'єднані загальним процесуальним інтересом. Під процесуальним інтересом необхідно розуміти таку поведінку учасника кримінального провадження, яка направлена на досягнення бажаного для нього кінцевого результату. Такі інтереси сторін є протилежними, оскільки вони впливають із напрямків діяльності суб'єктів кримінального процесу, тобто їх функцій. Сторона обвинувачення свою діяльність спрямовує на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності або застосування до неї інших заходів кримінально-правового характеру, тобто здійснює функцію обвинувачення. Інтерес сторони обвинувачення спрямований на встановлення за допомогою доказів обставин, які підтверджують і обґрунтовують підозру, обвинувачення. І навпаки, сторона захисту свою діяльність спрямовує на захист від підозри або обвинувачення, їх спростування, встановлення пом'якшуючих обставин чи обставин, які виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого. Поряд з цим відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України на прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого законодавець

покладає обов'язок всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити ті обставини, які не тільки викривають, а й виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, які пом'якшують або обтяжують його покарання. На думку В. Г. Даєва, сутність змагальності полягає не тільки в простому відділенні процесуальних функцій обвинувачення і захисту, а в їх протиставленні один одному [105, с. 71]. За своєю суттю кримінальний процес – це діяльність, яка пронизана конкуренцією прав і інтересів особистості і суспільства, потерпілих і осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Таким чином, кожна зі сторін кримінального провадження наділена своїми власними кримінальними процесуальними функціями, але не кожен учасник кримінального провадження є стороною. Сторона обвинувачення здійснює функцію обвинувачення, а сторона захисту – протилежну функцію – функцію захисту.

3) процесуальна рівноправність сторони обвинувачення і сторони захисту. Сторона обвинувачення для здійснення функції обвинувачення повинна мати такі ж процесуальні можливості для здійснення своєї функції, як і сторона захисту. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України сторони мають рівні права на збирання та надання суду предметів, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених законом. Зазначене положення законодавця є дещо декларативним, оскільки на досудовому провадженні сторона захисту реально позбавлена права самостійного збирання доказів. Сторона захисту має право ініціювати перед стороною обвинувачення або слідчим суддею клопотання про проведення СРД та НСРД. Рівноправність сторін передбачає рівні можливості у відстоюванні свого власного інтересу і відсутність очевидних переваг у протилежної сторони. Найбільш повно рівноправність сторін проявляється на судових стадіях кримінального провадження, на досудовому розслідуванні в змішаному кримінальному процесі рівноправність сторін не дотримується.

4) наділення сторони обвинувачення державно-владними повноваженнями з можливістю застосування до учасників кримінального провадження заходів примусу. Кожен учасник кримінального провадження наділений законодавцем певною сукупністю процесуальних прав, реалізація яких може істотно вплинути на рішення в кримінальному провадженні. Така сукупність процесуальних прав надається сторонам саме для відстоювання свого власного процесуального інтересу в кримінальному провадженні. Характерною особливістю сторони обвинувачення (за винятком потерпілого) є те, що її суб'єкти наділені саме владними повноваженнями, оскільки вони виступають як представники органів державної влади. Крім того, для прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування формування обвинувачення, обґрунтування його доказами і підтримання обвинувачення в суді є їх обов'язком. Наділення сторони обвинувачення державно-владними повноваженнями обумовлена наявністю не приватного, а публічного інтересу. Сторона обвинувачення у своїй діяльності спирається на державний механізм примусу. За загальним правилом рішення про застосування примусу приймається слідчим суддею, який здійснює судовий контроль за дотриманням прав і законних інтересів учасником кримінального провадження. В окремих випадках законодавець передбачає можливість самостійного застосування примусу стороною обвинувачення (виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПК України), тимчасове вилучення документів, які засвідчують користування спеціальним правом (ст. 148 КПК України), тимчасове вилучення майна (ст. 168 КПК України), попередній арешт (ч. 9 ст. 170 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), а також у випадках, передбачених ст. 615 КПК України.

5) активність сторони обвинувачення у відстоюванні свого інтересу перед судом, що обумовлено покладеними на неї обов'язками в силу принципу публічності. У змагальному кримінальному процесі активну участь в

доведенні приймає сторона обвинувачення. Відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України обов'язок доведення обставин, які відносяться до предмету доказування, покладається на слідчого, прокурора, а в окремих випадках і на потерпілого. Зокрема, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення СРД та НСРД, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових та фізичних осіб предметів, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, які передбачені КПК України. У порівнянні зі стороною обвинувачення, сторона захисту на досудовому розслідуванні має обмежені можливості для отримання доказів.

Якщо детальніше розглянути питання щодо доказування у діяльності сторони захисту, то слід звернути увагу на декілька ключових аспектів.

Нормативне закріплення змісту процесу доказування міститься в ч. 2 ст. 91 КПК України та полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Одним із елементів процесу доказування є збирання (формування) доказів, що є складною комплексною діяльністю по виявленню, витребуванню, отриманню, закріпленню, збереженню у встановленому порядку доказів [144, с. 223]. Поряд з цим у ч. 1 ст. 223 КПК України, разом з терміном «збирання» вживається термін «отримання». Саме тому, як слушно зазначає М. А. Погорецький, для початкового етапу доказування більш прийнятним є застосування терміну «отримання», оскільки він точніше відбиває сутність першого етапу процесу доказування [284, с. 506]. Ми підтримуємо останню точку зору і вважаємо, що отримання доказу є активною процесуальною діяльністю суб'єктів доказування, яка складається з таких взаємозв'язаних елементів: пошук, виявлення та вилучення фактичних даних та їх джерел; перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення

та надання їм уповноваженими суб'єктами статусу доказу у кримінальному провадженні.

Характерною особливістю отримання доказів у досудовому розслідуванні слідчим, прокурором є можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав, свобод людини і громадянина, а в окремих випадках застосування заходів примусу. Зокрема, при проведенні огляду чи обшуку житла чи іншого володіння особи, можуть бути обмежені конституційні права, які передбачені в ст.ст. 30–32 Конституції України.

Тимчасове обмеження конституційних прав та здійснення примусу допускається при проведенні освідчування підозрюваного, свідка чи потерпілого у випадку відмови цих осіб від добровільного освідчування (ч. 3 ст. 241 КПК України). Також відповідно до ч. 3 ст. 245 КПК України у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд має право дозволити слідчому, прокурору або зобов'язати їх здійснити відбирання таких зразків примусово. Чинне процесуальне законодавство не зазначає, які саме заходи примусу в таких випадках можна застосувати і чи можна застосовувати примусові медичні процедури до підозрюваного. Отримання доказів із застосуванням стороною обвинувачення надмірного примусу може свідчити про заподіяння такій особі приниження чи страждання, що може мати наслідком визнання такого доказу недопустимим згідно зі ст. 87 КПК України. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Яллох проти Німеччини» від 11 липня 2006 р. зазначається, що застосування примусу під час проведення процесуальної дії повинно бути «винятково необхідним» для отримання доказу і «менш шкідливим» для недоторканності особи [329].

На нашу думку, до суб'єктів отримання доказів зі сторони обвинувачення, крім слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування, також потрібно відносити співробітників оперативних підрозділів, які в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 41 КПК України, під час

виконання доручень слідчого, прокурора, користуються повноваженнями слідчого, здійснюючи відповідні СРД та НСРД, з метою отримання доказів в кримінальному провадженні. Таким чином, працівники оперативних підрозділів під час виконання письмових доручень можуть отримувати докази, за допомогою яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Отже, отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні має такі сутнісні ознаки: наявність владних повноважень сторони обвинувачення на отримання доказів; дії, які спрямовані на отримання доказів, носять активний діяльнісний характер; на сторону обвинувачення покладено обов'язок збирання доказів у досудовому розслідуванні; може супроводжуватись тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина; в окремих випадках існує можливість застосування заходів примусу.

Повноваження сторони обвинувачення щодо отримання доказів передбачені ч. 2 ст. 93 КПК України, які ще в теорії кримінального процесу називають способами збирання доказів [93, с. 51]. Однак, законодавцем способи отримання доказів визначені в загальному вигляді, що на практиці породжує ряд проблемних питань. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні здійснюється наступними способами:

- 1) проведення СРД;
- 2) проведення НСРД;
- 3) витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- 4) проведення інших процесуальних дій;
- 5) здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій, кримінальне провадження в порядку перейняття).

Аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що в ст. 93 КПК України зазначено загальні способи отримання доказів, оскільки кожен із суб'єктів сторони обвинувачення наділений різними повноваженнями.

Основним способом отримання доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування є проведення СРД. Однією із сутнісних ознак СРД, як слушно зазначає Д. Б. Сергєєва, є проведення їх з метою не тільки виявлення, а й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання чи перевірки доказів у кримінальному провадженні [351, с. 182]. Зазначений спосіб отримання доказів найбільш повно регламентований главою 20 КПК України, оскільки законодавець передбачив вичерпний перелік СРД. Всі інші дії слідчого, які передбачені процесуальним законом, що прямо не пов'язані з отриманням та перевіркою доказів, прийнято називати «інші процесуальні дії» слідчого. Саме слідчий в силу своєї процесуальної самостійності наділений значними повноваженнями щодо отримання доказів шляхом проведення СРД. Слідчий у досудовому розслідуванні здійснює пошук та закріплення фактичних даних, що свідчать про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та наприкінці досудового розслідування складає обвинувальний акт з метою направлення його для судового розгляду. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 40 КПК України слідчий уповноважений проводити самостійно СРД та НСРД. Повноваженнями щодо проведення СРД у досудовому розслідуванні кримінальних проступків також можуть бути наділені співробітники інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Однак, слідчому заборонено проводити НСРД під час розслідування кримінальних проступків.

Відповідно до п. п. 3, 5 ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий має право доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам та

звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД та НСРД. Проте, на практиці слідчі підрозділи не можуть надавати оперативним підрозділам доручення про виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи згідно ст. 236 КПК України. В резолютивній частині даної ухвали слідчі судді зазначають безпосереднього слідчого чи прокурора, яким надається дозвіл на обшук. Тому оперативні підрозділи фактично не мають правових підстав для проведення такого обшуку. На нашу думку, ч. 1 ст. 236 КПК України доцільно доповнити положенням про надання можливості виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи оперативним підрозділам за дорученням слідчого, прокурора. Це ж стосується суб'єктів виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів згідно ст. 165 КПК України.

Повноваження прокурора щодо отримання доказів шляхом проведення СРД та НСРД є аналогічними з повноваженнями слідчого. Але, на відміну від слідчого, прокурор не здійснює безпосереднє досудове розслідування у повному обсязі, а тільки при необхідності особисто проводить СРД чи бере у них участь. Як процесуальний керівник прокурор наділений повноваженнями давати вказівки слідчому щодо проведення СРД та НСРД. Прокурор погоджує або відмовляє у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД та інших процесуальних дій. На думку І. В. Глов'юк, проведення СРД є основою для формування доказової бази кримінального провадження, яка потім буде використана для формулювання обвинувачення [66, с. 663] та підтримання його під час судового розгляду.

Таким чином, тільки сторона обвинувачення в особі прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування, співробітника оперативного підрозділу під час виконання доручення слідчого вправі

отримувати докази шляхом проведення СРД та НСРД, вичерпний перелік яких міститься у главах 20, 21 КПК України.

Витребування та отримання стороною обвинувачення від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок як спосіб отримання доказів не має чітко визначеної правової регламентації в КПК України [95, с. 250]. У законодавстві не міститься прямої заборони органам досудового розслідування звертатися до юридичних і фізичних осіб із вищезазначеними запитами, однак відсутність такої заборони не означає існування зустрічного обов'язку останніх надавати документи, речі тощо, які у такому запиті вимагаються. В змісті таких запитів інколи міститься положення про обов'язковість надання таких речей та документів, що не відповідає чинному КПК України.

На нашу думку, на практиці існує ще один спосіб отримання доказів, а саме прийняття стороною обвинувачення доказів у випадку їх добровільного надання юридичними чи фізичними особами з власної ініціативи. Однак, статусу доказів зазначені речі і документи, на нашу думку, набудуть після їх огляду та приєднання до кримінального провадження, про що сторона обвинувачення складе відповідний протокол. Таким чином, чинний КПК України необхідно доповнити таким способом отримання доказів, як прийняття доказів у випадку їх добровільного надання юридичними чи фізичними особами з власної ініціативи.

Зазначене свідчить про спрощення процесуальної форми отримання доказів. Як вбачається, більш чітка правова регламентація в КПК України отримання доказів вищевказаними способами сприятиме забезпеченню можливості здійснення перевірки й оцінки доказів з точки зору їх належності та допустимості.

Отримання доказів стороною обвинувачення можливе також шляхом

проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. О. Г. Шило зазначає, що серед заходів забезпечення кримінального провадження є такі, які безпосередньо спрямовані на збирання та збереження доказів: тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна [458, с. 357]. Вважаємо доцільним погодитися із зазначеним, разом з тим ця точка зору потребує уточнення. Заходи забезпечення кримінального провадження можуть бути способом отримання доказів тільки в тому випадку, якщо інші способи їх отримання відповідно до ст. 93 КПК України не дали бажаного результату. Як зазначає Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слід враховувати, що беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, частин 2 та 3 ст. 93 КПК України, застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей і документів може здійснюватися у випадках, якщо:

- 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи;

- 2) речі та документи згідно зі ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України [312].

Таким чином, отримання доказів стороною обвинувачення повинно відбуватись тими способами, які зазначені в ч. 2 ст. 93 КПК України.

Неправильне розуміння органами досудового розслідування зазначених положень КПК України фактично зумовлює підміну СРД, НСРД та інших процесуальних дій заходом забезпечення кримінального провадження.

Таким чином, сторона обвинувачення – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом учасників кримінального провадження, діяльність яких спрямована на викриття осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, формування обвинувачення, обґрунтування його доказами і його підтримку в суді.

Відзначимо, що в доктрині запропоновано кілька варіантів класифікації суб'єктів обвинувачення. Так, серед суб'єктів реалізації функції обвинувачення виділено дві групи: посадових осіб, які в рамках кримінального процесу відстоюють і захищають інтереси суспільства і держави, а відповідно їх діяльність здійснюється в рамках публічного обвинувачення (кримінального переслідування) – прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, працівники оперативних підрозділів. Другу групу складають учасники, діяльність яких в рамках кримінального процесу спрямована на відстоювання приватних прав і інтересів, які були порушені в результаті вчинення кримінального правопорушення, а відповідно і діяльність зазначених осіб здійснюється в рамках приватного обвинувачення: потерпілий, його представник і законний представник [274, с. 30-31].

Разом з тим, є і більш розширені класифікації суб'єктів обвинувачення: так, В. А. Діанов, по-перше, класифікує за традиційними в теорії кримінального процесу підставами розподілу учасників кримінального судочинства на: суб'єктів, які є державними органами і посадовими особами; учасників процесу, що мають особистий інтерес у справі; учасників, що представляють чужий інтерес у справі [111, с. 70]. По-друге, за критерієм участі в здійсненні обвинувальної діяльності і в доказуванні в цілому суб'єкти обвинувачення розділяються їм на наступні групи: суб'єкти обвинувачення, компетентні в повній мірі здійснювати збирання, перевірку та оцінку доказів з

метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, формулювання обвинувачення і його обґрунтування перед судом; суб'єкти, наділені правом активної участі в здійсненні обвинувачення [111, с. 65]. По-третє, залежно від покладання обов'язку викривати підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину і обґрунтовувати його кримінальну відповідальність перед судом виділені: суб'єкти, зобов'язані здійснювати кримінальне переслідування; суб'єкти, наділені правом активної участі в здійсненні кримінального переслідування. По-четверте, за правовими наслідками оцінки доказів і судження з основних питань кримінальної справи розмежовуються: суб'єкти обвинувачення, які виражають свою думку, що втілюється у форму відповідних кримінально-процесуальних актів та визначають подальший рух справи, прийняті ними акти містять відповіді на питання, що становлять суть справи; суб'єкти обвинувачення, що мають право висловлювати свою думку щодо основних питань кримінальної справи [111, с. 68-69].

В. А. Андреянов коректно розмежовує:

1) суб'єктів обвинувачення у кримінальних справах публічного і приватно-публічного обвинувачення;

2) суб'єктів обвинувачення у кримінальних справах приватного обвинувачення. До першої групи слід віднести прокурора (державного обвинувача), слідчого, керівника слідчого органу, дізнавача, начальника підрозділу дізнання. Група суб'єктів обвинувачення у кримінальних справах приватного обвинувачення включає:

а) представників державних органів – прокурора (державного обвинувача), слідчого, керівника слідчого органу, дізнавача, начальника підрозділу дізнання;

б) безпосередньо представників приватного обвинувачення («приватних обвинувачів»), тобто потерпілого, приватного обвинувача, їх законних представників і представників [17, с. 71]. Відзначаючи безсумнівну наукову

цінність запропонованих класифікацій, відзначимо, що ними не вичерпаний потенціал виділення класифікаційних критеріїв, серед яких як потенційно можливі можуть бути запропоновані стадія реалізації обвинувачення, характер компетенції, форма (етап) обвинувачення, правові засоби здійснення обвинувачення тощо.

Слід погодитися із тим, що всіх суб'єктів кримінального процесу об'єднує те, що вони є носіями процесуальних прав і обов'язків, встановлених кримінальним процесуальним законом, здійснюють або беруть участь у здійсненні кримінального судочинства, перебувають у певних кримінальних процесуальних відносинах між собою. Разом з тим кожен учасник процесу наділений окремими процесуальними правами й обов'язками. Кожний у своїй суті несе щось окреме, особливе, властиве тільки йому, завдяки чому і відрізняються один учасник чи одна група учасників кримінально-процесуальних відносин від іншого учасника й інших груп [334, с. 50].

Одним із основних суб'єктів сторони обвинувачення є прокурор. Саме реалізація прокурором функції обвинувачення обумовлює доведення вини особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності.

Прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. Функції та повноваження прокурора витікають із загальних функцій прокуратури, які встановлені у ст. 131-1 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», які натеper не повністю корелюються між собою та, відповідно, із КПК України. У відповідності до ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального

провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [160].

У статті 2 Закону України «Про прокуратуру» [316] до функцій прокуратури віднесено такі:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Результати анкетування свідчать, що респонденти віднесли до кримінальних процесуальних функцій прокурора наступні: державне обвинувачення (вказали 27 % опитаних); публічне обвинувачення (23 % опитаних); процесуальне керівництво (12 % опитаних); обвинувачення (30 % опитаних); прокурорський нагляд (6 % опитаних); розслідування (2% опитаних). Таким чином, більшість респондентів пов'язує діяльність прокурора у кримінальному процесі зі здійсненням функцій обвинувачення (у різних його формах), процесуального керівництва та прокурорського нагляду.

Ці функції реалізуються за допомогою правових засобів. Відмітимо, що, як зазначають В. Т. Нор та В. В. Луцик, правові засоби прокурорської діяльності як у науці, так і на практиці поділяють за декількома класифікаційними ознаками:

- 1) за метою та спрямованістю на її досягнення: спрямовані на виявлення порушення законів; спрямовані на усунення порушень законів, причин та умов, які їм сприяли; спрямовані на притягнення порушників законів до

юридичної відповідальності; спрямовані на відновлення попереднього стану та/або забезпечення відшкодування заподіяної правопорушенням шкоди; спрямовані на запобігання правопорушенням;

2) за формою вираження (прояву): правові засоби – дії прокурора; правові засоби – правові акти прокурора [262, с. 61].

Аналізуючи ж положення КПК України, які наразі у контексті функцій прокурора не приведені у відповідність із оновленими положеннями Конституції України, слід звернути увагу на те, що передбачений ст. 36 КПК України прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання органами досудового розслідування вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень спрямовувати перебіг кримінального провадження на його досудовій стадії та виконувати завдання кримінального судочинства, насамперед щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Особливістю прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва є те, що прокурор крім, власне нагляду, наділений повноваженнями на досудовому розслідуванні щодо самостійного проведення окремих СРД та НСРД, визначення кола і обсягу доказів, способів їх отримання у конкретному кримінальному провадженні. Поряд з такими процесуальними повноваженнями прокурор забезпечує законність прийнятих рішень слідчим, оскільки може скасувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчого.

Аналіз повноважень прокурора, які передбачені в ст. 36 КПК України, дозволяє зробити висновок про те, що крім наглядових повноважень прокурору належать повноваження як процесуального керівника під час проведення досудового розслідування. На нашу думку, між поняттями нагляд і процесуальне керівництво існують суттєві відмінності.

Поняття «керівництво» тісно та нерозривно пов'язане з таким поняттям як «керувати». Керувати – спрямовувати процес, впливати на розвиток, стан чого-небудь; спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; бути на чолі когось,

чогось; давати вказівки; розпоряджатися [47, с. 536]. Процесуальне керівництво є нічим іншим, як керівництвом кримінальним процесом, а саме такою його стадією, як досудове розслідування. Під прокурорським наглядом в теорії кримінального процесу слід розуміти специфічний вид державної діяльності, яка здійснюється спеціально уповноваженими на те органами прокуратури та їх посадовими особами, що спрямована додержання та правильне застосування законів, а також на виявлення, усунення і попередження порушень закону в діяльності органів досудового розслідування при проведенні досудового розслідування.

До повноважень прокурора у формі процесуального керівництва, відповідно до норм КПК України, слід віднести: починати досудове розслідування за наявності для цього підстав; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк СРД, НСРД, інших процесуальних дій; давати вказівки щодо проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій; брати участь у проведенні СРД, НСРД, інших процесуальних дій, а в необхідних випадках – особисто проводити СРД та процесуальні дії; доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно

подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; здійснювати процесуальні дії, пов'язані з наданням міжнародної правової допомоги або перейняття кримінального провадження; використовувати інші повноваження у випадках та у порядку, передбаченому КПК України.

Таким чином, прокурор у сучасному кримінальному процесі наділений, крім наглядових повноважень, повноваженнями організаційно-розпорядчого характеру, які відображають керівництво досудовим розслідуванням. Суть таких організаційно-розпорядчих повноважень прокурора полягає в тому, що такі повноваження породжують обов'язкові для виконання процесуальні обов'язки слідчого, начальника органу досудового розслідування, відповідних оперативних підрозділів. Повноваження прокурора як процесуального керівника забезпечують систематичне спостереження за діяльністю органів розслідування та оперативних підрозділів, перевірку їх діяльності на предмет відповідності вимогам закону, а також засоби попередження та усунення порушень норм матеріального та процесуального права в їх діяльності.

Таким чином, чинний КПК України передбачає дві групи повноважень прокурора в кримінальному судочинстві щодо: прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Ці повноваження прокурора на досудовому розслідуванні є взаємопов'язаними, але не тотожними оскільки реалізуються різними правовими засобами і методами впливу.

Невирішеним залишається питання реалізації прокурором функції обвинувачення, адже деякі вчені вважають, що обвинувальна діяльність прокурора полягає виключно у підтриманні державного обвинувачення в суді, а інші переконані, що вказана функція реалізується ним і на досудовому розслідуванні.

Так, відповідно до ст. 36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто їх проводити; доручати проведення таких дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності передбачених підстав; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій, чи самотійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права; затверджувати чи відмовляти у затвердженні

обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самотійно звертатися з таким клопотанням; доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; оскаржувати судові рішення.

Однак слід погодитися із тими вченими, які висловлюють думку про некоректність конструювання статті 36 КПК України [291, с. 53-54; 161, с. 41; 62], адже з аналізу положень вказаної норми випливає, що всі повноваження прокурора у кримінальному процесі здійснюються під час нагляду за

додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Однак очевидно, що, наприклад, підтримання державного обвинувачення в суді, аж ніяк не відноситься до функції нагляду у формі процесуального керівництва. Тому ст. 36 КПК України потребує уточнення, шляхом розподілу повноважень прокурора на відповідні групи.

Так, І. В. Гловюк пропонує класифікувати функції прокурора у кримінальному процесі залежно від стадії: в досудовому провадженні, в судовому провадженні в суді першої інстанції, в судовому провадженні з перевірки судових рішень, у стадії виконання судових рішень, а також при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження [62, с. 373-374]. Своєю чергою, О. І. Арсені виділяє види функцій прокурора залежно від характеру діяльності: функція нагляду, керівництва слідством, підтримання обвинувачення в суді та представництва інтересів громадян чи держави [21, с. 60]. Однак автор не уточнює, які із визначених ст. 36 КПК України повноважень належать до виділених функцій. Крім того, обмежує обвинувальну діяльність прокурора лише підтриманням обвинувачення в суді. Тому, на нашу думку, більш доцільною є класифікація здійснена І. В. Гловюк, однак, на нашу думку, як зазначалося раніше не слід ототожнювати функції та окремі повноваження прокурора.

Таким чином, на досудовому розслідуванні прокурор реалізує тільки функцію обвинувачення, а його повноваження щодо прокурорського нагляду та процесуального керівництва слід розглядати як такі, що спрямовані на реалізацію цієї функції під час досудового розслідування.

Функція кримінального переслідування, на думку І. В. Гловюк, включає функцію обвинувачення у процесуально-правовому розумінні, яка є формою кримінального переслідування, а також його етапом [62, с. 145]. Однак не можна погодитись із вченим, з приводу положення про те, що обвинувачення не є окремою кримінальною процесуальною функцією, адже норми

КПК України свідчать про зворотне. Очевидно, що ряд повноважень прокурора на стадії досудового розслідування є чисто обвинувальними, а інша частина наглядовими.

Заслуговує уваги позиція І. І. Шульган з приводу поділу обвинувальної функції прокурора на дві самостійні частини – досудову та судову, кожна з яких реалізується на окремих етапах кримінального процесу. Змістом першої частини є діяльність прокурора й інших учасників сторони обвинувачення, яка спрямована на підготовку обвинувачення особи в учиненні кримінального правопорушення та виражається в обвинувальному акті. Метою другої частини є доведення прокурором обвинувачення в ході судового розгляду справи [466, с. 152].

Зокрема, можна виділити наступні повноваження прокурора на досудовому розслідуванні, які дозволяють реалізувати функцію обвинувачення:

1) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто їх проводити;

2) доручати проведення таких дій відповідним оперативним підрозділам;

3) приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності передбачених підстав;

4) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави.

5) повідомляти особі про підозру;

6) затверджувати, змінювати чи складати підсумкові у кримінальному провадженні процесуальні рішення:

- а) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта;
- б) затверджувати чи відмовляти у затвердженні клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- в) вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань;
- г) самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання.

Перші чотири повноваження прокурора є підготовчими до суто обвинувальних. Адже перед прокурором як суб'єктом сторони обвинувачення стоїть завдання встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і збирання достатніх доказів для підтвердження її винуватості, що стає можливим лише через проведення відповідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій прокурором самостійно або доручення їх проведення іншим суб'єктам. З цього приводу уявляється правильною позиція тих вчених, які вважають, що при формуванні обвинувачення факти, які входять в конструктивні ознаки конкретного складу злочину, повинні бути достовірними, а обвинувачення не може пред'являтися по приблизним знанням або суб'єктивним переконанням [432, с. 45-46].

Після встановлення особи та збирання достовірних доказів вини починається суто обвинувальна діяльність прокурора – повідомлення про підозру, що можна вважати первинним обвинуваченням і яке закінчується затвердженням чи складанням обвинувального акта або клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Повідомлення особі про підозру обов'язково здійснюється в таких випадках:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів;

3) наявність достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення.

Щодо окремої категорії осіб (адвокатів, депутатів, суддів, Генерального прокурора України тощо) повідомлення про підозру здійснюється з урахуванням особливостей, визначених гл. 37 КПК України (ч. 1 ст. 276 КПК України). Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення 168 у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР (ст. 278 КПК України).

Дослідивши всі обставини, які входять до предмета доказування та визнавши достатність зібраних у кримінальному провадженні доказів і беззаперечне підтвердження ними вини підозрюваного у інкримінованому йому кримінальному правопорушенні, а також відсутності підстав для закриття кримінального провадження слідчий або прокурор приймають рішення про складання обвинувального акта або клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відповідно до ч. 1 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Клопотання про

застосування примусових заходів виховного або медичного характеру мають відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про захід виховного характеру або примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати (ч.ч. 1, 2 ст. 292 КПК України). Після складання та затвердження обвинувального акта або клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру вони направляють до суду для підготовчого судового засідання та судового розгляду. Функція обвинувачення також реалізується прокурором шляхом підтримання публічного обвинувачення в суді в усіх кримінальних провадженнях. О.М. Толочко зазначає, що функція підтримання державного обвинувачення на судових стадіях кримінального провадження закінчується з моментом винесення судом вироку [392, с. 144]. Однак, на нашу думку, прокурор також здійснює функцію обвинувачення шляхом подання скарг та заяв щодо перевірки судових рішень та участі у їх розгляді.

Таким чином, функції прокурора доцільно поділяти залежно від етапу кримінального процесу та спрямованості діяльності. Обвинувальна функція прокурором реалізується як на досудовій стадії, так і на судових стадіях. На досудовому розслідуванні прокурор наділений рядом повноважень, які носять підготовчий характер до реалізації функції обвинувачення та ряд повноважень суто обвинувальних. Первинне обвинувачення реалізується шляхом повідомлення особі про підозру та заключним етапом обвинувачення на досудовому розслідуванні є затвердження або самостійне складання прокурором обвинувального акта, а також клопотань про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності.

Наступним суб'єктом, який реалізує функцію обвинувачення, є керівник органу досудового розслідування, тобто начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням

податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування і відповідно до ст. 39 КПК України уповноважений, зокрема, визначати слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування; відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування та давати слідчому письмові вказівки; вживати заходів щодо усунення порушень слідчим вимог законодавства; погоджувати проведення СРД та продовжувати строк їх проведення; здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого. У літературі іноді заперечується здійснення ним цієї функції, звертається увага на некоректність віднесення керівника органу досудового розслідування у п. 19 ст. 3 КПК України до сторони обвинувачення, оскільки він не формулює і не висуває обвинувальну тезу, не складає і не погоджує повідомлення про підозру, не затверджує обвинувальний акт [63, с. 15]; але, враховуючи повноваження цього учасника, з цим погодитися складно.

До сторони обвинувачення також відноситься слідчий, який є самостійною процесуальною фігурою та здійснює свою діяльність виключно у межах закону. С. А. Альперт вважає, що в ході реалізації слідчим функції розслідування справи, коли встановлену особу, яка скоїла злочин, він притягує як обвинуваченого, формулює і пред'являє відповідне обвинувачення; і тим самим реалізує з цього моменту функцію обвинувачення [14, с. 22]. Вказану позицію підтримує Д. В. Борзих, зазначаючи, що законодавство України передбачає з моменту виникнення функції обвинувачення вона цілком зосереджена в руках слідчого або органу дізнання. На слідчого (орган дізнання) покладається обов'язок об'єктивно дослідити всі

обставини справи, вияснити обставини, які пом'якшують і які обтяжують відповідальність обвинуваченого [38, с.40]. На думку І. В. Гловюк, слідчий є суб'єктом реалізації функцій розслідування, кримінального переслідування; забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, міжнародного співробітництва та реабілітаційної функції [63, с. 29].

Слідчий, відповідно до ч. 2 ст. 40 КПК України, уповноважений: починати досудове розслідування; проводити СРД та НСРД; доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД та НСРД; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності передбачених підстав.

Результати анкетування науково-педагогічних та практичних працівників правоохоронних органів також дають підстави стверджувати, що слідчий на стадії досудового розслідування окрім інших функцій здійснює також кримінальну процесуальну функцію обвинувачення (на це вказали 42 % опитаних).

Слід зазначити, що окремі науковці заперечують віднесення до сторони обвинувачення слідчого, керівника органа досудового розслідування, надаючи лише прокурору таке монопольне положення [480, с. 51]. В обґрунтування своєї позиції автор наводить рішення ЄСПЛ у справі «Хубар проти Швейцарії» (1990), в якому зазначено, що «слідчий не повинен одночасно виступати в ролі обвинувача». Однак встановлені фактичні обставини зазначеного рішення ЄСПЛ стосувались не слідчого, а прокурора, який прийняв рішення про затримання та взяття під варту, потім пред'явив

обвинувачення та підтримав його в судовому розгляді. Суд констатував недотримання принципу неупередженості прокурора при застосуванні затримання та взяття під варту, оскільки в подальшому такий прокурор пред'явив обвинувачення та здійснював його підтримання в суді, що суперечить п. 3 ст. 5 КЗПЛ, відповідно до якої кожна особа, яку було затримано повинна негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу. Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що суб'єктом прийняття рішення про арешт не може бути особа, яка є обвинувачем і слідчим, оскільки ці суб'єкти не можуть бути упередженими.

Якщо до сторони захисту відноситься виключно прокурор, то до якої із сторін відносяться слідчий, начальник органу досудового розслідування? Вказані учасники кримінального провадження виходячи з їх функціонального призначення, місця та ролі в кримінальній процесуальній діяльності не можуть аж ніяк відноситись до сторони захисту. Для будь якого з національних процесів є притаманним існування саме двох, а не однієї чи більше сторін.

Крім того, до сторони обвинувачення кримінальне процесуальне законодавство відносить потерпілого, його представника та законного представника у випадках, передбачених КПК України.

Однак, слушно зазначає Т. В. Садова, що у КПК України існує певна невідповідність щодо правової регламентації учасників кримінального провадження, які здійснюють функцію обвинувачення. Як уже зазначалось, згідно зі статтею 3 КПК України потерпілий віднесений до сторони обвинувачення. Не дивлячись на це, у главі 3 КПК України «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» сторона обвинувачення охоплюється § 2, в якому про потерпілого не йдеться. Процесуальний статус потерпілого регламентований § 4, розташованим після сторони захисту. Таким чином, законодавець не має чіткої позиції щодо належності потерпілого до

сторони обвинувачення і здійснення ним процесуальної функції обвинувачення, що не сприяє чіткому розумінню його процесуального статусу. На думку вченого, законодавчі норми, що визначають процесуальний статус потерпілого, повинні міститися у главі другій, яка стосується учасників кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення [346, с. 105]. Ми підтримуємо точку зору Т. В. Садової і вважаємо, що до КПК України повинні бути внесені відповідні зміни.

Кримінальне процесуальне законодавство визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України).

Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (ч. 1 ст. 58 КПК України). А відповідно до ст. 45 КПК України захисником у кримінальному провадженні є адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Тобто представником потерпілого, який є фізичною особою може бути лише адвокат. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник (ч. 1 ст. 59 КПК України).

Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 58 КПК України).

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 3. ст. 58 КПК України).

Як правильно вказували ще Ф. Н. Фаткуллін і З. З. Зінатуллін, сфера участі вказаних суб'єктів у кримінальному процесі визначена їх правами, які надають можливість активно викривати обвинуваченого (підозрюваного) у вчиненні злочину. Функцію обвинувачення потерпілий може здійснювати як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях. Так, на стадії досудового розслідування він має право за допомогою дачі показань чи іншим шляхом (наприклад, участі у СРД) надавати докази, що викривають певну особу у вчиненні кримінального правопорушення та обґрунтовують розмір завданої шкоди, заявляти клопотання про включення до обвинувачення тих чи інших фактів або про іншу кваліфікацію діяння, оскаржувати дії особи, яка проводить розслідування, і прокурора, знайомитися після закінчення розслідування з матеріалами провадження і т. д. В судовому засіданні функція обвинувачення проявляється у можливості потерпілого та його представника заявляти відводи, подавати скарги на дії прокурора і суду, подавати докази і брати участь в їх дослідженні на судовому слідстві, оскаржити вирок або ухвалу суду. Особлива активність потерпілого (його представника) в наданні та дослідженні доказів і їх джерел з метою обґрунтування винності підсудного в інкримінованому злочині потрібно у справах «приватного обвинувачення» [432, с. 55, 57–58] .

Результати анкетування науково-педагогічних та практичних працівників підтверджують, що потерпілий та його представник реалізують функцію обвинувачення як на досудових, так і на судових стадіях процесу. Однак при відповіді на питання, чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на стадії досудового розслідування 37 % респондентів вказали, що вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення виключно у провадженнях у формі приватного обвинувачення; 25 % опитаних вважають, що вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення в більшій мірі в провадженнях у формі приватного, і дещо менше в провадженнях у формі публічного обвинувачення; 9 % вказали, що ці суб'єкти реалізують

функцію обвинувачення в повній мірі як у провадженнях у формі приватного, так і публічного обвинувачення; 29 % опитаних відзначили, що вказаним суб'єктам не притаманна функція обвинувачення на стадії досудового розслідування. При відповіді на питання чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на судових стадіях, 64 % опитаних переконані, що вона притаманна під час розгляду справ виключно приватного обвинувачення; 29 % вважають, що функція обвинувачення цими суб'єктами реалізується як під час розгляду справ приватного, так і публічного обвинувачення; 7 % вказали, функція обвинувачення на судових стадіях не притаманна потерпілому та його представнику.

Таким чином, потерпілий та його представник або законний представник реалізують функцію обвинувачення як на досудовій, так і на судових стадіях кримінального процесу. Межі здійснення вказаної функції визначені передбаченими КПК України правами цих суб'єктів. Якщо говорити про потерпілого, то аналіз норм кримінального процесуального законодавства дає можливість виділити ряд його прав, які дозволяють реалізувати обвинувальну функцію. До таких прав можна віднести наступні: подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; мати право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; укладати угоду про примирення з підозрюваним; брати участь у судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення

покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Однак, функцію обвинувачення вказані суб'єкти реалізують не завжди безумовно, а в окремих, передбачених КПК України випадках. Такими випадками, на думку А. С. Сизоненко, є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПК України), коли потерпілий використовує процесуальні можливості, надані законом. Основними такими можливостями є право ініціювати початок кримінального провадження та право укладення угоди про примирення, яка призводить до закриття кримінального провадження [354, с. 168]. Очевидно, що автор мав на увазі реалізацію функції обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Тим самим вчений обмежує обвинувальну функцію потерпілого лише справами приватного характеру. Проте, законодавець п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК України передбачає право потерпілого підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Отже, функція обвинувачення потерпілим реалізується у справах приватного обвинувачення, а у справах публічного обвинувачення діяльність потерпілого має обвинувальне спрямування, але він не здатний впливати на рух обвинувачення. Так, можна виділити дві групи прав потерпілого та його представників залежно від стадії процесу, які мають елементи обвинувачення:

1) на стадії досудового розслідування:

- право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

- право ініціювати провадження для кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, які можуть бути розпочаті слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 477 КПК України);

- право подавати докази на підтвердження своєї заяви;
- право потерпілого подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, яке покликане забезпечити його активну участь у доказуванні, а у справах приватного обвинувачення на потерпілого покладається обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України. Крім того, ч. 2 ст. 22 КПК України вказує, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Збирання доказів потерпілим здійснюється шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення СРД, НСРД та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [170, с. 186];

- право брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

- право укладати угоду про примирення з підозрюваним (обвинуваченим) (дане право потерпілого передбачено ст.ст. 468, 469 КПК України і може бути реалізовано у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.);

2) на судових стадіях:

- право брати участь у судовому провадженні передбачає можливість участі потерпілого у підготовчому судовому засіданні, у судовому розгляді, провадженні в судах апеляційної та касаційної інстанцій, під час перегляду

Верховним судом України, а також перегляду за нововиявленими обставинами;

– право брати участь у безпосередній перевірці доказів, яка може здійснюватися шляхом проведення будь-яких процесуальних дій. Так, наприклад, він має право давати показання; ставити питання свідкам, експертам, спеціалістам; під час огляду на місці він може звертати увагу суду на те, що, на його думку, може мати доказове значення (ст. 361 КПК України), тощо. Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами потерпілий може заявляти клопотання про доповнення судового розгляду (ст. 363 КПК України) [170, с. 191];

– підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Підтримання обвинувачення для прокурора є конституційним обов'язком, а для потерпілого – диспозитивним правом. Тому потерпілий є рівноправним учасником судового процесу, який вільний у визначенні своєї позиції з підтримання обвинувачення в суді [235, с. 261]. Проте, прокурор зобов'язаний відмовитися від підтримання державного обвинувачення, якщо в результаті судового розгляду дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується (ч. 1 ст. 340 КПК України). Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 56; ст. 340 КПК України у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення підтримувати обвинувачення в суді від свого імені особисто або через свого представника має право потерпілий, який користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду, а кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення;

– висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (відповідно до ст. 364 КПК України потерпілий має право

виступати в судових дебатах та по їх закінченні має право обмінятися репліками).

Зважаючи на те, що представник або законний представник потерпілого користуються всіма правами потерпілого, то реалізація ними функції обвинувачення буде здійснюватися у межах цих прав.

Слід зазначити, що при реалізації функції обвинувачення всі вказані суб'єкти, крім того, що здійснюють передбачені законом повноваження, ще й перебувають у постійній тісній взаємодії між собою. Це пояснюється тим, що їх дії спрямовані загалом на вирішення єдиного завдання, а саме притягнення винного до кримінальної відповідальності. Однак, якщо прокурор, слідчий та керівник слідчого підрозділу повинні об'єктивно оцінювати встановлені обставини, то потерпілий, як зацікавлена особа, може оцінювати такі ж факти суб'єктивно.

Таким чином, функція обвинувачення направлена на виявлення і розкриття злочину, викриття винних і застосування до них заходів кримінально-правового характеру та здійснюється прямо передбаченим КПК України колом суб'єктів, які іменуються стороною обвинувачення. Сторона обвинувачення – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом учасників кримінального провадження, діяльність яких спрямована на викриття осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, формування обвинувачення, обґрунтування його доказами і його підтримання в суді. Крім нормативно визначених учасників кримінального провадження з боку обвинувачення, а саме слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, до сторони обвинувачення слід відносити потерпілого, його представника та законного представника, а також оперативні підрозділи.

Законодавство передбачає їх процесуальне положення, особливості процесуальної діяльності під час досудового розслідування і судового розгляду, що впливає на способи реалізації ними досліджуваної функції. Крім

того, при реалізації функції обвинувачення суб'єкти обвинувачення перебувають у постійній взаємодії.

Під час кримінальної процесуальної діяльності всі суб'єкти виконують різні процесуальні функції залежно від стадії кримінального процесу. Функція обвинувачення також може реалізуватися як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях. Але одні суб'єкти реалізують її лише на одній окремій стадії (такі як слідчий), а інші на кількох стадіях, як то прокурор та потерпілий чи його представники, законні представники.

Так, усі функції прокурора доцільно поділяти залежно від етапу кримінального процесу та спрямованості діяльності. Обвинувальна функція прокурором реалізується як на стадії досудовій стадії, так і на судових. На досудовому розслідуванні прокурор наділений рядом повноважень, які носять підготовчий характер до реалізації функції обвинувачення та ряд повноважень суто обвинувальних. Первинне обвинувачення реалізується шляхом повідомлення особі про підозру та заключним етапом обвинувачення на досудовому розслідуванні є затвердження або самотійне складання прокурором обвинувального акта, а також клопотань про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності.

Потерпілий, його представник і законний представник реалізують функцію обвинувачення у кримінальному провадженні у справах приватного обвинувачення, а у справах публічного обвинувачення – реалізують права, які містять елементи обвинувачення, як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях, а саме у підготовчому судовому засіданні, у судовому розгляді, провадженні в судах апеляційної та касаційної інстанцій, під час перегляду Верховним Судом України, а також перегляду за нововиявленими обставинами.

Розглядаючи питання щодо видів реалізації обвинувачення, слід зазначити, що в правовій доктрині не має єдності серед науковців із зазначеної проблематики.

Достатньо традиційним є виділення у кримінальній процесуальній доктрині приватного та публічного обвинувачення як різновидів обвинувачення у процесуальному значенні. Це має глибокі історичні корені. Так, виходячи з того, що право обвинувачення належить державі, але із цього правила є винятки, залишки приватного початку, у силу яких обвинувальна діяльність зосереджується у руках окремих осіб, як їх приватне право, без участі держави, І. Я. Фойницький виділив публічне та приватне обвинувачення [440, с. 9-10]. Цей поділ характерний і для праць М. В. Духовського [117, с. 164-165], О. Мірлеса [241, с. 41]; у цьому ж контексті виділялося посадове та приватне обвинувачення [288; 335, с. 240]. Цей дихотомічний поділ був відтворений у КПК 1960 р. та у кримінальній процесуальній теорії тих часів [432, с. 28; 130, с.8], хоча в деяких дослідженнях вказувалося не публічне, а державне обвинувачення [13, с. 28]. Крім того, за КПК 1960 р. виділялося і приватно-публічне обвинувачення [432, с. 28; 223, с.7; 334, с. 81]. У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. також відтворено цей поділ обвинувачення, а у сучасних дослідженнях підкреслюється важливість такого поділу обвинувачення (кримінального переслідування) [268, с. 31-32; 275, с. 30-31; 64, с. 338].

Крім цих різновидів, у доктрині у різні часи виділялися такі види обвинувачення, як: публічно-приватне [173, с. 26; 200, с. 213; 220, с. 41], субсидіарне [117, с. 164; 109, с. 101; 416, с. 12; 272; 5; 198, с. 239], народне [288; 243, с. 47; 100], громадське [432, с. 28; 13, с. 28; 130, с. 8; 243, с. 47; 247, с. 5], загальногромадянське [432, с. 28; 243, с. 47; 247, с. 154], відомче [432, с. с. 28; 243, с. 47], офіційне і неофіційне [243, с. 47; 272, с. 70], поєднане [64, с. 346] додаткове [198, с. 238], просте та складне [432, с. 28] обвинувачення, спів обвинувачення [109, с. 101]. Зазначимо, що хоч

нормативно назви цих різновидів обвинувачення не виділені, про ознаки деяких з них у сучасному кримінальному провадженні України можна стверджувати.

Так, на існування за КПК України 2012 р. субсидіарного обвинувачення вказується у літературі [64, с. 347; 101, с. 180; 275, с. 153; 238, с. 134; 268, с. 62], хоча його правова природа визначається по-різному. Слід підтримати можливість виділення субсидіарного обвинувачення, але лише у контексті обвинувачення приватного, що буде детально обґрунтовано у розділах 3 та 4 цієї роботи. Слід звернути увагу і на те, що сучасне приватне обвинувачення за КПК України 2012 р. має публічні елементи [64, с. 347-348; 393, с. 498].

Проте, у сучасних дослідженнях практично не звертається увага на специфіку обвинувачення при провадженні щодо юридичної особи, при зміні прокурором обвинувачення та згоді потерпілого на його підтримання у раніше пред'явленому обсязі, що також має бути розглянуто у контексті різновидів обвинувачення і буде детально обґрунтовано у розділі 3 цієї роботи. Крім того, слід вказати на специфіку обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод, яке має ознаки договору (компромісу), що буде доведено у Розділі 4 цієї роботи. У обвинуваченні, фактично виписаному у Проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» № 1165, який був прийнятий як Закон України 22 травня 2015 р. [319] та ветоаний Президентом України, можна виділити ознаки, спільні з так званим загальногромадянським або народним обвинуваченням.

Кримінальним провадженням у формі громадського обвинувачення є провадження, яке розпочинається слідчим, прокурором на підставі заяви особи про проведення кримінального провадження у формі громадського обвинувачення тільки щодо окремих кримінальних правопорушень (ст. ст. 368, 370 КК України). Громадське обвинувачення характеризується

участю в ньому спеціального учасника кримінального провадження зі сторони обвинувачення – громадського обвинувача чи його представника, який ініціює його початок та наділений процесуальними повноваженнями щодо збирання доказів та підтримання обвинувачення в суді. Громадським обвинувачем згідно цього законопроекту може бути фізична чи юридична особа, яка безпосередньо є потерпілою від кримінального правопорушення або якій стало відомо про вчинення щодо інших осіб кримінального правопорушення та яка подала слідчому, прокурору заяву, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення та заяву про проведення кримінального провадження у формі громадського обвинувачення. Таким чином, у зазначеному законопроекті можна виокремити такого суб'єкта реалізації функції обвинувачення як громадський обвинувач чи його представник, який ініціює кримінальне провадження, здійснює процесуальні дії щодо збирання доказів та підтримує обвинувачення в суді.

1.5 Предмет і зміст обвинувачення

У сучасній юридичній науці значна увага приділяється до обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії. Це можна пояснити тим, що зміст обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні тісно пов'язаний не тільки із процесом досудового розслідування та судового розгляду справи, але і з мірою кримінальної відповідальності обвинуваченої особи. Так, формулювання обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні залежить від якості розслідування, а формулювання обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії – від рівня урегулювання даного інституту в кримінальному процесуальному законодавстві.

Проблеми визначення предмету та змісту обвинувачення у кримінальному процесі досліджувалися значною кількістю науковців, зокрема, П. М. Давидовим, В. С. Зеленецьким, Г. В. Мовчаном, Д. П. Письменним, С. І. Перепелицею, А. Л. Ривліним, І. В. Рогатюком, Р. Ю. Савонюком, В. А. Сербуловим, Ф. М. Фаткуллінім та ін. Вказані вчені зробили значний внесок у дослідження проблем встановлення поняття та змісту обвинувачення як правової категорії, однак залишаються дискусійними ряд питань, які стосуються двоякої природи обвинувачення.

У науці кримінального процесу широке розповсюдження має поділ обвинувачення на: обвинувачення в матеріально-правовому значенні, під яким розуміється сукупність встановлених у провадженні та таких, що ставляться обвинуваченому у вину, суспільно-небезпечних і протиправних фактів, які становлять сутність конкретного складу кримінального правопорушення, і обвинувачення в процесуальному значенні, тобто заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів і осіб по викриттю обвинуваченого у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення та по обґрунтуванню його кримінальної відповідальності з метою публічного засудження [433, с. 16]. Так, Г. В. Мовчан вказує, що обвинувачення в кримінально-правовому сенсі визначає предмет (зміст) обвинувачення особи (статичну складову), а в кримінально-процесуальному – форму (процедуру) реалізації відповідальності особи (динамічну складову) [249, с. 174]. Такий комплексний підхід до розуміння обвинувачення також підтримує С. І. Перепелиця вказуючи, на два його аспекти:

1) обвинувачення у кримінально-правому розумінні передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення по конкретній статті закону України про кримінальну відповідальність, що, в свою чергу, є формальною ознакою віднесення провадження до числа публічного або приватного обвинувачення;

2) обвинувачення кримінальному процесуальному контексті являє собою діяльність відповідних суб'єктів по доведенню вини особи у визначеній кримінальний процесуальним законом формі, у якій і знаходять прояв процесуальні відмінності між провадженнями публічного і приватного обвинувачення [269, с. 124].

Поряд з цим існують і противники такого поділу. Так, П. М. Давидов, вказує, що обвинувачення є тільки процесуальною категорією, і під ним слід розуміти доведене, закріплене у процесуальному документі і направлене на реалізацію кримінальної відповідальності твердження органу дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду про вчинення злочину даною особою [104, с. 29].

На нашу думку, не можна говорити про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст. Тому можна стверджувати, що вони є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено. Вказана теза знайшла підтримку також у В. С. Зеленецького, який вказав, що конкретне обвинувачення в матеріально-правовому розумінні з моменту виникнення відображається в процесуальних актах, але при відсутності діяльності воно статичне і може здійснюватися лише під час процесуальної діяльності при реалізації обвинувачення в процесуальному значенні [131, с. 34].

Український законодавець також здійснив спробу виділення матеріального та процесуального змісту обвинувачення. Так, у п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України регламентується, що обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. А в п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України визначається поняття державного обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної

відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Однак аналіз вказаного положення дає підстави стверджувати, що вітчизняний законодавець обмежує реалізацію обвинувачення лише діяльністю прокурора в суді, хоча очевидно, що зазначена функція реалізується також на стадії досудового розслідування іншими учасниками кримінального процесу.

У матеріальному розумінні під обвинуваченням розуміють його «формулу» (предмет, зміст) твердження про винність конкретної особи у вчиненому злочині, обвинувальну тезу [434, с. 45; 342, с. 14; 435, с. 13]. Така обвинувальна теза має важливе значення як для процесу досудового розслідування, в процесі якого вона і повинна формуватися, так і для судового розгляду та винесення вироку. Адже, як стверджує І. В. Рогатюк, юридичний зміст та наслідки обвинувачення залежать від того, наскільки доказана формула обвинувачення. Якщо обвинувачення сформовано згідно з буквою і духом закону, то його наслідки однозначні – це обвинувальний вирок, та якщо при формуванні обвинувальної тези обвинувачення не витримані всі вимоги чинного законодавства, то негативні наслідки будуть звернені до обвинувача, і обвинувачення взагалі може не бути [334, с. 10].

Для того, щоб з'ясувати матеріальний зміст обвинувачення необхідно визначитися із його структурою. У літературі відносно цього питання є різні точки зору. Так, низка вчених виділяє два елементи структури обвинувачення – формулювання обвинувачення та кваліфікацію злочину [103, с. 38; 113, с. 11], інші три – фабулу обвинувачення, його юридичне формулювання та правову кваліфікацію [140, с. 62]; а деякі взагалі пропонують крім згаданих ще додати вказівку на особу, якій вчинення злочину ставиться в провину [306, с. 155; 456, с. 155].

Проте, всі вчені сходяться на думці, що основним елементом обвинувачення є фабула, яка визначається як встановлення у справі фактів, обставин, які інкримінуються обвинуваченому, як діяння, що містять ознаки конкретного складу злочину [431, с. 23].

Враховуючи вказане, стає очевидно, що зміст обвинувачення, повинен відображати обставини, що підлягають доказуванню по кримінальному провадженні. Такі обставини визначені у ст. 91 КПК України:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Однак у кожному окремому обвинуваченні вони конкретизуються відповідно до обставин кримінального провадження. Тому можна говорити, що обставини, передбачені статтею 91 КПК України, є загальними та типовими, і потребують уточнення при формулюванні конкретного обвинувачення.

Важливими елементами обвинувачення є також юридичне формулювання та правова кваліфікація діяння. Так юридичне формулювання відображає правову модель діяння, а правова кваліфікація – підведення вказаного діяння до конкретної статті кримінального кодексу [456, с. 153]. Так, ці елементи обвинувачення відображаються у процесуальних документах у вказівці на пункт, частину та статтю КК України.

Логіка викладання потребує, насамперед, розглядати відомості про особу, щодо якої висувається обвинувачення, а потім фабулу, юридичне формулювання та правову кваліфікацію.

Поряд із аналізом змісту обвинувачення деякі вчені виділяють також предмет обвинувачення. З цього приводу також не існує єдиної думки. Так, одні науковці розглядають предмет обвинувачення у вузькому розумінні, інші – у широкому.

Прихильниками вузького підходу є Д. В. Борзих, який вказує, що предмет обвинувачення визначається тими кримінально-карними діями, з приводу яких порушена кримінальна справа, пред'явлено обвинувачення, і охоплює всі необхідні ознаки злочину, передбачені диспозицією відповідної норми кримінального закону [38, с. 39].

Широкий підхід до розуміння предмета обвинувачення викладений у роботі В. О. Діанова, який пропонує розглядати його у вигляді загального і конкретного. Загальний предмет обвинувачення являє собою сукупність обставин, які підлягають встановленню з метою вирішення кримінальної справи по суті. Він охоплює певний перелік обставин, що входять до предмету доказування, до числа яких належать: подія злочину (час, місце, спосіб та інші

обставини вчинення злочину); винність особи у вчиненні злочину, форми його вини і мотиви; обставини, що характеризують особу обвинуваченого; характер і розмір шкоди, заподіяної злочином; обставини, що обтяжують і пом'якшують покарання. Конкретний предмет обвинувачення утворюють ті фактичні обставини, які враховуються законодавцем при конструюванні відповідного складу злочину в кримінально-правовій нормі: обставини, що характеризують об'єкт злочину, обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину, обставини, що характеризують суб'єкта злочину, обставини, що характеризують суб'єктивну сторону злочину [111, с. 22].

На нашу думку, таке широке розуміння предмета обвинувачення є не виправданим. Уявляється, що предмет обвинувачення це більш вузьке поняття, яке характеризується лише тим кримінально-карним діянням, яке ставиться особі в провину, а не елементи обвинувальної діяльності уповноважених органів. Тому предмет обвинувачення охоплює елементи вчиненого діяння, яке містить ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

Правильне визначення предмету та змісту обвинувачення має неабияке практичне значення. Зокрема, враховуючи, що обвинувальний акт є тим процесуальним рішенням, яким висувається обвинувачення і яким визначаються межі судового розгляду, то правильному викладу у ньому обвинувачення має бути приділена особлива увага, враховуючи, що допущені недоліки можуть бути оспорені у контексті неконкретизації обвинувачення та потягнути за собою повернення обвинувального акта під час підготовчого судового розгляду. Більше того, формулювання обвинувального акта має оцінюватися у контексті практики ЄСПЛ. У справі «Маточча проти Італії» Суд визнав, що обвинувачені мають бути «негайно» і «детально» поінформовані про причину обвинувачення, тобто про висунуті проти них факти, що лежать в основі обвинувачення, та про характер обвинувачення, тобто про правову кваліфікацію цих фактів. Тим часом як обсяг «детальної»

інформації, на яку робиться посилання у цьому положенні, змінюється залежно від конкретних обставин у кожній справі, обвинувачені мають у будь-якому разі отримувати достатню інформацію, необхідну для повного розуміння обсягу висунутих проти них обвинувачень, з огляду на підготовку відповідного захисту. У цьому сенсі відповідність інформації має бути оцінена відповідно до пункту 3 (b) статті 6 Конвенції. Те саме стосується змін в обвинуваченні, зокрема зміни його «причини» [331].

У справі «Брозічек проти Італії» Суд вважав необґрунтованим твердження, згідно з яким в судовому повідомленні від 23 лютого 1976 р. не зазначено «детально ... характер і підстави обвинувачення». У цьому повідомленні, яке мало дати знати панові Брозічку про відкриття справи проти нього, містився достатній перелік правопорушень, у вчиненні яких його обвинувачували, були зазначені місця і дати їхнього учинення, дано посилання на відповідні статті Кримінального кодексу, та згадано ім'я потерпілої особи [216, с. 336].

Правові позиції ЄСПЛ передбачають, що особливості правопорушення грають важливу роль в кримінальному процесі, так як з моменту їх пред'явлення підозрюваному офіційно пред'являється письмове повідомлення про фактичну і правову підставу обвинувачень проти нього. Підпункт (a) пункту 3 статті 6 надає обвинуваченому право бути поінформованим не тільки про «підстави» обвинувачення, іншими словами, про дії, імовірно ним вчинені, на яких засновано обвинувачення, але також про «характер» обвинувачення або про правову характеристику таких дій. Відповідна інформація не повинна обов'язково містити посилання на докази, на яких ґрунтується обвинувачення. Інформація про пред'явлені обвинувачення, включаючи правову оцінку даного питання, яку може дати суд, повинна бути пред'явлена або до судового засідання (в обвинувальному висновку), або як мінімум в ході судового розгляду іншими засобами, наприклад шляхом офіційного або такого, що мається на увазі доповнення обвинувачення. Одної

лише згадки абстрактної можливості того, що суд може прийти до висновку, відмінного від висновку сторони обвинувачення щодо кваліфікації правопорушення, явно недостатньо [308, с. 43].

Ступінь конкретизації обвинувачення оцінюється судом, зокрема, у підготовчому провадженні при вирішенні питання про наявність підстав для призначення судового розгляду. Суди звертають увагу на необхідність належного викладу у обвинувальному акті саме формулювання обвинувачення. Так, в Ухвалі Київського районного суду м. Одеси від 18 травня 2016 р. було зазначено: «В обвинувальному акті в редакції від 28 травня 2015 р. в порушення п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України не зазначено формулювання обвинувачення, що свідчить про невідповідність обвинувального акта вимогам ст. 291 КПК України... Правомірність судових рішень суду першої інстанції про повернення обвинувального акта прокурору через невідповідність вимогам закону, була встановлена судовими рішеннями апеляційного суду Одеської області від 09 грудня 2014 р., 28 січня 2015 р. та 15 квітня 2015 р.. ... Так, між іншим, в ухвалі апеляційного суду Одеської області від 15 квітня 2015 р., зазначено, що обвинувальний акт взагалі не містить формулювання обвинувачення. В даному обвинувальному акті викладені лише зміст підозри, а також ті фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчинення яких підозрюються ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_3, й правова кваліфікація кримінальних правопорушень, в яких підозрюються останні. З урахуванням того, що в обвинувальному акті відсутнє формулювання обвинувачення в розумінні п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, а за правилами ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, суд дійшов до висновку про наявність обставин, що перешкоджають судовому розгляду обвинувального акта щодо вказаних осіб» [421]. Проте, ця ухвала була скасована, і в ухвалі Апеляційного суду з питання щодо обвинувачення було

вказано наступне: «в обвинувальному акті у кримінальному провадженні № 12013170110000987 за обвинуваченням ОСОБА_6 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 4 ст. 368, ч. 2 ст. 209 КК України, ОСОБА_7 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 368, ч. 2 ст. 209 КК України, ОСОБА_8 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 368 КК України, ОСОБА_9 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 4 ст. 368 КК України, в обвинувальному акті на сторінках 4–57 міститься обвинувачення щодо вказаних осіб» [418]. Як видно, має місце різна оцінка навіть не ступеню конкретизації обвинувачення, а у аспекті у цілому його формулювання. Як видається, така різниця у оцінках судів обумовлена тим, що, по-перше, відсутнє нормативне визначення поняття «формулювання обвинувачення» (хоча на рівні кримінальної процесуальної доктрини такі визначення є [42; 432; 171]), по-друге, різними підходами сторін до цієї категорії.

Суди звертають увагу і на узгодженість формулювання обвинувачення у тексті обвинувального акта. Так, в ухвалі Солом'янського районного суду м. Києва від 04 серпня 2016 р. було вказано таке: «Крім того, неодноразово вказуючи на «залякування» потерпілого в тексті обвинувального акта у викладі фактичних обставин кримінального правопорушення та формулюванні обвинувачення, детектив та прокурор не згадують дану обставину у кінцевому висновку щодо пред'явленого обвинувачення та правовій кваліфікації правопорушення (останні два абзаци п. 5.1) (а.с. 15). Натомість, в даному висновку і правовій кваліфікації з'явилася інша обставина – «схиляння», що раніше по тексту обвинувального акта була відсутня. Таким чином, із змісту обвинувального акта не зрозуміло чи інкримінується обвинуваченому «залякування», як форма незаконного впливу, чи ні. І на якій підставі інкримінується «схиляння». Тому дана обставина не може вважатися встановленою у контексті вимог п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України. Крім того, в

змісті обвинувального акта не зазначено в чому полягали, на думку сторони обвинувачення «схиляння» та дійсне «залякування», і який вони мали зовнішній прояв» [428].

В Узагальненні причин повернення обвинувальних актів з підготовчого судового засідання районними судами міста Києва за період часу з дня набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. по 31 березня 2014 р. [413] щодо формулювання обвинувачення зазначаються такі випадки повернення обвинувальних актів: обвинувальний акт не містив конкретного формулювання обвинувачення кожному з підозрюваних осіб; обвинувальний акт не містив належного формулювання обвинувачення, тобто короткого опису кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується Б. А. Гурківський із зазначенням часу, місця, способу, мотивів його вчинення та інших обставин, які мають значення для правильної кваліфікації його дій; обвинувальний акт не містить чіткого формулювання обвинувачення, оскільки з нього неможливо зрозуміти де викладені фактичні обставини справи, які прокурор вважає встановленими, та формулювання обвинувачення; формулювання обвинувачення не містить обставин, які характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень, вони наведені вкрай стисло без зазначення способу вчинення, не зазначено ознаки спрямованості умислу, мотиву дій та мети, які є обов'язковими при описуванні злочину, передбаченого ст. 115 КК України; обвинувальному акті взагалі відсутнє формулювання обвинувачення, а при викладі фактичних обставин кримінального правопорушення не вказано суб'єктивне ставлення С. А. Московцева до наслідків своїх дій у виді смерті потерпілого А. О. Полещука; відсутність в обвинувальному акті у формулюванні обвинувачення місця вчинення злочину, оскільки це позбавляє суд можливості вирішити питання про підсудність. Разом з тим, з деякими формулюваннями причин повернення погодитись складно, адже допускається змішування фабули та формулювання обвинувачення. Так, те, що

обвинувальний акт не містив належного формулювання обвинувачення, тобто короткого опису кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується Б. А. Гурківський із зазначенням часу, місця, способу, мотивів його вчинення та інших обставин, які мають значення для правильної кваліфікації його дій; формулювання обвинувачення не містить обставин, які характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень, вони наведені вкрай стисло без зазначення способу вчинення, не зазначено ознаки спрямованості умислу, мотиву, дій та мети; відсутність в обвинувальному акті у формулюванні обвинувачення місця вчинення злочину – свідчить про змішування формулювання обвинувачення та викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими. Враховуючи, що формулювання обвинувачення є юридичний висновком, заснованим на фактичних обставинах справи, не є механічним повторенням фактичних обставин справи, а їх правовою оцінкою [42, с. 109-111], то слід чітко розмежовувати фактичні обставини кримінального провадження та їх юридичну оцінку у контексті конкретного складу злочину.

Разом з тим недостатнім вбачається посилання на те, що обвинувачення є суперечливим за своїм змістом [312], без розкриття цих суперечностей, адже це нівелює можливості виправлення відповідних недоліків обвинувального акта прокурором.

Є випадки дещо неправильного тлумачення формулювання та правової кваліфікації обвинувачення. Стверджується, що формулювання обвинувачення повинно складатися з обставин, які свідчать про наявність доведених даних про подію (час, місце, спосіб) кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення, обставини, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення тощо. Правова кваліфікація дій особи в обвинувальному акті повинна містити не тільки посилання на окрему статтю і частину цієї статті кримінального закону, а й точне формулювання у тому числі і об'єктивної сторони та кваліфікуючих

ознак конкретного кримінального правопорушення [415]. Проте, формулювання обвинувачення не може складатися з обставин, адже воно є юридичним висновком, правовою оцінкою обставин [42, с. 109-111], стислим викладенням юридичних ознак діяння [171, с. 637]; точне формулювання, у тому числі і об'єктивної сторони та кваліфікуючих ознак конкретного кримінального правопорушення, – це якраз не правова кваліфікація, а формулювання обвинувачення.

Таким чином, при формулюванні обвинувального акта необхідно: чітко структурувати обвинувачення за його складовими частинами; розмежовувати фактичні обставини кримінального провадження та їх юридичну оцінку (яка і є формулюванням обвинувачення) у контексті конкретного складу злочину; не допускати підміни одного елементу обвинувачення іншими (наприклад, формулювання обвинувачення – його фабулою або правовою кваліфікацією).

Таким чином, предмет обвинувачення доцільно розглядати у вузькому значенні як поняття, що характеризується лише тим кримінально-карним діянням, яке ставиться особі у провину, а не елементи обвинувальної діяльності уповноважених органів. Тому предмет обвинувачення охоплює елементи вчиненого діяння, яке містить ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

Не можна говорити про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено.

Обвинувачення у матеріальному розумінні – це обвинувальна теза, твердження, про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, яке міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення. Матеріальний зміст обвинувачення розкривається через його структуру. Обов'язковими елементами кожного

обвинувачення повинні бути наступні: відомості про особу, щодо якої висувається обвинувачення, фабула, юридичне формулювання, правова кваліфікація. Ці елементи повинні бути сформульовані у кожному конкретному обвинуваченні, адже від якості їх викладення та доведення залежить подальша перспектива судового розгляду справи.

1.6 Міжнародні стандарти реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні

1.6.1 Функція обвинувачення в міжнародно-правових актах і практиці Європейського суду з прав людини

Проведення реформи органів кримінальної юстиції спрямоване на реформування національної правової системи, що вимагає якісно нових підходів до забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також гарантії їх реалізації. Процеси інтеграції до європейського правового простору і наближення правових систем вимагають реформування правової системи України у відповідності із міжнародно-правовими стандартами.

Насамперед, необхідно визначитись із тим, що являють собою міжнародні стандарти взагалі. Так, В. Д. Бринцев визначає міжнародно-правові стандарти як установлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких зобов'язані всі держави у процесі

національної законотворчості [40, с. 51]. Тим самим учений обмежує джерела, в яких можуть міститися міжнародно-правові стандарти лише міжнародно-правовими актами, але ж очевидно, що такі вимоги можуть формуватися і практикою Європейського суду з прав людини, і міжнародними звичаями. Тому уявляється більш правильним, щодо встановлення джерел формування міжнародних стандартів, визначення Є. Кубко, який вказує, що міжнародні стандарти – це встановлені нормами міжнародного права та відображені в рішеннях міжнародних юрисдикційних органів правила здійснення юридичної діяльності, які визнані національною або міжнародною правовою доктриною й обов’язкові для практичного застосування [178, с. 70]. М. Г. Моторигіна, розглядаючи міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, вказує, що це закріплені у нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, визнані міжнародною спільнотою мінімальні вимоги, що мають імперативний або рекомендаційний характер для держави та визначають вектор розвитку національного законодавства [252, с. 78]. На нашу думку, слід погодитися із вченим, адже дійсно вказані стандарти, можуть міститися як у міжнародних договорах, звичаях і у рішеннях міжнародних судових органів, крім того вони мають як обов’язковий, так і рекомендаційний характер для національного законодавця.

Аналіз міжнародних стандартів здійснення публічного обвинувачення (зокрема, Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів від 27 серпня – 07 вересня 1990 р. [152], Рекомендації ПАРЕ 1604 (2003) 11 «Пророль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» [325], Рекомендації REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції від 6 жовтня 2000 р. [324], а також Звіту Венеціанської комісії з Європейських стандартів щодо незалежності судової системи:

частина II – Служба обвинувачення від 17– 18 грудня 2010 р. [129] можна виділити такі основні вимоги щодо реалізації функції обвинувачення:

- 1) реалізація функції обвинувачення в умовах організаційної та функціональної незалежності органів публічного обвинувачення;
- 2) дискреційність початку та закінчення обвинувачення;
- 3) можливість застосування альтернатив кримінальному обвинуваченню;
- 4) врахування множинності інтересів при реалізації функції обвинувачення;
- 5) дотримання засад ефективності, швидкості та неупередженості кримінального провадження;
- 6) дотримання міжнародних стандартів прав людини при реалізації функції обвинувачення;
- 7) забезпечення неможливості ґрунтування обвинувачення на недопустимих доказах;
- 8) реалізація засади обґрунтованості обвинувачення у кримінальному провадженні;
- 9) реалізація функції обвинувачення за умови змагальності сторін;
- 10) кореляція функції обвинувачення з іншими повноваженнями органів служби публічного обвинувачення.

Реалізація функції обвинувачення в умовах організаційної та функціональної незалежності органів публічного обвинувачення передбачена п. п. 4, 10 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, відповідно до яких Держави забезпечують, щоб обвинувачі могли виконувати свої професійні обов'язки в обстановці, вільній від загроз, перешкод, залякування, непотрібного втручання або невинуватого притягнення до цивільної, кримінальної або іншої відповідальності; посада обвинувачів суворо відмежовується від виконання судових функцій. Крім того, Держави повинні забезпечувати ефективні гарантії виконання публічними обвинувачами своїх

професійних обов'язків і функцій при наявності відповідних юридичних і організаційних умов, а так само забезпечувати їм для цього відповідні умови щодо коштів, зокрема бюджетних, що перебувають у їхньому розпорядженні. Подібні умови мають установлюватися в тісній співпраці із представниками публічних обвинувачів; стосовно організації і внутрішнього функціонування Служби публічного обвинувачення, зокрема розподілу й перерозподілу справ, повинні дотримуватися вимоги неупередженості й незалежності і прагнення до максимально правильного функціонування системи кримінальної юстиції, зокрема рівню юридичної кваліфікації і спеціалізації стосовно кожного питання; усі публічні обвинувачі мають право вимагати, щоб вказівки, адресовані йому або їй, були видані в письмовій формі. Якщо він або вона вважають, що вказівка незаконна або несумісна з його або її переконаннями, повинна бути забезпечена відповідна внутрішня процедура, яка може привести до його або її заміни (п.п. 4, 9, 10 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції).

Також, у Звіті Венеціанської комісії з Європейських стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служби обвинувачення звертається увага про внутрішню та зовнішню незалежність та зазначається, що для того, аби уникнути неправомірних вказівок, необхідно розробити каталог гарантій невтручання у діяльність обвинувача. Невтручання означає забезпечення того, що дії обвинувача у суді вільні від зовнішнього тиску, а також від неправомірного чи незаконного внутрішнього тиску у середині самої системи обвинувачення. Такі гарантії повинні охоплювати призначення, дисциплінарні заходи/усунення з посади, а також специфічні правила ведення справ та процесу прийняття рішень (п. 32). Незалежність служби обвинувачення як таку, слід відрізняти від будь-якої «зовнішньої незалежності» обвинувачів, окрім генерального обвинувача. У системі ієрархічної субординації, обвинувачі повинні виконувати директиви,

настанови та вказівки керівників. Незалежність служби обвинувачення як таку, слід відрізняти від будь-якої «зовнішньої незалежності» обвинувачів, окрім генерального обвинувача. Незалежність, у вузькому сенсі, можна розглядати як систему, в якій, здійснюючи власну діяльність згідно із законодавством, обвинувачі, окрім генерального обвинувача, не повинні отримувати ані попереднього схвалення від вищих інстанцій, ані підтвердження своїх дій (п. 31) [129, с. 70].

Дискреційність початку та закінчення обвинувачення як міжнародний стандарт реалізації функції обвинувачення передбачено в п. IV Рекомендації ПАРЄ про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права, відповідно до якого в інтересах юстиції у сфері ефективного та дієвого розгляду справ, так само як і в інтересах підзахисного і потерпілого, доцільне застосування такої системи, при якій допускається елемент розсуду щодо початку обвинувачення. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів звертають увагу на те, що у країнах, де обвинувачі наділяються повноваженнями щодо виконання дискреційних функцій, закон або опубліковані норми або постанови забезпечують керівні принципи для підвищення справедливості та послідовності при підході до прийняття рішень у процесі обвинувачення, включаючи початок або відмову від обвинувачення (п. 17).

Можливість застосування альтернатив кримінальному обвинуваченню тісно пов'язана із дискреційними повноваженнями органів публічного обвинувачення. Метою кримінального провадження натепер є швидке та ефективне вирішення соціального конфлікту кримінально-процесуальними засобами, до яких відноситься і застосування альтернатив обвинувачення безумовно із врахуванням інтересів потерпілих та суспільства у цілому.

Відповідно до п.п. 18, 19 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, передбачають: відповідно до національного законодавства обвинувачі належним чином розглядають питання про відмову від

обвинувачення, про умовне або безумовне припинення провадження або про відкликання кримінальних справ з офіційної системи правосуддя, при цьому повною мірою поважаючи права підозрюваного (підозрюваних) і жертви (жертв); у країнах, де обвинувачі наділяються повноваженнями щодо виконання дискреційних функцій щодо прийняття рішення про обвинувачення неповнолітніх, особливо розглядають характер і серйозність правопорушення, міркування захисту суспільства і характер та рівень розвитку неповнолітнього. При прийнятті цього рішення обвинувачі особливо розглядають альтернативи обвинуваченню, наявні в рамках ювенальних законів і процедур.

Беззаперечним є те, що публічні обвинувачі відстоюють державні та суспільні інтереси у кримінальному провадженні. Проте, наведені вище міжнародні стандарти вимагають врахування множинності інтересів, в тому числі інтересів потерпілого, при реалізації функції обвинувачення. Так, відповідно до пп. Д п. 13 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів при виконанні своїх обов'язків публічні обвинувачі розглядають позиції і стурбованість жертв, коли торкаються їхніх особистих інтересів, і забезпечують ознайомлення жертв з їхніми правами відповідно до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та щодо зловживання владою. Також публічні обвинувачі повинні брати до уваги думки, клопотання потерпілих від злочину, коли порушені їхні особисті інтереси, і вживати заходів, які б забезпечили поінформованість потерпілих від злочину відносно їх прав і ходу справи (п. 33 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції). Це повністю відповідає міжнародним стандартам ролі потерпілого в системі кримінальної юстиції, які передбачені, наприклад, Рекомендацією № R (85)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого у рамках кримінального права і кримінального процесу [323].

Як нами вже зазначалось, для кримінального процесу є важливим дотримання засад ефективності, швидкості та неупередженості кримінального провадження, про що ведеться мова в низці міжнародних стандартів кримінального провадження. Зокрема, у п. п. 12, 13 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів зазначено, що обвинувачі відповідно до закону виконують свої обов'язки справедливо, послідовно і швидко, поважають і захищають людську гідність і захищають права людини, сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперебійного функціонування системи кримінального правосуддя; при виконанні своїх обов'язків обвинувачі виконують свої функції неупереджено і уникають будь-якої дискримінації на основі політичних переконань, соціального походження, раси, культури, статі або будь-якої іншої дискримінації. У п. 24 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції прямо передбачено, що при виконанні своїх обов'язків публічні обвинувачі повинні: виконувати свої функції справедливо, неупереджено й об'єктивно; намагатися забезпечити, щоб система кримінального правосуддя функціонувала так швидко, як це можливо. Публічні обвинувачі повинні втримуватися від дискримінації за будь-якими підставами.

Дотримання міжнародних стандартів прав людини при реалізації функції обвинувачення прямо передбачено Преамбулами Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів та Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції, а також п. 24 цієї ж Рекомендації. Є очевидним, що при здійсненні функції обвинувачення у кримінальному провадженні суб'єкти обвинувачення повинні неухильно дотримуватися прав людини. Зокрема, «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» від 6 грудня 1966 р. [248] закріплює такі права людини: право на свободу і особисту недоторканність (ст. 9); рівність перед судом, презумпція невинуватості, неможливість притягнення до

кримінальної відповідальності за один і той же злочин; право на перегляд судового рішення (ст. 14); заборона втручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємниці кореспонденції (ст. 17) тощо.

Аналогічні права людини передбачені в Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. [124] та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. [158]. Зокрема, право на захист особи, що обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, гарантоване пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції, і становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду [472]. Європейський суд з прав людини розглядає право на захист у широкому розумінні з урахуванням того, чи було провадження в цілому справедливим [330]. У вузькому аспекті, тобто право на захист, гарантоване пунктом 3 (с), за своїм змістом охоплює чотири елементи, а саме:

- 1) право захищати себе самостійно;
- 2) за певних обставин – право обирати захисника;
- 3) право на безоплатну правову допомогу, якщо обвинувачений не має достатньо коштів або якщо цього вимагають інтереси правосуддя;
- 4) право на практичну і ефективну правову допомогу [441, с. 75].

Одним із найважливіших елементів права на справедливий судовий розгляд є забезпечення неможливості ґрунтування обвинувачення на недопустимих доказах. Цей міжнародний стандарт передбачений в п. 16 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, відповідно до якого коли в розпорядження обвинувачів надходять докази проти підозрюваних, отримані, як це їм відомо або як вони мають розумні підстави вважати, за допомогою незаконних методів, які є грубим порушенням прав підозрюваного, особливо пов'язаних із застосуванням тортур або жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження чи покарання, або інших порушень прав людини, вони відмовляються від використання таких доказів проти будь-якої особи, крім тих, хто

застосовував такі методи, або, відповідно, інформують суд і вживають усіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб особи, відповідальні за застосування таких методів, залучалися до суду. Схожі положення містить п. 28 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам п

-

менш

нятність таких доказів.

Як у національному законодавстві, так і міжнародних стандартах при реалізації функції обвинувачення повинна дотримуватись засада обґрунтованості обвинувачення у кримінальному провадженні. Відповідно до п. п. 13, 14 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів при виконанні своїх обов'язків обвинувачі: звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або не вигідні вони для підозрюваного; Обвинувачі не починають або не продовжують обвинувачення або роблять все можливе для зупинення провадження в тих випадках, коли неупереджене розслідування вказує на необґрунтованість обвинувачення. Крім того, п. 27 Рекомендацій Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції передбачає, що публічні обвинувачі не повинні розпочинати або продовжувати процедуру обвинувачення, коли незалежне розслідування свідчить, що воно необґрунтоване.

Реалізація функції обвинувачення у кримінальному провадженні зумовлює появу функції захисту, що може бути дійсно забезпечено за умови змагальності сторін. Змагальність, як невід'ємний елемент справедливого судового розгляду, може бути виведена із Преамбули Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, а також п. 29 Рекомендацій Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі

кримінальної юстиції. Зокрема, публічні обвинувачі повинні забезпечувати принцип змагальності сторін, не розголошуючи, зокрема, іншим сторонам, крім як у випадках, установлених законом, будь-яку інформацію, яку вони мають і яка може вплинути на справедливість провадження.

Міжнародні стандарти враховують, що публічні обвинувачі можуть виконувати інші повноваження, крім тих, які пов'язані із реалізацією функції обвинувачення. Такі положення демонструють кореляцію функції обвинувачення з іншими повноваженнями органів служби публічного обвинувачення. Так, п. 11 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів передбачає, що обвинувачі відіграють активну роль у кримінальному провадженні, включаючи обвинувачення, і, коли це дозволяється законом або відповідає місцевій практиці, в розслідуванні злочину, нагляді за законністю цих розслідувань, нагляді за виконанням рішень суду та здійсненні інших функцій як представників інтересів держав. Також п. 3 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції звертає увагу на те, що у певних системах кримінальної юстиції публічні обвинувачі також: здійснюють державну кримінальну політику, з урахуванням, по змозі, регіональних і місцевих умов; ведуть розслідування, керують ним або здійснюють нагляд за ним; забезпечують надання ефективної допомоги потерпілим; ухвалюють рішення щодо заходів, альтернативних обвинуваченню; здійснюють нагляд за виконанням рішень судів.

Відповідно, у разі наявності у публічного обвинувача інших повноважень у серії кримінальної юстиції, крім повноважень щодо функції обвинувачення, ці повноваження мають слугувати здійсненню публічного обвинувачення. Про це свідчать, наприклад, п. 21, 22 Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції, в яких зазначається, що публічні обвинувачі повинні ретельно перевіряти законність поліцейських розслідувань

найпізніше, коли вирішують питання про початок або продовження процедури обвинувачення; публічні обвинувачі повинні здійснювати постійний контроль над дотриманням поліцією прав людини; у країнах, де поліція або підлегла служба публічного обвинувачення, або де поліцейські розслідування проводяться під наглядом публічного обвинувача, держава повинна вжити відповідних заходів, щоб гарантувати, що публічний обвинувач може: давати поліції відповідні вказівки для ефективного виконання пріоритетів кримінальної політики, особливо що стосується рішень про те, які категорії справ повинні розглядатися публічними обвинувачами, про способи збору доказів, роботу персоналу, про тривалість розслідування, про інформацію, яка надається публічному обвинувачу, і т. д.; якщо існують різні підрозділи поліції, направляти справи в ту агенцію, де вона буде найкраще розслідувана; здійснювати оцінку і внутрішній контроль тією мірою, у якій вони необхідні для спостереження за виконанням його інструкцій відповідно до права; установлювати відповідальність або, якщо доречно, сприяти встановленню відповідальності за можливі порушення.

Міжнародні стандарти передбачають не тільки інституціональні та процесуальні аспекти діяльності публічних обвинувачів, а й визначають поняття обвинувачення та момент його початку. ЄСПЛ в справі Девір проти Бельгії від 27 лютого 1980 р. надав визначення «обвинувачення» в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини: обвинувачення – це офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що особою вчинене кримінально каране правопорушення [328].

С. М. Меркулов вважає, що під обвинувачення в контексті дотримання міжнародних стандартів слід розуміти - обґрунтоване відповідно до норм права і сукупністю досліджених доказів твердження органу досудового слідства і прокурора про вчинення певною особою конкретного кримінально караного діяння і яке створює умови для реалізації повноважень учасниками

процесу з метою подальшого вирішення кримінальної справи по суті в судовому порядку і можливого покарання обвинуваченого, винність якого хоча й обґрунтована, проте залишається версією обвинувачення в силу презумпції невинуватості і свободи оцінки доказів [237, с. 104].

Гарантія справедливого судового розгляду набуває чинності у разі юридичного факту обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення (злочину). Обсяг поняття «кримінального обвинувачення» набуває визначального значення в контексті застосування статті 6 Конвенції у кримінальних справах публічно-правового характеру. Обвинувачення Суд визначив як офіційне повідомлення особи про наявність припущення про те, що дана особа скоїла правопорушення; таке обвинувачення має суттєвим чином позначитися на статусі підозрюваної особи. Суд також встановив, що термін «обвинувачення» як кваліфікуюча ознака застосовується скоріше до змісту, ніж до форми того чи іншого провадження. Відповідно, у якості обвинувачення Суд кваліфікував ордер на арешт приватної особи, просте повідомлення приватної особи про порушення провадження проти неї, поширення носіями публічної влади негативної інформації щодо приватної особи, зобов'язання заблокувати банківські рахунки приватної особи, примусове закриття приватного магазину, звернення до парламенту з вимогою позбавити особу депутатської недоторканності до початку досудового слідства. У цілому, з позиції Суду, обвинувачення охоплює увесь комплекс процедур, передбачених національним законодавством для розгляду справи стосовно приватної особи та винесення остаточного рішення [271].

Так, О. А. Банчук та Р. О. Куйбіда визначають момент пред'явлення кримінального обвинувачення в контексті Конвенції:

- затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину;
- повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину;
- пред'явлення обвинувачення особі;

- застосування запобіжного заходу до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до моменту пред'явлення обвинувачення;
- фактичне адміністративне затримання особи за вчинення адміністративного правопорушення, за яке передбачене стягнення у вигляді арешту, платного вилучення майна, конфіскації майна та позбавлення спеціального права;
- складення протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, за яке передбачена санкція у вигляді арешту, платного вилучення майна, конфіскації майна та позбавлення спеціального права;
- складення протоколу про вчинення корупційного діяння, санкцією за яке може бути відмова у призначенні на посаду або позбавлення права балотуватись у депутати або на виборні посади в державні органи [30].

На думку Л. М. Лобойка, до кримінальних процесуальних дій та рішень, що свідчать про виникнення функції обвинувачення у контексті практики ЄСПЛ відносяться: фактичне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; повідомлення про підозру у вчиненні злочину; застосування запобіжного заходу щодо особи до моменту повідомлення її про підозру [198, с. 237].

Таким чином, реалізація функції обвинувачення повинна ґрунтуватися на дотриманні таких основоположних засад, як права людини, та основних міжнародних стандартів кримінального судочинства. В практиці ЄСПЛ термін «обвинувачення» стосується змісту прийнятих публічним обвинувачем процесуальних актів щодо конкретної особи, а не форми цих актів.

Подальше дослідження функції обвинувачення повинно відбуватися на основі міжнародних стандартів викладених у міжнародно-правових джерелах.

Першою нормою, яка стосується відображення функції обвинувачення у міжнародних актах та практиці ЄСПЛ, є перелік суб'єктів, що реалізують вказану функцію. Так, у ст. 1 та 2 Рекомендації R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі

кримінального правосуддя визначена роль прокурора як представника сторони обвинувачення сказано: «Прокурори виступають представниками органів державної влади, від імені держави та в інтересах суспільства гарантами застосування закону, коли його порушення тягне за собою кримінальні санкції, беручи до уваги права фізичних осіб і необхідність результативності кримінального судочинства. В усіх системах кримінального судочинства прокурори: приймають рішення про порушення і продовження кримінального переслідування; підтримують кримінальне обвинувачення в суді; подають апеляції на деякі судові рішення» [324].

У пояснювальному меморандумі до Рекомендації R(2000)19 визначено поняття органу влади, що несе відповідальність за кримінальне переслідування правопорушників. Вказано, що воно у Європі є двоїстим, тому що його корені походять від двох головних систем, створених на різноманітних основах: французька модель «*ministere public*», відповідно до якої посадові особи мають фактичну монополію кримінального переслідування в межах слідчої системи; англосаксонська модель з її традиціями, в яких кримінальне переслідування може бути порушене як з боку жертви, так і з боку поліції – це прецедентна система. На сьогодні у всіх державах-членах існує орган державного обвинувачення, більш відомий як «державний прокурор», «атторней обвинувачення» або «прокурор». В усіх системах кримінального судочинства цей орган влади відіграє ключову роль із розходженнями, що залежать від того, давно чи нещодавно була заснована дана структура. Статус і роль прокуратури значно розширюються, відображаючи проведення реформ у багатьох державах-членах за останні десять років. По-друге, у різних країнах місце прокурора в системі кримінального судочинства різне, у першу чергу в межах його взаємовідносин із державною виконавчою владою (які можуть варіюватися від підпорядкованості до незалежності), і, по-друге, у відношеннях між прокурорами і суддями: у деяких системах вони належать до однієї фахової

служби, тоді як в інших – це самостійні служби [324]. Таким чином, відповідно до міжнародних стандартів сторона обвинувачення в основному представляється у обличчі прокурорів. У законодавстві України крім прокурора до сторони обвинувачення віднесені також і інші суб'єкти.

У 2011 році робоча група створена Комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права (при Президентові України), провівши аналіз документів органів Ради Європи та законів багатьох європейських держав, виділила перелік стандартів діяльності служб обвинувачення і обвинувачів, передбачених цими законами:

1) щодо статусу обвинувачів: обвинувачі прирівняні до статусу суддів; демілітаризація служби обвинувачення; обвинувачі проживають у місці розташування відповідної служби обвинувачення; існує система професійного самоврядування (збори обвинувачів певної служби обвинувачення, з'їзд обвинувачів); можливість залучення обвинувачів до виконання професійних обов'язків у будь-який період доби і незалежно від перебування у відпустці;

2) щодо порядку реалізації повноважень: територія діяльності служб обвинувачення прив'язується до судових округів (суду першої, апеляційної і касаційної інстанцій), а не адміністративно-територіального устрою держави; спеціалізація проводиться серед обвинувачів, а не органів обвинувачення; обвинувачі звільнені від виконання функцій щодо матеріально-технічного, адміністративно-господарського, фінансового забезпечення служб обвинувачення [370, с. 6-7]. Звісно вказані стандарти стосуються лише прокурорів, як суб'єктів обвинувачення, і повинні враховуватися при реформуванні вказаного органу.

Наступним питанням, що заслуговує уваги у межах нашого дослідження є початок здійснення функції обвинувачення. Так, правильна думка І. В. Гловюк, яка, провівши аналіз практики ЄСПЛ, вказує, що початок реалізації обвинувачення у межах національного права України та у контексті практики ЄСПЛ не збігається. Враховуючи практику ЄСПЛ, до початку

реалізації обвинувачення можна віднести такі передбачені КПК України процесуальні дії та рішення: повідомлення про підозру; затримання особи; освідкування; особистий обшук; обшук у житлі та іншому володінні особи; огляд у житлі та іншому володінні особи; допит особи в якості свідка у випадку, якщо є підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, однак недостатньо доказів для повідомлення про підозру. У контексті національного законодавства та доктрини ці моменти можна визнати моментами початку реалізації не обвинувачення, а функції кримінального переслідування [62, с. 152].

Також на міжнародному рівні особливості реалізації функції обвинувачення можна виокремити під час кримінального провадження Міжнародному кримінальному суді (МКС), який утворений Римським статутом міжнародного кримінального суду [327].

МКС є судом останньої інстанції, що призначений виконувати комплементарну функцію щодо національних судових систем тоді, коли вони не бажають або неспроможні проводити добросовісне розслідування та судове переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні найбільш тяжких злочинів. Суд складається з чотирьох органів, а саме: Президіуму, Палат, Канцелярії Прокурора та Секретаріату [267, с. 7].

Відповідно до ст. 14 Римського статуту держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, при якій, як видається, були вчинені одне або кілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, звертаючись до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи слід пред'явити обвинувачення одному або кільком конкретним особам за вчинення таких злочинів. Стаття 15 Римського статуту встановлює, що прокурор може порушувати розслідування *proprio motu* (за власною ініціативою) на основі інформації про злочини, які підпадають під юрисдикцію Суду. Якщо Прокурор робить висновок про наявність достатніх підстав для порушення розслідування, він звертається до Палати

попереднього провадження з проханням дати санкцію на проведення розслідування разом з будь-якими підкріплювальними це прохання зібраними матеріалами.

Згідно зі ст. 54 Римського статуту розслідування проводиться самостійно Прокурором, однак, в окремих випадках Прокурор може звернутись до Палати попереднього провадження для отримання ордеру на арешт чи наказу про явку, вчинення дій щодо забезпечення доказів тощо. Згідно зі ст. 61 Римського статуту в розумні строки після доставлення особи до Суду або після його добровільної явки в Суд, Палата попереднього провадження проводить слухання з питання про затвердження обвинувачення, на підставі якого Прокурор має намір домагатися проведення судового розгляду. Слухання проводиться в присутності Прокурора і обвинуваченого, а також його захисника [327].

Таким чином, Прокурор у МКС виконує функцію обвинувачення, по-перше, під час розслідування (збирання необхідних доказів та складання обвинувального висновку), а по-друге, під час судового розгляду (виступ в якості обвинувача під час судового розгляду). Зазначене свідчить про можливість виділення міжнародного кримінального процесу, який здійснюється в МКС за особливими процедурами, які є притаманні для англосаксонської та романо-германської правової традиції.

Ураховуючи викладене, можна дійти висновків, що міжнародно-правові стандарти у контексті здійснення функції обвинувачення – це вимоги, які містяться у міжнародних договорах, звичаях та практиці міжнародних судових установ щодо основних положень реалізації функції обвинувачення на міжнародному рівні та у національних правових системах.

Такі стандарти стосуються, по-перше, інституційних та процесуальних аспектів діяльності публічних обвинувачів; по-друге, суб'єктів, які здійснюють функцію обвинувачення; по-третє, початку здійснення функції

обвинувачення; по-четверте, процедури реалізації функції обвинувачення під час розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду.

1.6.2 Функція обвинувачення в країнах англо-американської та континентальної правових систем

В умовах глобалізації український кримінальний процес прямує до реального утвердження змагальної моделі, запровадження якої є пріоритетним завданням для України. Звісно в нашій країні активно іде процес впровадження змагального кримінального процесу. Однією із позитивних спроб є прийняття у 2012 році КПК України. Однак на практиці ці положення не завжди себе виправдовують. Тому український кримінальний процес потребує подальшого удосконалення. В цьому напрямку позитивним буде вивчення досвіду забезпечення принципу змагальності у зарубіжних країнах різних правових систем. Зважаючи, що однією із категорій змагального процесу є обвинувачення, яке має безпосередній вплив на виконання основних завдань кримінального процесу, то в межах нашого дослідження ми зосередимо увагу саме на порівняльному дослідженні реалізації функції обвинувачення в різних правових системах.

Перш ніж розглядати функцію обвинувачення у зарубіжних державах, які належать до того чи іншого типу правової системи, необхідно визначити, які взагалі існують основні правові системи. Значний внесок у вирішення цього питання зробила О. Ф. Скакун, яка виділила основні елементи, на основі подібності яких можна об'єднати правові системи в один тип (сім'ю). До таких елементів належать наступні:

- 1) генезис і еволюція права, ступінь рецепції римського права;
- 2) джерела права та їх ієрархія;
- 3) структура системи права;

- 4) юридична;
- 5) правозастосовна діяльність.

Вчений виділяє чотири типи (сім'ї) правових систем світу:

1) романо-германський тип (сім'я) правових систем, або європейсько-континентальний; його називають ще нормативно-актним (країни континентальної Європи – Італія, Франція, Іспанія, Португалія, Німеччина, Австрія, Швейцарія та ін.);

2) англо-американський тип (сім'я) правових систем, або судово-прецедентний (Англія, Ірландія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, деякою мірою – колишні колонії Британської імперії);

3) змішаний тип (сім'я) правових систем, або конвергентний чи дуалістичний – виник на стику двох класичних сімей правових систем: романо-германської й англо-американської і має специфічні ознаки;

4) релігійно-традиційний тип (сім'я) правових систем (мусульманське, індуїстське та іудейське (єврейське) право, далекосхідна, африканська) [355, с. 563– 567].

У межах дослідження ми спробуємо порівняти особливості функції обвинувачення в континентальній (романо-германській) та англо-американській правових системах.

Романо-германська правова сім'я або континентальна система, характеризується переважаючим значенням правових норм, які закріплені саме в кодифікованих нормативних актах. Для країн континентальної системи кримінального судочинства характерні такі риси: основним джерелом кримінально-процесуального права є кодифіковані законодавчі акти, які регламентують досудове і судове провадження; на відміну від країн англосаксонської правової системи, право кримінального переслідування делеговане уповноваженим посадовим особам та державним органам [43, с. 35]. Яскравими прикладами вказаної правової сім'ї є правові системи Франції та Німеччина.

Так, у Франції порядок кримінального провадження характеризується тим, що він диференціюється залежно від виду кримінально-караного діяння: злочину, делікту або правопорушення. У контексті досудового розслідування дізнання може бути почато завдяки скарзі (заяві) жертви кримінально-караного діяння або *ex officio* судовою поліцією. Судова поліція уповноважена встановлювати порушення кримінального закону, збирати щодо них докази та встановлювати осіб, які їх вчинили (ст. 14 КПК Франції) [484]. Проте, дізнання є факультативною частиною кримінального провадження. Зауважимо, що КПК України пішов схожим шляхом, скасувавши стадію порушення кримінальної справи, та закріпивши систему, відповідно до якої після отримання інформації про кримінальне правопорушення проводиться його реєстрація в ЄРДР та досудове розслідування. Проте, окремої стадії дізнання у КПК України немає.

Центральним у контексті обвинувальної діяльності є вирішення питання про порушення кримінального переслідування (що є окремою стадією провадження). Прокурор отримує скарги та доноси та оцінює, яке рішення прийняти по них. Прокурор, у відповідності до ст. 40-1 КПК Франції, уповноважений: почати переслідування; застосувати процедуру, альтернативну переслідуванню, у відповідності до ст.ст. 41-1, 41-1-2, 41-2 КПК Франції; відмовити у порушенні кримінального переслідування (залишити процедуру без продовження). Враховуючи оцінний характер рішення прокурора, виділяється принцип доцільності кримінального переслідування [98, с. 317; 489, с. 378], правило доцільності не має значення ні на якій іншій стадії, ніж на стадії порушення кримінального переслідування [488, с. 538]. Саме прокуратура уповноважена здійснювати публічний позов (ст. 31 КПК Франції). В Україні, враховуючи можливість виділення обвинувальних положень прокурора у стадії досудового розслідування, не можна стверджувати про схожу окрему стадію, хоча про порушення обвинувачення у літературі стверджується у контексті передання

кримінальної справи до суду [197, с. 75].

Попереднє слідство здійснюється обов'язково лише щодо злочинів; воно є факультативним щодо деліктів та може мати місце щодо правопорушень, лише якщо прокурор цього вимагає (ст. 79 КПК Франції). Судове слідство за іншими категоріями справ, як правило, не провадиться [297, с. 169].

В Україні, враховуючи відсутність кримінальних проступків, натеper немає такої диференціації. Попереднє слідство у Франції проводиться слідчим суддею, який не уповноважений починати його з власної ініціативи, а за вимогою прокурора або скаргою цивільного позивача (потерпілого). Слідчий суддя вправі здійснювати у відповідності до закону усі процесуальні дії, які він вважає необхідними для встановлення істини (ст. 81 КПК Франції). Слідчий суддя збирає дані як проти, так і на користь особи, залученої до розгляду. Як видно, статус слідчого судді у Франції як суб'єкта, який має слідчі (розшукові) та юрисдикційні (судові) повноваження [98, с. 328], дещо нагадує слідчого в Україні, хоча у організаційно-правовому контексті їх статуси не схожі.

Загалом, слід уточнити, що у кримінальному провадженні Франції чітко розмежовуються: переслідування та слідство; слідство та судовий розгляд; переслідування та судовий розгляд [98, с. 290; 485, с. 35]. Як вказано у преамбулі до КПК Франції, кримінальний процес повинен бути справедливим та змагальним та зберігати рівноправність сторін. Він повинен гарантувати розмежування держаних органів, відповідальних за публічний позов, та судочинство.

Підтримання обвинувачення в суді під час розгляду кримінальних справ покладається на французьку прокуратуру.

Кримінальний процес Німеччини має багато спільних рис з національним. Так, за нормами кримінального процесуального законодавства Німеччини судочинство починається із заяви про злочин. Усні заяви заносяться до протоколу, а їх перевірка здійснюється шляхом провадження

дівання. Під час проведення дівання з метою закріплення слідів злочину поліція вправі здійснювати невідкладні слідчі дії. Після проведення дівання зібрані матеріали передаються прокуратурі або дільничному судді. Умовою порушення та початку реалізації прокурором функції публічного обвинувачення є наявність достатньої підозри, яка вказує на можливість засудження підозрюваного. Слід при цьому звернути увагу на те, що у літературі виділяються різні ступені підозри за КПК ФРН: припущення, первинна підозра (можливість вчинення злочину – є обов'язок провести попереднє розслідування), достатньо обґрунтована підозра у вчиненні злочину (вірогідність того, що обвинувачений вчинив кримінальне каране діяння та буде засуджений – є обов'язок пред'явити обвинувачення), серйозна підозра у вчиненні злочину (високий ступінь вірогідності того, що обвинувачений вчинив кримінальне каране діяння) [336, с. 87, 89].

Таким чином, для національного кримінального провадження та кримінального процесу ФРН є спільним інститут підозри (хоча така диференціація підозри, яка наявна за КПК ФРН, для України не характерна), наявність якого і вказує на початок реалізації функції обвинувачення.

Відмітимо при цьому, що у німецькій літературі виділяється принцип монополії прокуратури порушувати кримінальне переслідування та пред'являти державне обвинувачення та принцип обвинувачення [35, с. 35; 336, с. 61]. Відкриття судового провадження обумовлено пред'явленням публічного обвинувачення (§ 151 КПК ФРН). Відповідно до § 152 КПК ФРН, пред'явлення публічного обвинувачення відноситься до обов'язків прокуратури. Якщо законом не встановлено інше, вона зобов'язана організувати переслідування усіх злочинних діянь, які підлягають переслідуванню, за наявності достатніх фактичних підстав. Коли прокуратура отримує інформацію про вчинення злочинного діяння на підставі заяви про вчинення діяння або іншим чином, вона повинна вивчити фактичні обставини, щоб прийняти рішення про те, чи повинно бути пред'явлено публічне

обвинувачення. Прокуратура повинна встановлювати не тільки обставини, істотні для обвинувачення, а й обставини, істотні для виправдання, і забезпечувати збирання доказів, які можуть бути втрачені (§ 160 КПК ФРН). Монополія щодо затвердження обвинувального акта передбачена для прокуратури і в Україні.

Як зазначається у літературі, діяльність з кримінального переслідування складається з встановлення та реалізації права держави на кримінальне переслідування у випадку вчинення злочину. Поряд із судами та прокуратурою цю діяльність здійснює і поліція [336, с. 70]. Ураховуючи монополію прокуратури щодо обвинувачення, можна погодитись із В. В. Луциком у тому, що прокурор керує розслідуванням і може проводити його сам в повному обсязі. Незважаючи на те, що в КПК ФРН прокуратурі відводиться провідна роль у розслідуванні, на практиці розслідування в більшій мірі здійснюється поліцією, а роль прокуратури зводиться до узагальнення результатів поліцейського розслідування [208, с. 359]. В Україні прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво, по суті, здійснює поточну оцінку діяльності слідчого, ефективності розслідування, а приймаючи рішення за обвинувальним актом – надає оцінку підсумкову.

Принцип обов'язковості кримінального переслідування включає до свого змісту обов'язок розслідування та пред'явлення обвинувачення [336, с. 63]. Відповідно, якщо в результаті розслідування встановлено достатні підстави для пред'явлення публічного обвинувачення, прокуратура пред'являє його, подаючи обвинувальний висновок до суду. В іншому випадку, прокуратура закриває провадження (§ 170 КПК ФРН). З принципу обвинувачення випливає, що суд може розглядати ті справи, за якими з прокуратури надійшов обвинувальний висновок. Справа може бути розглянута і вирішена в суді, якщо було пред'явлено обвинувачення [336, с. 65].

Схожі положення містяться і у КПК України, хоча окремо принцип обов'язковості кримінального переслідування або принцип обвинувачення не

виділяється, проте діє засада публічності, у відповідності до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Однак і загальні риси для цих систем континентальної правової сім'ї і України в тому числі. Як вказує Т. В. Садова, загальним є те, що за підготовку обвинувачення до суду і підтримання обвинувачення перед судом (судове переслідування) відповідають державні обвинувачі. Вони здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, тобто повністю відповідають за його результати. Зміщуючи акцент із суто наглядової діяльності прокурора на безпосереднє керівництво процесуальною діяльністю органу досудового розслідування щодо проведення СРД, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні, новий КПК України істотно посилює статус прокурора саме як сторони кримінального провадження з боку обвинувачення [346, с. 107].

Наступною великою правовою сім'єю є англо-американська. В англо-американській (англосаксонській) системі права (США, Велика Британія) не існує кодифікованого кримінального процесуального законодавства – кодексу чи іншого спеціального закону в систематизованому вигляді, який би регламентував досудове провадження. Існуючі нормативні акти, стосовно кримінального судочинства, найчастіше пов'язані із застосуванням заходів примусу, а кримінальний процес зазвичай структурований на стадії досудового провадження, попереднього розгляду справи у суді, судового розгляду, апеляційного провадження та виконання вироку [99, с. 9].

Приватно-позовне начало в системі загального права передбачає можливість виступу в якості обвинувача будь-якого громадянина. Проте в даний час в Англії публічне обвинувачення по тяжких злочинах здійснює через своїх помічників Директор публічних переслідувань, який призначається Генеральним аторнеєм з числа барристерів або солісіторів. У США публічне обвинувачення здійснює атторнейска служба, очолювана Генеральним аторнеєм держави, в підпорядкуванні якого знаходяться атторнеї [57, с. 690].

Рішення про обвинувачення приймається за загальним правилом службою атторнеїв. При цьому слід враховувати, що обвинувачем може виступати приватна особа або адвокат.

Обвинувальний документ може бути трьох видів:

- 1) заяву про обвинувачення (complaint) – первинний позов приватної особи;
- 2) обвинувальний акт (indictment) – затверджена великим журі заява про обвинувачення;
- 3) інформація (information) – затверджена аторнеєм заява про обвинувачення. Обвинувальний документ направляється аторнеєм в суд [57, с. 693].

У цій системі обвинувачу відводиться величезна роль. Він збирає докази, допитує свідків, готує обвинувальний висновок, який (на відміну від континентальної процесуальної системи) не супроводжується жодними доказами і являє собою лише коротку обвинувальну формулу. На суді обвинувач звинувачує, представляє докази, спростовує доводи захисту [44, с. 698].

У судовому засіданні винність чи невинність обвинуваченого вирішує суд присяжних, а сам суддя вже на основі їхнього рішення застосовує відповідний закон. Дослідники відзначають, що головна роль у судовому розгляді справи відводиться судовому слідству [141, с. 24].

У законодавстві деяких іноземних держав більша увага звертається не

обвинуваченню та кримінальному переслідуванню як діяльності сторони обвинувачення, спрямованій на викриття винних у злочині осіб і забезпеченні застосування до такої особи покарання. Так, п. 22 ст. 6 Модельного КПК для держав – учасниць СНД визначає кримінальне переслідування як процесуальну діяльність, що здійснюється стороною обвинувачення з метою встановлення діяння забороненого кримінальним законом, і особи, що його вчинила, а також забезпечення застосування до такої особи покарання чи інших примусових заходів. Пункт 55 ст. 5 КПК Російської Федерації передбачає, що кримінальне переслідування – процесуальна діяльність, яка здійснюється стороною обвинувачення з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину. Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Вірменія визначає кримінальне переслідування як будь-які процесуальні дії, що здійснюються органами кримінального переслідування, а у визначених випадках – і потерпілим, з метою встановлення особи, яка вчинила заборонене Кримінальним кодексом діяння, винності останньої у вчиненні злочину, а також забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів примусу (п. 17 ст. 6). Пункт 48 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Білорусь передбачає, що кримінальне переслідування – процесуальна діяльність, яка здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором, приватним обвинувачем з метою встановлення факту та обставин суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, і особи, яка його вчинила, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінальної відповідальності чи примусових заходів безпеки та лікування. Пункт 40 ст. 6 КПК Туркменістану вказує, що кримінальне переслідування – це процесуальна діяльність, здійснювана органами кримінального переслідування з метою збирання підтверджуючих доказів наявності або відсутності ознак забороненого законом діянь у фактично вчинених діях, а якщо такі наявні, то винуватості чи невинуватості особи, яка підозрюється у

вчиненні цих діянь [67, с. 559].

Таким чином, аналіз стану кримінального процесу найбільших правових систем сучасності, дозволяє зробити висновок, що на даний час через ряд об'єктивних причин обвинувальний і змагальний типи процесу поступово зближуються. Крім того, слід зазначити, що наша держава, яка в даний час взяла за основу французький тип кримінального судочинства, в кримінальному процесуальному законодавстві намагається розширити дію змагальності сторін як на стадії досудового розслідування, так на судових стадіях кримінального процесу.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, по наявність спільних, або схожих рис між здійсненням функції обвинувачення у континентальних та англо-американських правових системах. Але поряд з цим виділяється значна кількість відмінних рис. Так, спільним для обох систем є те, що стороні обвинувачення відводиться суттєва роль як на досудових стадіях, так і на судових. Відмінними рисами є наступні:

- 1) різняться суб'єкти, які здійснюють функцію обвинувачення;
- 2) різняться стадії кримінального процесу, на яких здійснюється функція обвинувачення;
- 3) різняться процесуальні документи, в яких виражається безпосередня обвинувальна теза (обвинувачення).

Відмінність зазначених рис обумовлена історичними умовами формування національного законодавства тієї чи іншої держави, що входить до певної правової сім'ї. У межах однієї сім'ї теж мають місце більш чи менш суттєві відмінності. Суттєвих же відмінностей у реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі різних правових сімей не існує. Та й існувати не може, бо призначенням цієї функції у всіх державах, в тому числі і в Україні, традиційно і об'єктивно є забезпечення реалізації функції держави – протидії злочинності.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження функції обвинувачення у кримінальному процесі пройшло кілька етапів. Перший етап (кінець XIX - початок XX ст. ст.) - функція обвинувачення ґрунтовно не досліджувалась, адже обвинувачення розглядалось як діяльність державних уповноважених суб'єктів. Другий етап (середина та друга половина XX ст.) характеризується наявністю наукових досліджень категорії «кримінально-процесуальна функція», коли виникли дискусії щодо виділення трьох кримінальних процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та правосуддя. В правовій доктрині на даному етапі функція обвинувачення розглядається як самостійна або як частина функції кримінального переслідування. Третій етап (розвиток української державності з 1991 до 2012 рр.) - функція обвинувачення розглядається як самостійна кримінальна процесуальна функція та як частина функції кримінального переслідування. Четвертий етап пов'язаний із реформуванням кримінального процесу України та прийняттям КПК України 2012 р., в якому на нормативному рівні закріплено визначення поняття «обвинувачення» та «державне обвинувачення» з урахуванням матеріально-правового та процесуального змісту функції обвинувачення.

2. Функція обвинувачення у сучасній кримінальній процесуальній доктрині підлягає характеристиці у контексті процесуального механізму. Суб'єктний елемент механізму функції обвинувачення представлений суб'єктами функції обвинувачення. Інструментальний елемент механізму функції обвинувачення проявляється у кримінальних процесуальних діях та кримінальних процесуальних рішеннях. Зasadничий елемент механізму функції обвинувачення — це принципи кримінального провадження, які мають засадничий характер для функції обвинувачення (засади початку обвинувачення та засади реалізації обвинувачення). Процедурний елемент характеризується кримінальною процесуальною формою здійснення функції обвинувачення.

3. Телеологічна основа механізму функції обвинувачення проявляється у меті функції обвинувачення. Інформаційна (матеріальна) основа механізму функції обвинувачення є матеріальний зміст обвинувачення. Нормативна основа механізму функції обвинувачення проявляється у нормах кримінального процесуального законодавства, які регламентують здійснення функції обвинувачення.

4. Функція обвинувачення формувалась протягом багатьох століть. Рівень її реалізації пов'язаний із типом кримінального процесу в тому чи іншому історичному періоді.

5. Функція обвинувачення здійснюється уповноваженими суб'єктами на всіх стадіях кримінального провадження (крім стадії виконання судових рішень) з метою об'єктивного та повного встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення і притягнення всіх винних до кримінальної відповідальності та/або застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Законодавство передбачає їх процесуальне положення, особливості процесуальної діяльності під час досудового розслідування і судового розгляду, що впливає на способи реалізації ними досліджуваної функції. Крім того, при реалізації функції обвинувачення суб'єкти обвинувачення перебувають у постійній взаємодії.

6. Крім нормативно визначених учасників кримінального провадження з боку обвинувачення, а саме слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, до сторони обвинувачення слід відносити потерпілого, його представника та законного представника, а також оперативні підрозділи.

7. Обвинувальна функція прокурором реалізується як на досудовій стадії так і на судових. На досудовому розслідуванні прокурор наділений рядом повноважень, які носять підготовчий характер до реалізації функції обвинувачення та ряд повноважень суто обвинувальних. Первинне обвинувачення реалізується шляхом повідомлення особі про підозру та заключним етапом обвинувачення на

досудовому розслідуванні є затвердження або самотійне складання прокурором обвинувального акта, а також клопотань про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності. Крім того, чинний КПК України передбачає дві самотійні групи повноважень прокурора у досудовому провадженні: з прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та з процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Натепер ці групи повноважень прокурора не узгоджені із конституційними функціями прокуратури.

8. Потерпілий, його представник та законний представник реалізують функцію обвинувачення у кримінальному провадженні у справах приватного обвинувачення, а у справах публічного обвинувачення – реалізують права, які містять елементи обвинувачення, як на стадії досудового розслідування, так і на судових стадіях, а саме у підготовчому судовому засіданні, у судовому розгляді, провадженні в судах апеляційної та касаційної інстанцій, під час перегляду Верховним судом України, а також перегляду за нововиявленими обставинами.

9. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні має такі сутнісні ознаки: наявність владних повноважень сторони обвинувачення на отримання доказів; дії, які спрямовані на отримання доказів, носять активний діяльнісний характер; на сторону обвинувачення покладено обов'язок збирання доказів у досудовому розслідуванні; може супроводжуватись тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина; в окремих випадках існує можливість застосування заходів примусу.

10. За чинним КПК України слід виділити такі різновиди обвинувачення; публічне; приватне; обвинувачення при провадженні щодо юридичної особи; обвинувачення при зміні прокурором обвинувачення та згоді потерпілого на його підтримання у раніше пред'явленому обсязі; обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод.

11. Предмет обвинувачення доцільно розглядати у вузькому значенні як поняття, що характеризується лише тим кримінально-караним діянням, яке ставиться особі в провину, а не елементи обвинувальної діяльності уповноважених органів. Тому предмет обвинувачення охоплює елементи вчиненого діяння, яке містить ознаки конкретного складу кримінального правопорушення. Не можна розглядати обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1 Формування обвинувачення на стадії досудового розслідування

Кримінальне процесуальне законодавство України встановлює, що первинною стадією кримінального процесу в нашій державі є стадія досудового розслідування. Частина 5 ст. 3 КПК України визначає досудове розслідування як стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДС і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, розслідування злочинів, а, отже, встановлення ознак злочину, особи, яка його вчинила, а також збирання та формування доказів винуватості цієї особи розпочинається після внесення відомостей до ЄРДР.

Законодавець у ч. 3 ст. 214 КПК України забороняє здійснювати досудове розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення. Вказане не тільки не допускається, але й тягне за собою відповідальність, установлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений лише огляд місця події. В цьому випадку внесення відомостей до ЄРДР здійснюється негайно після завершення огляду.

На стадії досудового розслідування, як зазначає О.О. Чепурний, здійснюються такі кримінальні процесуальні функції, як функція кримінального переслідування та функція захисту. Родоначальною серед них виступає кримінальне переслідування як процесуальна діяльність сторони обвинувачення з метою встановлення факту і обставин здійснення суспільно небезпечного діяння, що передбачене кримінальним законом і особи, що його вчинила, а також для забезпечення застосування до такої особи покарання або інших заходів кримінальної відповідальності або примусових заходів виховання і лікування. Це викликає необхідність у функції захисту, яка являє собою процесуальну діяльність, що направлена на виявлення обставин, які виправдовують обвинуваченого, звільняють його від кримінальної відповідальності, пом'якшують і викликають інше покращення його становища, а також на охорону його особистих і майнових прав [449, с. 10].

Як вказувалося нами вище, така процесуальна діяльність сторони обвинувачення по своїй суті є функцією обвинувачення. Отже, функція обвинувачення у кримінальному процесі здійснюється уповноваженими на те органами або особами і направлена на виявлення і розкриття кримінального правопорушення, викриття винних і застосування до них заходів кримінально-правового характеру. Законодавство України передбачає, що з моменту виникнення функції обвинувачення вона реалізується стороною обвинувачення (слідчим, прокурором). На зазначених осіб законодавець покладає обов'язок об'єктивно дослідження обставини кримінального

провадження, встановлення обставин, які пом'якшують і які обтяжують відповідальність обвинуваченого.

Як було зазначено нами в попередньому розділі, обвинувачення слід розглядати в матеріальному та процесуальному аспектах. У кримінальному провадженні обвинувачення є динамічною категорією, оскільки після його формулювання у процесуальному документі твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого КК України поступово розвивається, перевіряється на предмет його відповідності диспозиції статті кримінального законодавства. Саме тому формулювання обвинувальної тези у відповідності до норми Особливої частини Кримінального кодексу, робить цю діяльність по доказуванню обвинувачення предметною. Слід також зазначити, що обвинувачення у кримінальному провадженні не є декларацією, оскільки воно міститься у відповідним чином оформленому процесуальному документі. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

В юридичній літературі було і залишається дискусійним питання щодо моменту виникнення функції обвинувачення. Крім того, як показують результати анкетування, і в практичній діяльності також немає єдності з цього приводу. Так, 9 % опитаних вважають, що здійснення функції обвинувачення на досудовому розслідуванні починається з моменту перевірки відомостей про кримінальне правопорушення; 14 % - з моменту внесення відомостей до ЄРДР; 37 % опитаних вважають, що з моменту повідомлення особі про підозру; 40 % опитаних вказали, що з моменту складання обвинувального акта.

Ускладнюється зазначене ще тим, що в теорії кримінального процесу поряд з поняттям «обвинувачення» вживається термін «кримінальне переслідування». Необхідно виділити такі основні точки зору щодо початкового моменту виникнення функції обвинувачення: внесення

відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [283, с. 91]; затримання та взяття особи під варту; винесення постанови слідчим про притягнення особи як обвинуваченого (КПК України 1960 р.); з моменту затвердження або складання обвинувального акта прокурором [64, с. 352].

Так, питання про початок функції обвинувачення з моменту внесення відомостей до ЄРДР є дискусійним. Вважаємо, що з цього моменту слід вести мову про підготовку до обвинувачення, яка полягає у внесенні відомостей до ЄРДР та здійснення СРД, НСРД, інших процесуальних дій з метою формування та обґрунтування твердження про вчинення особою кримінального правопорушення. Тільки в тому разі, коли особу затримали за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення до моменту внесення відомостей до ЄРДР можна вести мову про початок реалізації функції обвинувачення [82, с. 199].

Елементи функції обвинувачення можна прослідкувати і до повідомлення особи про підозру (затримання особи; обшук житла чи іншого володіння особи, проведення там огляду; особистий обшук особи; проведення примусового освідування особи з метою виявлення слідів кримінального правопорушення; допит особи в якості свідка, якщо є підстави вважати що така особа вчинила кримінальне правопорушення).

У практиці ЄСПЛ поняття «кримінальне обвинувачення» носить автономний характер і його слід тлумачити у відповідності до ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ тлумачить поняття обвинувачення, виходячи із його змістовного наповнення, а не формального пред'явлення. Фактичне обвинувачення може мати місце раніше передання справи до компетентного суду (рішення Голдера від 21 лютого 1975 р.). У даній справі не було ні арешту заявника, ні офіційного повідомлення про майбутнє кримінальне провадження. Мало місце складання адміністративного протоколу від 18 вересня 1974 р. про порушення правил торгівлі продуктами харчування. Однак, у листі королівського

прокурора від 30 вересня 1974 р. заявника було повідомлено про закриття його магазину та надана пропозиція уникнути кримінального провадження шляхом самостійної сплати штрафу до моменту судового розгляду. В своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що з метою забезпечення права на справедливий суд поняття обвинувачення в розумінні ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ повинно мати «змістовний», а не «формальний» характер, суд повинен оцінювати зовнішню сторону кримінального провадження та його реалії [328].

Для правильного визначення моменту виникнення функції обвинувачення слід звертати увагу на взаємозалежність обвинувачення в кримінально-правовому і процесуальному змістах [37, с. 45].

Дослідження норм КПК України дозволяє дійти висновку, що первинним моментом виникнення функції обвинувачення є застосування до особи запобіжних заходів, а саме відповідно до ст. 208 КПК України затримання особи за підозрою у вчиненні злочину або до якої застосовано запобіжний захід.

Другою підставою виникнення функції обвинувачення є момент, коли в процесі слідчої діяльності з'являється належним чином оформлений предмет обвинувачення, тобто буде сформульоване обвинувачення і кваліфікація вчиненого злочину [37, с. 45].

Так, відповідно до п. 3 ч. 1 та ч. 2 ст. 276 КПК України, при наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення слідчий чи прокурор повинні негайно повідомити особі про підозру. Таким чином, з моменту письмового повідомлення особі про підозру уповноважені суб'єкти розпочинають реалізовувати функцію обвинувачення щодо конкретної особи та одержують можливість доказувати обвинувачення. Також зазначені органи відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України мають право застосовувати до підозрюваного запобіжні заходи в передбаченому чинних законодавством порядку. Хоч останнє положення прямо суперечить ст. 276 КПК України, про що мова буде йти у подальшому.

Однак деякі вчені вважають, що обвинувальна функція слідчого з'являється тільки після складання обвинувального акта й пред'явлення його прокуророві для затвердження та передавання до суду в порядку, передбаченому ст.ст. 42, 291 Кримінального процесуального кодексу України [78].

Крім того, в юридичній літературі щодо питання здійснення функції обвинувачення на стадії досудового розслідування не має єдиної думки. Так, Л. Н. Гусев стверджує, що обвинувачення формується і здійснюється тільки під час судового розгляду справи, тобто, після того, коли відбувся попередній розгляд справи в суді де прийнято рішення про призначення справи до судового розгляду. Під час досудового розслідування, на думку Л. Н. Гусева, обвинувачення не існує, а діяльність слідчого – це реалізація функції розслідування, яка є єдиною на досудовій стадії процесу [97, с. 315]. Вказану позицію також підтримують М. М. Видря та В. В. Шимановский, які вказують, що слідчий на досудовому провадженні реалізує тільки функцію розслідування, а обвинувачення здійснюється тільки в суді [56, с. 75; 460, с. 176]. Схожу думку також висловлює О. А. Ляш, стверджуючи, що хоч слідчий є стороною обвинувачення, він не здійснює обвинувальну діяльність [211, с. 66].

На нашу думку, з такою позицією важко погодитися, адже: по-перше, обвинувачення здійснюється як на досудовій, так і на судових стадіях; по-друге, повноваження слідчого полягають у виявленні та збиранні доказів з метою повного та об'єктивного встановлення всіх обставин справи. На основі таких зібраних та досліджених доказів слідчий зобов'язаний сформулювати первинне обвинувачення, викласти його у повідомленні про підозру та вручити його особі, яка на переконання слідчого вчинила кримінальне правопорушення. Таким чином, вказана діяльність не що інше як реалізація функції обвинувачення слідчим на стадії досудового розслідування.

З цього приводу цікаву позицію висловлює П. Каркач, вказуючи, що діяльність слідчого, спрямована на збирання і перевірку доказів, які свідчать

про винуватість особи, слід розглядати як функцію обвинувачення. Обвинувальна функція саме і виявляється в акті слідчого – повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, що й підтверджує обвинувальну діяльність слідчого, тобто кримінальну процесуальну функцію обвинувачення [147, с. 9].

Крім того, на існування функції обвинувачення під час досудового розслідування також вказує ст. 42 КПК України, відповідно до якої підозрюваний має право на захисника і побачення з ним до першого допиту. Тому, очевидно, що захисник, який вступає у кримінальне провадження, реалізує функцію захисту, як закономірну реакцію на обвинувачення, яке викладене у повідомленні про підозру та складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Якщо у кримінальному провадженні реалізується функція захисту під час досудового розслідування, то функція обвинувачення вже існує, оскільки захист може бути там, де вже є обвинувачення.

Таким чином, функція обвинувачення під час досудового розслідування полягає у цілеспрямованій діяльності уповноважених на те органів та їх посадових осіб, яка спрямована на встановлення події злочину та викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення.

В. Я. Горбачевський зазначає, що слідчий як представник владних державних органів першочергово обстоює інтереси держави, а вже потім – потерпілої сторони. Він виконує функцію кримінального переслідування. Саме слідчий у процесі досудового розслідування формує й обґрунтовує тезу про те, що кримінальне правопорушення скоїв дійсно обвинувачений, про що, відповідно, складає обвинувальний акт. Навіть власне мета досудового розслідування вказує на спрямованість діяльності слідчого під час виконання функції кримінального переслідування. Це, перш за все, завдання щодо пошуку винного та доказування його вини [79, с. 49-50], тобто викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Цілком справедливо зазначав В. С. Зеленецький, що саме викриття не є для органів розслідування самоціллю. Їх діяльність у всіх випадках направлена на те, щоб встановити дійсно винного у вчиненні злочину громадянина і добитися його покарання [132, с. 73].

Щоб не перетворитися на безконтрольну діяльність, ціллю якої є будь-яким способом довести вину особи у вчиненні злочину, обвинувальна діяльність повинна повністю контролюватися законом, здійснюватися визначеними законом посадовими особами у певний проміжок часу із застосуванням передбачених законом засобів його здійснення [195, с. 368].

Посадова особа, яка здійснює функцію обвинувачення, повинна будувати свою діяльність на законно отриманих доказах та враховувати у своїй діяльності і докази, надані стороною захисту, які вказують на неможливість здійснення кримінального переслідування.

На нашу думку, досягти справедливого і законного рішення у справі можна лише при здійсненні об'єктивного і законного розслідування кримінального провадження. Це означає, що, окрім обвинувальних доказів, органи розслідування, які здійснюють функцію обвинувачення, повинні досліджувати встановлені в ході досудового розслідування або надані стороною захисту виправдувальні докази, які перешкоджають здійсненню обвинувачення.

Така діяльність впливає з принципу змагальності, який на стадії досудового розслідування виражається лише частково. Органи, які здійснюють досудове розслідування, зобов'язані досліджувати та оцінювати «виправдувальні докази». І лише після того, як встановлять, що обвинувальні докази домінують над виправдувальними, здійснювати далі обвинувальну функцію.

Як приклад цього можна привести обов'язок органів досудового розслідування закрити кримінальне провадження у випадку встановлення реабілітуючих підстав, або право прокурора відмовитися від підтримання

державного обвинувачення. Продовження здійснення кримінального переслідування у випадку встановлення підстав, за яких подальше здійснення кримінального переслідування є неможливим, буде протизаконним.

Однак, за загальним правилом, моментом виникнення функції обвинувачення згідно системного аналізу глави 22 КПК України, є повідомлення особі про підозру. Саме з моменту повідомлення про підозру під час досудового розслідування здійснюється процесуальна діяльність, яка спрямована на викриття конкретного підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, тобто починає здійснюватись функція обвинувачення.

З цього приводу І. Рогатюк справедливо зазначає, що з моменту порушення кримінальної справи до появи в процесі підозрюваного чи обвинуваченого слідчий здійснює функцію кримінального переслідування невизначеної особи, виходячи з розумного припущення: якщо є злочин, значить, його хтось вчинив. Коли буде встановлено, що не буде події злочину, тоді зазначене переслідування слід визнати позбавленим із самого початку внутрішнього змісту (переслідували того, кого в природі не існує) [332, с. 81].

Деякі автори вважають, що функція обвинувачення починається з моменту відкриття кримінального провадження. Так, М. О. Чельцов вважав, що кримінальне переслідування (обвинувачення) проводиться не обов'язково стосовно певної особи, воно може проводитись і стосовно самого факту події злочину, коли обвинуваченого ще не існує, бо така особа ще не встановлена слідством [446, с. 88-89].

Н. Сухарева зазначає, що функція обвинувачення виникає вже під час провадження першочергових і невідкладних слідчих дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин [376, с. 7].

Існують думки, що обвинувачення здійснюється тільки стосовно конкретної особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину [375, с. 60]. О. Б. Соловйов та Н. А. Якубович вважають, що у випадку порушення

кримінальної справи за фактом вчинення злочину початковим моментом кримінального переслідування є проведення першої процесуальної дії, яка пов'язана з застосуванням зазначених заходів процесуального примусу [363, с. 85].

У цьому аспекті заслуговує на увагу думка В. С. Зеленецького, який, досліджуючи кримінальні процесуальні функції слідчого, зазначав, що залежно від етапу досудового слідства кримінальне переслідування як діяльність слідчого, спрямована на встановлення особи, яка вчинила злочин, і притягнення її в якості обвинуваченого, здійснюється в різних формах. Спочатку слідчий повинен викрити конкретну особу у вчиненні злочину, а потім притягти її в якості обвинуваченого [132, с. 74]. Подібної думки притримується й І. Рогатюк, який зазначає, що кримінальне переслідування можна визначити як родове поняття, що складається з двох частин – неперсоніфіковане (невизначене) і персоніфіковане (визначене) переслідування [332, с. 81].

Вважаємо, що слід підтримати зазначені вище думки з певними уточненнями. На наш погляд, функція обвинувачення на стадії досудового розслідування складається з двох частин.

Перша частина – це неперсоніфіковане обвинувачення, спрямоване на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Така назва, безсумнівно, є умовною, але обвинувальний характер цієї діяльності полягає у її спрямуванні на встановлення обставин кримінального провадження та встановлення на їх основі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Умовно цю частину можна назвати підготовкою до здійснення обвинувачення (персоніфікованого). Неперсоніфіковане обвинувачення являє собою діяльність в більшій мірі слідчого та прокурора, яка полягає у проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих збирання доказів та встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

А друга частина – це доведення вини особи, стосовно якої у провадженні є докази її причетності до вчиненого кримінального правопорушення. Тобто, обвинувачення конкретної особи (персоніфіковане обвинувачення) або первинне обвинувачення (у силу його персоніфікації).

Вказана позиція також підтримується 52 % опитаних науково-педагогічних та практичних працівників правоохоронних органів, суддів та адвокатів.

На нашу думку, перша частина обвинувальної діяльності на стадії досудового розслідування починається з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення. Приймаючи зазначене рішення, слідчі органи встановлюють у діях невідомої особи наявність ознак кримінального правопорушення, а значить, і необхідність здійснення неперсоніфікованого обвинувачення, яке проявляється у здійсненні СРД, спрямованих на встановлення особи, яка причетна до вчиненого кримінального правопорушення.

А друга частина функції обвинувачення, на стадії досудового розслідування, розпочинається з моменту появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у слідчих органів з'являться фактичні дані, які вказуватимуть на її причетність до вчинення кримінального правопорушення. Уявляється, що, по суті, слід розрізняти реальний та формальний початок обвинувачення конкретної особи. Реальний початок обвинувачення конкретної особи не потрібно «прив'язувати» до процесуальних рішень, зокрема, затримання особи, повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, так як здійснення обвинувачення буде починатися із прийняття слідчим рішення проводити СРД спрямовані на збирання доказів для повідомлення про підозру. Натомість формальний початок обвинувачення конкретної особи завжди пов'язаний із процесуальним рішенням: письмовим повідомленням про підозру.

Для того, щоб прийняти вказане рішення, слідчі органи повинні володіти певними доказами, які вказують на те, що саме ця конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення. Тим більше що чинний КПК України чітко не роз'яснює, хто ж такий підозрюваний. Так, у ч. 1 ст. 42 КПК України зазначається, що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276– 279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

У той же час у ч. 1 ст. 208 КПК України вказується, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

З аналізу положень кримінального процесуального законодавства стає незрозумілим: хто такий підозрюваний – це затриманий, хто такий затриманий – це підозрюваний у вчиненні злочину. З цього приводу О. Мазур зазначає, що від підозрюваного слід відрізняти особу, яка підозрюється в учиненні злочину, якою може бути будь-яка особа, стосовно якої вживаються інші (крім затримання й запобіжних заходів) заходи забезпечення

кримінального провадження або інші процесуальні дії, що зачіпають права і свободи цієї особи [213, с. 208].

На нашу думку функція обвинувачення по відношенню до конкретної особи може здійснюватися після початку кримінального провадження по відношенню до зазначеної особи та виражатися у проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів необхідних та достатніх для повідомлення такій особі про підозру, а згодом у проведенні вказаних дій стосовно цієї особи.

У науці та практиці кримінального процесу досить часто виникають дискусії з приводу обсягу обставин, які повинен встановлювати слідчий. Одні вчені вважають, що такі обставини не повинні обмежуватися лише доказами винності особи, а встановлюватися і виправдовувальні докази, інші приймають протилежну позицію. Так, М. С. Строгович зазначав, що слідчий повинен вжити всіх заходів, провести всі дії, зібрати і перевірити всі докази, для того щоб виявити і викрити осіб, які дійсно вчинили злочин, доказати їх винність [375, с. 97]. Науковець вказував, що діяльність слідчого не вичерпується кримінальним переслідуванням, яке має обвинувальний характер, є обвинувальною діяльністю. Слідчий зобов'язаний забезпечити обвинуваченому можливість використовувати всі його процесуальні права для захисту від пред'явленого обвинувачення. При цьому слідчий зобов'язаний самостійно зробити усе необхідне для з'ясування обставин, що виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його вину. З цього боку діяльність слідчого включає процесуальну функцію захисту [374, с. 225]. Таким чином, законодавець вказував, що у кримінальному провадженні під час досудового розслідування слідчий поряд із функцією обвинувачення здійснює функцію захисту. Протилежну позицію з цього питання підтримує Р. В. Багдасаров, який підкреслює, що слідчий відноситься до сторони

обвинувачення і тому він не зобов'язаний ні зі службових обов'язків, ні зі здорового глузду збирати виправдувальні докази [29, с. 104].

Компромісну позицію з цього приводу займають І. С. Дикарьов та Т. О. Лоскутов. Так, І. С. Дикарьов зазначає, що слідчий, виконуючи тільки функцію кримінального переслідування, зобов'язаний всебічно, повно та об'єктивно дослідити всі обставини справи. Збираючи всі докази, слідчий реалізує не функцію захисту від обвинувачення, а обов'язок визнавати, дотримуватися та захищати права і свободи людини і громадянина. Тим самим забезпечуються умови для встановлення об'єктивної істини, що захищає особу від незаконного і необґрунтованого обвинувачення, засудження і обмеження її прав і свобод. У структурі діяльності слідчого цей обов'язок виступає одночасно і гарантією, і засобом забезпечення законності і обґрунтованості кримінального переслідування [112, с. 68, 71; 203, с. 71]. Т. О. Лоскутов у цілому погоджується з попередником з приводу того, що слідчий, здійснюючи функцію обвинувачення, повинен не збирати виправдувальні докази та встановлювати обставини, що пом'якшують вину або усувають кримінальну відповідальність особи, а враховувати наявність таких доказів і обставин. Тільки у такому разі результати доказування вини будуть повними і об'єктивними (до кримінальної відповідальності буде притягнутий дійсно винувата особа), а функції обвинувачення і захисту не будуть змішуватися у діяльності слідчого [203, с. 71].

Ми підтримуємо вказану позицію, адже дійсно для об'єктивності та повноти встановлення всіх обставин кримінального провадження повинні бути встановлені докази винуватості підозрюваного та безумовно враховані обставини, які пом'якшують вину або виключають кримінальну відповідальність. Встановлення цих обставин не лише забезпечує дотримання прав людини, але і подальшу перспективу кримінального провадження в суді.

Слід зазначити, що предмет доказування у частині неперсоніфікованого обвинувачення залежить від загального предмета доказування, але не

обмежується ним. До неперсоніфікованого обвинувачення буде входити діяльність з доказування причетності до кримінального правопорушення будь-якої особи, тобто абстрактного злочинця, про якого йдеться в законі про кримінальну відповідальність.

Таким чином, обвинувальна функція слідчого це, по суті здійснювана ним доказова діяльність, в результаті якої викривається особа, що вчинила кримінальне правопорушення. Така доказова діяльність здійснюється шляхом проведення комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Підставою віднесення тих чи інших слідчих (розшукових) дій до обвинувальної функції слідчого є їх спрямованість на безпосереднє викриття особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Однак виникає дискусія з приводу того, чи можна включати до складу таких СРД, ті які проводяться до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Як вказувалось нами вище, початок здійснення неперсоніфікованого обвинувачення в часових рамках виникає після внесення відомостей до ЄРДР, і в деяких випадках такі дії носять підготовчий, по відношенню до обвинувачення, характер. Більшість вчених вважають, що здійснення обвинувальної функції можливе тільки після відкриття кримінального провадження, тобто після внесення відомостей до ЄРДР [177, с. 32; 190, с. 166; 480, с. 101; 332, с. 81; 447, с. 348; 469, с. 10].

Однак слідчий до початку кримінального провадження може здійснювати таку слідчу (розшукову) дію, як огляд місця події. Таким чином, уявляється, що в тому випадку, коли огляд місця події спрямований на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та в результаті його проведення отримуються докази, які підтверджують винність вказаної особи, то ця слідча (розшукова) дія повинна входити до змісту доказової діяльності слідчого. Обвинувальна функція слідчого буде включати огляд місця події, якщо він буде спрямований на перевірку причетності конкретної

особи до вчинення кримінального правопорушення. Обвинувальні докази, отриманні у ході зазначеної слідчої (розшукової) дії, є підставою для початку кримінального провадження взагалі та щодо конкретної особи.

Таким чином, функція обвинувачення на досудовому розслідуванні складається з двох частин. Перша частина – це неперсоніфіковане обвинувачення, спрямоване на пошук особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. А друга частина – це доведення вини особи, стосовно якої є докази її причетності до вчиненого кримінального правопорушення, тобто, обвинувачення конкретної особи.

Перша частина обвинувальної діяльності починається з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення. Приймаючи зазначене рішення, слідчі органи встановлюють у діях невідомої особи склад кримінального правопорушення, а значить, і необхідність здійснення неперсоніфікованого обвинувачення, яке проявляється у здійсненні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій спрямованих на встановлення особи, яка причетна до вчиненого кримінального правопорушення.

Друга частина обвинувачення (персоніфіковане або первинне обвинувачення) розпочинається з моменту появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у слідчих органів з'являються фактичні дані, які вказують на її причетність до вчинення кримінального правопорушення та письмового повідомлення такій особі про підозру.

2.2 Умови та процесуальний порядок повідомлення про підозру

Підозра – це думка про чию-небудь причетність до чогось негативного, сумнів у чийій-небудь порядності, чесності, відданості тощо. Підозрювати (підозрівати) – допускати причетність кого-небудь до чогось негативного,

сумніватися у порядності, чесності, відданості тощо [153, с. 960]. Аналіз зазначених понять дозволяє зробити висновок про зв'язок виникнення підозри з діяльністю сторони обвинувачення, до якої законодавець відносить владних суб'єктів, що передбачені в п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України. З появою підозри починається реалізація функції обвинувачення, оскільки в наявності є первинне обвинувачення. Тільки слідчий за погодженням з прокурором чи сам прокурор наділені виключними повноваженнями щодо повідомлення особи про підозру.

Таким чином, підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням з прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування, та у якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків. Але це лише один з аспектів поняття підозри у кримінальному провадженні.

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк, провівши аналіз положень КПК України та наукових джерел, систематизують значення категорії «повідомлення про підозру» [7, с. 161]: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України [145, с. 241]; процесуальне рішення [137, с. 77]; процесуальна дія [172, с. 603]; інститут кримінального процесуального права [137, с. 74]; етап стадії досудового провадження та форма повідомлення [138, с. 10]; етап досудового розслідування [167, с. 344]; перший етап формування державного обвинувачення [137, с. 78], первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи [198, с. 241]. Розглядаючи повідомлення про підозру, слід зазначити, що пануючою у літературі є точка зору, що воно є процесуальним рішенням [137, с. 77; 477].

Разом з тим підозра може бути розглянута і у більш широкому значенні. Так, О. В. Капліна наводить такі основні ознаки підозри у кримінальному провадженні.

1. Підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних (розшукових) та інших процесуальних дій.

2. Підозра може виникнути в осіб, які здійснюють досудове розслідування – слідчого та/або прокурора.

3. Підозра завжди суб'єктивна, оскільки виникає на підставі внутрішнього переконання слідчого та/або прокурора, яке формується відповідно до зібраних у кримінальному провадженні доказів.

4. Підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. У разі отримання нових доказів раніше повідомлена підозра може бути змінена. Це відрізняє підозру від підсумкового висновку слідчого чи прокурора про винуватість особи, який формулюється у обвинувальному акті, та має бути з точки зору сторони обвинувачення обґрунтованим, достовірним та остаточним.

5. Підозра повинна бути обґрунтованою, оскільки закон вимагає, що особа обов'язково повідомляється про підозру передусім за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

6. Підозра має бути формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру, який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК України. Сама собою підозра без її юридичного оформлення є тільки гіпотезою та не породжує правових наслідків.

7. Підозра як обґрунтоване припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою має бути перевірена під час кримінального процесуального доказування для її спростування або підтвердження та

трансформації в обвинувальне твердження, що знайде своє відображення в обвинувальному акті.

8. Підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

9. Підозра – це обов’язковий етап кримінального провадження, зокрема стадії досудового розслідування, оскільки саме з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України).

10. Структурні елементи, які входять до підозри та формалізуються у повідомленні про підозру, мають повністю відтворюватися в обвинувальному акті. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або при зміні первинної підозри, слідчий, прокурор зобов’язані знову вручити особі повідомлення про підозру з виконанням вимог ст. 278 КПК України [145, с. 240-241].

О. В. Капліна робить висновок, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірено для спростування або підтвердження. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України [145, с. 241].

Відповідно, у контексті функції обвинувачення слід чітко розмежовувати: підозру (як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння); письмове повідомлення про підозру (процесуальне рішення); повідомлення про підозру (комплекс процесуальних дій, який включає в себе складання та вручення повідомлення про підозру). Відмітимо, що у судовій практиці наявні приклади неоднозначного тлумачення положень глави 22 КПК України і змішування наведених вище категорій [427]. Наприклад, представник підозрюваного звернувся зі скаргою на орган

досудового розслідування до слідчого судді щодо нездійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні. У своїй скарзі захисник зазначає, що 23 грудня 2015 р. за його місцем проживання старшим слідчим в особливо важливих справах 4 відділу 1 управління ГСУ СБ України було проведено обшук, після якого слідчим вручена брату підозрюваного повістка та написаний від руки лист, а саме письмове повідомлення про підозру у вчиненні злочину. Дане повідомлення про підозру не містило підпису прокурора чи викладення інших обставин, передбачених вимогами ст. 277 КПК України, з повним порушенням порядку вручення, передбаченого ст. 276 та ст. 278 КПК України. У зв'язку з чим скаржник просив суд визнати нездійсненими дії щодо вручення підозри рамках кримінального провадження. Як встановлено в судовому засіданні повідомлення про підозру, яке вручено з порушенням вимог ст. 278 КПК України брату підозрюваного, не містить погодження прокурора та його підпису, повних анкетних даних підозрюваного, змісту підозри, стислого викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру. Крім того, підозрюваному не було роз'яснено його процесуальні права. За результатами розгляду скарги слідчий суддя погодився з доводами представника скаржника, що повідомлення про підозру від 23 грудня 2015 р., складене старшим слідчим не відповідає вищезазначеним вимогам КПК України, а тому підлягає скасуванню. Крім того, ухвалою слідчого судді зобов'язано слідчого або процесуального прокурора вчинити дії щодо виключення з ЄРДР відомостей по зазначеному кримінальному провадженню про оголошення підозри від 17 грудня 2015 р. щодо підозрюваного.

Повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке посвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Результатом

прийняття такого процесуального рішення є набуття особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, статусу підозрюваного, а отже виникнення для такої особи відповідних прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Крім того, з моменту повідомлення особі про підозру між підозрюваним та особою, яка повідомила про підозру виникають кримінально-процесуальні правовідносини.

Акт повідомлення особи про підозру має важливе значення, оскільки він служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в наступному, обґрунтована підозра дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Після цього акту процесуальне становище підозрюваної особи погіршується, оскільки слідчий, прокурор набувають права застосовувати до неї заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені Розділом 2 КПК України. Юридичне значення акту повідомлення особи про підозру полягає також і в тому, що на стадії досудового розслідування настає певний етап, пов'язаний з тим, що в процесі розслідування зібрано достатньо доказів для підозри конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі – письмовому повідомленні особи про підозру. В ньому слідчий, прокурор викладає висновок про наявність і суть кримінального діяння, вчиненого конкретною особою. Прийняте рішення щодо повідомлення про підозру ще не означає, що мета розслідування досягнута і його можна завершити, оскільки потрібно ще допитати підозрюваного з приводу підозри, перевірити його показання, виконати інші слідчі і процесуальні дії, наслідком чого можлива також і зміна, доповнення повідомлення про підозру (ст. 279 КПК України) [7, с. 162-163].

Можна сказати, що акт повідомлення про підозру дає можливість слідчому, прокурору визначитися із подальшими напрямками розслідування,

висунути можливі версії та спланувати необхідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Частина цих слідчих (розшукових) дій буде проводитися по відношенню до конкретної особи для встановлення доказів її причетності до кримінального правопорушення, та підготовки обвинувачення. Інша частина буде проводитись для перевірки інших версій. Але всі вони будуть спрямовані на встановлення об'єктивної істини по справі. Звісно результати проведення таких дій можуть як підтвердити підозру так і спростувати її.

Стаття 276 КПК України передбачає підстави здійснення повідомлення про підозру: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як підстава для повідомлення особі про підозру розкривається у ст.ст. 207–208 КПК України. Аналіз цих норм дозволяє зробити висновок, що законодавець виділяє для види затримання:

- 1) затримання будь-якою особою;
- 2) затримання уповноваженою службовою особою.

Частина 2 ст. 207 КПК України передбачає право кожного затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Кожен, хто провів затримання але не є уповноваженою на це службовою особою, зобов'язаний негайно доставити затриманого до уповноваженої службової особи або негайно повідомити службовця про затримання та місцезнаходження затриманого.

Частина 1 ст. 208 КПК України передбачає право уповноваженої службової особи без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України [168].

Наступна підстава для повідомлення про підозру, а саме обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів видається суперечливим. Адже ст. 177 КПК України зазначає, що метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [168].

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність

ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України [168]. Отже, суперечливими є положення ст.ст. 276 та 177 КПК України, адже особі повинно бути повідомлено про підозру у випадку обрання щодо цієї особи одного із запобіжних заходів. Обрати такий запобіжний захід можна при наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків. Тобто, така особа уже повинна мати статус підозрюваного.

Таким чином, одним із шляхів вирішення вказаного питання є внесення змін до КПК України та з метою усунення протиріч у ст.ст. 276 та 177 КПК України скасувати п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України «Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів». Вказану пропозицію також підтримують 35 % опитаних респондентів. Такий низький показник результату опитування, на нашу думку, можна пояснити тією обставиною, що більшість респондентів вважає, що під обранням до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів відноситься і затримання особи, яке відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України є тимчасовим запобіжним заходом.

Останньою підставою для повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить конкретного визначення, які саме докази слід вважати достатніми. Так, Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк вказують, що під достатніми доказами стосовно рішення про повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені та оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності на даному етапі розслідування дозволяють зробити

висновок, конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок). При цьому важливо, щоб повідомлення особи про підозру базувалося не на простій сумі доказів, а на їх системі. В разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, то це означає, що приймати рішення щодо повідомлення особи про підозру немає підстав [7, с. 163-164]. Однак із цього випливає, що вирішення питання достатності чи недостатності доказів для повідомлення про підозру здійснюється, уповноваженою на це особою.

Так як підозра формулюється у свідомості слідчого та/або прокурора на підставі суб'єктивного переконання, виходячи із зібраних у кримінальному провадженні доказів, то достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» – це оцінне поняття [168, с. 638]. Це можуть бути покази потерпілих, свідків, документи, протоколи слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій, висновки ревізій, акти перевірок, висновки експертів, тобто будь-які докази, зібрані в порядку, передбаченому КПК України. У кожному конкретному провадженні питання про достатність доказів для висновку про підозру особи вирішується виходячи з обставин розслідування, на підставі їх усебічного, повного й неупередженого дослідження [43, с. 31].

Підстави повідомлення про підозру є неоднорідними. Можна зробити висновок про можливість їх поділу на дві групи: фактичні та юридичні. До юридичних підстав повідомлення про підозру віднесено такі, які передбачені п. а, п. б ч. 1 ст. 276 КПК України. Для них є характерним не пряме, а побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Юридичні підстави для здійснення повідомлення про підозру є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу.

Фактичною підставою для здійснення повідомлення про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального

правопорушення. Зазначена підстава для підозри є прямою, оскільки у слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зазначених посадових осіб склалось внутрішнє переконання, що саме ця конкретна особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [83, с. 122-123].

Рішення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором щодо підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення приймається не постановою, а спеціальним процесуальним документом у формі письмового повідомлення. Це повідомлення повинно відповідати вимогам, передбаченим ст. 277 КПК України, а саме має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [168].

Повідомлення про підозру повинно за своїм змістом та оформленням відповідати ряду вимог. Окрім обов'язкових реквізитів та відомостей,

вказаних вище, він має характеризуватися: об'єктивністю викладення даних, логічністю, обґрунтованістю, вмотивованістю, юридичною грамотністю та чіткістю. Саме такі вимоги і диктує розроблена законодавцем структура повідомлення.

Текст повідомлення повинен бути грамотним, вживатися повинні точні, однозначні поняття, формулювання, які виключають двозначність трактування. Викладене повинно точно відповідати фактичним обставинам події, послідовно подаватися; всі факти повинні бути пов'язані один з одним; висновки мають базуватися на достовірно встановлених даних, логічно впливати з них [452, с. 462].

У теорії кримінального процесу не існує єдиної думки з приводу того, чи необхідно викладати у повідомленні про підозру докази, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про повідомлення особі про підозру. Деякі вчені вважають, що вимога вмотивованості рішення означає необхідність обов'язкового наведення в тексті документа доказів, що підтверджують висновки про наявність кримінального правопорушення і винуватості конкретної особи в його вчиненні [206, с. 190; 210, с. 8].

Під час анкетування суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих, керівників органу досудового розслідування, оперативних працівників та науково-педагогічних працівників було встановлено, що 40% проанкетованих підтримують позицію про доцільність викладення у повідомленні про підозру доказів, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності, 14% вказало, що такі докази не лише доцільно, але і необхідно викладати у повідомленні про підозру, проте 46% опитаних вважають, що таке викладення недоцільне.

Однак, поряд з цим, необхідно вказати що прокурор, слідчий, складаючи повідомлення особі про підозру, викладає власну думку про винуватість особи, що склалася у нього на підставі оцінки тих фактичних даних, що маютьсся в матеріалах кримінального провадження на момент прийняття

такого рішення. Але наявність цього акту ще не означає визнання особи винною від імені держави. Висновок про винуватість хоча і є в деякому сенсі офіційним, але це все ж таки суб'єктивна думка слідчого, прокурора про наявність підстав покладення на певну особу кримінальної відповідальності згідно конкретної кримінально-правової норми [172, с. 603].

Питання виникає у контексті обґрунтованості первинного обвинувачення у повідомленні про підозру. Ст. 277 КПК України, яка визначає зміст повідомлення про підозру, знову ж не містить вимоги про мотивування цього рішення, посилання у ньому на докази. У літературі такий підхід підтримується деякими вченими [64, с. 385; 229, с. 151; 451, с. 117], хоча при цьому і є вказівки на те, що питання про зазначення доказів у повідомленні може вирішувати сам слідчий, прокурор [229, с. 151]. Спробуємо обґрунтувати правильність протилежного підходу.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього. Це право у практиці Європейського суду з прав людини тлумачиться такими чином, що суть права на отримання інформації, згідно зі ст. 6 (3) (а), зводиться до того, що інформації повинно бути достатньо, щоб обвинувачений міг приступити до побудови захисту. Дане право не передбачає надання всіх доказів проти обвинуваченого в деталях – інформацію такого роду також необхідно надавати, однак на пізнішій стадії судового процесу, згідно з положеннями ст. 6 (3) (b) [313]. Проте, це ніяк не виключає можливості та, на нашу думку, необхідності, мотивування повідомлення про підозру.

Специфіка мотивування повідомлення про підозру порівняно, наприклад, із обвинувальним актом, полягає у тому, що вона здійснюється для протилежної сторони – сторони захисту, яка, знаючи про наявні докази, буде здатна подати клопотання про ознайомлення з матеріалами у порядку ст. 221

КПК України і будувати захист, враховуючи наявні докази. Більше того, на підсумковому етапі розслідування саме сторона обвинувачення буде робити висновок про остаточну обґрунтованість підозри, і про те, чи достатньо зібраних доказів для висунення обвинувачення. Відповідно, для сторони обвинувачення у контексті доцільності висунення підсумкового обвинувачення та оцінки можливості його відстоювання перед судом, у тому числі й потенційних ризиків для судової перспективи доведення обвинувачення, важливим є ті заперечення, які може надати сторона захисту для спростування обвинувачення. Спростування обвинувачення ґрунтується у тому числі і на запереченні належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, але для того, щоб здійснювати таке спростування, сторона захисту повинна мати уявлення про ці докази. Безумовно, можна заперечити, що така можливість у сторони захисту є, оскільки існує механізм, передбачений ст. 221 КПК України, відповідно до якої слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Проте, враховуючи істотні недоліки цієї норми у силу оцінності поняття «можливість зашкодити досудовому розслідуванню», на що звертають увагу ряд науковців [65, с. 241], а також практичної складності у реальному ознайомленні із матеріалами у такому порядку [1, с. 273; 388], таке заперечення не може братися до уваги.

Саме тому, враховуючи, що мотивування повідомлення про підозру звернене до сторони захисту, а оцінку йому у стадії досудового розслідування даватиме сторона обвинувачення, що виключає арбітральний характер такої оцінки, повідомлення про підозру і повинне мати мотивування зовнішнього характеру. У порівнянні з повідомленням про підозру, обвинувальний акт

характеризується імпліцитним мотивуванням, на наш погляд, тому, що він звернений не стільки до сторони захисту, скільки до незалежного арбітра – суду, який дасть безсторонню оцінку його обґрунтованості (на відміну від стадії досудового розслідування, де оцінку надає сторона, яка його сформулювала). Змістовний наголос законодавцем перенесено не на зовнішню обґрунтованість процесуального рішення у вигляді обвинувального акта, а на діяльність прокурора перед судом із його доказування – обґрунтування.

Безпідставне зволікання з винесенням стороною обвинувачення письмового повідомлення про підозру при наявності для цього підстав приводить до порушення права на захист підозрюваного. В такому разі сторона захисту фактично позбавляється можливості здійснити захист від підозри та не функціонує закладений законодавцем механізм реалізації права на захист підозрюваного. Особливо це яскраво проявляється в тому випадку, коли після повідомлення про підозру прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє передбачених ч. 1 ст. 290 КПК України осіб про завершення досудового розслідування та надає доступ до матеріалів досудового розслідування.

Беззаперечно, чинний КПК України, на відміну від КПК України 1960 р., збільшив обсяг прав сторони захисту, які можуть бути нею використані для спростування підозри під час досудового розслідування, що не можливо здійснити без доказування. Саме процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється з метою підтвердження або спростування винуватості особи у вчинення кримінального правопорушення. Однак на практиці, як свідчать результати опитування [326], виникає ряд теоретичних і практичних питань спростування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим важливим є визначення способів здійснення спростування підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування.

Закріплена в ч. 3 ст. 22 КПК України засада змагальності сторін вимагає чіткої побудови кримінального процесу з урахуванням розподілу таких основних процесуальних функцій: правосуддя, обвинувачення та захисту. Слід погодитися з І. В. Гловюк, що захист в юридичній літературі розглядається в широкому та вузькому значенні [64, с. 423]. У вузькому значенні захист трактується саме як кримінальна процесуальна функція. Під функцією захисту розуміють здійснюваний у відповідності із законом та виражений у формі правових відносин вид діяльності, виконуваний суб'єктами захисту, спрямований на повне або часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинного, пом'якшення відповідальності винного, охорону прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого і надання їм необхідної кваліфікованої правової допомоги [294, с. 68]. Таким чином, однією з форм реалізації функції захисту у кримінальному провадженні є спростування обвинувачення (підозри).

Обвинувачення саме по собі не з'являється, а є результатом досудового розслідування у кримінальному провадженні. Формулюванню обвинувачення в обвинувальному акті передуює підготовка до обвинувачення та висунення обвинувачення у формі підозри (первинне обвинувачення). В обвинувальному акті на досудовому розслідуванні остаточно формулюється обвинувачення і висловлюється впевненість сторони обвинувачення у формі твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Очевидно, що вести мову про спростування тільки самого обвинувачення, виходячи з його нормативного розуміння (ч. 4 ст. 110 КПК України) під час досудового розслідування не варто, оскільки обвинувальний акт направляється до суду і питання про спростування обвинувачення буде розглядатись під час судового провадження. На нашу думку, під час досудового розслідування можливе спростування лише підозри

(первинного обвинувачення), яке здійснюється стороною захисту, перелік учасників якої передбачено в п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України.

Як справедливо зазначає Л. М. Лобойко, до змісту функції захисту відноситься: заперечення по суті підозри й обвинувачення загалом, або їх окремих пунктів; заперечення кваліфікації кримінального правопорушення; надання іншого тлумачення дій підзахисного, не заперечуючи обвинувачення; звернення уваги на обставини, що пом'якшують вину; наполягання на недостатності доказів, яким обґрунтовується обвинувачення [198, с. 14]. Саме це дозволяє в залежності від обсягу спростування самого обвинувачення виокремити повне та часткове спростування підозри (первинного обвинувачення).

Діяльність сторони захисту може бути спрямована на заперечення прийняття як підсумкового так і проміжного процесуального рішення. Після повідомлення про підозру, з урахуванням підтвердження або спростування доводів суб'єктів сторони захисту ще раз перевіряється обґрунтованість обвинувальних доказів і визначається остаточне обвинувачення в обвинувальному акті. Заключним етапом діяльності на стадії досудового розслідування є його закінчення, під час якого приймаються підсумкові для всієї стадії процесуальні рішення, які передбачені в ч. 2 ст. 283 КПК України. Саме тому можна виділити в залежності від мети спростування підозри (первинного обвинувачення):

- 1) спростування, яке спрямоване на прийняття проміжного процесуального рішення;
- 2) спростування, яке спрямоване на прийняття підсумкового процесуального рішення.

Таким чином, діяльність сторони захисту може бути спрямована на прийняття стороною обвинувачення тих підсумкових процесуальних рішень, якими спростовується підозра (первинне обвинувачення). В окремих випадках прийняття підсумкових процесуальних рішень на стадії досудового

розслідування залежить саме від волевиявлення підозрюваного. Зокрема, підозрюваному, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.

Крім цього, на нашу думку, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу чи заходів забезпечення кримінального провадження у сторони захисту є можливість спростовувати доказами обґрунтовану підозру (первинне обвинувачення) у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Важливе значення для спростування підозри (первинного обвинувачення) відіграє інституційний механізм такого спростування, а саме існування учасників процесу, які здійснюють захист самого підозрюваного. Правова доктрина виділяє в структурі засади забезпечення права на захист такі інституційні складові: особистий захист, професійний захист (право користуватись допомогою захисника) та офіційний захист (обов'язок роз'яснення та забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу обраного чи призначеного захисника). В юридичній літературі звертається окрема увага на інституційний механізм спростування підозри (первинного обвинувачення) [230, с. 92]. Порушення процесуальних прав захисника одночасно тягне за собою порушення права на захист самого підозрюваного, якому останній повинен надавати кваліфіковану юридичну допомогу. Саме участь захисника на стадії досудового розслідування є ефективним способом забезпечення підозрюваному права на захист, оскільки підозрюваний не в змозі самотійно в повному обсязі реалізувати свої процесуальні права щодо спростування підозри (первинного обвинувачення).

Для з'ясування можливості спростування підозри (первинного обвинувачення) у досудовому провадженні важливим є момент виникнення функції обвинувачення, яка зумовлює появу у кримінальному провадженні

функції захисту. На нашу думку, моментом виникнення функції захисту, за загальним правилом, є повідомлення особі про підозру. Юридичні та фактичні підстави для повідомлення особі про підозру передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України. З моменту набуття особою статусу підозрюваного забезпечується участь захисника, тобто починає реалізовуватись функція захисту, яка не може існувати без функції обвинувачення і яка спрямована на спростування підозри. Саме функція обвинувачення зумовлює появу функції захисту.

Спростування підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування може здійснюватися шляхом доведення наявності реабілітуючих підстав, що має мати наслідком закриття кримінального провадження. В таких випадках слід вести мову про спростування підозри (первинного обвинувачення) шляхом надання стороні обвинувачення доказів, які є підставою для закриття кримінального провадження. Сюди відносять докази, які вказують на відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (ч. 1 ст. 284 КПК України).

Загальновідомим є те, що основним змістом кримінального провадження є доказування, яке здійснюється сторонами, що повинні мати рівні можливості щодо збирання та подання до суду речей, документів та інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Змістом діяльності захисника, яка спрямована на спростування первинного обвинувачення, є збирання та подання доказів. Однак, сторона захисту у кримінальному провадженні не наділена владними повноваженнями щодо отримання доказів, а в окремих випадках участь сторони захисту у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій недостатньо регламентована законодавцем [8, с. 6]. На відмін у від сторони обвинувачення, яка має значні можливості щодо збирання доказів [87, с. 143],

сторона захисту такими правами наділена в обмеженому виді. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту в собі захисника за допомогою адвокатського запиту може отримати лише копії документів, що унеможлиблює отримання ним їх оригіналів. У той же час у судовому провадженні від сторони захисту вимагають подання саме оригіналу, а не копії документу. У випадку відсутності добровільності видачі речей і документів, сторона захисту має право звернутись до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. У випадку відмови особи надати доступ до речі чи документа, який передбачений в ухвалі суду, сторона захисту може звернутись до слідчого судді з клопотанням на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. У такому випадку слідчий суддя доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Така ускладнена процедура та значні часові рамки може привести до втрати чи знищення таких доказів.

Для спростування підозри чи первинного обвинувачення сторона захисту не може самостійно проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а наділена тільки правом ініціювання їх проведення шляхом звернення з відповідним клопотанням до слідчого чи прокурора. Зазначене клопотання сторони захисту про ініціювання проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту його подання і задовольнити його за наявності відповідних для цього підстав (ч. 1 ст. 220 КПК України). У випадку порушення строку розгляду слідчим, прокурором клопотання сторони захисту, остання вправі подати скаргу на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невиконанні обов'язку з розгляду клопотання у триденний строк. І тільки після такого оскарження сторона захисту може скористатись правом на подачу скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невчиненні ініційованих слідчих

(розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України). Зазначене має наслідком затягування з проведенням таких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що позбавляє сторону захисту в отримання доказів, які можуть бути використані для спростування підозри (первинного обвинувачення).

Спростування первинного обвинувачення під час досудового розслідування також можливе шляхом участі сторони захисту у проведенні слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких заявляються відповідні клопотання. Особливо слід виділити процесуальну можливість участі сторони захисту в проведенні допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. Відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України, у виняткових випадках сторона захисту має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду з можливим проведенням саме перехресного допиту.

Таким чином, під час досудового розслідування сторона захисту наділена обмеженими процесуальними можливостями спростування підозри (первинного обвинувачення). Значно більшим обсягом процесуальних можливостей щодо спростування обвинувачення наділена сторона захисту під час судового провадження, що зумовлено втіленням засади змагальності у цій стадії процесу.

Враховуючи викладене вище, можна зробити ряд висновків. По-перше, підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, що ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування, та у якому формується припущення щодо причетності конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з

повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків. По-друге, повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке посвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Результатом прийняття такого процесуального рішення є набуття особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, статусу підозрюваного, а отже виникнення для такої особи відповідних прав і обов'язків у кримінальному провадженні, та виникнення між неї і особою, яка повідомила про підозру кримінально-процесуальних правовідносин. По-третє, юридичний акт повідомлення особі про підозру є одним із засобів забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Обґрунтована підозра, трансформуючись в подальшому в остаточне обвинувачення, сприяє призначенню таким особам покарання, відповідного вчиненому кримінальному правопорушенню. Таким чином, повідомлення про підозру можна вважати формою здійснення первинного персоніфікованого обвинувачення відносно конкретної особи. По-четверте, повідомлення про підозру повинне мати мотивування зовнішнього характеру.

2.3 Обвинувальний акт та його значення при формуванні обвинувачення

Реформування та зміна ідеології кримінального провадження вимагає комплексного наукового осмислення форм закінчення досудового розслідування, оскільки на цьому етапі досудового розслідування підбиваються підсумки попередньої процесуальної діяльності щодо встановлення обставин кримінального правопорушення. На цьому етапі кримінального провадження завершується робота з всебічного, повного та

об'єктивного дослідження всіх обставин кримінального правопорушення і приймається відповідне кінцеве процесуальне рішення на стадії досудового розслідування.

У § 1 глави 24 КПК України визначаються основні форми закінчення досудового розслідування. Стаття 283 КПК України передбачає, що прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР [168].

Допущені помилки на заключному етапі досудового розслідування можуть призвести до неможливості подальшого судового розгляду кримінального провадження та суттєвого обмеження конституційних прав і свобод людини. У зв'язку з цим особливо важливою формою закінчення досудового розслідування є звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, в якому міститься висунуте обвинувачення у вчиненні особою кримінального правопорушення. Обвинувальний акт, як процесуальне рішення, складається тоді, коли закінчується досудове розслідування, а забрані докази стороною обвинувачення є достатніми та обґрунтовують обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Обвинувальний акт як процесуальний документ і як форма закінчення досудового розслідування досліджувались у різних аспектах такими вченими, як Ю. П. Алєнін, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренко, В. С. Зеленецький, О. І. Марочкін, М. А. Погорецький, О. О. Торбас, О. Г. Яновська та ін., проте, питання обґрунтованості обвинувачення

спеціальним комплексним дослідженням не піддавалися. А, отже, постає завдання аналізу обґрунтованості обвинувачення в обвинувальному акті, порівняння обґрунтованості обвинувачення, яке міститься в повідомленні про підозру та обвинувальному акті, та формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Однією з форм закінчення досудового розслідування є направлення прокурором до суду обвинувального акта, який є одним із підсумкових процесуальних документів стадії досудового розслідування та складається уповноваженими особами після виконання вимог, передбачених ст. 290 КПК України. Згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення у державі, у 2015 році 163 795 проваджень було направлено до суду з обвинувальним актом, що становить 23% від загальної кількості проваджень (у 2014 році – 173 311 або 22%), 2 852 – з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, що становить 0,4% (у 2014 році – 4 677 або 0,6%), 946 – з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, що становить 0,14% (у 2014 році – 940 або 0,1%), 376 – клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, що становить 0,05% (у 2014 році – 438 або 0,05%), 532 227 – кримінальні правопорушення, по яких було закрито кримінальне провадження, що становить 76% (у 2014 році – 614 456 або 77%).

Таким чином, якщо раніше направлення до суду обвинувального акта було основною формою закінчення досудового розслідування, то на сьогоднішній день основною формою закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження. Пояснюється зазначене тим, що внесення до ЄРДР усіх відомостей про вчинення кримінального правопорушення тягне за собою збільшення розпочатих кримінальних проваджень, значна частина з яких закривається під час закінчення досудового розслідування за підставами, які передбачені ст. 284 КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт складається слідчим та затверджується прокурором, або може бути складений прокурором, якщо він не погоджується з обвинувальним актом, який був складений слідчим. Законодавець чітко не зазначає, однак, на нашу думку, обвинувальний акт відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України може бути складений самотійно самим прокурором, незалежно від того чи погоджується (не погоджується) він з обвинувальним актом, який складений слідчим.

Результати проведеного анкетування свідчать, що більшість респондентів не підтримує пропозицію щодо надання прокурору виключних повноважень під час закінчення досудового розслідування на складання обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Зокрема, 56 % опитаних нами респондентів вважають, що не доцільно надавати прокурору виключне право на складання обвинувального акта, а 58 % – вважають, що не доцільно надавати такі повноваження і на складання клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в установленому процесуальному порядку іменується обвинувачення. Зазначене твердження в кримінальному провадженні під час досудового розслідування міститься також і у обвинувальному акті.

Як зазначає С. М. Меркулов, обвинувачення проходячи певні етапи, може неодноразово міняти свій зміст або на користь обвинуваченого, або проти нього, або взагалі бути скасованим. Саме тому можна стверджувати, що обвинувачення формулюється різними суб'єктами кримінального судочинства

і, як видно, на різних стадіях кримінального процесу [239, с. 457]. Під час формулювання обвинувачення відбувається його обґрунтування. Своє твердження про вчинення певною особою діяння передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, суб'єкт обвинувачення повинен обґрунтувати, тобто висунути для його підтвердження переконливі докази, доведені факти, аргументувати його [379, с. 571].

У обвинувальному акті відображається рішення про закінчення досудового розслідування з метою направлення його до суду для вирішення питання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та призначення покарання та/або застосування інших заходів кримінально-правового характеру (наприклад, спеціальна конфіскація тощо). Як і будь яке процесуальне рішення, обвинувальний акт повинен відповідати вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості. Як вірно зазначає П. А. Лупинська, загальні риси, які є притаманними для усіх рішень у кримінальному процесі, дозволяють розглядати кожне з них як елемент єдиної системи рішень, саме тому вимога законності, обґрунтованості та справедливості повинна бути притаманною для кожного рішення у кримінальному процесі [207, с. 19].

Обґрунтованість є однією з вимог КПК України, яка ставиться насамперед до судових рішень. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 370 КПК України обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом. На нашу думку, вимога обґрунтованості є притаманною не тільки для судових рішень, а стосується будь якого процесуального рішення у кримінальному провадженні, в тому числі обвинувального акта.

Обґрунтування обвинувачення – це логічний процес з аргументації сформульованого обвинувачення. Воно здійснюється шляхом викладання його в процесуальному акті або в усному порядку в обвинувальній промові

прокурора. При обґрунтуванні суб'єкт обвинувачення використовує зібрані до цього часу докази, що викривають особу у вчиненні злочину, керуючись при цьому кримінальними і кримінально-процесуальними нормами. Обґрунтування прокурором обвинувачення можливо і на стадіях перегляду судових рішень якщо буде мати місце оспорування їм винесеного судом рішення. Суд обґрунтовує своє обвинувачення у вироку і в іншому рішенні, яке він виносить (ст. ст. 372, 274 КПК України) [239, с. 457].

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно та неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Зазначене положення в правовій доктрині розглядається як принцип (основна засада) кримінального провадження [246], чи складова принципу законності [172]. Саме вимога всебічності, повноти та неупередженості дослідження обставин кримінального провадження зумовлює вимогу обґрунтованості. Обґрунтованість обвинувального акта повинна означати, що у слідчого чи прокурора склалось внутрішнє переконання про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення і такий висновок обумовлений достатніми та достовірними доказами, які зібрані під час досудового розслідування.

У обвинувальному акті підсумково та остаточно формулюється обвинувачення на стадії досудового розслідування і висловлюється впевненість сторони обвинувачення у формі твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. В описовій частині обвинувального акта зазначається формулювання обвинувачення. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України у обвинувальному акті здійснюється викладення фактичних обставин кримінального

правопорушення, які слідчий і прокурор вважають встановленими, правової кваліфікації кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення.

Термін «формулювання» трактується як стисла і точна словесна форма вираження думки, поняття, судження тощо [379, с. 907].

С. М. Меркулов вважає, що під формулюванням обвинувачення можна розуміти викладення в процесуальному акті або в усних виступах суб'єктів обвинувачення твердження про вчинення конкретною особою певного діяння. Для формулювання обвинувачення необхідно щоб були встановлені всі елементи складу злочину: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна сторони [239, с. 457]. Тому під формулюванням обвинувачення слід розуміти стислу і точну форму вираження твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Перед формулюванням обвинувачення здійснюється викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, іншими словами – це викладення фабули обвинувачення. Під фабулою обвинувачення слід розуміти встановлені під час досудового розслідування обставини, що інкримінуються обвинуваченому як діяння, яке містить ознаки конкретного складу злочину. Встановлення обставин кримінального правопорушення не можливо здійснити без доказування. Такі обставини є результатом доказування, і повинні бути викладені в обвинувальному акті.

Встановивши фабулу обвинувачення (фактичні обставини), виявивши їх юридичні ознаки, слідчий (прокурор) може встановити правову кваліфікацію. Для цього проводиться аналіз та співвідношення конкретних обставин кримінального провадження з ознаками статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Під час формулювання обвинувачення зазначаються такі відомості: прізвище, ім'я, по батькові обвинуваченого, час, місце, спосіб діяння, ціль,

мотив, мета, форма вини, кваліфікуючі ознаки, а також інші відомості, які впливають на кваліфікацію діяння обвинуваченого.

Характерною особливістю формулювання обвинувачення в обвинувальному акті є те, що саме обвинувачення не може виходити за межі формулювання підозри у повідомленні про підозру. Таке обвинувачення не повинно істотно відрізнятись від формулювання підозри у повідомленні про підозру за фактичними та юридичними обставинами. Якщо таке має місце, у кримінальному провадженні необхідно здійснити повідомлення про нову підозру, або зміну раніше повідомленої підозри і тільки після цього включити нове формулювання обвинувачення в обвинувальний акт. Зазначене зумовлене необхідністю надання стороні захисту можливості вчасно підготуватись до захисту підозрюваного, обвинуваченого.

Ще однією характерною особливістю обвинувального акта відповідно до ст. 291 КПК України є те, що в його описовій частині відсутній перелік доказів, та їх оцінка слідчим чи прокурором, які вказують на винуватість підозрюваного (обвинуваченого). В обвинувальному акті зазначається лише кінцевий результат. Зазначене не дозволяє вести мову про зовнішнє закріплення (в самому процесуальному документі) вимоги обґрунтованості обвинувального акта; тобто слід погодитися із тим, що має місце мотивування імпліцитного характеру [227, с. 75-76]. Зазначена обставина зумовлена необхідністю забезпечення неупередженості суду під час судового розгляду обвинувального акта.

Вказана позиція також підтримується 67 % опитаних респондентів, які відзначають, що не доцільно мотивувати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру шляхом наведення у їх змісті доказів, оскільки це не спрямовано на забезпечення неупередженості судового розгляду. Тому обґрунтованість обвинувального акта не отримує зовнішньої форми. Єдиним виключенням є те, що в обвинувальному акті відповідно до п. 7-1 ч. 2 ст. 291 КПК України

зазначаються підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими. Таким чином вбачається нерівність в обґрунтуванні обвинувачення фізичної особи та юридичної особи під час застосування заходів кримінально-правового характеру.

На відміну від обвинувального акта, у якому обґрунтованість обвинувачення не отримує зовнішньої форми, у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності повинні бути зазначені докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення. Тобто, обґрунтованість первинного обвинувачення отримує зовнішню форму. Вважаємо, що такий диференційований підхід законодавця пов'язаний із тим, що при розгляді такого клопотання питання про обвинувальний ухил суду ставитися не може, зважаючи на сутність і спрямування цього кримінально-процесуального рішення.

Таким чином, під формулюванням обвинувачення слід розуміти стислу і точну форму вираження твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Слід звернути увагу на судові тлумачення Верховним Судом України змісту обвинувального акта та висунення обвинувачення. Верховний суд України зазначив наступне: «Суду належить проаналізувати точний зміст положень пункту 5 частини другої статті 291 КПК України, а також норм, що формують інститут обвинувачення у вітчизняному кримінальному процесі. Згідно з зазначеною нормою закону обвинувальний акт має містити виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. Аналіз цієї норми свідчить, що закон вимагає обов'язкове відображення в обвинувальному акті трьох складників:

1) фактичних обставин кримінального правопорушення;
 2) правової кваліфікації (в теорії кримінального процесу використовується назва «формула обвинувачення»);

3) формулювання обвинувачення. При цьому в доктрині кримінального процесу під формулюванням обвинувачення розуміється короткий виклад тексту диспозиції кримінально-правової норми, порушення якої інкримінується особі, фабула обвинувачення виступає фактичною моделлю вчиненого кримінального правопорушення, а юридичне формулювання (формула та формулювання обвинувачення) – це правова модель кримінального правопорушення, вказівка на кримінально-правові норми, порушення яких інкримінується обвинуваченому... Таким чином, системно-структурний аналіз норм КПК України доводить, що на стадії досудового розслідування обвинувачення особи пов'язується з моментом складання обвинувального акта, що містить офіційну, сформовану на досудовому розслідуванні версію про вчинення особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність... До процедури висунення обвинувачення в порядку, передбаченому КПК України, на стадії досудового розслідування особа перебуває у статусі підозрюваного. Підозра є обґрунтованим припущенням про вчинення особою кримінального правопорушення, повідомлення про яке складається на певному етапі досудового розслідування, коли є підстави для формулювання підозри (частина перша статті 276 КПК України). Повідомлення про підозру персоніфікує кримінальне провадження, є юридичним фактом, що породжує виникнення кримінальних процесуальних правовідносин, та етапом, з якого починає реалізовуватися кримінальна відповідальність. Наведені теоретичні положення є підґрунтям для висновку про нетотожність понять «підозра» і «обвинувачення», які, попри наявність спільних рис (одні і ті ж обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні), є різними етапами досудового розслідування з притаманним лише їм специфічним комплексом

гарантій прав та обов'язків і порядку здійснення процесуальних дій. З огляду на це недопустимим є використання зазначених понять як синонімів у різних процесуальних документах, оскільки вони не можуть вважатися рівнозначними, незважаючи на подібність стилістичного викладу фактичних даних у повідомленні про підозру та обвинувальному акті» [300].

На підсумковому етапі досудового розслідування у прокурора повинно скластись переконання про достовірність висновків винуватості підозрюваного та доведеність самого обвинувачення, зроблених слідчим в обвинувальному акті. Затвердження обвинувального акта прокурором варто розглядати як згоду прокурора з висновками слідчого. Затвердження обвинувального акта прокурором згідно чинного законодавства не є абсолютним, оскільки відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України суддя має право під час підготовчого провадження повернути обвинувальний акт прокурору, якщо він не відповідає вимогам КПК України. Після усунення недоліків в обвинувальному акті, прокурор складає новий обвинувальний акт та надає його копію підозрюваному, його захиснику, законному представнику або представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Прокурор складає новий обвинувальний акт в таких випадках: невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 2 ст. 291 КПК України або матеріалам досудового розслідування; нечіткість у формулюванні висновків чи відомостей. У таких випадках прокурор складає новий обвинувальний акт та направляє його до суду, а раніше складений акт слідчого вилучається з матеріалів кримінального провадження. Однак, чинне процесуальне законодавство, на відміну від КПК 1960 р., не зазначає підстави для складання прокурором обвинувального акта. Згідно з КПК 1960 р. прокурор мав перевірити, чи мала місце подія злочину, чи був в діянні особи склад злочину, чи дотримані слідчим вимоги кримінально-процесуального законодавства про забезпечення права на захист, чи немає підстав для закриття справи, чи

правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону, чи додержано вимоги закону при складанні обвинувального висновку, чи правильно обрано запобіжний захід, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином тощо (ст. 229 КПК 1960 р.). Однак, це не означає, що прокурор, перевіряючи обвинувальний акт, звертає увагу тільки на відомості, які повинні міститись в ньому. При перевірці обвинувального акта прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та наділений повноваженнями, які передбачені в ч. 2 ст. 36 КПК України. Тому, на нашу думку, беручи до уваги важливе значення обвинувального акта на досудовому розслідуванні, чинну редакцію ч. 1 ст. 291 КПК України необхідно доповнити тими обставинами, на які повинен звертати свою увагу прокурор.

Крім затвердження обвинувального акта та направлення його до суду чи складання нового обвинувального акта, прокурор має право повернути матеріали досудового розслідування слідчому для проведення додаткових слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій. В такому випадку разом із обвинувальним актом прокурор надає слідчому письмові вказівки в даному кримінальному провадженні. Після проведення усіх необхідних дій, що зазначені у вказівках прокурора, слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування у відповідності до ст. 290 КПК України, складає новий обвинувальний акт і направляє його прокурору для затвердження.

Отримавши обвинувальний акт, прокурор також може за наявності для цього підстав закрити кримінальне провадження в порядку, передбаченому ст. 284 КПК України. Прокурор у такому випадку не зацікавлений в направленні необґрунтованого обвинувального акта до суду, оскільки саме йому в подальшому необхідно підтримувати державне обвинувачення в суді. У випадку наявності підстав для закриття кримінального провадження з

нереабілітуючих підстав, прокурор має також право звернутись до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Чинний КПК України не передбачає часових рамок, протягом яких прокурор повинен вчинити дії з перевірки обвинувального акта. Очевидно, такі дії повинні вчинятись в межах строків досудового розслідування та в найкоротший термін. Відповідно до ч. 2 ст. 301 КПК України слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, подати на затвердження прокурору обвинувальний акт, який останній повинен перевірити до спливу тридцяти денного терміну з моменту повідомлення особі про підозру.

На нашу думку, в чинному КПК України необхідно передбачити чіткий строк, у межах якого прокурор повинен вчинити дії з перевірки обвинувального акта не тільки щодо кримінальних проступків, а й щодо злочинів. Вказана позиція також підтверджується результатами проведеного автором анкетування, в результаті чого 35% опитаних вказали на необхідність регламентування в КПК України чітких строків, у межах яких прокурор повинен вчиняти дії з перевірки обвинувального акта щодо злочинів.

Отже, обвинувачення не може виходити за межі формулювання підозри у повідомленні про підозру. Якщо це має місце, у кримінальному провадженні необхідно здійснити повідомлення про нову підозру, або зміну раніше повідомленої підозри і тільки після цього включити нове формулювання обвинувачення в обвинувальний акт.

Для складання обвинувального акта, а, отже, і формування підсумкового обвинувачення на стадії досудового розслідування, необхідна така сукупність доказів, на підставі якої слідчий чи прокурор встановлює наявність чи відсутність всіх обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України. У Кримінальному процесуальному кодексі України варто

передбачити чіткий строк, у межах якого прокурор повинен вчинити дії з перевірки обвинувального акта щодо кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 2

1. Функція обвинувачення на досудовому розслідуванні складається з:

1) неперсоніфікованого обвинувачення (спрямоване на пошук особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; починається з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення);

2) персоніфікованого (первинного) обвинувачення (доведення вини особи, стосовно якої є докази її причетності до вчиненого кримінального правопорушення).

Неперсоніфіковане обвинувачення характеризується тим, що органи досудового розслідування встановлюють у діях невідомої особи склад кримінального правопорушення, а значить, і необхідність здійснення неперсоніфікованого обвинувачення, яке проявляється у здійсненні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення особи, яка причетна до вчиненого кримінального правопорушення.

Персоніфіковане або первинне обвинувачення є обвинуваченням визначеної особи, якій повідомлено про підозру.

2. Органи, які здійснюють досудове розслідування, зобов'язані досліджувати та оцінювати «виправдувальні докази». І лише після того, як встановлять, що обвинувальні докази домінують над виправдувальними, здійснювати далі обвинувальну функцію.

Під обвинувальною функцією слідчого треба розуміти доказову діяльність, результати якої викривають особу у вчиненні кримінального правопорушення.

3. У контексті функції обвинувачення слід чітко розмежовувати:

- підозру (як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння);
- письмове повідомлення про підозру (процесуальне рішення);
- повідомлення про підозру (комплекс процесуальних дій, який включає в себе складання та вручення повідомлення про підозру).

Підстави повідомлення про підозру поділяються на дві групи: фактичні та юридичні.

Письмове повідомлення про підозру повинне мати мотивування зовнішнього характеру у вигляді мотивування шляхом зазначення доказів, якими воно підтверджується.

4. Моментом виникнення функції обвинувачення та захисту, за загальним правилом, є повідомлення особі про підозру.

5. Під формулюванням обвинувачення слід розуміти стислу і точну форму вираження твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Обвинувачення не може виходити за межі формулювання підозри у повідомленні про підозру. Якщо це має місце, у кримінальному провадженні необхідно здійснити повідомлення про нову підозру, або зміну раніше повідомленої підозри і тільки після цього включити нове формулювання обвинувачення в обвинувальний акт.

6. У обвинувальному акті підсумково та остаточно формулюється обвинувачення на стадії досудового розслідування і висловлюється впевненість сторони обвинувачення у формі твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Для складання обвинувального акта, а, отже, і формування підсумкового обвинувачення на стадії досудового розслідування, необхідна така сукупність доказів, на підставі якої слідчий чи прокурор встановлює наявність чи відсутність всіх обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України.

7. Вимога КПК України щодо вказання у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності повинні доказів, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення, обґрунтована тим, що при розгляді такого клопотання питання про обвинувальний ухил суду ставитися не може.

8. У КПК України слід передбачити строк перевірки прокурором обвинувального акта щодо кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ ТА ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

3.1 Підтримання публічного обвинувачення під час підготовчого провадження та судового розгляду

Підготовче провадження та судовий розгляд є самостійними стадіями кримінального процесу, у ході яких здійснюється другий етап функції обвинувачення.

Підготовче провадження – це стадія кримінального провадження, яка полягає в тому, що суд у встановленому законом процесуальному порядку, не вирішуючи наперед питання про винуватість (крім передбачених КПК України випадків при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, звільнення особи від кримінальної відповідальності), розв’язує питання про достатність підстав для призначення судового розгляду і про підготовку судового засідання [396, с. 518-527].

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 129 Конституції України [160] підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором є однією з основних засад судочинства.

Відповідно до п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України.

Прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором

можливе лише у випадках, передбачених ч. ч. 4, 5 ст. 36, ч. 3 ст. 313, ч. 2 ст. 341 КПК України та ч. 3 ст. 37 КПК України (ч. 2 ст. 37 КПК України).

Проаналізувавши вищевказані положення КПК України, доходимо висновку, що за загальним правилом підтримувати публічне обвинувачення в суді має прокурор, який здійснював нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування.

Дослідивши точки зору різних науковців щодо кримінальної процесуальної функції прокурора, яку він здійснює під час судового провадження, можна сформулювати три основні позиції авторів щодо цього питання:

- 1) прокурор здійснює функцію нагляду за виконанням законів [333, с. 14];
- 2) прокурор здійснює функцію обвинувачення [453, с. 12];
- 3) діяльність прокурора є результатом поєднання обох вищевказаних процесуальних функцій [482, с. 132].

З приводу цього вважається, що більш правильною є друга позиція. Таку думку підтримали 72% науково-педагогічних та практичних працівників правоохоронних органів, які взяли участь в анкетуванні під час проведення дисертаційного дослідження.

Здійснення прокурором в суді процесуальної функції обвинувачення – це практична реалізація тих висновків, яких він дійшов у результаті нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Державне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, завдяки зусиллям яких обвинувачений, викритий у вчиненні злочину, і повинен постати перед судом [149, с. 26-32].

Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає

учасників судового провадження (ч. 1 ст. 314 КПК України). Участь прокурора у підготовчому судовому засіданні є обов'язковою.

Відповідно до п. п. 1, 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1430/0/4-12 від 03.10.2012 [314] усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, залежно від особливостей порядку судового провадження згідно зі ст. 31 КПК України вирішуються суддею одноособово або відповідно до ч. ч. 2, 3, 9 вищевказаної статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру – судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів згідно зі ст. 512 КПК України здійснюється суддею лише одноособово).

Головуючий (професійний суддя, який головує під час колегіального судового розгляду або здійснює його одноособово) отримує обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, про що робиться запис у контрольному журналі судових справ та інших матеріалів, переданих для розгляду судді.

Не пізніше п'яти днів із дня надходження у провадження конкретного судді обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд постановляє ухвалу про призначення підготовчого судового засідання, в якій визначає дату, час та місце його проведення.

Про день, час і місце проведення підготовчого судового засідання сторони та інші учасники судового провадження, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 314 КПК України, за розпорядженням головуючого повідомляються секретарем судового засідання.

Повідомлення про виклик до суду надсилаються поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою чи іншими засобами зв'язку не пізніше ніж за п'ять днів до дати призначення підготовчого судового засідання, що має забезпечити своєчасність отримання повідомлень та право сторін на участь. Відповідно до ст. 134 КПК України суд здійснює судовий виклик лише тих учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою. Натомість повідомлення учасників кримінального провадження згідно ч. 2 ст. 111 КПК України здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у процесуальних діях не є обов'язковою.

У випадку надходження до суду клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, щодо розгляду обвинувального акта про вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні та за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, інтереси якого були представлені захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти цього, суд відповідно до ч. 1 ст. 382 КПК України у п'ятиденний строк із дня отримання таких документів вивчає їх та додані до обвинувального акта матеріали і ухвалює вирок. При цьому згода обвинуваченого на розгляд судом обвинувального акта за його відсутності, а також відсутність заперечень у потерпілого проти розгляду у спрощеному провадженні мають бути підтверджені письмово. Таке підтвердження (згода) може бути відображено як у самому клопотанні прокурора або слідчого, погодженому з прокурором, так і міститись в окремих клопотаннях обвинуваченого, погоджених із захисником, та потерпілого.

Якщо суд вважає необхідним проведення судового розгляду обвинувального акта, який надійшов із клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, то він призначає розгляд та викликає у підготовчє судовє засідання для участі в ньому учасників кримінального провадження.

Необхідність проведення судового розгляду такого обвинувального акта може виникнути, якщо:

- а) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості;
- б) існують обґрунтовані підстави вважати, що особа не добровільно визнала свою винуватість та з тих чи інших причин не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини;
- в) проведення розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні порушує права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб тощо.

У призначений для проведення підготовчого судового засідання час головуєчий відкриває підготовче судове засідання і оголошує про його початок.

Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб з'явився у підготовче судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Неприбуття для участі у підготовчому судовому засіданні учасників судового провадження (крім прокурора, за винятком випадків, коли кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення в порядку ч. 4 ст. 26 КПК України), які належним чином повідомлені про дату, час і місце проведення такого засідання (при цьому суд повинен переконатися, що таке повідомлення мало місце), не перешкоджає його проведенню, крім випадків, визначених законом.

Головуючий має оголосити склад суду, прізвище запасного судді (у разі його призначення), прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представника, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання.

Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК України.

Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у підготовчому провадженні, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи ознайомились вони зі змістом пам'ятки, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, у разі необхідності додатково роз'яснює їх. Крім того, головуючий роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Питання про відвід вирішується судом згідно зі ст. ст. 75 - 81 КПК України.

Суд з'ясовує думку учасників судового провадження щодо можливості призначення судового розгляду та вирішує клопотання, заявлені ними. Першим думку щодо такої можливості та наявності/відсутності підстав для прийняття рішення, передбаченого ч. 3 ст. 314 КПК України та ч. 2 ст. 315 КПК України, висловлює прокурор, а потім – захисник та інші учасники судового провадження.

Згідно з ч. 3 ст. 314 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення:

1. Затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. ст. 468-475 КПК України.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду (ч. 2 ст. 474 КПК України).

Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

- 1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

- 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку (ч. 7 ст. 474 КПК України).

Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання (ч. 1 ст. 475 КПК України).

Згідно з п. п. 6, 7 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» № 223-1679/0/4-12 від 15 листопада 2012 р. [311] за наслідками розгляду угоди під час підготовчого судового провадження суд, перевіrivши відповідність угоди вимогам кримінального процесуального закону, врахувавши заслухані доводи сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження, повинен прийняти одне із таких рішень:

а) затвердити угоду про визнання винуватості чи про примирення;

б) відмовити у затвердженні угоди в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, та: повернути кримінальне провадження прокурору, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, для його продовження; або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження; або продовжити судовий розгляд в загальному порядку, якщо угоду було укладено під час його здійснення. Ухвала про відмову в

затвердженні угоди про примирення чи визнання винуватості оскарженню не підлягає.

Якщо ж суд переконається в тому, що угоду може бути затверджено, відповідно до ст. 475 КПК України він ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків із урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею КПК України.

2. Закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених п. п. 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України.

Такими підставами є:

- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;
- у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;
- у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення та відмови потерпілого чи його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно;
- досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9-² розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Слушною є позиція Н. І. Щегель, згідно з якою під час попереднього розгляду справи прокурор не може відмовитися від кримінального переслідування. На даному етапі не відбувається безпосереднє дослідження доказів, і висновки, побудовані лише на вивченні матеріалів справи, не можна вважати достовірними [470, с. 139].

76% осіб, які взяли участь у анкетуванні під час проведення дисертаційного дослідження, заперечили доцільність виключення із ст. 314 КПК України положення, що дозволяє суду закрити кримінальне провадження у підготовчому судовому провадженні, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення.

3. Повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України.

Відповідно до п. 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1430/0/4-12 від 03 жовтня 2012 р. [314] таке рішення приймається судом, якщо вищевказані процесуальні документи не відповідають вимогам ст. ст. 291, 292 КПК України: зокрема, якщо вони містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору

для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані при проведенні процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК України є недопустимими.

4. Направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження.

5. Призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

6. Доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь.

Крім цього, згідно з п. 2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1430/0/4-12 від 03 жовтня 2012 р. [314] у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж коли обвинувачений заперечує проти цього, суд своєю ухвалою відмовляє у задоволенні клопотання прокурора та повертає його останньому для продовження розслідування, якщо підстави для такого звільнення було встановлено на стадії досудового розслідування, або призначає судовий розгляд для проведення судового

провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

Відповідно до ст. 335 КПК України суд вправі зупинити підготовче провадження, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, до його розшуку або видужання. Якщо обвинувачених декілька – суд зупиняє підготовче провадження лише щодо такого обвинуваченого і продовжує підготовче провадження стосовно інших обвинувачених. Розшук обвинуваченого, який ухилився від явки до суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та /або прокурору.

Згідно з п. п. 3, 4 вищевказаного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у разі, якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для прийняття рішень, передбачених п. п. 1-4 ч. 3 ст. 314 КПК України, суд переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, зокрема:

1) визначає дату та місце проведення судового розгляду, враховуючи складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасникам судового провадження, тощо;

2) відповідно до загальних засад кримінального провадження визначає порядок розгляду кримінального провадження, зокрема з'ясовує, чи є підстави для здійснення судового розгляду кримінального провадження в закритому судовому засіданні та чи приймав слідчий суддя рішення (постановляв ухвалу) під час досудового розслідування про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні;

3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Суд, враховуючи матеріали кримінального провадження та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження

(наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

4) розглядає клопотання учасників судового провадження про:

- здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, зокрема свідків обвинувачення та захисту;

- витребування певних речей чи документів;

5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду.

Після виконання усіх необхідних дій за результатами проведення підготовки до судового розгляду кримінального провадження, визначених в ухвалі про проведення підготовки до судового розгляду, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

Загалом у підготовчому провадженні вирішуються організаційні питання, які пов'язані з підготовкою до судового розгляду.

Обвинувачення у кримінальному провадженні міститься в цілому ряді процесуальних рішень (повідомлення про підозру, обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо). Відмітимо при цьому, що законодавець по-різному визначився із необхідністю посилання на докази в цих процесуальних рішеннях: така вимога до обвинувального акта, у тому числі і того, що надходить до суду з угодою, не пред'являється (ч. 2 ст. 291 КПК України), проте, у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності повинні вказуватися докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК України). Таким чином, можна виділити таку особливість реалізації функції обвинувачення, як заснування на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування.

У випадку укладення угоди під час досудового розслідування прокурор зобов'язаний передати до суду обвинувальний акт з відповідними додатками та підписаною сторонами кримінального провадження угодою. Законодавець не передбачає направлення інших документів досудового розслідування. У той же час, відповідно до п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості особи.

Слід погодитись з думкою І. А. Тітка, що в такому випадку судді змушені відступати від вимог КПК України і ознайомлюватись з матеріалами, які зібрані на досудовому розслідуванні [389, с. 128-133]. Отже, у випадках укладення угоди на досудовому розслідуванні початкове обвинувачення з'являється під час повідомлення особі про підозру, підсумкове обвинувачення – в обвинувальному акті, а остаточне – у вирoku, яким затверджено угоду.

У підготовчому провадженні також розглядається клопотанням прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Слід зазначити, що в таких випадках законодавець серед вимог до клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності вказує вимогу про зазначення в ньому доказів, що підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК України).

Після дотримання вимог, передбачених в ст. 288 КПК України та наявності для цього підстав, суд закриває своєю ухвалою кримінальне провадження та звільняє підозрюваного від кримінальної відповідальності. У такому випадку слід зазначити про суперечність позиції законодавця: з одного боку, в клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності зазначаються докази, з іншого – вони не можуть бути досліджені, а отже суд не може перевірити наявність підстав для такого звільнення (ч. 3 ст. 291 КПК України). Процесуальних засобів такої перевірки для досліджуваної стадії КПК України не передбачає. Це може поставити під сумнів

обґрунтованість судового рішення, і, як наслідок, дотримання права на справедливий судовий розгляд.

На нашу думку, при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності під час підготовчого провадження суд вирішує питання про обґрунтованість обвинувачення, оскільки в ухвалі про закриття кримінального провадження міститься твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. У таких випадках на досудовому розслідуванні початкове обвинувачення міститься в повідомленні про підозру, а підсумкове – у клопотанні прокурора, яке у тому ж вигляді стає остаточним – в ухвалі суду про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Для усунення вищезначеної суперечності певною мірою спрямована конкретизація порядку розгляду питання про затвердження угоди та звільнення від кримінальної відповідальності у підготовчому провадженні, яка міститься в узагальненні Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, у якому зазначається, що при вирішенні питання про затвердження угоди чи про звільнення особи від кримінальної відповідальності для перевірки наявності законних підстав такого звільнення чи затвердження угоди, суд повинен приймати (витребовувати) матеріали досудового розслідування [414]. Вважаємо таке вирішення питання логічним, адже іншим чином перевірити обґрунтованість підозри (при розгляді клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності) та фактичних підстав для визнання винуватості (при розгляді угоди) – неможливо.

Таким чином, і для розгляду угоди і для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності характерна нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення, хоча натепер це піддано певним коригуванням судовою практикою.

Крім нормативної обмеженості матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення, вирішення питання щодо обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні характеризується обмеженими пізнавальними можливостями суду.

При розгляді клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності дослідження доказів судом взагалі у КПК України прямо не передбачено. Вірно вказує О. В. Калужинський, що при розгляді наявності підстав для закриття кримінального провадження, які входять в групу nereабілітуючих підстав (в основному до суду надходить клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності), діяльність суду буде спрямована на оцінку доказів. У цьому випадку необхідно встановити подію та склад кримінального правопорушення, встановити вину конкретного обвинуваченого у вчиненому злочині, зібрати всі необхідні дані, які підтверджують наявність nereабілітуючої підстави для закриття провадження. Отож, суд повинен проаналізувати кожний окремий документ, що міститься в матеріалах провадження, кожену обставину, що викладена у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності, перевірити достатність і належність даних, які підтверджують наявність nereабілітуючої підстави для закриття провадження, з'ясувати можливість ухвалення іншого рішення, якщо з проаналізованих матеріалів суд встановить підстави для його прийняття. Очевидно, суд в стадії підготовчого провадження не може встановити такий спектр необхідних умов для закриття провадження з nereабілітуючих підстав при направленні до суду лише клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності із письмовою згодою обвинуваченого [142, с. 187].

Натомість, КПК України передбачає закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України саме у підготовчому провадженні, і не вирішує питання про можливість призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду у разі, якщо,

на думку суду, встановити обґрунтованість клопотання у підготовчому провадженні не є можливим. Незважаючи на нерегламентованість у КПК України питання про можливість призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду, у судовій практиці є такі випадки [430].

Ця проблема може бути вирішена двома шляхами: або розширенням повноважень суду у підготовчому провадженні та перетворенням цієї стадії на «квазісудовий розгляд» (тоді не буде необхідності надавати суду повноваження призначення за клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності судового розгляду), або клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності відразу вносити в судовий розгляд без проведення щодо нього підготовчого провадження [142, с. 187], або альтернативно – передбачити його як окремий вид провадження в суді першої інстанції [462, с. 84], різновид особливого порядку кримінального провадження [153, с. 4]. Як видається, для забезпечення оперативності вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності, принципу процесуальної економії доцільно надати суду повноваження із дослідження обґрунтованості клопотання саме у підготовчому провадженні, щодо надасть суду можливість не проводити судовий розгляд клопотання у повному обсязі, а обмежитися проведенням тих судових дій, які він вважає за необхідно провести, безвідносно ініціативи сторін. Саме тому слід надати суду можливість проводити за власної ініціативи допити підозрюваного та свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів.

Що стосується розгляду угод, то до процесуальних засобів їх перевірки віднесено дослідження документів та опитування осіб, враховуючи формулювання ч. 6 ст. 474 КПК України: для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час

кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх.

Принципово погоджуючись із висловленими у літературі зауваженнями щодо процесуальних можливостей перевірки наявності чи відсутності підстав для відмови у затвердженні угоди [61, с. 345; 194, с. 119; 260, с. 135; 278, с. 87-88], звернемо увагу ще на один аспект. Незрозумілим є процесуальне значення опитування, можливість проведення якого передбачена ч. 6 ст. 474 КПК України:

- по-перше, неясно, про яких осіб йде мова;
- по-друге, у силу формулювання ч. 1 ст. 95 КПК України, очевидно, що показання як джерело доказів у результаті опитування отримані бути не можуть, відповідно, яке доказове значення результатів опитування (назви яких КПК України також не містить), незрозуміло, а, як наслідок, виникає питання, який сенс проведення такого опитування? О. В. Калужинський вказує, що метою такого опитування може бути отримання консультацій тих осіб, які викликані для опитування [142, с. 167], проте, яке доказове значення для вирішення питання про затвердження угоди або про відмову у цьому, мають такі консультації, залишається незрозумілим.

Відповідно, у літературі є пропозиції щодо перенесення вирішення питань щодо затвердження угод до судового розгляду [142, с. 169], передбачення розгляду цього питання як окремого диференційованого виду провадження в суді першої інстанції [462, с. 68], є і пропозиції розширення процесуальних можливостей суду у судовому розгляді угод [194, с. 121].

Як видається, враховуючи спрощений характер цього особливого порядку кримінального провадження, немає сенсу розглядати угоди у загальному порядку судового розгляду, проте, слід надати суду повноваження із перевірки угоди, які він би міг реалізовувати з власної ініціативи, зокрема, шляхом виклику і допиту свідків, дослідження документів, речових доказів,

звуко- та відеозаписів, а опитування обвинуваченого має бути закріплено у законі як допит обвинуваченого.

Вищевказану позицію підтримали 56% науково-педагогічних та практичних працівників правоохоронних органів, які взяли участь у анкетуванні під час проведення дисертаційного дослідження.

Згідно з п.п. 16 та 16.1. Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. № 4гн у підготовчому судовому засіданні думка прокурора щодо можливості затвердження угоди, закриття провадження, направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності, призначення судового розгляду кримінального провадження повинна бути об'єктивною, ґрунтуватися на матеріалах провадження та нормах закону.

При вирішенні судом питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду, прокурор зобов'язаний заявляти клопотання, зокрема про здійснення судових викликів осіб до суду для допиту та витребування речей чи документів, долучення документів і матеріалів, що мають значення для кримінального провадження. За наявності підстав клопотати про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого, висловлювати думку щодо клопотань інших учасників судового провадження [313].

На наш погляд, встановлення обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні має наступні особливості: засноване на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування; трансформаційний характер (підсумкове обвинувачення, остаточне обвинувачення); нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення; обмеженість пізнавальних можливостей суду. Відповідно, потребує вирішення на нормативному рівні питання регламентації процесуальних засобів такої

перевірки та закріплення у ст. 297 КПК України обов'язку прокурора надати разом з клопотанням та додатками до нього матеріали кримінального провадження (для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності); встановлення винятків у ст. 291 КПК України із правила щодо заборони подання інших документів до початку судового розгляду для обвинувальних актів, які направляються до суду з угодою; розширення повноважень суду із розгляду клопотань та угод шляхом ініціації і проведення допитів, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів [84, с. 148-153].

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. [310] було змінено функціональну спрямованість діяльності прокуратури, а саме конституційну функцію прокуратури змінено з «підтримання державного обвинувачення в суді» на «підтримання публічного обвинувачення у суді» (п. 1 ст. 131¹ Конституції України). Крім того, однією із засад судочинства передбачено підтримання не державного, а публічного обвинувачення в суді прокурором (п. 4 ст. 129 Конституції України). Відмітимо, що натеper термінологія КПК України не змінилася, і там вживається концепт «державне обвинувачення».

Проблематиці підтримання публічного обвинувачення в суді як функції прокуратури присвячено роботи Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, І. В. Гловюк, В. В. Долежана, Ю. М. Дьоміна, В. С. Зеленецького, О. Б. Комарницької, В. Т. Малярєнка, М. А. Погорецького, Ю. Є. Полянського, І. В. Рогатюка, О. М. Толочка, М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина та інших, однак питання щодо аналізу саме концепту «публічне обвинувачення» в науці кримінального процесу досліджено недостатньо.

Відмітимо, що термін «публічне обвинувачення» активно вживався у кримінальній процесуальній науці різних часів (М. В. Духовський, В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, О. Р. Михайленко, І. В. Рогатюк, І. Я. Фойницький, В. М. Юрчишин та ін.).

У КПК України 1960 р. нормативно публічне обвинувачення не іменувалося, проте у літературі такий різновид кримінальних справ виділявся [173, с. 26].

У той же час, у кримінальному процесуальному законодавстві деяких зарубіжних держав такий поділ є нормативно закріпленим: ст. 32 КПК Республіки Казахстан (види кримінального переслідування) [404], ст. 20 КПК РФ (види кримінального переслідування) [407], глава 4 Модельного КПК для держав-учасниць СНД (публічний та приватний порядки провадження у кримінальних справах) [250]; ст. 26 КПК Республіки Білорусь [403], ст. 24 КПК Республіки Таджикистан [406], ст. 33 КПК Республіки Вірменія [402].

Кримінальний процесуальний кодекс Франції передбачає, що прокурор здійснює публічний позов. Він у науці визначається як право суспільства, що реалізується через прокуратуру, яка представляє його інтереси, звернутися до судової влади з вимогою про застосування до особи, яка вчинила злочинне діяння, встановленого кримінальним законом покарання. Вчення про публічний і цивільний позов ґрунтується на досить відомій концепції, згідно з якою злочин одночасно завдає шкоди як суспільству в цілому, так і приватній особі (потерпілому).

Отже, і суспільству, і приватній особі потрібно надати право вимагати в судовому порядку відшкодування даної шкоди. З цією метою суспільству надається право на «публічний позов», оскільки в даному випадку порушено публічний інтерес. Суспільство може захищати свої інтереси тільки через певного представника, який діє від його імені в кожній конкретній справі – таким стає спеціально створений державою орган – прокуратура, яка і реалізує право суспільства на публічний позов, який пред'являється до особи, яка вчинила злочин. Потерпіла від злочину особа діє не в публічних, а в приватних інтересах, їй надається право захищати ці інтереси шляхом пред'явлення цивільного позову [98, с. 315-316].

Для кримінального процесу ФРН характерним є принцип офіційності, згідно з яким на прокуратуру покладено обов'язок проводити розслідування до завершення дізнання чи слідства шляхом припинення кримінальної справи або висунення звинувачення. Пред'явлення публічного обвинувачення належить до обов'язків прокуратури, чим встановлено монополію прокуратури на пред'явлення обвинувачення. Якщо законом не встановлено інше, вона зобов'язана організовувати переслідування всіх злочинних діянь, що підлягають переслідуванню, за наявності достатніх фактичних підстав.

У цілому на прокуратуру у кримінальному процесі покладено три основні функції: вона є «господарем дізнання», підтримує обвинувачення на стадії провадження щодо віддання обвинуваченого до суду і на стадії судового розгляду, а також є органом, що здійснює виконання кримінальних покарань [35, с. 62].

У кримінальних процесуальних кодексах зарубіжних країн щодо функції прокурора у кримінальному провадженні вказується на прокурора як державного обвинувача (п. 28 ст. 10 Модельного КПК для держав-учасниць СНД [250], п. 6 ст. 5 КПК РФ [407], п. 3 ст. 6 КПК Республіки Білорусь [403]), підтримання державного обвинувачення в суді (ст. 34 КПК Республіки Білорусь, ч. 1 ст. 58 КПК Республіки Казахстан [404], п. 14 ст. 6 КПК Туркменістану [409]), представлення у суді обвинувачення від імені держави (п. 37 ст. 6 КПК Республіки Молдова [405]), підтримання державного обвинувачення в суді (ст. 32 КПК Грузії [401]), підтримання обвинувачення в суді (ч. 1 ст. 52 КПК Республіки Вірменія [402]). Це характерно, як видно, і для тих кодексів, де закріплено термін «публічне» обвинувачення або кримінальне переслідування.

У міжнародних стандартах щодо діяльності прокуратури вживається термін: «public prosecution», що в перекладі означає «публічне обвинувачення», яке здійснюється органами публічного обвинувачення [370].

Дещо інший підхід відображено у перекладах цих стандартів: «Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System» неофіційно перекладається як «Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» [324].

Положення «The present Guidelines have been formulated principally with public prosecutors in mind, but they apply equally, as appropriate, to prosecutors appointed on an ad hoc basis» неофіційно перекладено російською як «настоящие Руководящие принципы были разработаны применительно к общественным обвинителям, но они в равной степени, в соответствующих случаях, применимы к обвинителям, назначенным на специальной основе» [341] (де переклад «public prosecutors» не відображає зміст цього терміну англійською мовою), а українською – «ці Керівні принципи були розроблені стосовно публічних обвинувачів, але вони в рівній мірі, у відповідних випадках, застосовні до обвинувачів, призначених ad hoc» [152], що узгоджується із змістовним призначенням діяльності прокурорів. Як видно, у міжнародних стандартах щодо діяльності прокуратури в оригінальних текстах підкреслюється публічний характер її діяльності, що не завжди знаходить правильне відображення у перекладах відповідних документів.

Надалі слід звернутися до обґрунтування вживання терміну «публічний» (а не «державний») у контексті обвинувачення. Звернемо увагу на те, що у доктрині підкреслювався публічний або суспільний характер обвинувачення, його визначеність публічними інтересами, у силу чого обвинувачення належить державі [440, с. 4], публічна форма кримінального переслідування пов'язувалася з тим, що суб'єктом виступає суспільство або держава в ім'я блага та суспільних (публічних) інтересів, які страждають від злочину [253, с. 11]; зазначалося, що публічне кримінальне переслідування здійснюється у публічних інтересах [446, с. 403]. КПК України не містить ні

прямої згадки, ні, відповідно, визначення публічного інтересу, хоча вказує на інтереси державні та суспільні (ч. 4 ст. 469).

Публічний інтерес у загальній теорії права запропоновано визначати за допомогою таких ознак:

- відповідність потребам, цілям всього суспільства або значної його частини;
- неперсоніфікованість носія інтересу: ним може бути громадянин, група громадян, суспільство в цілому, держава;
- захист з боку спеціалізованих суб'єктів (держави, громадських об'єднань і т.д.);
- законність;
- публічний інтерес закріплюється в законодавстві і відповідає йому;
- неприпустимість обмеження публічного інтересу, але публічний інтерес може обмежувати приватний [201];
- цінність потреб, що задовольняються, ступінь поширеності та суспільного визнання, значимість для існування соціальної спільності, положення сторін правовідносини і наявність у них реальної можливості впливати на її зміст, присутність у правовідносинах публічного елементу тощо [106].

Таким чином, як видно, публічний інтерес із інтересом держави не ототожнюються в повному обсязі. У кримінальній процесуальній літературі висловлені різні підходи щодо можливості ототожнення державних та публічних (суспільних) інтересів [109, с. 62-63; 390, с. 46-47], хоча навіть прибічниками їх ототожнення підкреслюється формулювання публічного інтересу саме у суспільстві [236].

При вирішенні проблеми співвідношення державних та публічних (суспільних) інтересів слід виходити із основоположної конституційної засади – верховенства права; ч. 1 ст. 8 КПК України передбачає, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права,

відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Про верховенство права», що була затверджена на 86-му пленарному засіданні (м. Венеція, 25–26 березня 2011 р.), відзначено, що обов'язковим елементом поняття «верховенство права» є юридична визначеність, у межах якого парламентові не може бути дозволено зневажати основоположні права (людини) внаслідок ухвалення нечітких законів, цим досягається істотно важливий юридичний захист особи супроти держави та її органів і посадових осіб (п. 47); потреба у визначеності не означає, що норми права повинні застосовуватись із такою негнучкістю, що унеможлиблювала б врахування імперативів гуманності (людинолюбства) і справедливості (п. 49).

Як видно, зазначена доповідь, як і положення Конституції України (ст. 3), КПК України (ст. 8), міжнародні стандарти з прав людини виходять з юридичного типу праворозуміння, для якого характерна та чи інша версія (варіант) розмежування права і закону (позитивного права) [259, с. 4]. При цьому законодавча база повинна поза всім відповідати певним стандартам справедливості, котрі постають як найзагальніші уявлення про спільне благо [9, с. 1-11]. Відповідно, при «відході» від легістського типу праворозуміння, у межах якого право є продуктом держави (його влади, волі, розсуду, свавілля), право – наказ офіційної (державної) влади, і тільки це є право [259, с. 3], право не може бути ототожнене лише з діяльністю держави (побічно відмітимо при цьому, що у зазначеній доповіді заборона свавілля визначена як обов'язковий елемент поняття «верховенство права» (п. 41)), воно характеризується спрямованістю на досягнення спільного блага [9, с. 93]. Відповідно, у цьому контексті, на рівні доктрини, є можливість розмежування державних інтересів та публічних інтересів (які у межах легістського типу праворозуміння не завжди можуть враховуватися державою у її законах, а при юридичному праворозумінні, навпаки, в ідеалі, повинні співпадати). Як наслідок,

відстоювання інтересів суспільства, які постраждали при вчиненні кримінального правопорушення (що, до речі, прямо відображено у ст. 2 КПК України, де як завдання кримінального провадження визначений захист не тільки держави, а найперше – особи та суспільства від кримінальних правопорушень), і є сутністю діяльності із підтримання обвинувачення, що у цьому аспекті логічно визначається обвинуваченням публічним та закріплено як таке у Конституції України (у редакції від 2 червня 2016 р.).

У даному випадку змістовний акцент зроблено на суспільному, а не етатистському, призначенні діяльності органів прокуратури щодо підтримання обвинувачення у суді (хоча, як наголошувалося, в ідеалі, при юридичному типі праворозуміння та правильному застосуванні принципу верховенства права, інтереси суспільства та держави при підтриманні обвинувачення у суді повинні співпадати або хоча б не бути суперечливими). Таким чином, перейменування підтримуваного прокурором обвинувачення є логічним та обґрунтованим сучасними тенденціями розвитку правової держави та тлумаченням верховенства права.

Проте, як слушно зазначає Ю. Дьомін, виникають запитання: чи зобов'язаний прокурор як представник публічного органу влади підтримувати публічне обвинувачення у повному обсязі, якщо проти цього заперечує громада? Як бути суду при ухваленні рішення згідно зі ст. 129-1 Конституції України від імені держави, а не від імені суспільства або народу на підставі висунутого публічного, а не державного обвинувачення, тим самим звужуючи представницькі повноваження обвинувача, надані йому суспільством, а не державою? Як бути суду у випадках, коли прокурор змінює або відмовляється від підтримання публічного обвинувачення, коли ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи зменшення обсягу обвинувачення, коли головуючий суддя зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати

обвинувачення (у якій формі – публічній, кримінальній або приватній? (ст.ст. 338, 477–479 КПК України)) у раніше пред’явленому обсязі [119, с. 23].

Відповідно, така конституційна термінологія ставить перед законодавцем завдання привести з нею у відповідність термінологію кримінального процесу. Це пов'язано з тим, що КПК України оперує поняттям «державне обвинувачення», «приватне обвинувачення», причому прокурор підтримує і те, і інше обвинувачення. Разом з тим, «автоматичне» перенесення конституційної термінології до КПК України, заміна ним терміну «державне обвинувачення» у ст. 3, 36 КПК України може призвести до того, що підтримання приватного обвинувачення залишиться у правовому вакуумі, а прокурор буде такої можливості позбавлений, адже приватне обвинувачення є окремим різновидом обвинувачення і не входить як елемент до обвинувачення публічного. Відповідно, ця проблема може вирішуватися або шляхом уточнення положень Глави 36 КПК України у контексті суб'єкта підтримання приватного обвинувачення (наприклад, визнання таким лише потерпілого), або, навпаки, визнанням реальності публічних елементів провадження на основі Глави 36 КПК України, і визначення правової природи такого обвинувачення як особливого різновиду публічного. На нашу думку, більш логічним є перший шлях, проте це потребуватиме уточнення кола складів кримінальних правопорушень, за якими можливе таке провадження, у ст. 477 КПК України.

Крім того, вжиття термінології «публічне обвинувачення» у Конституції України виводить на перший план ще одне питання, а саме питання про те, чи включає в себе публічне обвинувачення лише державне обвинувачення, або також якісь інші різновиди обвинувачення. М. В. Муравйов, наприклад, щоправда, щодо кримінального переслідування поділяв публічну його форму на народне кримінальне переслідування; офіційне, або посадове кримінальне переслідування (слідче та прокурорське)

[253, с. 11-12], а М. О. Чельцов – на посадове (прокурорське та відомче), громадське, загальногромадянське [446, с. 103].

На підставі КПК України 2012 р. І. В. Гловюк розподіляє публічне кримінальне переслідування на державне обвинувачення, співобвинувачення [64, с. 348].

Це питання актуалізується у зв'язку зі спробами впровадити у КПК України та практичну діяльність громадське обвинувачення щодо деяких злочинів для посилення можливостей громадськості у боротьбі з корупційною злочинністю (проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» № 4607, проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» № 1165, проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» № 2512а).

Так, наприклад, Проект Закону про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою № 4607 [321] передбачав приватне кримінальне переслідування, щодо злочинів, передбачених: ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), ст. 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), ст. 366 (службове підроблення), ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 370 (провокація підкупу) КК України. Приватний обвинувач, як передбачалося, щодо обвинувачення мав право: звертатися до суду з кримінальним позовом щодо злочинів, для яких допускається приватне кримінальне переслідування; підтримувати обвинувачення за згодою потерпілого у випадках, передбачених частиною

третьою статті 340 КПК України; підтримувати обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України. Правова природа цього обвинувачення була змішаною, на що логічно вказано у Висновку Головного науково-експертного управління [53]. У законопроекті пропонується паралельно запровадити ще одну штучну форму кримінального провадження, яка у багатьох моментах нагадує кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, а в інших – надає приватному обвинувачеві повноваження з публічного обвинувачення.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» № 1165, який був прийнятий як Закон України 22 травня 2015 р. та ветоаний Президентом України, передбачав, що кримінальним провадженням у формі громадського обвинувачення є провадження, яке розпочинається слідчим, прокурором на підставі заяви особи щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 370 (провокація підкупу) Кримінального кодексу України, та відповідної заяви зазначеної особи про проведення кримінального провадження у формі громадського обвинувачення. Кримінальне провадження у формі громадського обвинувачення характеризується:

- участю в ньому спеціального суб'єкта, який ініціює його початок, – громадського обвинувача як самостійного учасника та сторони кримінального провадження;
- особливим порядком початку кримінального провадження;
- особливим порядком доказування обставин, що свідчать про ознаки кримінальних правопорушень, щодо яких допускається громадське обвинувачення;

- відкритістю кримінального провадження та публічним розголошенням обставин та доказів, що стали підставою для початку кримінального провадження та становлять суспільний інтерес;

- особливістю відшкодування громадським обвинувачем шкоди особі, щодо якої він ініціював початок кримінального провадження [319]. Це обвинувачення спрямоване на забезпечення публічного інтересу при здійсненні обвинувачення, і за своєю правовою природою є новим для правової системи України. Проте, у ньому можна виділити ознаки, спільні з так званим загальногромадянським або народним обвинуваченням, оскільки народне обвинувачення – це таке позовне обвинувачення, яке здійснюється від імені і в інтересах народу (суспільства) самим народом (хоча б і конкретним позовним діячем – обвинувачем була приватна особа); публічний кримінальний позов, який може пред'явити до суду в змагальному кримінальному судочинстві будь-який громадянин для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин [100]; загальногромадянське обвинувачення характеризується тим, що будь-яка особа, присутня в залі судового засідання, неопорочена та така, яка має громадянські права, має право виступити як обвинувач [247, с. 154]. Таким чином, ознаки загальногромадянського або народного обвинувачення, яке мало б бути запроваджене для протидії корупції, є беззаперечними.

Проектом Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [318] було передбачено розширення прав заявника, який мав право підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; звертатись до суду із клопотанням про приватне обвинувачення щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 364, 365, 366, 367, 368, 368², 379 Кримінального кодексу України. Відповідно, із цим законопроектом потерпілий або заявник має право звернутися до суду

із клопотанням про приватне обвинувачення у випадку закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення або кримінального провадження, передбаченого частиною другою статті 60 КПК України, слідчим, прокурором на стадії досудового розслідування.

Судове провадження у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення або у кримінальному провадженні, передбаченому частиною другою статті 60 КПК України у разі закриття такого кримінального провадження слідчим, прокурором, здійснюється без участі прокурора. Відмітимо, що назва «приватне обвинувачення» у контексті цих законопроектів не узгоджується із класичною концепцією приватного обвинувачення, зокрема, щодо інтересів, які постраждали внаслідок вчинення кримінального правопорушення, оскільки за наведеними вище статтями КК України однозначно мова йде про інтереси публічні, а не приватні. Як би не називалося пропонуване у проектах обвинувачення, його спрямованість на захист публічного інтересу, що полягає у протидії корупційній злочинності, є очевидною, і, як наслідок, у разі його запровадження воно має бути визнане різновидом саме публічного обвинувачення у силу виділених вище ознак. Це дозволяє підкреслити можливість диференціації публічного обвинувачення, яке, поряд із державним, має й інші різновиди.

Крім того, питання публічності (а не державності) обвинувачення актуалізується у зв'язку з наявними пропозиціями запровадження інституту професійного недержавного публічного обвинувачення, сутність якого полягає в тому, що недержавні обвинувачі здійснюватимуть це на постійній професійній основі за прикладом професійної діяльності адвокатів, приватних нотаріусів тощо, фактично у тих справах, в яких є потерпілий, саме він і буде обвинувачем у кримінальному провадженні, проте для якісного виконання цієї місії зможе звертатися до професійного публічного або державного обвинувача. При цьому передбачається, що компетенція державних прокурорів має поширюватися на всі кримінальні провадження. Проте якщо

провадження розпочинає публічний обвинувач, який зобов'язаний довести його до завершення, то державний прокурор такою справою не займатиметься. До компетенції публічних обвинувачів доцільно віднести провадження за участю потерпілого щодо злочинів невеликої, середньої тяжкості та тяжких злочинів. Якщо в кримінальному провадженні матиме місце сукупність злочинів, можлива одночасна участь прокурора та публічного обвинувача [162].

За умови реалізації таких пропозицій державним обвинуваченням таку діяльність публічних обвинувачів назвати не можна, враховуючи суспільний (громадський) її характер, проте, враховуючи, що вони діятимуть від імені та і інтересах потерпілих, захист яких від кримінальних правопорушень повністю вкладається у публічний інтерес (виходячи із завдань кримінального провадження), то діяльність державних обвинувачів може бути віднесена до публічного обвинувачення. Проте, знову ж можуть виникнути термінологічні питання, адже прокурори також є публічними обвинувачами та підтримують публічне обвинувачення, і таке їх найменування повністю відповідає концепції «public prosecution». Відповідно, недержавні обвинувачі мають бути поіменовані по-іншому, а не публічними обвинувачами, оскільки така назва охоплюватиме і прокурорів, які діють від імені держави.

Найменування обвинувачення, яке підтримується прокурором у суді, як публічного, свідчить про спрямованість діяльності прокуратури на забезпечення публічних (суспільних) інтересів, що повністю відповідає засаді верховенства права у контексті юридичного типу праворозуміння та корелюється із завданнями кримінального провадження, визначеними у ст. 2 КПК України. Проте, новітня конституційна термінологія потребує уніфікації на галузевому (кримінальному процесуальному) рівні, адже КПК України вживає термін «державне обвинувачення», а не «публічне обвинувачення», але механічна їх заміна не є можливою з урахуванням вже існуючої моделі приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України. Публічне

обвинувачення при нормативному закріпленні його у тексті КПК України дозволить врахувати інші різновиди обвинувачення, спрямовані на забезпечення публічних інтересів (зокрема, у разі впровадження пропонованих ідей щодо особливого обвинувачення щодо корупційних злочинів та інституту недержавних обвинувачів) [88, с. 115-120].

Змагальний кримінальний процес вимагає обов'язкової участі прокурора при підтриманні публічного обвинувачення. Законодавець передбачає, що участь прокурора, який підтримує обвинувачення в суді, є обов'язковою як у справах публічного, так і приватного обвинувачення. Тим самим у КПК України (ч. 2 ст. 37 КПК України) закріплюється принцип участі одного і того ж прокурора, що здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні з початку досудового розслідування і до його завершення у суді, у тому числі до прийняття рішень судами вищих інстанцій.

Відповідно до ч. 1 ст. 347 КПК України про початок судового розгляду головуючий оголошує після закінчення підготовчих дій. Законодавець не виділяє в КПК України таку частину судового розгляду як судове слідство. Однак на нашу думку, таку частину варто виділити, оскільки в ній відбувається безпосереднє дослідження судом доказів під час судового розгляду. Основним змістом кримінальної процесуальної діяльності є доказування, яке найбільш повно проявляє себе на судовому слідстві. На судовому слідстві здійснюється дослідження доказів, які надаються сторонами обвинувачення та захисту. В такому випадку обов'язком суду є створення необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Суть судового слідства полягає не тільки в перевірці обставин, встановлених під час кримінального провадження, а й у з'ясуванні самих цих обставин. Можна виділити обсяг обставин, що підлягають доказуванню під час проведення судового слідства. Такими обставинами, на нашу думку, є обставини, які передбачені в ст. 91 КПК України.

Ефективне підтримання публічного обвинувачення залежить від якості підготовки прокурора до судового розгляду. Планування обсягу доказів та порядку їх дослідження під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами дозволяє прокурору передбачити судові дії, які необхідно провести для встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Саме тому до початку дослідження доказів сторона обвинувачення надає свої пропозиції щодо обсягу та порядку дослідження доказів. Думка сторони захисту та сторони обвинувачення щодо цього питання для суду має рекомендаційний характер, оскільки суд в своїй ухвалі визначає обсяг та порядок дослідження доказів в кожному судовому провадженні.

Під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами на прокурора, який підтримує публічне обвинувачення, покладається обов'язок активної участі у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення, перевірка їх доказами. Відповідно до ст. 349 КПК України докази сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – в другу. Крім того, на сторону обвинувачення покладається обов'язок забезпечення присутності під час судового розгляду свідків обвинувачення (ч. 3 ст. 23 КПК України).

На забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження, сторона обвинувачення як і сторона захисту має право заявити клопотання про виклик нових свідків, експерта для допиту, проведення експертизи, витребування інших додаткових доказів, застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення слідчих (розшукових) дій.

Під час допиту обвинуваченого, потерпілого, свідків, прокурору необхідно з'ясовувати обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України. За наявності для цього підстав прокурор зобов'язаний подавати клопотання про

визнання доказів недопустимими, а також заперечувати проти необґрунтованих клопотань сторони захисту та потерпілого з цього питання.

З метою доказування обвинувачення завдання прокурора полягає у доведенні винності особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення шляхом подання відповідних доказів, які є належними та допустимими. Сторона обвинувачення повинна забезпечити своєчасне прибуття до суду свідків обвинувачення.

Показання як джерело доказів є найбільш поширеною доказовою базою в судовому провадженні. Свідка обвинувачення при прямому допиті першим допитує прокурор, свідка захисту – захисник або обвинувачений, якщо обвинувачений самотійно здійснює свій захист. Відповідно до ч. 7 ст. 352 КПК України при доведенні обвинувачення важливе значення відіграє перехресний допит свідка. Під час перехресного допиту свідка проводиться його допит сторонами кримінального провадження з приводу одних і тих самих обставин. Під час перехресного допиту відбувається розумовий поєдинок обвинувача зі свідком, що передбачає володіння методикою проведення прямого та перехресного допиту у суді.

Доведення обвинувачення під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами можливе також шляхом допиту потерпілого, експерта, проведення пред'явлення для впізнання особи чи речі, огляду на місці, дослідження речових доказів, документів, та звуко- і відеозаписів.

Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, а також після перевірки їх доказами суд з'ясовує в учасників кримінального провадження: чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. Таким чином під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами при підтриманні прокурором публічного обвинувачення відбувається з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірка шляхом доказування

перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Чинний КПК України суттєво розширив процесуальні повноваження прокурора в кримінальному процесі, що не могло не позначитись на інституті зміни прокурором обвинувачення в суді. Дискусійним питанням в науці кримінального процесу було і залишається питання розпорядження прокурором обвинуваченням під час судового провадження у першій інстанції, яке може проявитись у зміні прокурором обвинувачення, що було сформульовано в обвинувальному акті.

Питання зміни прокурором обвинувачення у судовому розгляді досліджувалися такими правниками, як Г. І. Алейніков, А. М. Баксалова, В. П. Бойко, І. В. Вернидубов, Т. М. Добровольська, Ю. П. Ковбаса, Т. В. Лукашкіна, В. Т. Малярєнко, Г. В. Мовчан, В. О. Попелюшко, В. В. Ровнейко, В. М. Савицький, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткуллін, О. Г. Халіулін, В. Ш. Харчікова, М. О. Хохряков, М. Ю. Черкова, В. М. Юрчишин та ін., проте більшість цих досліджень побудовані на застарілій або зарубіжній нормативній базі. Відповідно, за КПК України 2012 р. зазначені питання досліджувалися О. А. Банчуком, П. М. Каркачем, В. В. Колодчиним, Р. О. Куйбідою, Л. М. Лобойком, М. В. Лотоцьким, Т. В. Лукашкіною, С. М. Меркуловим, Д. О. Пилипенком, Г. П. Середою, Г. І. Сисоєнком, І. І. Скільським та ін., проте актуальними залишаються питання законодавчого врегулювання процесуального порядку та наслідків зміни прокурором обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження на основі КПК України 2012 р.

Відповідно до ч. 2 ст. 337 КПК України прокурор наділений правом змінити, доповнити обвинувачення, відмовитись від нього або розпочати провадження щодо юридичної особи. Зміна, доповнення обвинувачення та відмова прокурора від нього пов'язані з недоліками досудового розслідування, які можуть бути виправлені прокурором шляхом зміни обвинувачення в суді

(ст. 338 КПК України), висунення додаткового обвинувачення (ст. 339 КПК України) або проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження (ст. 333 КПК України). Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Під зміною обвинувачення в теорії кримінального процесу необхідно розуміти можливість внесення до нього офіційними особами тих чи інших коригувань, що впливають на сутність, обсяг та характер обвинувачення у справі [431, с. 42]. Підставами зміни обвинувачення під час судового провадження є: встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа; наявність у прокурора після дослідження доказів у суді внутрішнього переконання про необхідність зміни обвинувачення (ст. 338 КПК України).

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає повноваження прокурора щодо зміни обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення, відмови від підтримання державного обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи. Аналіз цих повноважень дозволяє ставити питання про наявність трансформації обвинувачення у судовому розгляді, зокрема, коли мова йде про зміну обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, під час початку провадження щодо юридичної особи. Відмітимо, крім того, що такі повноваження є виключними для прокурора, а потерпілий при підтриманні обвинувачення прокурором не може впливати на зміну меж судового розгляду (крім провадження у формі приватного обвинувачення). Наприклад, у судовому засіданні представник потерпілого подав до суду клопотання про додаткову кваліфікацію дій обвинувачених за ч. 2 ст. 187 КК України та ч. 4 ст. 296 Кримінального кодексу України, яка на думку суду

задоволенню не підлягала, оскільки відповідно ст.337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею. Під час судового розгляду прокурор може змінити обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення, відмовитися від підтримання державного обвинувачення. З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Згідно зі ст. 339 КПК України, у разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним та їх окремий розгляд неможливий, прокурор після виконання вимог ст. 341 цього Кодексу має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням. З огляду на ст. ст. 55–59 КПК України, правом на висунення додаткового обвинувачення наділений лише прокурор. За таких обставин та враховуючи заперечення відносно заявленого клопотання зі сторони прокурора, суд відмовив у задоволенні клопотання представника потерпілого про висунення додаткового обвинувачення [51].

Про трансформацію обвинувачення (у його процесуально-правовому значенні) логічно стверджувати, як видається, лише у тому випадку, коли внаслідок зміни обвинувачення, відмови від обвинувачення, початку кримінального провадження змінюється (трансформується) правова природа обвинувачення. Це має місце, зокрема, у ситуаціях зміни обвинувачення прокурором на меш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого

підтримувати обвинувачення в суді, під час початку провадження щодо юридичної особи.

З метою зміни правової кваліфікації та / або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа (ч. 1 ст. 338 КПК України). У разі зміни обвинувачення на менш тяжке КПК України передбачає такі правила: якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (ч. 3 ст. 338 КПК України). І хоча у цьому випадку КПК України прямо, на відміну від ч. 5 ст. 340 КПК України, не вказує на трансформацію обвинувачення, вона може мати місце, якщо потерпілий погодиться підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Відповідно, виникає питання щодо правової природи такого обвинувачення. У літературі воно іменується співобвинуваченням [109, с. 103], поєднаним обвинуваченням [64, с. 346]. Як зазначає І. В. Гловюк, у даному випадку мова йде про особливий, новий вид обвинувачення, який має ознаки і публічного (у силу складів кримінальних правопорушень, за якими здійснюється провадження), і приватного обвинувачення (можливість відмови від подальшого підтримання, що повинно тягнути за собою неможливість подальшого розгляду обвинувачення у підтриманому потерпілим обсязі), яке можна поіменувати поєднаним обвинуваченням (у силу того, що воно тісно поєднано з одночасно підтримуваним обвинуваченням прокурором) [64, с. 346]. Із особливим характером обвинувачення, що обґрунтовується авторкою, слід погодитися повністю, проте, вважаємо, необхідно висловити аргументи на користь дещо іншого визначення його правової природи.

Так, у випадку зміни прокурором обвинувачення і згоди потерпілого на його підтримання у раніше пред'явленому обсязі має місце така ситуація: фактично існують два обвинувачення, одне з яких (менш тяжке або менше за обсягом) підтримує прокурор, а інше – потерпілий (в повному, раніше пред'явленому обсязі). Суд повинен вирішити питання про обґрунтованість обвинувачення, яке підтримується потерпілим, проте, у судовому рішенні може бути встановлена обґрунтованість обвинувачення лише у тій частині, у якій його підтримує прокурор; таким чином, ці обвинувачення, не співпадаючи за обсягом та / або правовою кваліфікацією, певним чином конкурують між собою, оскільки визнання обґрунтованості одного з них покаже хибність позиції прокурора (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого потерпілим обвинувачення, оскільки це свідчитиме про помилковість його зміни прокурором) або потерпілого (якщо буде визнано обґрунтованість підтриманого прокурором обвинувачення, оскільки це свідчитиме про помилковість наполягання на засудженні особи за раніше пред'явленим обвинуваченням). Відповідно, на нашу думку, в цьому випадку можна запропонувати таку назву, як конкуруюче обвинувачення, яке є самостійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні.

Більш явною є трансформація обвинувачення у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання публічного обвинувачення, а потерпілий погоджується підтримувати обвинувачення: так, кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, а потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (ч.ч. 4, 5 ст. 340 КПК України). Зміна правової природи обвинувачення, виходячи з нормативних приписів, є безспірною. Проте виникає питання щодо правової природи обвинувачення, яке підтримується потерпілим, з позицій кримінальної процесуальної доктрини. Відмітимо, що у більшості випадків воно характеризується як субсидіарне [64,

с. 347; 101, с. 180; 268, с. 62] (хоча є і найменування публічно-приватне обвинувачення [275, с. 143]), проте у літературі висловлені суперечливі думки щодо його самостійного характеру або віднесення до іншого виду обвинувачення [64, с. 347; 101, с. 180; 268, с. 62; 288; 335, с. 238-239]. Безсумнівним є те, що субсидіарне обвинувачення не є різновидом публічного обвинувачення. Субсидіарне обвинувачення характеризується при цьому такими ознаками, спільними з приватним обвинуваченням: ініціація з боку потерпілого; вплив волевиявлення потерпілого на закінчення кримінального провадження; підтримання обвинувачення потерпілим; відповідно, його слід визнати різновидом (формою) приватного обвинувачення.

Достатньо складним у силу нормативної новизни цього повноваження прокурора є вирішення питання про трансформацію обвинувачення при початку провадження щодо юридичної особи. Відмітимо, що у разі встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи, прокурор після виконання вимог ст. 341 КПК України має право звернутися до суду з вмотивованим клопотанням про початок провадження щодо юридичної особи (ч. 1 ст. 339 КПК України). Може виникнути питання про правомірність віднесення цієї ситуації до трансформації обвинувачення, оскільки, по-перше, термін «обвинувачення» щодо юридичної особи у КПК України не вживається, по-друге, обвинувачення не видозмінюється, а починається. Щодо першого питання, то слід підтримати визначену у літературі правову природу провадження, яке здійснюється щодо юридичної особи, як здійснення кримінального переслідування [63, с. 7], і визнати обвинувальний характер діяльності прокурора щодо юридичної особи; це дозволяє розглядати початок провадження щодо юридичної особи у контексті висунення обвинувачення. По другому питанню, то обвинувачення щодо юридичної особи, дійсно, не видозмінюється, а починається; проте, враховуючи, що підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ КК України;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159¹, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, а відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258⁵ КК України (ч. 8 ст. 214 КПК України), то логічним є висновок, що трансформується обвинувачення щодо фізичної особи, яке стає ускладненим у силу інкримінування особі кримінально-караних дій від імені та в інтересах або від імені юридичної особи, можливості застосування додаткових заходів кримінально-правового характеру, доказування підстав їх застосування. Це обвинувачення

пропонуємо поіменувати подвійним у силу його здійснення одночасно і щодо фізичної, і щодо юридичної особи.

Можна виділити фактичні та юридичні підстави, умови та наслідки трансформації обвинувачення у судовому розгляді.

Фактичним підставами трансформації обвинувачення є: при зміні обвинувачення, враховуючи, що мета зміни обвинувачення – це досягнення відповідності обвинувачення, що інкримінується особі фактичним обставинам кримінального правопорушення, які встановлені під час судового розгляду [238, с. 139], – наявність достатніх даних щодо невідповідності кваліфікації або обсягу обвинувачення фактичним обставинам кримінального провадження та необхідності застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення; при відмові від обвинувачення – наявність достатніх даних, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується; при початку провадження щодо юридичної особи – наявність достатніх даних щодо підстав застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

Юридичними підставами є відповідні кримінальні процесуальні рішення прокурора, відповідно: при зміні обвинувачення – змінений обвинувальний акт; при відмові від обвинувачення – постанова; при початку провадження щодо юридичної особи – клопотання. Ст. 341 КПК України вимагає погодження зміни обвинувачення, висунення нового обвинувачення, відмови від підтримання публічного обвинувачення та початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду з прокурором вищого рівня (крім випадку, коли обвинувачення підтримується Генеральним прокурором), і хоча, на нашу думку, погодження цих рішень з прокурором вищого рівня є зайвим, оскільки прокурор, який підтримує державне обвинувачення, на підставі внутрішнього переконання самостійно повинен приймати такі рішення, натепер, враховуючи вимоги ст. 341 КПК України, юридичними

підставами трансформації обвинувачення є обвинувальний акт, постанова, клопотання, погоджені з прокурором вищого рівня.

Наслідки трансформації обвинувачення в суді мають місце, по-перше, для обвинувальної діяльності; по-друге, для діяльності інших учасників кримінального провадження, які не відносяться до сторони захисту. У контексті обвинувальної діяльності є такими: при зміні обвинувачення – підтримання обвинувачення прокурором та потерпілим у відповідних частинах; при початку провадження щодо юридичної особи – здійснення прокурором обвинувальної діяльності щодо фізичної та юридичної особи. При відмові від обвинувачення прокурор не може залишатись державним обвинувачем. Однак, чинне законодавство не дає відповіді на питання, чи повинен прокурор брати участь в судовому розгляді у справах приватного обвинувачення. Прокурор продовжує здійснювати функцію забезпечення прав інших учасників судового провадження, якщо потерпілий не погоджується з думкою прокурора та самостійно продовжує підтримувати обвинувачення, оскільки він наділений правом оскарження судового рішення, незалежно від відмови від обвинувачення. У випадку ухвалення обвинувального вироку при відмові прокурора від обвинувачення, прокурор повинен оскаржити даний вирок в апеляційній чи касаційній інстанції. В результаті відмови прокурора від публічного обвинувачення зазнає змін правовий статус потерпілого, оскільки він стає самостійним суб'єктом приватного обвинувачення, і здійснює підтримання субсидіарного приватного обвинувачення у судовому розгляді.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на деякі аспекти судової практики. Так, КПК не висуває вимог щодо формалізації незгоди потерпілого на підтримання обвинувачення після відмови прокурора, проте у судовій практиці є випадки надання потерпілими письмових розписок [421], письмових відмов [424], письмових заяв [420]. Слід відмітити і те, що іноді те, що потерпілі маючи право підтримувати обвинувачення у раніше

пред'явленому обсязі, не скористались своїм правом, у судові засідання не з'явилися, прирівнюється судом до відмови від обвинувачення [429]. Крім того, як відмову потерпілого від підтримання обвинувачення було розцінено те, що потерпілий в судові засідання 12 грудня 2014 р. не з'явився, разом з цим, у судовому засіданні при дачі ним показань, пояснив, що йому не завдано ні моральної, ні фізичної, ні майнової шкоди в розумінні положень ст.55 КПК України, та потерпілим він себе не вважає, просив у судові засідання його не викликати та не вважає обвинуваченого винним у вчиненні злочину [425].

Відповідно, трансформація обвинувачення – це результат кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи публічного обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення. Вона має місце при зміні обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, при початку провадження щодо юридичної особи, та характеризується специфічними підставами, умовами здійснення та правовими наслідками [91, с. 189-191].

Відповідно до ч. 1 ст. 338 КПК України можна виділити такі форми зміни обвинувачення в суді:

- зміна правової кваліфікації діяння;
- зміна обсягу обвинувачення;
- у літературі виділяють якісну або юридичну, кількісну або фактову, комбіновану зміну обвинувачення [156, с. 104].

У кожному з цих випадків (як окремо, так і за наявності їх сукупності) прокурор має право змінити обвинувачення у суді, що має наслідком зміну меж судового розгляду. При цьому немає значення, з якої із викладених вище підстав виноситься таке процесуальне рішення. Наприклад, в судовому засіданні прокурор змінив обвинувачення, а саме виключив з обвинувачення

відносно обвинуваченого кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 307 ч. 2 та 317 ч. 1 КК України, оскільки відсутні докази, які доводять збут наркотичних засобів, а також надання приміщення для їх вживання та пред'явив обвинуваченому обвинувачення в тому, що обвинувачений 26 березня 2013 р. близько о 13 год., перебуваючи за місцем свого проживання, а саме: в приміщенні квартири, умисно, незаконно, повторно, без мети збуту, з таблеток лікарського препарату «Седалгін-НЕО» кустарним способом виготовив близько 53,0 мілілітрів рідини (речовини «Сідло»), яка містить у своєму складі наркотичний засіб – кодеїн; обвинуваченого було засуджено за ст. 309 ч. 2 КК України (незаконне виготовлення та зберігання наркотичного засобу, вчинені повторно) [52].

Слід зазначити, що зміна обвинувачення можлива як в бік покращення становища особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, так і в бік його погіршення. Слід погодитись з думкою В. П. Бойка, який виділяє дві групи змін обвинувачення: ті, які погіршують становище обвинуваченого; ті, які покращують його становище [34, с. 49].

Зміна обвинувачення здійснюється прокурором шляхом складання обвинувального акта, в якому відображується формулювання зміненого обвинувачення. За своєю суттю зміна прокурором обвинувачення в суді відповідно до ч.ч. 1, 4 ст. 110 КПК України є процесуальним рішенням. Зміна прокурором обвинувачення в суді можлива при умові погодження такої зміни з прокурором вищого рівня, для чого суд за клопотанням прокурора відкладає судові засідання (ст. 341 КПК України). Відкладення судового засідання є необхідним для надання часу прокурору для складання та погодження обвинувального акта із зміненим обвинуваченням. На нашу думку, погодження зміни обвинувачення з прокурором вищого рівня є зайвим, оскільки прокурор, який підтримує державне обвинувачення, на підставі внутрішнього переконання самостійно повинен приймати рішення про зміну обвинувачення.

Діюче кримінальне процесуальне законодавство, як і КПК 1960 р. у редакції 2001 р., не дає прямої відповіді на питання, чи можлива зміна обвинувачення прокурором у суді у випадках, якщо змінене обвинувачення істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами. У первинній редакції КПК 1960 р. ст. 277 передбачала, що зміна обвинувачення в суді допускається, якщо цим не погіршується становище підсудного і не порушується його право на захист. Коли зміна обвинувачення тягне за собою порушення права підсудного на захист, суд направляє справу для нового попереднього слідства чи дізнання. Коли зміна початкового обвинувачення не тягне за собою застосування статті кримінального закону з більш тяжкою санкцією і не пов'язана з істотною зміною обвинувачення за фактичними обставинами, суд продовжує розгляд справи і виносить вирок [174]. Після «малої судової реформи» 2001 р. у літературі було зазначено, що, можливо, за наявності певних умов прокурор має право змінити обвинувачення в суді і на таке, що істотно відрізняється від пред'явленого обвинувачення за фактичними обставинами [34, с. 55], і наводився приклад такої змін [34, с. 55-56]. Проте не втратило актуальності розмежування зміненого обвинувачення та нового обвинувачення у випадку, якщо вони істотно відрізняються за фактичним обставинами, оскільки воно невід'ємно пов'язане із забезпеченням права обвинуваченого на захист і, як наслідок, – права на справедливий судовий розгляд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У прецедентній практиці Європейського суду з прав людини наголошується, що обвинувачений повинен бути належним чином і в повній мірі інформований про будь-які зміни обвинувачення, включаючи зміни його «підстави», і йому повинні бути надані належні час і засоби, щоб забезпечити можливість організації його захисту з урахуванням будь-якої нової інформації або заяв. У разі зміни кваліфікації в ході судового розгляду обвинуваченому повинна бути надана можливість здійснення його права на захист практичним і ефективним способом в належний строк [340, с. 43-44]. У

випадку, якщо обвинувачення змінюється на те, що істотно відрізняється за фактичними обставинами, виникає питання, чи буде забезпечено право обвинуваченого на захист, якщо протягом усього досудового розслідування та частини судового розгляду він захищався, по суті, від іншого обвинувачення, причому немає значення, у вчиненні більш або менш тяжкого злочину, оскільки КПК України не встановлює обмежень за ступенем тяжкості злочину при зміні обвинувачення прокурором у судовому розгляді.

У літературі визнається, що серйозне перетворення фактичних ознак вчиненого кримінального правопорушення викликається виявленням у суді обставин, які з деякими із фактів, які фігурували в обвинуваченні, утворюють інший склад злочину. У цих випадках в суді підтверджується лише частина фактів, інкримінованих обвинуваченому, а частина відпадає. У той же час виявляються нові факти, які з тією частиною обвинувачення, що залишається, утворюють інший склад злочину (наприклад, замість умисного вбивства доведення потерпілого до самогубства) [431, с. 128]. Вважається, що обвинуваченням, яке істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, повинно бути визнане:

а) обвинувачення у вчиненні рівного за тяжкістю, більш тяжкого або менш тяжкого злочину, але спрямованого на інший, у порівнянні з первинним, об'єкт посягання;

б) обвинувачення у вчиненні злочину в іншому місці або в інший час, якщо це має кваліфікуюче значення, або свідчить про більшу суспільну небезпечність особи обвинуваченого, або ж вимагає для спростування відповідних фактів представлення інших, ніж вже наявні у справі, доказів;

в) обвинувачення у вчиненні злочину за іншими мотивами або іншим способом;

г) обвинувачення у вчиненні інших за своїм змістом дій, які хоча б і вкладалися в межі раніше пред'явленого складу злочину, але таких, які свідчать про іншу форму вини або про іншу форму співучасті [113, с. 56 -57].

Аналіз цих ознак (хоча, безумовно, наявність істотної різниці в обвинуваченнях за фактичними обставинами має оцінюватися у кожному конкретному випадку) доводить, що у таких випадках істотно ускладнюється реалізація права на захист. Протягом досудового розслідування тактика захисту була іншою, та, відповідно, докази були зібрані стороною захисту для повного або часткового заперечення первинного обвинувачення. У судовому розгляді, коли сторона захисту вже не може самостійно збирати фактичні дані, вирішення її клопотань щодо уточнення фактичних обставин в оновленому контексті залежить від розсуду суду, у силу чого сторона захисту може бути обмежена у можливостях заперечення обвинувачення, яке істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, оскільки, крім цього, КПК України не передбачає обов'язку суду задовольняти клопотання сторони захисту щодо збирання та перевірки доказів. Відповідно, враховуючи, що зміна обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами, ускладнює реалізацію права обвинуваченого на захист, і тому повинні бути встановлені нормативні обмеження щодо такої зміни, незалежно від кваліфікації та співвідношення за ступенем тяжкості злочинів.

Правова регламентація інституту зміни обвинувачення в суді передбачає також гарантії захисту прав та законних інтересів обвинуваченого, потерпілого, його представника і їх законних представників, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. З цією метою законодавець встановлює гарантії захисту від зміненого обвинувачення, на забезпечення чого передбачено обов'язок надання обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, копій зміненого обвинувального акта.

Відповідно до ч. 4 ст. 338 КПК України на суд покладається обов'язок роз'яснення обвинуваченому зміненого обвинувачення. Саме тому, на нашу

думку, головуючий відповідно до ст. 348 КПК України повинен роз'яснити обвинуваченому суть зміненого обвинувачення і запитати в нього, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання. З метою забезпечення захисту від зміненого обвинувачення суд відкладає судовий розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового зміненого обвинувачення. За клопотанням сторони захисту цей строк може бути скорочений або продовжений. Зазначені правові гарантії захисту від нового зміненого обвинувачення узгоджуються з позицією Європейського суду з прав людини. Зокрема, у рішеннях за скаргами громадян Росії Абрамяна та Селіверстова зазначається, що мало місце порушення права на справедливий судовий розгляд внаслідок зміни обвинувачення в суді, оскільки обвинувачені не мали можливості реагувати на нове обвинувачення. Зміна обвинувачення в судовому засіданні є порушенням права на справедливий суд в тих випадках, коли обвинувачений не був повідомлений про це завчасно і не мав можливості надати свої заперечення проти нового обвинувачення [301; 303].

Проте у даній процедурі абсолютно не враховано інтереси юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, хоча, як вірно вказано у літературі, діяльність щодо забезпечення застосування заходів кримінально-правового характеру має ознаки кримінального переслідування, а представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, реалізує функцію захисту [64, с. 275]. Відповідно, вважаємо за необхідне передбачити також можливість заявлення клопотання представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про продовження строку для можливості підготуватися до відстоювання інтересів юридичної особи у контексті зміненого обвинувачення.

Якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне

правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (ч. 3 ст. 338 КПК України). На нашу думку, чинний КПК України слід доповнити положенням про обов'язок головуючого роз'яснити право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі не тільки потерпілому, але і його представнику та законному представнику. Крім того, логічною є пропозиція, щоб суд роз'яснював потерпілому право на зміну обвинувачення [356, с. 15].

Проте, КПК не дає відповіді на питання, по-перше, яка правова природа такого обвинувачення, а по-друге, який алгоритм дій суду у випадку, якщо потерпілий не з'явився у судове засідання, відповідно, у ситуаціях, коли є відомості про отримання ним повістки та коли таких відомостей немає. У науково-практичному коментарі до КПК України зазначається, що у випадку, коли судове провадження здійснюється за відсутності потерпілого (потерпілих) і його представника (представників), а прокурор змінив обвинувачення на покращення становища обвинуваченого, суд відкладає судовий розгляд, надсилає потерпілому (потерпілим) та його представнику (представникам) копію обвинувального акта прокурора з роз'ясненням їм права підтримувати обвинувачення у попередньому обсязі. При цьому суд повинен повідомити потерпілого (потерпілих) та його представника (представників) про час початку судового розгляду, надати час на повідомлення суду про свою позицію. Якщо потерпілий (потерпілі) чи його представник (представники), одержавши обвинувальний акт і відповідне роз'яснення, не відповіли суду у встановлений термін, то вважається, що вони погодилися з позицією прокурора [169, с. 59]. У вирокі суду у ситуації зміни прокурором обвинувачення було зазначено: «в результаті зміни обвинувачення в суді формулювання обвинувачення, викладене в обвинувальному акті від 04 липня 2016 р., стало містити лише один злочин з лише одним епізодом, викладеним вище. Інші, раніше інкриміновані

ОСОБА_7 злочини та епізоди, викладені в формулюванні обвинувачення в первісному обвинувальному акті від 23 жовтня 2015 р., прокурором після зміни обвинувачення в суді 04 липня 2016 р. були виключені. Всім особам, які мали статус потерпілого у даному кримінальному провадженні до зміни обвинувачення в суді, судом поштою були надіслані копії зміненого обвинувального акта зі зменшеним обсягом обвинувачення та роз'яснено їх право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі відповідно до ч. 3 ст. 338 КПК України. Проте, жоден із раніше залучених до участі у даному кримінальному провадженні потерпілих не виявив бажання підтримувати обвинувачення ОСОБА_7 у раніше пред'явленому обсязі» [50].

Проте такий підхід, хоча і має право на існування, видається дещо спрощеним. Обвинувачення, що має місце у випадку, коли прокурор змінює обвинувачення, у тій частині, яка може бути підтримана потерпілим, однозначно має ознаки приватного. У такому випадку запропонований алгоритм обмежує права потерпілого у контексті не продовження судового розгляду, адже у приватному обвинуваченні лише повторне неприбуття в судові засідання потерпілого без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням. Відповідно, при зміні обвинувачення також слід передбачити необхідність повторного повідомлення потерпілого, і у разі відсутності його волевиявлення розцінювати це як відсутність бажання підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Крім того, процитований вище алгоритм не відповідає на питання, як діяти суду у випадку, якщо потерпілий не отримав копію обвинувального акта, тобто коли цей акт йому направлявся, але через невстановлення місцезнаходження потерпілого у матеріалах немає підтвердження отримання ним копії обвинувального акта, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом в інший спосіб. Відмітимо, що за КПК 1960 р., коли

місцезнаходження потерпілого невідоме і забезпечити його явку в судове засідання неможливо, прокурор під час зміни обвинувачення в бік пом'якшення не повинен виносити постанову про зміну обвинувачення в суді, а має під час судових дебатів порушити питання про зміну кваліфікації дій підсудного, оскільки за таких обставин позиція потерпілого за чинним законом правового значення не має [2, с. 123-124]. Натепер можливо запропонувати такий алгоритм дій. Якщо у матеріалах немає підтвердження отримання потерпілим копії обвинувального акта, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом в інший спосіб, суд для забезпечення інтересів потерпілого повинен вжити заходів до повідомлення йому через засоби масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, а саме опублікувати повістку та повідомлення про те, що прокурором було подано змінений обвинувальний акт, і роз'яснення про право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Відповідно, у такому випадку потерпілий вважається ознайомленим зі своїм правом підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі належним чином. У разі відсутності його волевиявлення це розцінюється як відсутність бажання підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Крім цього, забезпечення прав потерпілого у випадку зміни обвинувачення прокурором, якщо ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення чи про зменшення обсягу обвинувачення, має вирішення питання про те, як діяти у випадку, якщо потерпілий не здатний сам представляти свої інтереси при підтриманні обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі у силу того, що він не має необхідних юридичних знань. Вважаємо, що в даному випадку слід повністю підтримати раніше неодноразово висловлену пропозицію про обов'язкове представництво потерпілого у даній ситуації [184, с. 223] і забезпечувати його за рахунок механізму безоплатної правової допомоги, що потребує внесення

відповідних змін та доповнень до КПК України та Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Отже, правова регламентація зміни обвинувачення під час судового провадження потребує вдосконалення з метою забезпечення права на захист обвинуваченого та забезпечення прав та законних інтересів потерпілого. Для цього необхідно: закріпити у ст. 338 КПК України заборону прокурору змінювати обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами; доповнити ст. 338 КПК України положенням про обов'язок головуєчого роз'яснити право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі не тільки потерпілому, але і його представнику та законному представнику; закріпити у ст. 338 КПК України можливість заявлення клопотання представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про продовження строку для можливості підготуватися до відстоювання інтересів юридичної особи щодо зміненого обвинувачення; при зміні обвинувачення передбачити необхідність повторного повідомлення потерпілого і у разі відсутності його волевиявлення розцінювати це як відсутність бажання підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі; закріпити у ст. 338 КПК України положення про те, що у разі відсутності у матеріалах кримінального провадження підтвердження отримання потерпілим копії обвинувального акта, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом у інший спосіб суд для забезпечення інтересів потерпілого повинен вжити заходів до повідомлення його через засоби масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження; передбачити у КПК України положення про обов'язкове представництво потерпілого у випадку його згоди на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі у разі неможливості самотійного забезпечення довірчого представництва і забезпечувати його за рахунок механізму безоплатної правової допомоги [90, с. 206].

Запровадження суду присяжних в Україні зумовило актуалізацію цього питання серед науковців та потребує з'ясування особливостей реалізації функції обвинувачення під час провадження в суді присяжних.

Випадки розгляду кримінальної справи судом присяжних регламентовано у ч.ч. 3 та 9 ст. 31 КПК України. Так, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого колегіально судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Кримінальне провадження стосовно Президента України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, його першого заступника та заступників, членів Центральної виборчої комісії, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Генерального прокурора, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких належать до категорії

«А», а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, та за клопотанням обвинуваченого здійснюється в суді першої інстанції колегіально судом присяжних у складі двох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та трьох присяжних.

Порядок провадження у суді присяжних регламентовано положеннями § 2 глави 30 КПК України. Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 383 КПК України кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил КПК України з особливостями, установленими § 2 глави 30 КПК України.

Згідно із ч. 1 ст. 384 КПК України прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Слід звернути увагу на важливість цієї процесуальної дії для подальшого руху кримінального провадження та вирішення питання про наявність підстав для повернення обвинувального акта прокурору. Так, у постанові Верховного Суду України від 25 червня 2015 р. № 5-111кc15 викладено правову позицію, згідно з якою:

а) право на розгляд кримінального провадження судом присяжних є невід'ємною складовою права обвинуваченого на захист;

б) порушення такого права свідчить про невиконання прокурором, судом вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка гарантує право кожного на розгляд його справи в порядку

кримінального провадження судом, утвореним відповідно до закону, і є порушенням права на розгляд його справи судом, визначеним законом;

в) прокурор під час досудового розслідування, але у будь-якому разі до моменту складання обвинувального акта, повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора повинно бути додано до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування;

г) суд під час підготовчого судового засідання повинен роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Право на суд присяжних обвинуваченого у вчиненні злочину, за яке передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, повинно міститись у переліку прав обвинуваченого, які закріплені у письмовій пам'ятці про права та обов'язки;

д) невиконання прокурором вимог ст. 384 КПК України, в силу вимог пункту третього частини третьої статі 314 КПК України, є підставою для повернення обвинувального акта прокуророві;

е) невиконання судом під час підготовчого судового засідання вимог ст. 384 КПК України є безумовною підставою для скасування судових рішень вищими судами [298]. Саме тому прокурор повинен належним чином виконувати вимоги ст. 384 КПК України для недопущення появи підстави для повернення йому обвинувального акта.

Відповідно до ч. 3 ст. 387 КПК України для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання.

Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому КПК України (ст. 389 КПК України).

О. В. Єні справедливо стверджує, що законодавством прямо не вирішено питання щодо того, чи можуть неповнолітні обвинувачені скористатися правом на розгляд провадження судом присяжних. З одного боку, відповідно до ч. 2 ст. 64 КК України, довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років, що, як стверджує автор, наштовхує на думку, що й розгляд судом присяжних у цьому випадку неможливий. З іншого боку, буквальне тлумачення ч. 3 ст. 31 КПК України свідчить про те, що такий склад суду утворюватиметься при розгляді кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі (тобто, не щодо обвинувачених, до яких може бути застосовано як покарання довічне позбавлення волі, а саме щодо відповідної категорії злочинів). Отже, навіть якщо заздалегідь зрозуміло, що стосовно неповнолітнього обвинуваченого не може бути застосовано найсуворіший вид покарання, але в разі його відповідного клопотання розгляд провадження судом присяжних є обов'язковим.

Діяльність прокурора в суді присяжних здійснюється в таких основних формах:

- 1) участь у відборі присяжних;
- 2) діяльність з безпосереднього доведення обвинувачення, що включає подання доказів, участь у дослідженні доказів іншої сторони, заявлення клопотань, виступ у судових дебатах, використання права репліки тощо;
- 3) вивчення рішення суду присяжних на предмет наявності підстав для його подальшого оскарження й у разі незгоди з ним оскарження рішення в апеляційному, касаційному порядку, при наявності відповідних підстав –

участь у перегляді за нововиявленими обставинами чи Верховним Судом України [122, с. 129].

Перед державним обвинувачем у суді присяжних поставлені наступні завдання:

- а) правильно вирішити підсудність справи суду присяжних;
- б) надати допомогу у вирішенні питання, пов'язаного з формуванням складу суду присяжних;
- в) роз'яснити присяжним сутність пред'явленого підсудному обвинувачення;
- г) довести присяжним винність підсудного і сприяти винесенню законного вердикту. До направлення справи до суду прокурор повинен переконатися в тому, що слідчий роз'яснив обвинуваченому правові наслідки задоволення клопотання про розгляд справи судом присяжних зі складанням відповідного протоколу [479, с. 49].

Відповідно до п. 17 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р. № 4гн у випадку призначення судового розгляду судом присяжних при відборі присяжних прокурор зобов'язаний використовувати право ставити їм питання, які можуть мати значення для їх відводу [313].

На думку Г. Л. Кулікової, саме професіоналізм державного обвинувача, знання психології, наявність життєвого досвіду, уміння встановити контакт з присяжними сприятиме формуванню судом неупередженого, справедливого складу колегії, діяльність якого буде спрямована на винесення об'єктивного вердикту [180, с. 4].

Важливим є також виступ прокурора у судових дебатах. Промова прокурора має відповідати критеріям логічності, переконливості, справедливості, мати передусім аналітичний характер, але при цьому бути емоційно забарвленою. Під час підготовки промови в разі необхідності доцільно ознайомитися з судовими промовами кращих ораторів минулого та

сучасності, виступами прокурорів у найскладніших, найрезонансніших кримінальних провадженнях. Необхідно ретельно проаналізувати докази як сторони обвинувачення, так і сторони захисту, не залишати поза увагою висловлені обвинуваченим доводи й аргументи. Прокурор повинен не нав'язувати складу суду свою думку, а саме переконати його, сприяти формуванню в суддів і присяжних відповідного внутрішнього переконання шляхом як аргументації, так і застосування мовних, емоційно-психологічних та інших засобів.

Знаючи ці та інші особливості діяльності в суді присяжних, володіючи навичками ораторського мистецтва і прийомами професійної майстерності, прокурор зможе належним чином підтримати державне обвинувачення [122, с. 131].

Отже, участь прокурора під час провадження у суді присяжних регламентується загальними правилами провадження у суді першої інстанції. До її особливостей відносяться роз'яснення обвинуваченому можливості розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних; поставлення запитань присяжним з метою формування складу суду.

3.2 Реалізація функції обвинувачення в системі повноважень прокурора під час перегляду судових рішень

Під час перегляду судових рішень прокурор може брати участь у наступних стадіях кримінального провадження: провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції, провадження у Верховному Суді України, провадження за нововиявленими обставинами.

Проаналізуємо повноваження прокурора в кожній із вищевказаних стадій кримінального провадження.

1. Провадження в суді апеляційної інстанції (глава 31 КПК України).

Як суб'єкта апеляційного провадження прокурора можна розглядати в двох аспектах: по-перше, прокурор як ініціатор перегляду судових рішень в кримінальних справах в апеляційному порядку, тобто коли прокурор подав апеляцію, і, по-друге, прокурор як учасник апеляційного провадження, якщо він не подавав апеляції, вважаючи постановлене судове рішення в кримінальних справах законним та обґрунтованим [437, с. 997].

Незважаючи на те, було апеляційне провадження ініційоване прокурором чи іншим учасником процесу, прокурор бере активну участь на всіх етапах розгляду справи за апеляцією, використовуючи для цього передбачені законом процесуальні засоби [436, с. 38].

Яку ж роль виконує прокурор на контрольних стадіях кримінального процесу? У науковій літературі з приводу цього висловлювалися різні точки зору. Так, на думку В. О. Середи, внесення апеляції на незаконні та необґрунтовані судові рішення, постановлені місцевими судами, які не вступили в законну силу, виступає логічним продовженням процесуальної функції підтримання прокурором державного обвинувачення [352, с. 34].

В. І. Маринів також дотримується позиції, згідно з якою в судовому провадженні з перегляду судових рішень прокурор виступає державним обвинувачем і реалізує конституційну функцію підтримання державного обвинувачення [225, с. 84].

В. В. Долежан та Ю. Є. Полянський стверджують, що участь прокурора у контрольних стадіях кримінального процесу є самостійним елементом кримінального переслідування [114, с. 10].

М. В. Руденко стверджує, що подача прокурором апеляції є реалізацією його правозахисної функції [339, с. 46-51].

У свою чергу, П. М. Каркач вважає, що у контрольних судових інстанціях – апеляційній та касаційній, а також при перегляді судових рішень у порядку виключного провадження прокурор не підтримує обвинувачення, а висловлює свою позицію про законність та обґрунтованість оскарженого

вироку, сприяє тим самим правильному вирішенню справи. Такою ж є роль прокурора і при розгляді судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, де прокурор робить свій висновок. При цьому внесення апеляційного та касаційного подання (скарги) до суду слід розглядати як акт прокурорського реагування на кожне незаконне або необґрунтоване рішення суду [148, с. 14; 150, с. 163].

В. М. Савицький, справедливо заперечуючи існування прокурорського нагляду в суді, стверджував, що збереження за прокурором прав і обов'язків щодо оскарження рішень суду в кримінальному провадженні суперечить принципу незалежності судової влади, дає змогу прокурору втручатись у діяльність суду, підміняти вищі судові органи й, по суті, означає здійснення прокуратурою недопустимого у правовій державі нагляду за судом. Якщо прокурор своїми діями утискає суд, тим самим він принижує не тільки суд, а й саму прокурорську владу. Тому концепція, що прокурор виступає в суді як орган, який здійснює нагляд за законністю в діяльності суду, абсолютно неприйнятна. Суд не може бути піднаглядний прокуратурі. Прокуратура, безсумнівно, повинна залишатись органом кримінального переслідування, тобто виявляти злочинців, відкривати кримінальні провадження, наглядати за розслідуванням, підтримувати державне обвинувачення, здійснювати нагляд за законністю виконання вироків [343, с. 31-32].

Як вважає І. В. Гловюк, у стадії перегляду судових рішень в апеляційному порядку прокурор здійснює дві кримінально-процесуальні функції, однією із яких є кримінальне переслідування у формі обвинувачення, а також законоохоронну функцію [62, с. 98-99].

Право на подання апеляційної скарги мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Прокурором може бути оскаржений в апеляційному порядку вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України угода не може бути укладена.

Прокурором може бути також оскаржений вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості виключно з підстав призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України угода не може бути укладена.

В апеляційній скарзі прокурор має обов'язково зазначити свої вимоги та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення.

Прокурор має право подати до суду апеляційної інстанції заперечення на апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції в письмовій формі протягом встановленого судом апеляційної інстанції строку.

В. І. Теремецький справедливо зазначає, що письмовому запереченню не можна надавати значення, рівного апеляції. Посилення покарання на вимогу обвинувача може мати місце лише тоді, коли про це йдеться в апеляційному поданні прокурора, поданому в установленому законом порядку, але воно не допускається за аналогічною вимогою, яка заявлена в письмовому запереченні, спрямованому на апеляцію засудженого [383, с. 85].

Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної скарги, внесеної ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня (ч. 4 ст. 36 КПК України).

У літературі висловлювалася точка зору, згідно з якою як сторона в судовому розгляді прокурор вправі внести подання на вирок і зняття його подання вищестоящим прокурором обмежить це право, чим поставить прокурора – учасника судового розгляду в нерівне становище з іншими учасниками розгляду справи [265, с. 59].

Апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених Главою 31 КПК України.

За наслідками апеляційного розгляду скарги прокурора на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінити вирок або ухвалу;
- 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;
- 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою прокурора на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції має право також скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

- 1) до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;
- 2) до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою прокурора на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

Проаналізувавши передбачені в КПК України підстави для прийняття судових рішень за наслідками апеляційного розгляду, слід констатувати, що апеляційна скарга прокурора може містити вимоги як ті, що стосуються реалізації функції публічного обвинувачення, так і ті, що стосуються охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Наприклад, суд апеляційної інстанції скасовує вирок суду першої інстанції і ухвалює свій вирок у разі необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення; необхідності застосування більш суворого покарання; скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції. Разом з цим суд апеляційної інстанції змінює вирок у разі пом'якшення призначеного покарання, якщо визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого; змінює правову кваліфікацію кримінального правопорушення і застосовує статтю (частину статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення. Суд апеляційної інстанції скасовує судові рішення, якщо за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито; судові рішення ухвалено незаконним складом суду; судові провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою. Судові рішення підлягає скасуванню або зміні у випадку неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність, тобто також у разі призначення більш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Вважається, що така процесуальна позиція прокурора обґрунтовується виконанням завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

2. Провадження в суді касаційної інстанції (глава 32 КПК України).

Суб'єктом подання касаційної скарги є також прокурор.

Право на подання касаційної скарги мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Прокурор наділений повноваженнями щодо внесення касаційної скарги як в інтересах обвинувачення, так і для охорони законних прав та інтересів засудженого й інших учасників процесу [438, с. 10]. Як зазначає І. В. Гловюк, у стадії перегляду судових рішень у касаційному порядку прокурор продовжує здійснення функції кримінального переслідування, однак не у формі обвинувачення. Враховуючи, що прокурор, оскаржуючи судові рішення, відстоює у першу чергу публічні інтереси, є представником держави, а його діяльність спрямована на забезпечення законності, обґрунтованості та правосудності судового рішення, кримінально-процесуальну функцію, що відображає зміст його діяльності у касаційному провадженні, можна визначити як законоохоронну функцію [62, с. 99]. На наявність таких аспектів у кримінальній процесуальній діяльності прокурора указується, зокрема, і в Постанові Верховного Суду України від 21 січня 2016 р. № 5-332кс15, де сформульовано висновок, що норми, які містяться в пункті 20 частини другої статті 36 і пункті 6 частини першої статті 425 КПК України, наділяють прокурора як сторону кримінального провадження правом подати касаційну скаргу на судові рішення, зазначені у статті 424 КПК України, з підстави порушення права обвинуваченого на захист, тобто правом ініціювати відкриття касаційного провадження з метою ухвалення касаційним судом рішення на користь засудженого. Суд, аргументувавши такий висновок, вказав на те, що підтримання державного обвинувачення є лише часткою від законодавчо визначених функцій діяльності прокуратури, спрямованої на захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Від належного виконання прокурором покладених на нього обов'язків у значній

мірі залежить, чи будуть досягнуті завдання кримінального провадження, визначені у статті 2 КПК України, зокрема:

- забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини;
- жоден невинуватий не був обвинувачений;
- жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу;
- щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура та прийнято законне рішення як під час розслідування справи, так і за результатами її судового розгляду.

Згідно з пунктом 6 частини першої статті 425 КПК України прокурор наділений правом на касаційне оскарження судових рішень у кримінальних справах. Особливістю цієї процесуальної норми є відсутність обмеження обсягу прав прокурора на касаційне оскарження, на відміну від установлених цією ж статтею обмежень таких прав для інших учасників кримінального провадження [299].

Прокурором можуть бути оскаржені в касаційному порядку вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок виключно з підстав призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України угода не може бути укладена.

У касаційній скарзі прокурора обов'язково зазначаються також обґрунтування вимог із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення; вимоги до суду касаційної інстанції.

Прокурор має право подати до суду касаційної інстанції заперечення на касаційну скаргу в письмовій формі протягом встановленого судом касаційної інстанції строку.

Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від касаційної скарги, внесеної ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених Главою 32 КПК України.

За наслідками розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

Обвинувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, якщо з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання.

Вказані положення є проявом реалізації прокурором функції публічного обвинувачення. Разом з цим, підставами для скасування або зміни судових

рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого.

Як і під час перегляду судових рішень в апеляційному порядку під час касаційного провадження також слід констатувати в повноваженнях прокурора реалізацію функції публічного обвинувачення, а також повноважень, які спрямовані на охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

3. Провадження у Верховному Суді України (Глава 33 КПК України).

Роль прокурора та органів прокуратури у перегляді судових рішень Верховним Судом України як самостійному і виключному провадженні у системі кримінального судочинства спрямована на виконання двох основних функцій. По-перше, пошук та моніторинг рішень суду касаційної інстанції, у яких може мати місце неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм Кримінального кодексу України та / або Кримінального процесуального кодексу України (на підготовчій стадії) та, по-друге, безпосереднє ініціювання перегляду судового рішення у Верховному Суді України шляхом подання до останнього заяви про перегляд судового рішення, де може мати місце неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального та / або процесуального права, а також участь прокурора у судовому розгляді з підтриманням та детальним обґрунтуванням правових позицій, викладених у заяві про перегляд (на процесуальній стадії) [454, с. 14].

Прокурор може подати заяву про перегляд судового рішення з наступних підстав:

1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну

відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень (крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання);

2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої КПК України, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень;

3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України.

Право на подання заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Зазначимо, що у літературі викладені певні думки щодо функцій прокурора у цій стадії: контрольно-пошукова, мотивувальна функції і функція ініціювання перегляду та участі у судовому розгляді [454, с. 9], кримінальне переслідування та законоохоронна функція [62, с. 99-100]. На нашу думку, у цих стадіях процесу прокурор здійснює функцію підтримання публічного обвинувачення.

У заяві прокурора про перегляд судового рішення обов'язково зазначаються також обґрунтування підстав для перегляду судового рішення, передбаченого ст. 445 КПК України, та вимоги.

Справи розглядаються Верховним Судом України за процедурою, визначеною главою 32, з винятками та особливостями, встановленими главою 33 КПК України.

Наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду є прийняття однієї з таких постанов:

- 1) про повне або часткове задоволення заяви;
- 2) про відмову у задоволенні заяви.

За наявності підстав, передбачених п.п. 1-3 ч. 1 ст. 445 КПК України, Верховний Суд України має право:

- 1) скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково та направити справу на новий розгляд до суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції;
- 2) скасувати судові рішення та закрити провадження у справі;
- 3) змінити судові рішення (судові рішення), не передаючи справу на новий розгляд.

Отже, результатом подачі заяви прокурором про перегляд судового рішення Верховним Судом України може бути реалізація функції публічного обвинувачення, а також охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

4. Провадження за нововиявленими обставинами (глава 34 КПК України).

Прокурор має право подати заяву про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили.

Право на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами мають також незалежно від їх участі в судовому провадженні прокурори вищого рівня: Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, керівник регіональної прокуратури, його перший заступник та заступники (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Нововиявленими обставинами є:

- 1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;

2) зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

4) визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом;

5) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути.

У заяві прокурора про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами зазначаються також обставини, що могли вплинути на судові рішення, але не були відомі та не могли бути відомі суду та прокуророві під час судового розгляду; обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог прокурора до суду.

б) перелік документів та інших матеріалів, які додаються.

Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити або відмовитися від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внесених ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня (ч. 4 ст. 36 КПК України).

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом протягом двох місяців з дня її надходження згідно з правилами, передбаченими КПК України для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд.

Суд має право скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за

нововиявленими обставинами без задоволення. При ухваленні нового судового рішення суд користується повноваженнями суду відповідної інстанції.

Таким чином, як і в попередніх провадженнях щодо перегляду судових рішень, діяльність прокурора в даному випадку може мати також обвинувальний ухил або спрямованість щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Аналіз повноважень прокурора у кримінальному провадженні під час перегляду судових рішень надає можливість зробити висновок про окремий напрям його діяльності – підтримання своїх доводів, викладених у апеляційній чи касаційній скарзі, заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами. Про доцільність формулювання саме такої назви напрямку діяльності прокурора під час перегляду судових рішень висловилося 63% осіб, які взяли участь у анкетуванні під час проведення дисертаційного дослідження.

Вищевказаний напрям діяльності прокурора, на наш погляд, можна розглядати як прояв функції підтримання публічного обвинувачення, а також, в окремих випадках, – охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Висновки до розділу 3

1. Заснування на процесуальних рішеннях різного характеру мотивування як особливість реалізації функції обвинувачення у підготовчому провадженні полягає у перевірці обґрунтованості обвинувачення, викладених у обвинувальному акті (що не містить посилання на докази) та у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності (який повинен містити посилання на докази).

2. У кримінальному провадженні на підставі угод початкове обвинувачення з'являється під час повідомлення особі про підозру, підсумкове обвинувачення – в обвинувальному акті, а остаточне – у вирокі, яким затверджено угоду.

3. При вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності на досудовому розслідуванні початкове обвинувачення міститься в повідомленні про підозру, а підсумкове – у клопотанні прокурора, яке у тому ж вигляді стає остаточним – в ухвалі суду про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

4. Нормативна обмеженість матеріалів для перевірки обґрунтованості обвинувачення та обмеженість пізнавальних можливостей суду у підготовчому провадженні проявляється при розгляді угоди і при розгляді клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у підготовчому провадженні. Для забезпечення правильності та оперативності розгляду угоди і розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у підготовчому провадженні слід надати суду повноваження із дослідження обґрунтованості клопотання саме у підготовчому провадженні, щодо надасть суду можливість не проводити судовий розгляд клопотання у повному обсязі, а обмежитися проведення тих судових дій, які він вважає за необхідно провести, безвідносно ініціативи сторін (допити підозрюваного та свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів).

5. Перейменування підтримуваного прокурором у судовому провадженні обвинувачення як публічного замість державного є логічним та обґрунтованим сучасними тенденціями розвитку правової держави та тлумаченням верховенства права. При такому найменуванні підтримуваного прокурором обвинувачення змістовний акцент робиться на суспільне призначення діяльності органів прокуратури щодо підтримання обвинувачення у суді. У силу цього кримінальна процесуальна термінологія

потребує приведення у відповідність із Конституцією, оскільки у КПК України вживаються поняття «державне обвинувачення», «приватне обвинувачення». Механічна їх заміна не є можливою з урахуванням вже існуючої моделі приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, тому для недопущення залишення підтримання приватного обвинувачення без належної правової регламентації можливо: 1) уточнити положення Глави 36 КПК України у контексті зміни суб'єкта підтримання приватного обвинувачення; або 2) визначити правову природу обвинувачення у порядку Глави 36 КПК України як особливого різновиду публічного. Публічне обвинувачення при нормативному закріпленні його у тексті КПК України дозволить врахувати інші різновиди обвинувачення, спрямовані на забезпечення публічних інтересів (зокрема, у разі впровадження пропонованих ідей щодо особливого обвинувачення щодо корупційних злочинів та інституту недержавних обвинувачів).

6. При дослідженні обставин та перевірці їх доказами у судовому розгляді при підтриманні прокурором публічного обвинувачення відбувається з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та їх перевірка шляхом доказування перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

7. Фактичним підставами трансформації обвинувачення є: при зміні обвинувачення – наявність достатніх даних щодо невідповідності кваліфікації або обсягу обвинувачення фактичним обставинам кримінального провадження та необхідності застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення; при відмові від обвинувачення – наявність достатніх даних, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується; при початку провадження щодо юридичної особи – наявність достатніх даних щодо підстав застосування

кримінально-правових заходів до юридичної особи. Юридичними підставами є кримінальні процесуальні рішення прокурора.

8. При трансформації обвинувачення у судовому розгляді слід виділити конкуруюче обвинувачення (яке є самостійним видом обвинувачення у судовому кримінальному провадженні), субсидіарне обвинувачення (яке є різновидом (формою) приватного обвинувачення), подвійне обвинувачення (у силу його здійснення одночасно і щодо фізичної, і щодо юридичної особи).

9. Наслідки трансформації обвинувачення для сторони обвинувачення проявляються: при зміні обвинувачення – підтримання обвинувачення прокурором та потерпілим у відповідних частинах; при початку провадження щодо юридичної особи – здійснення прокурором обвинувальної діяльності щодо фізичної та юридичної особи. При відмові від обвинувачення прокурор не може залишатись державним обвинувачем. Однак, чинне законодавство не дає відповіді на питання, чи повинен прокурор брати участь в судовому розгляді у справах приватного обвинувачення. Прокурор продовжує здійснювати функцію забезпечення прав інших учасників судового провадження, якщо потерпілий не погоджується з думкою прокурора та самостійно продовжує підтримувати обвинувачення, оскільки він наділений правом оскарження судового рішення, незалежно від відмови від обвинувачення. У випадку ухвалення обвинувального вироку при відмові прокурора від обвинувачення, прокурор повинен оскаржити даний вирок в апеляційній чи касаційній інстанції. В результаті відмови прокурора від публічного обвинувачення зазнає змін правовий статус потерпілого, оскільки він стає самостійним суб'єктом приватного обвинувачення, і здійснює підтримання субсидіарного приватного обвинувачення у судовому розгляді.

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ В ОКРЕМИХ ПОРЯДКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

4.1 Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні на підставі угод

Одним із основних напрямів розвитку національних правових систем є застосування відповідних заходів щодо диференціації форм розв'язання кримінально-правових конфліктів. Їх метою є цілком обґрунтована теза про необхідність відповідності між суворістю заходів кримінально-правового та кримінального процесуального впливу, тяжкістю і складністю вчиненого кримінального правопорушення, а також правовими наслідками, що можуть настати при розгляді матеріалів кримінальних проваджень [99, с. 28].

З прийняттям у 2012 році КПК України у вітчизняному законодавстві намітилися певні тенденції до реалізації вказаного підходу у врегулюванні кримінальної та кримінальної процесуальної політики держави. Так, згідно зі ст. ст. 468, 469 КПК України одним із видів угод у кримінальному провадженні є угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Від вищевказаної угоди необхідно відрізняти інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, який регламентовано ст. 46 КК України. Таке звільнення від кримінальної відповідальності відноситься до окремої форми закінчення досудового розслідування та тягне закриття кримінального провадження під час судового розгляду. Угода ж про примирення між потерпілим та

підозрюваним чи обвинуваченим охоплюється такою формою закінчення досудового провадження як звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. На підставі розгляду матеріалів суд призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості є новим інститутом кримінального процесуального права України (ст. ст. 468, 469 КПК України). Вона може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків; злочинів невеликої чи середньої тяжкості; тяжких злочинів; особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Термін «угода» багатогранний і означає взаємну домовленість про щонебудь; договір, за яким установлюються взаємні зобов'язання щодо чогонебудь; згода на основі якоїсь вигоди; безгрошова, але оцінена та збалансована за вартістю операція; кабальна угода – надзвичайно не вигідна, укладена примусово, унаслідок збігу обставин, обманним шляхом; мирова угода – між сторонами про припинення суперечки, що виникла між ними, шляхом взаємних поступок тощо [47, с. 1495].

У юридичній енциклопедії термін «угода про визнання винуватості» визначається як «юридично оформлена домовленість, за якою сторони обвинувачення та захисту доходять згоди щодо вирішення справи, включаючи певні пункти обвинувачення, за якими обвинувачений визнає себе винним» [474, с. 168].

Угода про визнання винуватості – це угода між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим, в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій

після початку кримінального провадження або після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у розслідуванні кримінального правопорушення.

Угода про визнання винуватості є найбільш характерною для кримінального процесу держав англосаксонської системи права (наприклад, Англії та Сполучених Штатів Америки), що, як вважають І. Л. Петрухін [273, с. 35-36], В. Н. Махов, М. А. Пешков [233, с. 187-190; 234, с. 73-82], не має аналогів у інших правових системах. Однак, якщо підходити до неї з точки зору основних принципів її функціонування, виявляється, що її аналоги існують також і в інших системах кримінального правосуддя, зокрема в державах романо-германської системи права. Угода про визнання винуватості полягає в тому, що сторони в кримінальному процесі (прокурор та обвинувачений) досягають певної домовленості стосовно пред'явлення офіційного обвинувачення щодо конкретного кримінально караного діяння в обмін на поблажливість у застосовному кримінальному покаранні. Сутність такої домовленості між прокурором та обвинуваченим полягає у досягненні можливого врегулювання правових відносин, що склалися у справі, не доводячи її до судового розгляду. Тому у більшості держав світу розроблено спеціальні процедури, процесуальні інститути кримінального процесу, спрямовані на вирішення матеріалів без повного судового розгляду [242, с. 122-123].

Як вірно зазначає К. Ф. Гуценко, завищена оцінка доказового значення визнання обвинуваченим своєї винуватості може розцінюватися як досить «живучий рудимент» давньої системи кримінально-процесуального доказування, що ґрунтується на формальних доказах, яка закріплювала за визнанням обвинуваченим своєї винуватості статус «цариці доказів» [98, с. 204-205].

П. В. Пушкар стверджує, що у державах англосаксонської системи права (Англія, США), а також романо-германської системи права (Німеччина,

Франція, Іспанія, Бельгія, Голландія, Росія та інші) існують угоди про визнання винуватості та процедури, подібні до них, що мають аналогічну кримінально-процесуальну характеристику. Обидві системи уніфікують правила кримінального процесу, пов'язані з вирішенням справ на основі клопотання про визнання винуватості. В основному в більшості держав романо-германської системи права (яскравим прикладом яких є Італія та Іспанія) у справах, що розглядаються на основі угоди про визнання винуватості, вина не визнається як така на формально-правовому рівні. Проте в результаті розвитку судової практики ці держави зрештою доходять висновку, що згода з призначенням покарання по суті є фактично визнанням винуватості у вчиненні злочину [322, с. 123].

Інститут кримінального провадження на підставі угод, який став новелою чинного КПК України, попри побоювання деяких вчених та практичних працівників, активно реалізується у правозастосовчій діяльності. Так, за даними судової статистики, у 2015 р. закінчено провадження в порядку КПК України із постановленням вироку – 95,1 тис., або 77,7 % загальної кількості закінчених провадженням справ, із них із затвердженням угоди – 18,6 тис., або 19,6 % загальної кількості розглянутих справ із постановленням вироку, у тому числі із затвердженням угоди про примирення – 9 тис., або 48,4 % загальної кількості справ із затвердженням угоди, затверджених угод під час судового провадження та про визнання винуватості – 9,6 тис., або 51,6 % [16].

Зазначене свідчить як про значне поширення інституту угод у кримінальному провадженні, так і про запровадження у кримінальному процесі окремих договірних елементів під час вирішення кримінально-правових конфліктів. Становлення та розвиток інституту кримінального провадження на підставі угод бере свій початок в англосаксонській правовій доктрині та з впливом часу досить вдало трансформувався у правову систему континентальних країн.

Питання кримінального провадження на підставі угод активно досліджуються у літературі, проте проблематика особливостей реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод представлена фактично лише в аспекті участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод у наукових працях С. Андрусенка, Г. Власової, І. Гловюк, Ю. Дьоміна, Г. Іскендерової, В. Колодчина, А. Лапкіна, О. Леляк, Я. Лизака, Д. Лобаня, Д. Лупека, С. Малихіної, С. Марка, С. Паславського, Є. Повзика, Р. Новака, Г. Середи, М. Твердохліба, І. Тітка, Г. Тюріна, М. Хавронюка та ін. Системні та комплексні дослідження особливостей реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод, які охоплювали б виділення та характеристику особливостей реалізації цієї функції, етапи реалізації, специфіку доказування, відсутні.

На нашу думку, угода про визнання винуватості та угода про примирення є формами досягнення компромісу у кримінальному провадженні, що дозволяє вести мову про наявність договірною (компромісного) обвинувачення.

Слід повністю погодитись із В. Т. Нормом, що в умовах кримінального провадження компроміс між підозрюваним/обвинуваченим та потерпілим полягає у взаємодоступних відступленнях: підозрюваний/ обвинувачений визнає свою вину в учиненому кримінальному правопорушенні; щиро кається у цьому; усуває (або дає на це згоду) негативні майнові наслідки своєї поведінки; просить вибачення у потерпілого тощо. Потерпілий, своєю чергою, згоден на примирення з обвинуваченим за наявності названих обставин. Компроміс між стороною обвинувачення і захисту полягає у тому, що обвинувачення ставить перед судом питання про звільнення підозрюваного / обвинуваченого від кримінальної відповідальності за вчинення певних видів кримінальних правопорушень або пом'якшення покарання, а підозрюваний/обвинувачений вчинить визначені законом дії, спрямовані на співпрацю у розкритті кримінального правопорушення, встановлення всіх

його обставин, сприятиме усуненню негативних наслідків своєї кримінальної поведінки, тощо. Тож, компроміс між сторонами обвинувачення і захисту сприяє швидкому і повному розслідуванню кримінальних правопорушень, викриттю їх організаторів та учасників, збиранню необхідних доказів. Він істотно впливає на реалізацію засади процесуальної економії (часу, засобів, фінансових затрат), а в кінцевому рахунку – на успішне вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) [263, с. 396].

Все це дозволяє вести мову про наявність договірною (компромісного) обвинувачення.

Про наявність договірною (компромісного) обвинувачення у кримінальному провадженні України свідчать положення ст. 472 КПК України, у відповідності до якої в угоді про визнання винуватості зазначаються істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення, узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України, наслідки невиконання угоди.

Компромісний характер угоди про визнання винуватості як такої є беззаперечним, і при визначенні поняття цієї угоди це підкреслюється [192, с. 14; 322, с. 182]. Відповідно, слід наголосити і на специфіці обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості. Наявність такого обвинувачення спрямована на досягнення процесуальної

економії, визнання обвинуваченим своєї вини, каятті у вчиненому кримінальному правопорушенні та надання допомоги в розкритті кримінальних правопорушень, що відносяться до категорії тяжких та особливо тяжких.

Може виникнути питання, яким чином можна визнавати договірним (компромісним) саме обвинувачення, адже сторони не можуть у силу вимог закону поширювати свої домовленості на кваліфікацію кримінального правопорушення, оскільки формулювання підозри та обвинувачення є виключними повноваженнями слідчого та прокурора, що здійснюються, відповідно, у повідомленні про підозру та обвинувальному акті.

У літературі розрізняються угоди за предметом фактично укладеної домовленості на основі:

- 1) зменшення обсягу обвинувачення до обвинувачення у вчиненні одного злочину або вчиненні більш загального злочину, що охоплює склад іншого злочину;
- 2) зняття додаткових обвинувачень або обвинувачення стосовно інших менш тяжких злочинів;
- 3) рекомендації прокурора щодо запропонованого виду покарання (штраф, умовне покарання, пробація тощо);
- 4) рекомендації прокурора стосовно зменшення суворості застосовного покарання (суми штрафу, тривалості строку позбавлення волі) [486, с. 755-776; 487, с. 43].

Переговори щодо укладання угоди про визнання вини можуть мати наслідком такі зміни: зменшення обсягу обвинувачення, нове визначення обвинувачення, усунення частини обвинувачення, призначення м'якшого покарання [322, с. 21, 23].

Якщо говорити про останні можливості, то зменшення обсягу обвинувачення, нове визначення обвинувачення, усунення частини обвинувачення однозначно є проявом обвинувачення, яке нами пропонується

назвати договірним (компромісним). Більше того, як пише В. Точиловський, в деяких країнах закон дозволяє прокурору надавати свідку імунітет від кримінального переслідування.

Володіючи такими дискреційними повноваженнями, прокурор може надати свідкові імунітет від кримінального переслідування, в разі, якщо його показання будуть вказувати на вчинення злочину ним самим. Згоди суду на такий імунітет не потрібно. При цьому, в обмін на показання, прокурор може обіцяти свідку або повний імунітет від кримінального переслідування за злочин (*transactional immunity*), або обіцяти не використовувати отримані свідчення проти свідка (*use immunity*). Як можна помітити, надання імунітету свідків прокурором відрізняється від угоди про визнання винуватості, передбачене КПК України. Остання має бути затверджена судом; затвердивши угоду про визнання винуватості, суд призначає особі міру покарання [394].

У таких ситуаціях вести мову про договірний (компромісний) характер обвинувачення складно. У національній моделі угод про визнання винуватості, дійсно, домовленості можуть стосуватися не фабули, формулювання або правовою кваліфікації діяння, а лише покарання, звільнення від його відбування з випробуванням. Проте, враховуючи, що обвинувачення у п. 13 ст. 3 КПК України визначено як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК, а у п. 3 цієї ж статті поняття державне обвинувачення сформульовано як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тобто чітко визначена спрямованість обвинувачення на забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, то її можна вважати результатом обвинувачення. Відповідно, домовленості сторін по угоді про

визнання винуватості, які стосуються покарання, звільнення від його відбування з випробуванням, і є однією з форм забезпечення кримінальної відповідальності особи як результату обвинувачення. Як наслідок, це й дає можливість виділити елемент договірного (компромісного) характеру обвинувачення.

Укладення угоди про визнання винуватості уточнює предмет судового розгляду. Враховуючи, що за загальним правилом предметом судового розгляду є обвинувачення, то в такому випадку предмет судового розгляду суттєво зазнає змін. Із обвинуваченням у матеріально-правовому значенні корелюється лише одна з обставин, у наявності якої прокурор має переконати суд: наявність фактичних підстав для визнання винуватості (п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК України). Відповідно, до предмету судового розгляду додаються ще ряд обставин, у наявності яких прокурор повинен переконати суд: умови угоди не суперечать вимогам КПК України та/або закону; умови угоди відповідають інтересам суспільства; умови угоди не порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; укладення угоди було добровільним; виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань є можливим. Разом з тим, з'являються нові, порівняно із загальним порядком, обмеження щодо розпорядження прокурором обвинувачення: зміна обвинувачення в судовому розгляді є неможливою, оскільки в такому випадку вже укладено угоду; неможливою є і відмова прокурора від підтримання обвинувачення, оскільки судовий розгляд, у тому значенні, під яким він розуміється у пар. 3 Глави 28 КПК України, не здійснюється, а прокурор може відмовитись від підтримання обвинувачення лише якщо за результатами судового розгляду дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується.

Договірний (компромісний) характер обвинувачення при укладенні угоди під час досудового розслідування визначає сам порядок судового провадження, оскільки в такому випадку предметом судового розгляду є перевірка судом обставин, передбачених ч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК України.

Важливим питанням у зв'язку з визнанням договірною (компромісного) характеру обвинувачення є забезпечення прав потерпілого, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, при угоді про визнання винуватості. Натепер КПК України прямо забороняє укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий. Проте, така нормативна регламентація піддана критиці у доктрині. Так, І. А. Тітко зазначає, що максимального ефекту можна досягти, внівши до законодавчої конструкції угоди про визнання винуватості незначні корективи: дозволивши укладати угоду про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий, за умови згоди на це останнього, аргументуючи це тим, що спектр застосування угоди про визнання винуватості є дещо ширшим, ніж коло випадків, у яких дозволено укласти угоду про примирення; якщо у провадженні, де бере участь потерпілий, постає питання, яку з двох можливих угод укласти, то укладання угоди про визнання винуватості надасть можливість задовольнити інтереси більшої кількості суб'єктів [391, с. 368-369]. М. Г. Твердохліб з цього питання пропонує передбачити можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, у зв'язку з чим виключити положення абз. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України «а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий», і окремим абзацом передбачити: «Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, лише за згодою останнього з дотриманням вимог, передбачених частиною восьмою цієї статті» [381, с. 359]. Вважаємо, що слід підтримати ці пропозиції, оскільки це дозволить досягти процесуальної економії, розвантажити судову систему при повному забезпеченні прав та законних інтересів потерпілого. Проте, пропонуємо дещо інший шлях нормативної регламентації цієї пропозиції. Так, М. Г. Твердохліб пропонує фактично ввести елементи змісту угоди про примирення в угоду про

визнання винуватості. Зважаючи на різні підстави укладення угод, їх наслідки, а також те, що потерпілий, не будучи стороною угоди, не зможе ініціювати скасування вироку у разі невиконання угоди, вважаємо, що більш доцільним є, по-перше, дозволяти укладення угод про визнання винуватості лише у тому випадку, якщо у кримінальному провадженні вже укладено угоду про примирення, укладення якої слід тлумачити як згоду потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості. Це дозволить, по-перше, більш логічно «ввести» реституційні елементи у процес вирішення питання про укладення угоди про визнання винуватості, по-друге, забезпечить права потерпілого при невиконанні угоди підозрюваним, обвинуваченим, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК України він матиме право звернутися до суду, який затвердив таку угоду про примирення, з клопотанням про скасування вироку; по-третє, слід передбачити, що скасування у такому провадженні угоди про примирення має преюдиціальний характер для скасування угоди про визнання винуватості та продовження кримінального провадження у загальному порядку.

Важливим питанням у зв'язку з визнанням договірною (компромісною) характеру обвинувачення є забезпечення також прав юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, при укладенні угоди про визнання винуватості. Відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається. Насамперед відмітимо, поміж іншим, що «уповноважена особа юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» як учасник кримінального провадження взагалі не визначена. Якщо звернутися до інших статей КПК України, пов'язаних із провадженням щодо юридичної особи, то у них вживаються терміни «юридична особа, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру» (ч. 8 ст. 214 КПК України),

«представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження» (ст. 64¹ КПК України). Термінологія «уповноважена особа юридичної особи» міститься у КК України, у відповідності до примітки 1 до ст. 96³ під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи. Виходячи з цього визначення, у кримінальному провадженні така особа повинна мати процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого. Це підтверджують і положення ч. 8 ст. 214 КПК України, у відповідності до якої відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258-258⁵ КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Якщо уповноважена особа юридичної особи є підозрюваним або обвинуваченим, то виникає питання доцільності нормативної заборони укладення угоди у кримінальному провадженні, адже ця особа знаходиться у більш не вигідному становищі порівняно із тими підозрюваними, обвинуваченими, які не діяли від імені юридичної особи, що дозволяє ставити питання про дотримання засади рівності перед законом і судом. Крім того, публічний інтерес у сприянні підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб, в забезпеченні

швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшій кількості кримінальних правопорушень, в запобіганні, виявленні чи припиненні більшій кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень, не враховується, а тяжкість деяких злочинів дозволяє, теоретично, укласти угоди про визнання винуватості з урахуванням вимог ч. 4 ст. 469 КПК України. Може виникнути питання щодо забезпечення законних інтересів юридичної особи, але вони забезпечуються участю у кримінальному провадженні представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64¹ КПК України), діяльність якого, як вірно підкреслює І. В. Гловюк, є проявом функції захисту у контексті заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування, зокрема, заперечення наявності підстав застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, виявлення обставин для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру [62, с. 129-130]. Крім того, для дотримання балансу інтересів підозрюваного, обвинуваченого як уповноваженої особи юридичної особи та юридичної особи, слід передбачити можливість укладення угоди про визнання винуватості лише за згоди представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Таким чином, обвинувачення, яке здійснюється у кримінальних провадженнях на підставі угод про визнання винуватості, є договірним (компромісним), оскільки, хоча сторони і не можуть в силу вимог закону розповсюджувати свої домовленості на кваліфікацію кримінального правопорушення, домовленості в частині покарання, звільнення від його відбування з випробуванням як результату обвинувачення містять елемент договору (компромісу). Специфіка договірної (компромісної) обвинувачення проявляється в тому, що укладення угоди про визнання винуватості уточнює предмет судового розгляду (до нього додається низка обставин, про наявність яких прокурор повинен переконати суд); зміна

обвинувачення під час судового розгляду неможлива; відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення неможлива. З метою ефективності реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості в чинному КПК України необхідно передбачити: по-перше, можливість укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, в яких бере участь потерпілий, але тільки в тому випадку, коли у кримінальному провадженні вже укладено угоду про примирення, укладення якої слід тлумачити як згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості; по-друге, можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, але тільки за наявності згоди представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [80, с. 28-31].

Як раніше вже нами зазначалось, моментом виникнення функції обвинувачення, за загальним правилом, є повідомлення особі про підозру. Проте, про особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод можна стверджувати лише після повідомлення про підозру (оскільки до цього моменту угоди укладені не можуть бути) та після ініціації угоди. Відповідно до ч. 2 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого; правила такого ініціювання у КПК України не закріплені. Проте, стосовно угоди про визнання винуватості, вже на етапі ініціювання угоди (або навіть до цього етапу, якщо ініціатором є прокурор), прокурором має бути надана оцінка обґрунтованості обвинувачення, достатності доказів для доведення вини підозрюваного у суді, а також враховані обставини, передбачені ст. 470 КПК України, результат чого може формалізуватися у вигляді угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим.

Інші особливості на етапі ініціації має угода про примирення. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) (ч. 1 ст. 469 КПК України). Проте, про реалізацію функції обвинувачення можна стверджувати лише при ініціюванні укладенні угоди у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, у якому потерпілий є суб'єктом обвинувачення. У інших кримінальних провадженнях особливості реалізації функції обвинувачення мають місце вже після отримання цієї угоди прокурором.

Можна виділити два етапи реалізації функції обвинувачення: підготовчий та остаточний.

Підготовчий етап має місце, починаючи із ініціації угоди, до направлення обвинувального акта до суду з угодою. Він характеризується такими діями, як ініціація угоди, проведення домовленостей, укладення угоди, її підписання сторонами, законними представниками, і додатково, якщо угоду укладено у стадії досудового розслідування – отриманням висновку експерта або завершенням проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди (ч. 1 ст. 474 КПК України). Слід звернути увагу і на те, що сумнівним є вказівка законодавця на «завершення» проведення інших слідчих дій (тобто, як правильно зазначає Я.В. Лизак, рішення про необхідність проведення яких було прийнято до укладення сторонами кримінального провадження угоди [193, с. 229]), а також відсутність згадки про негласні слідчі (розшукові) дії, які теж можуть проводитися у тих

кримінальних провадженнях, де допускається укладення угоди про визнання винуватості.

Прокурор на підготовчому етапі по угоді про примирення має обмежені можливості, оскільки він не є стороною угоди, і сторони не зобов'язані погоджувати з ним текст угоди. Проблеми такої регламентації розглядалися у доктрині [385, с. 140] і пропонувалося розширити повноваження прокурора [391, с. 344-346].

Слід підтримати пропозиції І. А. Тітка, враховуючи, що саме прокурор є відповідальним за рух обвинувачення і доведення його перед судом з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; це стосується навіть проваджень у формі приватного обвинувачення, оскільки в них прокурор також буде суб'єктом підтримання обвинувачення у суді, а укладення угоди про примирення матиме ті ж наслідки, що і у провадженні у формі публічного обвинувачення.

Остаточний етап характеризується реалізацією функції обвинувачення у судовому засіданні з розгляду угоди. По угоді про визнання винуватості участь прокурора у розгляді угоди у силу того, що прокурор є стороною, є обов'язковою (ч. 2 ст. 474 КПК України). По угоді про примирення КПК України не передбачає обов'язковості участі прокурора, проте вказує на необхідність повідомлення інших учасників судового провадження, відсутність яких не є перешкодою для розгляду угоди; тобто, виходячи з буквального тлумачення норм КПК України, участь прокурора у розгляді угоди про примирення не обов'язкова. На недоцільність такої нормативної регламентації навіть при її уточненні інформаційним листом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вже вказувалося у літературі [68, с. 18-19; 381 с. 360].

Відмітимо, що аналогічне роз'яснення надано у п. 15 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і

кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 3 [315].

На підтримку цієї точки зору слід навести додаткові аргументи. Саме прокурор є суб'єктом підтримання обвинувачення у суді; він доводить обвинувачення перед судом з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; потерпілий, навіть уклавши угоду, не є (крім приватного обвинувачення, де характерна множинність суб'єктів підтримання обвинувачення у суді) суб'єктом підтримання обвинувачення у суді, більше того, він має обмежені можливості із доказування у суді, враховуючи, що оригінали матеріалів кримінального провадження, речові докази тощо знаходяться у прокурора, а потерпілий у найкращому випадку має лише копії. Тобто, у разі відсутності прокурора у судовому розгляді він характеризуватиметься безсуб'єктністю підтримання обвинувачення, що у силу вимог засади змагальності сторін є неправильним та таким, що не відповідає вимогам КПК України. Участь потерпілого у провадженні у формі публічного обвинувачення не виправляє ситуацію, оскільки потерпілий не є суб'єктом підтримання обвинувачення у такому провадженні. Навіть для провадження у формі приватного обвинувачення ст. 22, 36 КПК України не встановлюють винятків щодо обов'язкового суб'єкта підтримання обвинувачення – прокурора. Відповідно, участь прокурора при розгляді угоди про примирення у суді слід визнати обов'язковою на нормативному рівні та внести зміни до ч. 2 ст. 474 КПК України, виклавши її у такій редакції: «2. Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди, а угоди про примирення – також прокурора, з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду».

Реалізація функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод характеризується специфікою суб'єктів цієї функції та розподілу

між ними повноважень. У стадії досудового розслідування ними є прокурор та слідчий, проте специфіка провадження відображається саме у діяльності прокурора, причому по обох видах угод. Саме на прокурора покладено повноваження з укладення угоди про визнання винуватості. Прокурор зобов'язаний невідкладно надіслати до суду обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою; незважаючи на те, що строк, у який прокурор повинен направити провадження до суду, законом не встановлено, словосполучення «невідкладно надсилається» свідчить, що такі документи мають надсилатися до суду за першої ж можливості [414]. Проте, незважаючи на ці повноваження прокурора, порядок складання обвинувального акта є загальним, тобто одним із суб'єктів обвинувачення є слідчий. Якщо для угоди про визнання винуватості натеper, коли прокурор позбавлений повноважень щодо реагування на її зміст, цей порядок можна визнати логічним, то для угоди про визнання винуватості це викликає сумніви. Адже прокурор приймає рішення про можливість укладення угоди про визнання винуватості, є стороною цієї угоди, може відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди; відповідно, враховуючи, що саме прокурором вже надана оцінка ступеню доведеності винуватості особи на момент укладення угоди, було б доцільним покласти саме на прокурора обов'язок і складання обвинувального акта, оскільки не слідчим, а прокурором робиться попередній висновок щодо наявності достатніх підстав для визнання винуватості підозрюваного. У майбутньому, у разі нормативного закріплення доктринальних пропозицій щодо повноважень прокурора по угоді про примирення, на прокурора слід буде покласти обов'язок складання обвинувального акта і у кримінальному провадженні на підставі угоди про

примирення. Потерпілий є суб'єктом обвинувачення при укладенні та розгляді угоди у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Кримінальне провадження на підставі угоди про примирення та на підставі угоди про визнання винуватості характеризується натеper диференціацією форм участі прокурора, оскільки по угоді про визнання винуватості прокурор є стороною та суб'єктом обвинувачення, а по угоді про примирення – лише суб'єктом обвинувачення, у силу чого його волевиявлення не має значення для сторін угоди у контексті її форми та змісту.

Прокурор має широкі дискреційні повноваження у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості. Як нами вже зазначалось раніше, прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати такі обставини:

- 1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб;
- 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри);
- 3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень;
- 4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (ст. 470 КПК України). При цьому, реалізуючи ці повноваження, прокурор не повинен встановлювати для підозрюваного лише одну умову – беззастережно визнати свою вину в суді, оскільки так суспільний інтерес у викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, у запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень не досягається.

Прокурор має дискреційні повноваження із узгодження можливого покарання із стороною захисту. При цьому слід враховувати положення п. 12

постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 13: домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних та спеціальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема, сторони мають узгоджувати покарання, враховуючи: положення пунктів 1–2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто 1) у межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України, та 2) відповідно до положень Загальної частини КК України. Зокрема, у випадку, коли в санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімальної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини КК України; ступінь тяжкості вчиненого злочину, особи винного і обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України). За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК України мають право, використовуючи положення ст. 69 КК України, узгоджувати:

а) основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або

б) інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин;

в) не визначати додаткове покарання, передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, за винятком випадків, встановлених ч. 2 ст. 69 КК України.

Врахування означених вимог кримінального закону має бути відображено у змісті угоди, а узгоджена міра покарання повинна мати конкретний вираз [315].

Крім того, як зазначалось раніше, у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості прослідковуються ознаки договірною (компромісного) обвинувачення. Такий компроміс не розповсюджується на кваліфікацію кримінального правопорушення, однак можливий при досягненні домовленостей сторін угоди щодо покарання, звільнення від його відбування з випробуванням. Саме тому в угоді про визнання винуватості відповідно до ст. 472 КПК України міститься формулювання підозри чи обвинувачення, його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, які встановлені стороною обвинувачення під час проведення досудового розслідування. Таке ж формулювання обвинувачення, його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність повинно міститись в обвинувальному акті. Таким чином, договірне обвинувачення в угодах про визнання винуватості не передбачає можливість відмови від обвинувачення чи перекваліфікації діяння на менш тяжке.

По угоді про примирення дискреційні повноваження прокурора полягають у висловленні ним думки щодо можливості затвердження угоди судом. Під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях по угодах про примирення у прокурора відсутні повноваження щодо оцінки законності її укладення підозрюваним та потерпілим. Нормативна регламентація (ч. 1 ст. 474 КПК України) передбачає обов'язок прокурора невідкладно скласти обвинувальний акт і надіслати його з підписаною сторонами угодою. Такий обов'язок прокурора щодо угод про визнання винуватості має ряд недоліків, що призводить до відсутності процесуальної економії у випадку подальшої відмови суду у її затвердженні та втрати

потерпілим і підозрюваним права на повторне звернення з угодою про примирення.

Як вірно зазначає І. А. Тітко, чинне законодавство щодо кримінального провадження на підставі угоди про примирення повинно передбачати: недопущення прокурором направлення до суду угод про примирення, які не відповідають чинному закону і внаслідок цього не будуть затверджені судом; гарантування підозрюваному і потерпілому права на укладення угоди, яке буде неможливим внаслідок відмови суду у затвердженні угоди; встановлення механізму нейтралізації зловживань прокурором при прийнятті рішення про передання угоди про примирення до суду [390, с. 386-387].

Також у кримінальному провадженні на підставі угод прослідковується специфіка доказової діяльності прокурора у підготовчому провадженні та судовому розгляді. У силу положень ч. 2 ст. 17 КПК України саме сторона обвинувачення повинна довести у суді винуватість особи поза розумним сумнівом. Це правило характерне і для кримінального провадження на підставі угод, адже однією з підстав відмови суду у затвердженні угоди є відсутність фактичних підстав для визнання винуватості. Такий стандарт доказування у кримінальних провадженнях на підставі угод може мати місце як у стадії підготовчого провадження (якщо угоду укладено під час досудового розслідування) або у стадії судового розгляду (якщо угоду укладено після стадії підготовчого провадження до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку). Однак, якщо судовий розгляд кримінального провадження на підставі угод не викликає значних ускладнень в силу своєї чіткої правової регламентації, то розгляд угод під час підготовчого провадження має суттєві недоліки, які пов'язані з ускладненням доведення винуватості обвинуваченого згідно зазначеного стандарту. Зазначене зумовлює суддів відступати від вимог законодавця (ч. 4 ст. 291 КПК України) і витребувати матеріали, які були зібрані органами досудового розслідування для прийняття рішення про затвердження угоди [278, с. 218].

Крім того, прокурор як сторона угоди зобов'язаний переконати суд, що умови угоди не суперечать вимогам КПК України та/або закону; умови угоди відповідають інтересам суспільства; умови угоди не порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; укладення угоди було добровільним; виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань є можливим. Тому слід погодитися із О. В. Литвином у тому, що у разі посилок на ці обставини сторони повинні обґрунтувати їх наявність за допомогою належних та допустимих фактичних даних [194, с. 117].

Виділені особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод дозволяють обґрунтовано підтримати пропозицію щодо виділення у КПК України окремої статті щодо участі прокурора в кримінальному провадженні на підставі угод, у якій доцільно було б передбачити окремі завдання та спеціальні повноваження прокурора в кримінальному провадженні на підставі угод, а також особливості його процесуальної ролі стосовно кожного різновиду угод [399, с. 222-223].

Таким чином, обвинувачення, яке здійснюється у кримінальних провадженнях на підставі угод про визнання винуватості, є договірним (компромісним), оскільки, хоча сторони і не можуть в силу вимог закону розповсюджувати свої домовленості на кваліфікацію кримінального правопорушення, домовленості в частині покарання, звільнення від його відбування з випробуванням як результату обвинувачення містять елемент договору (компромісу). Специфіка договірного (компромісного) обвинувачення проявляється в тому, що укладення угоди про визнання винуватості уточнює предмет судового розгляду (до нього додається низка обставин, про наявність яких прокурор повинен переконати суд); зміна обвинувачення під час судового розгляду неможлива; відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення неможлива. З метою ефективності реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості в чинному КПК України необхідно

передбачити: по-перше, можливість укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, в яких бере участь потерпілий, але тільки в тому випадку, коли у кримінальному провадженні вже укладено угоду про примирення, укладення якої слід тлумачити як згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості; по-друге, можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, але тільки за наявності згоди представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [85, с. 176-180].

Доречно виділити два етапи реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод: підготовчий та остаточний.

Підготовчий етап має місце, починаючи із ініціації угоди, до направлення обвинувального акта до суду з угодою. Він характеризується такими діями, як ініціація угоди, проведення домовленостей, укладення угоди, її підписання сторонами, законними представниками, і додатково, якщо угоду укладено у стадії досудового розслідування – отриманням висновку експерта або завершенням проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

Остаточний етап характеризується реалізацією функції обвинувачення у судовому засіданні з розгляду угоди. По угоді про визнання винуватості участь прокурора у розгляді угоди у силу того, що прокурор є стороною, є обов'язковою. По угоді про примирення КПК України не передбачає обов'язковості участі прокурора, проте вказує на необхідність повідомлення інших учасників судового провадження, відсутність яких не є перешкодою для розгляду угоди; тобто, виходячи з буквального тлумачення норм

КПК України, участь прокурора у розгляді угоди про примирення не обов'язкова.

Для усунення недоліків реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод пропонуємо, по-перше, покласти на прокурора обов'язок скласти обвинувальний акт у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості; по-друге, передбачити обов'язковість участі прокурора у судовому розгляді угоди про примирення.

4.2 Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. істотно реформував провадження, ініціація та рух якого залежить від волевиявлення особи, яка постраждала від вчиненого кримінального правопорушення. Так, законодавцем було нормативно введено, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., окрему главу 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» та закріплено приватне обвинувачення, яке виникає внаслідок згоди потерпілого підтримувати обвинувачення, від підтримання якого відмовився прокурор у судовому розгляді, було істотно розширено коло кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення.

Ці та інші новели інституту приватного обвинувачення, який має давню історію, вже були активно досліджені у працях таких науковців, як І. В. Гловюк, О. В. Єні, А. Ю. Козленко, С. І. Перепелиця, Д. О. Пилипенко, В. Г. Пожар, М. І. Смирнов, І. А. Тітко, В. П. Шибіко, О. Г. Яновська та ін. Проте, хоча у нормативних положеннях і у наукових працях вказується на

існування, по суті, двох різних форм приватного обвинувачення, ґрунтовним дослідженням критерії диференціації цих форм та їх правова природа ще не піддавалися.

У літературі обґрунтовано зверталася увага на те, що законодавче регулювання зазначеного інституту повинно охоплювати два напрями:

- здійснення досудового розслідування та судового розгляду щодо окремо визначеного переліку кримінальних правопорушень, віднесених до категорії «приватного обвинувачення»;

- здійснення судового розгляду кримінальних проваджень, які набули статусу приватного обвинувачення вже у суді в силу попередньої відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення за умови згоди потерпілого в подальшому підтримувати обвинувачення самостійно [123, с. 135].

Як зазначає Д. О. Пилипенко, не заперечуючи доцільність існування у вітчизняному кримінальному процесі приватно-публічної форми обвинувачення, ми не погоджуємось із думкою окремих авторів щодо повного ототожнення цієї форми обвинувачення із приватною формою. ... В рамках вітчизняного кримінального процесу мають право на відокремлене існування кожна із зазначених форм обвинувачення [275, с. 87-88].

На думку С. І. Перепелиці, залежно від моменту набуття провадженням форми провадження приватного обвинувачення можна поділити на: основне – провадження приватного обвинувачення, яке є таким апріорі (ст. 477 КПК України); субсидіарне – виникає у випадку, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення у провадженні публічного обвинувачення, а потерпілий скористався правом підтримувати обвинувачення замість прокурора (ч. 3, 5 ст. 340 КПК України) [268, с. 62]. Проте, крім цього критерію поділу форм приватного обвинувачення, можна виділити і ряд інших.

Взявши за основу назви форм приватного обвинувачення, як основна і субсидіарна [268, с. 62] (цей же поділ запропоновано Н. Є. Петровою стосовно

неофіційного обвинувачення [272, с. 196]), наведемо додаткові критерії виділення форм приватного обвинувачення за чинним законодавством.

1. Коло кримінальних правопорушень, за якими може здійснюватися провадження. В основній формі воно обмежено ст. 477 КПК України, у субсидіарній – є необмеженим, оскільки будь-яке кримінальне правопорушення у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та згоди потерпілого на підтримання обвинувачення.

2. Юридичне значення наявності соціальних зав'язків особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та постраждалого (вважаємо, що до внесення відомостей до ЄРДР ця особа не може іменуватися потерпілим). В основній формі приватного обвинувачення вони мають місце у категоріях кримінальних правопорушень, передбачених п. 2 та 3 ч. 1 ст. 477 КПК України, у субсидіарній – не мають юридичного значення.

3. Порядок ініціації кримінального провадження. Ініціація обох форм приватного обвинувачення характеризується фактичними складами, які за змістом є різними. У основній формі це подання заяви про кримінальне правопорушення, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та повідомлення про підозру. Відмітимо складність цього фактичного складу через, по-перше, відірваність у часі складаючих його юридичних фактів, по-друге, через їх дещо різне юридичне значення, адже подання заяви про кримінальне правопорушення, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР ініціюють провадження у формі приватного обвинувачення, а повідомлення про підозру – приватне обвинувачення. У субсидіарній – це постанова прокурора про відмову від підтримання державного обвинувачення, висловлення потерпілим згоди на підтримання обвинувачення в суді.

4. Стадія виникнення: для основної форми – досудове розслідування, для субсидіарної – судовий розгляд, апеляційне провадження, касаційне провадження (оскільки підстави, передбачені ст. 284 КПК України, є

підставами закриття кримінального провадження судом апеляційної інстанції та судом касаційної інстанції). Вважаємо, що субсидіарна форма приватного обвинувачення не може з'явитися у підготовчому провадженні, не зважаючи на положення п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, яка дозволяє суду закривати кримінальне провадження у зв'язку з відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення, і водночас повністю дисонує з положеннями ч. 1 ст. 340 КПК України щодо моменту відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, а саме «якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується», а це, відповідно, практично виключає можливість відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення у підготовчому провадженні, де дослідження доказів не проводиться. Відповідно, слід підтримати наукову позицію щодо можливості відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення лише після з'ясування обставин та перевірки їх доказами [64, с. 401; 214, с. 190; 268, с. 121].

5. Характер здійснення обвинувальної діяльності у досудовому розслідуванні. У основній формі вона має місце з моменту повідомлення про підозру та здійснюється слідчим, прокурором. У субсидіарній формі у досудовому розслідуванні обвинувальна діяльність відсутня.

6. За моментом виникнення: основна форма – з моменту повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, субсидіарна форма – з моменту висловлення потерпілим згоди на підтримання обвинувачення в суді.

7. За суб'єктом підтримання обвинувачення в суді. Таким суб'єктом для основної форми є прокурор (хоча у літературі і вказано на недоліки законодавства щодо нормативної регламентації обов'язковості участі прокурора [64, с. 416-417]). На стороні обвинувачення потерпілий виступає тільки під час судового провадження, оскільки він вправі підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання

державного обвинувачення. Таким чином, потерпілий займає особливе місце серед учасників кримінального провадження, оскільки він може відноситись до сторони обвинувачення лише у випадку, передбаченому ч. 4, 5. ст. 340 КПК України. Тому, відповідно, потерпілий є суб'єктом підтримання обвинувачення в суді лише у субсидіарній формі приватного обвинувачення.

8. За роллю прокурора у судовому розгляді. У основній формі він є суб'єктом підтримання обвинувачення, у субсидіарній – не є учасником судового розгляду взагалі.

9. За роллю потерпілого у судовому розгляді. У основній формі вона чітко не визначена. Більше того, обов'язковість його участі у судовому розгляді у основній формі приватного обвинувачення взагалі не передбачена, що слід піддати критиці, оскільки саме він ініціював початок кримінального провадження. Тому слід погодитися з позицією, що не є зрозумілим, які наслідки наставатимуть у разі неприбуття в судове засідання без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття потерпілого в кримінальному провадженні, яке з самого початку було приватним [338, с. 488]. Відповідно, у КПК України слід окремо регламентувати наслідки неявки потерпілого у такій формі приватного обвинувачення, визначившись з тим, чи слід розглядати неявку потерпілого, його законного представника, представника без поважних причин як прояв відмови від обвинувачення, оскільки відповідні положення ч. 6 ст. 340 КПК України у основній формі приватного обвинувачення натепер застосовані бути не можуть. У субсидіарній формі потерпілий є приватним обвинувачем.

10. За наслідками неявки потерпілого у судове засідання. У основній формі вони є загальними і передбачені ст. 325 КПК України. На обвинувальну діяльність така неявка потерпілого не впливає. Неявка потерпілого під час судового розгляду у субсидіарній формі приватного обвинувачення тягне принципово інші наслідки: повторне неприбуття в судове засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому КПК України порядку

(зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після настання обставин, передбачених у ч.ч. 2 та 3 ст. 340 КПК України, прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням. У літературі зверталася увага на проблемність нормативної регламентації неявки потерпілого й у цій формі приватного обвинувачення [268, с. 141; 275, с. 108].

11. Стадія, у якій можливе закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення. Для основної форми ст. 284 КПК України передбачає можливість закриття кримінального провадження під час досудового та судового проваджень. У літературі вже зверталася увага на проблемність законності закриття кримінального провадження у досудовому розслідуванні через неузгодженість п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України (яка дозволяє прокурору закривати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, якщо потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) із ч. 4 ст. 26 та ч. 4 ст. 110 КПК України, адже, якщо реалізація функції обвинувачення починається з моменту затвердження або складання обвинувального акта прокурором, то, відповідно, у досудовому провадженні, навіть якщо воно здійснюється у формі приватного обвинувачення, формально потерпілий не може відмовитися від обвинувачення, яке ще не сформульовано [64, с. 420], хоча ця точка зору і зазнала критики як із позицій системного тлумачення закону, так і крізь призму цільового способу інтерпретації [390, с. 323], і І. А. Тітком доводилося, що відмова потерпілого від обвинувачення у провадженнях у формі приватного обвинувачення є підставою для закриття кримінального провадження як на стадії судового розгляду, так і під час досудового розслідування, незважаючи на відсутність терміну

«обвинувачення» у категоріально-понятійному апараті даної стадії кримінального провадження [390, с. 323-324]. Хоча нами і не підтримується точка зору про те, що обвинувачення у стадії досудового розслідування первинно формується в обвинувальному акті, відмітимо, що навіть за умови висунення первинного обвинувачення у повідомленні про підозру, все одно положення п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України можуть бути піддані критиці з позицій юридичної техніки. Адже й при такому визначенні моменту виникнення обвинувачення закриття кримінального провадження, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, до повідомлення особі про підозру не повністю відповідає буквальному тлумаченню КПК України, хоча і має місце на практиці через принципову неможливість іншого підходу у вирішенні цього питання через недосконалість його нормативно-правової регламентації. Відповідно, положення п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України має бути уточнено. Для субсидіарної форми закриття кримінального провадження можливе лише у судовому провадженні.

Таким чином, аналіз положень КПК України щодо нормативної регламентації «приватного обвинувачення» дозволяє зробити такі висновки. Натепер КПК України регламентував під назвою «приватне обвинувачення» фактично дві самостійні форми обвинувачення, які істотно між собою відрізняються за:

- колом кримінальних правопорушень, за якими може здійснюватися провадження;
- юридичним значенням наявності соціальних зав'язків особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та постраждалого;
- порядком ініціації кримінального провадження;
- стадією виникнення;
- характером здійснення обвинувальної діяльності у досудовому розслідуванні;
- моментом виникнення;

- суб'єктом підтримання обвинувачення в суді;
- роллю прокурора у судовому розгляді;
- роллю потерпілого у судовому розгляді;
- наслідками неявки потерпілого у судові засідання;
- стадією, у якій можливе закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення.

Перша з них, провадження за якою регламентовано Главою 36 КПК України, є нічим іншим, як приватно-публічним обвинуваченням, яке характеризується невдалим поєднанням приватних та публічних елементів. Друга з них, яка регламентується лише ст. 26, 340 КПК України, є такою, що має традиційні ознаки приватного обвинувачення, і лише ця форма може бути визнана приватною. Відповідно, для відображення реальної правової природи цих форм обвинувачення у законодавстві, уточнення порядку провадження по них пропонуємо:

1) назву Глави 36 КПК України викласти у такій редакції: «Кримінальне провадження у формі приватно-публічного обвинувачення»; уточнити у цій главі порядок кримінального провадження, вирішивши такі питання, як можливість початку провадження без заяви постраждалого; роль потерпілого у цьому провадженні²; вплив смерті потерпілого на рух провадження; можливість початку провадження за умови множинності постраждалих із різним волевиявленням щодо початку кримінального провадження; підстави та порядок закриття кримінального провадження; можливість закриття кримінального провадження до повідомлення про підозру тощо;

2) викласти у КПК України статтю 340-1, в якій регламентувати процедуру провадження у формі приватного обвинувачення, оскільки відсильна норма ч. 5 ст. 340 КПК України «кримінальне провадження за

²За доцільність регламентації у Главі 36 КПК України положення, згідно з яким обвинувачення у кримінальному провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, підтримує у суді потерпілий, висловилося 56% осіб, які взяли участь у анкетуванні під час проведення дисертаційного дослідження.

відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення», по суті, такою не є, оскільки процедура провадження у формі приватного обвинувачення у часовий проміжок між його початком та закінченням ніяк не регламентована [89, с. 119-127].

4.3 Особливості реалізації функції обвинувачення щодо окремої категорії осіб і здійснення спеціального досудового та судового провадження

Одним із особливих порядків кримінального провадження є провадження щодо окремої категорії осіб (гл. 37 КПК України), котре характеризується відповідними особливостями реалізації функції обвинувачення. Так, вказаний порядок застосовується щодо:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови, іншого члена Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;

10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

Письмове повідомлення про підозру здійснюється:

1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, члену Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

3) судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов'язків у суді, Голові, заступнику Голови, члену Вищої ради правосуддя, Голові, заступнику Голови, члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором або його заступником;

4) Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора.

Повідомлення прокурором вищевказаним особам про підозру є початком та одночасно персоніфікацією обвинувачення.

Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається стадія кримінального провадження – притягнення до кримінальної відповідальності.

Завдяки особливому порядку кримінального провадження щодо окремої категорії осіб держава на законодавчому рівні забезпечила можливість посадовим та іншим особам, передбаченим у ст. 480 КПК України,

безперешкодно та ефективно здійснювати свої професійні функції [179, с. 115].

Слушним є зауваження С. С. Аскерова, згідно з яким на відміну від визначених у ст. 278 КПК України загальних правил здійснення письмового повідомлення про підозру особі, положення ст. 481 КПК України не розкривають змісту поняття «здійснення повідомлення про підозру». Чи означає це складання, підписання та вручення письмового тексту повідомлення про підозру саме тією особою, що визначена процесуальним законом. Також не вказаний у КПК України строк вручення повідомлення про підозру і особу, яка має право змінити повідомлення про підозру. У зв'язку з цим автором пропонується внесення змін до ст. 481 КПК України, визначивши в ній обов'язок відповідного прокурора в межах повноважень щодо складання, підписання та вручення особисто письмового тексту повідомлення про підозру. Запропоновано також регламентувати строк вручення такого повідомлення – не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту складання письмового тексту й підписання повідомлення про підозру. Змінити ж повідомлення про підозру може лише відповідний прокурор, який уповноважений складати повідомлення про підозру [25, с. 22]. Це стосується й інших категорій осіб [22, с. 14; 23, с. 167; 24, с. 119; 26, с. 192; 27, с. 220; 28, с. 127].

Відмітимо, що наявні протилежні доктринальні тлумачення ст. 481 КПК України щодо суб'єкта (суб'єктів) складання та вручення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб. У науково-практичному коментарі до КПК України зазначається, що вручення повідомлення про підозру особам, зазначеним у ст. 481 КПК України, може здійснюватися як відповідним прокурором, вказаним у цій статті, так і слідчим, який проводить досудове розслідування, або прокурором, котрий здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні [169, с. 370]. На думку ж Л. М. Лобойка,

повідомлення про підозру повинні вручати лише посадові особи, визначені у ст. 481 КПК України [78, с. 998].

Ю. Сухов та П. Андрушко вказують, що перелік повноважень прокурора, що не є процесуальним керівником, на прийняття процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій визначений у ч.ч. 4, 5 ст. 36, ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313 Кодексу є виключним і не може тлумачитись розширено. Оскільки серед цих повноважень немає права повідомляти про підозру особі, зокрема судді, таку процесуальну дію може вчинити лише процесуальний керівник. Системний аналіз п. 15 ч. 1 ст. 3, ст. 36, ч. 1 ст. 276 та п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України свідчить про те, що процесуальну дію у вигляді повідомлення про підозру судді може вчинити лише прокурор – процесуальний керівник, котрим має бути не будь-який прокурор, визначений у п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України, а тільки Генеральний прокурор чи його заступник. Відповідно до положень КПК України і складання зазначеного процесуального акта, і його вручення має здійснюватись однією і тією ж особою – слідчим або прокурором – процесуальним керівником. При цьому слідчий чи прокурор, які не склали повідомлення про підозру, не наділені КПК України правом вручати його. Повідомлення про підозру професійному судді може здійснити виключно Генпрокурор або його заступник, визначений тільки Генеральним прокурором (як керівником органу прокуратури – п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України) процесуальним керівником у кримінальному провадженні від самого його початку чи замінений виключно Генпрокурором у випадках, передбачених ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313 КПК України, шляхом заміни прокурора – процесуального керівника – Генпрокурора чи його заступника, який раніше здійснював процесуальне керівництво [377].

Як зазначають О. Комарницька та В. Мазур, здійснити таку дію, як вручення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, уповноважений чітко визначений у ст. 481 КПК України прокурор, який водночас перебуває у групі прокурорів, уповноважених здійснювати процесуальне керівництво

таким провадженням. Автори пропонують доповнити ст. 278 КПК України таким текстом: «Письмове повідомлення про підозру окремій категорії осіб вручається прокурором, визначеним у ст. 481 цього Кодексу» [157, с. 89]. На думку О. Д. Ярошенко, письмове повідомлення може бути вручене судді в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, виключно Генеральним прокурором України або його заступником [483, с. 624].

Таким чином положення ст. 481 КПК України в контексті повідомлення про підозру є фрагментарними, оскільки законодавець не уточнює, хто із суб'єктів кримінального провадження повинен здійснити вручення повідомлення про підозру. Чинна нормативна модель не дає чіткої відповіді на питання про тотожність/не тотожність суб'єктів складання та вручення повідомлення про підозру щодо окремих категорій осіб. Зазначене питання має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки порушення процесуального порядку повідомлення про підозру може мати наслідком оспоруваність допустимості доказів, отриманих при проведенні процесуальних дій за участі підозрюваного. Вважаємо, що при чинній моделі нормативної регламентації цього питання, враховуючи розмежування законодавцем формулювань «складання» та «вручення» повідомлення про підозру у главі 22 КПК України, а також те, що у ст. 481 КПК України вжито формулювання «письмове повідомлення про підозру здійснюється», а також те, що повідомлення про підозру є комплексом процесуальних дій, і без вручення, крім випадків, передбачених ст. 42 КПК України, не має юридичної сили, можна зробити висновок, що суб'єкти складання та вручення повідомлення про підозру для окремих категорій осіб є тотожними. Таку позицію підтримують 77% респондентів.

Кримінальне провадження *in absentia*, будучи відносно новим елементом кримінального провадження України, натепер являє собою різновид особливого порядку кримінального провадження, яке здійснюється щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, щодо

лише повнолітніх осіб, за специфічних підстав та умов. Наведене вже дозволяє ставити проблему щодо специфіки реалізації у цьому кримінальному провадженні функції обвинувачення, враховуючи доктринально обґрунтовану специфіку цього провадження як особливого [60, с. 17-19] та, відповідно, пропозиції норми, які визначають порядок проведення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, об'єднати в одну главу під назвою «Заочне досудове розслідування та судове провадження» [411, с. 55].

Питання спеціального досудового та судового провадження (*in absentia*, заочного) вже активно досліджено такими українськими вченими, як Ю. І. Азаров, Д. О. Алексєєва-Процюк, Г. П. Власова, І. В. Гловюк, В. А. Ємельянов, О. В. Захарченко, І. М. Канюка, М. П. Климчук, Р. О. Корякін, О. П. Кучинська, О. В. Маленко, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, І. В. Озерський, Р. Г. Пєсцов, Д. П. Письменний, В. О. Попелюшко, І. І. Сливич, М. І. Смирнов, О. Ю. Татаров, В. М. Трофименко, В. М. Трубніков, Л. Д. Удалова, І. В. Цюприк, І. В. Черниченко, С. Л. Шаренко, О. Г. Шило, М. О. Яковенко, О. Г. Яновська та ін. Проте, особливості реалізації функції обвинувачення у цьому провадженні системним та комплексним дослідженням не піддавалися.

Виходячи з нормативно визначеного поняття обвинувачення у п. 13 ст. 3 КПК України як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом», логічним є виділення комплексного характеру обвинувачення як процесуальної категорії, яка розкривається через матеріальним та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними та не можуть існувати відокремлено.

Для кримінального провадження *in absentia* характерна специфіка лише у процесуальному (функціональному) змісті функції обвинувачення у

контексті «діяльності відповідних суб'єктів щодо доведення вини особи у визначеній кримінальним процесуальним законом формі» [269, с. 127]. Так, є процесуальні особливості категорій кримінальних правопорушень, щодо яких може здійснюватися таке провадження, віку осіб, щодо яких може здійснюватися таке провадження, повідомлення про підозру, підстав, за яких можливе це провадження, ініціації спеціального порядку досудового та судового провадження, залучення захисника, порядку вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування, підтримання державного обвинувачення, трансформації у загальний порядок та ін.

Матеріальний зміст обвинувачення як обвинувальної тези, твердження про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, що міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення, специфіки не має, оскільки опис фабули, наведення юридичного формулювання та правової кваліфікації, а також відомостей про особистість особи, щодо якої висувається обвинувачення, не має значення у контексті тих підстав, які є необхідними для здійснення кримінального провадження *in absentia*.

У кримінальному провадженні *in absentia* істотну специфіку має фактичний склад, який тягне за собою його виникнення. До його елементів відносяться:

- по-перше, повідомлення про підозру (яке не є характерним лише для цього провадження і саме по собі ніяк не відображає специфіку кримінального провадження *in absentia* на етапі його складення, оскільки повідомлення про підозру є початком реалізації функції обвинувачення в загальному та особливих порядках кримінального провадження; частково відображає потенційну можливість здійснення кримінального провадження *in absentia* на етапі вручення, оскільки, у відповідності до ч. 1 ст. 42 КПК України, особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй

внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень);

- по-друге, у досудовому розслідуванні – ухвала слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, а у судовому розгляді – ухвала суду про здійснення спеціального судового провадження.

Реалізація функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* характеризується обмеженістю пізнавальних можливостей сторони обвинувачення щодо всебічного та повного дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, як того вимагає ч. 2 ст. 9 КПК України. Це пов'язано із фактичною відсутністю у ході кримінального провадження підозрюваного, обвинуваченого.

Навіть при тому, що участь захисника є обов'язковою, цього може бути недостатньо для належного захисту підозрюваного, обвинуваченого, оскільки захисник, особливо залучений для здійснення захисту за призначенням, і який не має можливості спілкуватися із підозрюваним, обвинуваченим, не має повної інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, ступінь участі у його вчиненні підозрюваного, обвинуваченого, і, відповідно, не може вказати на ті обставини, що свідчать про відсутність події або складу кримінального правопорушення, виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, та обставини, що пом'якшують його покарання. На це звернув увагу М. Луцюк: оскільки клієнта нема, звичайний адвокат, що працює на підставі договору з клієнтом і за гонорар, отриманий від клієнта, вступити в справу все-одно не зможе. Тому захисника призначають від Центру безоплатної правової допомоги, за державні кошти. І навіть при дуже великому бажанні адвокат-захисник в такій справі фактично позбавлений реальних способів захисту свого клієнта, хоча б через такі моменти: адвокат не спілкувався з клієнтом і не знає його позиції по справі; всю інформацію про

час, місце, обставини вчинення злочину адвокат може отримати тільки від сторони обвинувачення; про всі докази, в кого вони знаходяться і де їх отримати, – адвокат позбавлений інформації, а тому і не зможе самостійно збирати доказову базу на захист клієнта; позиція клієнта (коли він з'явиться) може кардинально розходитись з позицією захисника, вже оприлюдненою в справі, що може унеможливити подальший ефективний захист особи [209].

Крім того, у кримінальному провадженні відсутнє таке джерело доказів, як показання підозрюваного, обвинуваченого, що також ускладнює можливості сторони обвинувачення щодо всебічного та повного дослідження обставин кримінального провадження. Більше того, сторона обвинувачення не може провести жодної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на збирання та перевірку доказів, за участі підозрюваного, зокрема, пред'явлення його для впізнання, слідчий експеримент за його участі, допит, одночасний допит, освідчування, отримати від нього зразки для експертизи, що також реально обмежує пізнавальні можливості сторони обвинувачення і ускладнює доведення обґрунтованості початкового та підсумкового обвинувачення.

Слід звернути увагу і на те, що при знаходженні особи за межами території України для проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів, необхідно застосовувати передбачені міжнародними договорами та КПК України механізми міжнародної правової допомоги, а також екстрадиції, що також ускладнює реалізацію функції обвинувачення, адже Запитувана сторона може відмовити у допомозі, відмовити у екстрадиції. Так, наприклад, ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах передбачає, що у допомозі може бути відмовлено: якщо запитувана Сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни [121].

У статті 19 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах зазначено, що прохання про

надання правової допомоги може бути відхилено, якщо надання такої допомоги може завдати шкоди суверенітету або безпеці, або суперечить законодавству запитуваної Договірної Сторони [159].

При реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* специфічним є і порядок інформування у кримінальному провадженні. Відмітимо, що Резолюція Ради Європи № (75) 11 встановлює, що обвинуваченому повинна вручатися повістка для явки до суду і підготовки свого захисту; повістка повинна ясно пояснювати наслідки неявки обвинуваченого до суду; за наявності підстав вважати, що у обвинуваченого виникли перешкоди для явки, суд повинен розпорядитися про відкладення розгляду [365, с. 147].

КПК України передбачено, що повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом. Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального судового провадження надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Інформація про такі документи та повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження обвинувачений вважається належним чином ознайомленим з її змістом. Проте, така регламентація зазнала критики, оскільки це положення, фактично, вводить презумпцію повідомлення особи про розгляд її справи. При цьому така презумпція є неспростовуваною. Запровадження такої презумпції не відповідає критеріям належного (особистого) повідомлення, сформульованим в практиці Європейського суду з прав людини. Вирішуючи питання про запровадження проваджень *in absentia* держава повинна подбати про належні гарантії дотримання цього права. У цьому аспекті слід вказати, що опублікування повістки у ЗМІ має розглядатися як докладання всіх зусиль з боку суду для інформування обвинуваченого і забезпечення його участі у судовому провадженні. Однак виводити з цього факту неспростовну презумпцію повідомлення не можна [55, с. 33].

Специфіка реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* стосується і можливості трансформації цього особливого порядку кримінального провадження у загальний порядок. Вона може мати місце у двох випадках. Перший з них пов'язаний із перекваліфікацією діяння, тобто зміною повідомлення про підозру або зміною обвинувачення у судовому розгляді на підозру (обвинувачення) у вчиненні кримінального правопорушення, яке не передбачене у ч. 2 ст. 297¹ КПК України.

КПК України, на жаль, не дає відповіді на питання, як повинні діяти у таких випадках слідчий, прокурор. Проте, застосовуючи загальні правила ст. 280 КПК України, а також положення ст. 297¹ КПК України, враховуючи, що підозрюваний переховується від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, досудове розслідування має бути зупинене. Відповідно, керуючись правилом, що у разі якщо обвинувачений

ухилився від суду, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку, прокурор у судовому засіданні має заявити клопотання про зупинення судового провадження.

Другий випадок пов'язаний з явкою підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого здійснюється кримінальне провадження *in absentia*. Так, ч. 5 ст. 297⁴ КПК України передбачає: якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, подальше досудове розслідування здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України. Відповідно, для судового провадження закріплено правило: якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України (ч. 4 ст. 323 КПК України). Проте, фактичний склад для зміни порядку кримінального провадження визначений у КПК України нечітко.

Безумовно, що юридичним фактом є відпадиння підстави для здійснення спеціального досудового розслідування або судового провадження (тобто, якщо особа вже не переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та вже не оголошена у міждержавний та/або міжнародний розшук). Натомість, яким процесуальним рішенням повинне відображатися відпадиння цих підстав, КПК України не регламентує. На рівні доктрини є пропозиція, що у таких випадках слідчий суддя, суд за клопотанням сторін або потерпілого має постановити ухвалу про скасування, відповідно, ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування / здійснення спеціального судового провадження, та продовження досудового розслідування у загальному порядку / початок судового розгляду у загальному порядку [64, с. 476], проте із нею повністю погодитися складно. При скасуванні ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування / здійснення спеціального судового провадження

ставиться під сумнів законність проведеного спеціального досудового розслідування та судового розгляду, адже кримінального процесуального рішення, яким воно було дозволене, немає у силу його скасування, відповідно, втрачають допустимість зібрані сторонами докази.

Відмітимо ще один аспект проблеми: якщо для судового розгляду це ключового значення не матиме, адже подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, то сторона обвинувачення у досудовому розслідуванні стикнеться із втратою усіх доказів. Відповідно, пропонуємо закріпити у КПК України: якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора, сторони захисту постановляє ухвалу про продовження досудового розслідування згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Дещо інша ситуація має місце, якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати. Частина 4 ст. 323 КПК України зазначає, що якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, подальший судовий розгляд розпочинається спочатку згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом. У зв'язку з цим виникає декілька питань:

- по-перше, яким рішенням суд має це оформити;
- по-друге, з якого саме початку має бути розпочатий судовий розгляд.

Питання виникло у зв'язку з дещо нелогічною нормативною регламентацією визначення початку судового розгляду, оскільки Глава 28 КПК України має назву «Судовий розгляд», параграф 3 цієї глави має назву «Процедура судового розгляду» (яка починається з відкриття судового засідання), але ст. 347 КПК України початок судового розгляду пов'язує саме із оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта. Ми підтримуємо думку, що початок судового розгляду має місце з моменту відкриття судового засідання [171, с. 645, 648; 295, с. 45], але вважаємо, що

законодавець мав би уточнити цей момент. Більше того, при будь-якому тлумаченні моменту початку судового розгляду, виникає питання, чому «повтор» судового провадження має місце лише зі стадії судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні вирішуються важливі питання, що мають значення для обвинуваченого і кримінального провадження у цілому:

- закриття кримінального провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 частини першої або частиною другою статті 284 КПК України;

- повернення обвинувального акта, якщо він не відповідає вимогам КПК України;

- направлення обвинувального акта для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження;

- здійснення судового виклику осіб до суду для допиту;

- витребування речей чи документів; а обвинувачений, як наслідок, при трансформації кримінального провадження з *in absentia* у загальний порядок, позбавляється можливості заявити пов'язані з цими питаннями клопотання, що, безумовно, обмежує його право на захист. Тому пропонуємо для усунення можливості обвинувачених посилалися при оскарженні судового рішення на порушення права на захист, а також для дотримання Резолюції Ради Європи № (75) 11 «Про критерії, що регламентують розгляд, який проводиться за відсутності обвинуваченого» у частині того, що особа, справа якої розглянута в її відсутності, але якій повістка була належним чином вручена, має право на повторний розгляд справи у звичайному порядку, якщо ця особа може довести, що її відсутність і неможливість проінформувати суддю у справі були викликані обставинами, які перебувають за межами її контролю [365, с. 147], оскільки для України звичайний порядок судового провадження характеризується наявністю стадії підготовчого судового провадження, викласти норму ч. 4 ст. 323 КПК України у такій редакції:

«Якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, судове провадження розпочинається зі стадії підготовчого судового засідання згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом», що повинне викладатися в ухвалі суду, яка постановляється за клопотанням прокурора, сторони захисту, про призначення підготовчого судового засідання згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Пунктом 20¹ Перехідних положень до КПК України (в редакції Закону від 12 травня 2016 р.) передбачено тимчасові та водночас спеціальні норми, що додатково регламентують спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження. Так, тимчасово, до 15 квітня 2017 р., положення глави 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» застосовуються із такими особливостями: спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 365, 368, 368-2, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції. Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної

відповідальності та оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи які понад шість місяців переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно яких наявні фактичні дані, що вони перебувають за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, та вони розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цьому абзаці, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Спеціальний характер стосовно реалізації функції мають:

1) перелік злочинів, щодо яких здійснюється кримінальне провадження (він є вужчим за перелік, передбачений ч. 2 ст. 297¹ КПК України);

2) додатковий перелік підстав для здійснення провадження *in absentia*: підозрюваний, обвинувачений понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; стосовно підозрюваного, обвинуваченого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції;

3) можливість здійснення кримінального провадження *in absentia* щодо інших злочинів, крім передбачених п. 20¹ Перехідних положень до КПК України (в редакції Закону від 12 травня 2016 р.), коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошені у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи які понад шість місяців переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно яких наявні фактичні дані, що вони перебувають за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, та вони розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у п. 20¹ Перехідних положень до

КПК України (в редакції Закону від 12 травня 2016 р.), а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду;

4) поширення положень ч. 5 ст. 139 КПК України (ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження) також на осіб, які понад шість місяців переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно яких наявні фактичні дані, що вони перебувають за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції. Відмітимо при цьому, що це положення корелюється із ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р., яка закріплює, що ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває на тимчасово окупованій території України, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, з особливостями, встановленими цим Законом [126].

Вимога про оголошення у міждержавний або міжнародний розшук не поширюється на випадки, якщо вирішується питання про застосування стосовно цих осіб спеціального кримінального провадження.

Особливості здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження стосовно осіб, які перебувають в районі

проведення антитерористичної операції регламентовані і ст. 5 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р., де передбачена норма, що ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває в районі проведення антитерористичної операції, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, з особливостями, встановленими цим Законом [127].

Питання щодо особливостей спеціального досудового розслідування щодо осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території України чи території проведення АТО, вже детально досліджувалися у літературі [444, с. 157-171], звернемо увагу лише на деякі малодосліджені проблеми. Так, ст. 139 КПК України, навіть при її поширенні на осіб, які понад шість місяців переховуються від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно яких наявні фактичні дані, що вони перебувають за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, не виключає необхідність належного повідомлення особи перші три рази (оскільки у законах мова йде про неявку на виклик без поважної причини більш як два рази), відсутність чого свідчить про неможливість звернення із клопотанням про спеціальне досудове розслідування або судове провадження та, відповідно, задоволення клопотання слідчим суддею, судом. Проте, як вірно зазначається у літературі, на тимчасово окупованих територіях забезпечити вручення відповідним особам викликів до уповноважених осіб або органів у порядку, визначеному процесуальним законом, в переважній більшості випадків неможливо. Своєю чергою, це перешкоджає здійсненню

кримінального провадження як в загальному, так і в спеціальному порядку, оскільки такі особи взагалі не можуть бути належним чином повідомлені про виклик. Тому, доцільно було б внести зміни до КПК України з метою вирішення названої проблеми, наприклад, шляхом сповіщення про виклик через загальнодержавні засоби масової інформації, офіційні веб-сайти компетентних державних органів тощо, наприклад, як це встановлено в ч. 1 та 3 ст. 297-5 КПК України [219, с. 103-104].

Дійсно, наявна нормативна регламентація викликів, по суті, може заблокувати здійснення кримінального провадження *in absentia*. Слід звернути увагу на те, що у судовій практиці є випадки, коли вже визнається належним викликом виклик через ЗМІ та веб-сайти. Так, в ухвалі слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області було вказано, що повідомлення про виклик до військової прокуратури Вінницького гарнізону за підозрою ОСОБА_3 у інкримінованих йому злочинах 01 лютого 2016 р. публікувалось на офіційному сайті військової прокуратури Центрального регіону України та у друкованому виданні «Урядовий кур'єр» [426]. Схожа норма повинна бути передбачена і на розміщення тексту ухвали слідчого судді, суду для та дотримання правових позицій прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо відмови обвинуваченого брати участь у судовому розгляді: ні буква, ні дух статті 6 Конвенції не забороняють особі, прямо або за замовчуванням, відмовитися від гарантій справедливого судового розгляду, однак з метою виконання завдань Конвенції відмову брати участь в розгляді повинна бути виражена недвозначно і супроводжуватися дотриманням мінімуму гарантій, відповідних її важливості [304]; певні встановлені факти можуть недвозначно вказувати на те, що обвинувачений знав про кримінальне судочинство у його справі і про характер і підстави пред'явлених йому обвинувачень і не мав наміру брати участь в судовому розгляді по його справі або бажав приховати від правосуддя, це може мати місце, наприклад, в тому випадку, коли обвинувачений відкрито або в письмовій формі заявляє про те,

що не має наміру реагувати на повістку про явку в суд, про яку він дізнався не від влади, а з інших джерел, або як і раніше ухиляється від спроби арешту, або коли до відома влади доводяться матеріали справи, які ясно показують, що йому було відомо про те, що проти нього ведеться судовий розгляд і про пред'явлені йому обвинувачення [302]. У цьому контексті положення ч. 4 ст. 297⁴ КПК України щодо надсилання копії ухвали прокурору, слідчому та захиснику є явно недостатнім, особливо у ситуаціях, коли захисник залучався для здійснення захисту за призначенням та не має можливості проводити консультації з підозрюваним, обвинуваченим. Відповідно, ч. 4 ст. 297⁴ КПК України слід викласти у такій редакції:

«4. Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику, публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування».

Не вирішеним у КПК України є питання про наступне:

- якими даними має або може підтверджуватися факт перебування особи на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції;
- якою має бути мета перебування (переховування від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності або інша);
- строк та характер (постійний або тимчасовий) перебування особи на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції.

Вважаємо, що, виходячи із загальних завдань кримінального провадження та сутності спеціального досудового та судового провадження, одним із завдань якого є, безумовно, забезпечення невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, метою перебування на цих територіях є переховування від органів слідства та суду з метою ухилення від

кримінальної відповідальності; інша мета не може свідчити про необхідність застосування механізму кримінального провадження *in absentia*; це підтверджується певним чином і положеннями п. 20¹ Перехідних положень до КПК України, у відповідності до яких слідчий суддя може відмовити у задоволенні такого клопотання, якщо слідчий, прокурор не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності *та* (курсив мій – В. Г.) стосовно нього наявні фактичні дані про перебування за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції. При цьому під переховуванням підозрюваного від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності необхідно розуміти свідомі умисні дії чи бездіяльність підозрюваного, спрямовані на невиконання ним обов'язку з'явитися на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, здійснений у відповідності до положень КПК України, не менш як три рази, при цьому підозрюваний за місцем реєстрації та/або постійного проживання відсутній і відомості про його фактичне місцезнаходження не відомі [255, с. 75].

Виходячи з цієї мети, строк переховування вказати у законі неможливо, він не може бути формалізований, проте мета повинна бути чітко відображена та підтверджена у клопотанні та ухвалах слідчого судді, суду, проте цей строк слід відраховувати з урахуванням факту визнання території тимчасово окупованою, але з моменту набрання чинності пунктом 20¹ КПК України, тобто з 12 травня 2016 р., оскільки інше тлумачення тимчасових норм п. 20¹ КПК України суперечитиме положенням ст. 22 Конституції України щодо того, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Для підвищення ефективності реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* слід запропонувати:

- частину 4 ст. 297⁴ КПК України викласти у наступній редакції:

«4. Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику, публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування»;

- частину 5 ст. 297⁴ КПК України викласти у такій редакції:

«5. Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора, сторони захисту постановляє ухвалу про продовження досудового розслідування згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом»;

- частину 4 ст. 323 КПК України викласти наступним чином:

«4. Якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, судове провадження розпочинається зі стадії підготовчого судового засідання згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом» [86, с. 192-195].

Висновки до розділу 4

1. Існують два етапи реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод: підготовчий та остаточний. Підготовчий етап має місце, починаючи із ініціації угоди, до направлення обвинувального акта до суду з угодою. Він характеризується такими діями, як ініціація угоди, проведення домовленостей, укладення угоди, її підписання сторонами, законними представниками, і додатково, якщо угоду укладено у стадії досудового розслідування – отриманням висновку експерта або завершенням проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови

суду в затвердженні угоди. Остаточний етап характеризується реалізацією функції обвинувачення у судовому засіданні з розгляду угоди. По угоді про визнання винуватості участь прокурора у розгляді угоди у силу того, що прокурор є стороною, є обов'язковою. По угоді про примирення КПК України не передбачає обов'язковості участі прокурора, проте вказує на необхідність повідомлення інших учасників судового провадження, відсутність яких не є перешкодою для розгляду угоди; тобто, виходячи з буквального тлумачення норм КПК України, участь прокурора у розгляді угоди про примирення не обов'язкова.

2. Для усунення недоліків реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод необхідно:

1) покласти на прокурора обов'язок складати обвинувальний акт у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості;

2) передбачити обов'язковість участі прокурора у судовому розгляді угоди про примирення;

3) передбачити можливість укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, в яких бере участь потерпілий, але тільки в тому випадку, коли у кримінальному провадженні вже укладено угоду про примирення, укладення якої слід тлумачити як згода потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості;

4) передбачити можливість укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, але тільки за наявності згоди представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

3. «Приватне обвинувачення» у сучасному кримінальному провадженні України являє собою дві самостійні форми обвинувачення, перша з них, провадження за якою регламентовано Главою 36 КПК України, є як приватно-публічним обвинуваченням, яке характеризується невдалим

поєднанням приватних та публічних елементів; друга форма, яка регламентується лише ст. 26, 340 КПК України, є такою, що має традиційні ознаки приватного обвинувачення, і лише ця форма може бути визнана приватною.

4. Початком та одночасно персоніфікацією обвинувачення особам, передбаченим ст. 480 КПК України, є повідомлення про підозру. Положення КПК України щодо повідомлення про підозру є відповідають вимогам правової визначеності у контексті тотожності/нетотожності суб'єктів складання та вручення повідомлення про підозру щодо окремих категорій осіб. Доктринальне тлумачення положень КПК України дозволяє стверджувати про тотожність суб'єктів складання та вручення повідомлення про підозру для окремих категорій осіб.

5. Трансформація реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* у загальний порядок має місце у двох випадках: при перекваліфікації діяння (зміна повідомлення про підозру або зміна обвинувачення у судовому розгляді на підозру (обвинувачення) у вчиненні кримінального правопорушення, яке не передбачене у ч. 2 ст. 297¹ КПК України) – досудове розслідування та судове провадження має бути зупинено; явка підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого здійснюється кримінальне провадження *in absentia* – для визначеності правових наслідків явки пропонується закріпити у КПК України:

1) «якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора, сторони захисту постановляє ухвалу про продовження досудового розслідування згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом»;

2) «якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, судове провадження розпочинається

зі стадії підготовчого судового засідання згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом».

6. Строк дії тимчасових та спеціальних норм п. 20¹ Перехідних положень до КПК України (в редакції Закону від 12 травня 2016 р.) має обчислюватися з урахуванням факту визнання території тимчасово окупованою, але з моменту набрання чинності пунктом 20¹ КПК України, тобто з 12 травня 2016 р. – у контексті положень щодо підозрюваного, крім неповнолітнього, який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції.

7. Для підвищення ефективності реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* запропоновано:

- частину 4 ст. 297⁴ КПК України викласти у такій редакції:

«4. Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику, публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування»;

- частину 5 ст. 297⁴ КПК України викласти наступним чином:

«5. Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора, сторони захисту постановляє ухвалу про продовження досудового розслідування згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом»;

- частину 4 ст. 323 КПК України викласти у такій редакції:

«4. Якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати, судове провадження розпочинається зі стадії підготовчого судового засідання згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми визначення правових, теоретичних і практичних засад реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки.

1. Функція обвинувачення є напрямком кримінальної процесуальної діяльності уповноважених суб'єктів, зміст якого полягає в отриманні (формуванні, збиранні) сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання процесуальних рішень, які містять твердження про вчинення особою кримінального правопорушення (кримінально-караного діяння), а також у підтриманні публічного обвинувачення під час судового розгляду та при перевірці судових рішень у кримінальному провадженні.

Зміст функції обвинувачення полягає у:

- 1) формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- 2) формуванні сукупності доказів для складання обвинувального акта або іншого підсумкового рішення на досудовому розслідуванні;
- 3) підтриманні публічного обвинувачення під час судового розгляду справи;
- 4) поданні скарг і заяв щодо перевірки судових рішень, участь у їх розгляді.

2. Механізм функції обвинувачення є складною системою, яка складається з таких елементів: суб'єктний елемент, інструментальний елемент, засадничий елемент, процедурний елемент. Характеристиками механізму функції обвинувачення є: телеологічна основа; інформаційна (матеріальна) основа; нормативна основа.

3. Доцільність функції обвинувачення проявляється у таких дискреційних повноваженнях прокурора за КПК України: вирішення питання

про закінчення досудового розслідування шляхом складання клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за наявності диспозитивних підстав такого звільнення, передбачених КК України; ініціація або погодження на спрощення кримінально-процесуальної форми у вигляді укладення угоди про визнання винуватості.

4. Розвиток функції обвинувачення протягом усієї історії кримінального процесу, її нормативна регламентація характеризується визначенням її як особливої, самостійної функції, для здійснення якої створювались спеціальні органи, не пов'язані із здійсненням правосуддя, покладеним тільки на суд.

Історичний процес становлення та розвитку функції обвинувачення у кримінальному провадженні пройшов кілька періодів:

- 1) формування функції обвинувачення в період Київської Русі;
- 2) становлення та розвиток функції обвинувачення в період перебування українських земель у складі інших держав;
- 3) здійснення функції обвинувачення в радянський період;
- 4) здійснення функції обвинувачення в період розбудови правової незалежної України. В останньому періоді можна виділити два етапи розвитку функції обвинувачення: здійснення функції обвинувачення під час дії норм КПК 1960 р.; здійснення функції обвинувачення за новим КПК України 2012 р.

5. Сторона обвинувачення – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом учасників кримінального провадження, діяльність яких спрямована на викриття осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, формування обвинувачення, обґрунтування його доказами та його підтримання в суді.

Для сторони обвинувачення характерні такі ознаки:

- 1) нормативно визначений суб'єктний склад в особі, як правило, службових осіб органів державної влади;
- 2) наявність протилежного процесуального інтересу, який відрізняється від процесуального інтересу сторони захисту;

3) процесуальна рівноправність сторони обвинувачення і сторони захисту;

4) наділення сторони обвинувачення державно-владними повноваженнями з можливістю застосування до учасників кримінального провадження заходів процесуального примусу;

5) активність сторони обвинувачення у відстоюванні свого інтересу перед судом, що обумовлено покладеними на неї обов'язками в силу принципу публічності.

6. Обвинувачення у матеріальному розумінні – це обвинувальна теза, твердження про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, яке міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення. Матеріальний зміст обвинувачення розкривається через його структуру. Обов'язковими елементами кожного обвинувачення повинні бути наступні: відомості про особу, щодо якої висувається обвинувачення, фабула, юридичне формулювання, правова кваліфікація. Ці елементи мають бути сформульовані у кожному конкретному обвинуваченні, адже від якості їх викладення та доведення залежить подальша перспектива судового розгляду справи.

Обвинувачення в процесуальному розумінні слід розглядати як обвинувальну діяльність суб'єктів обвинувачення, тобто сукупність дій, спрямованих на викриття особи, яка вчинила злочин, і забезпечення застосування щодо неї кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. Процесуальний зміст обвинувачення розкривається через сукупність слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством для кожного суб'єкта сторони обвинувачення.

7. Міжнародно-правові стандарти у контексті здійснення функції обвинувачення – це вимоги, які містяться у міжнародних договорах, звичаях і практиці міжнародних судових установ щодо основних положень реалізації

функції обвинувачення на міжнародному рівні та у національних правових системах.

Такі стандарти стосуються, по-перше, інституційних і процесуальних аспектів діяльності публічних обвинувачів; по-друге, суб'єктів, які здійснюють функцію обвинувачення; по-третє, початку здійснення функції обвинувачення; по-четверте, процедури реалізації функції обвинувачення під час розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду.

8. Спільними рисами для континентальної та англо-американської правових систем є те, що стороні обвинувачення відводиться суттєва роль як на досудових стадіях, так і на судових. Відмінними рисами між ними є наступні:

- 1) різняться суб'єкти, які здійснюють функцію обвинувачення;
- 2) різняться стадії кримінального процесу, на яких здійснюється функція обвинувачення;
- 3) різняться процесуальні документи, в яких виражається безпосередня обвинувальна теза (обвинувачення).

9. Функція обвинувачення на досудовому розслідуванні складається з двох частин.

Перша частина обвинувальної діяльності починається з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення. Друга частина обвинувачення розпочинається з моменту появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у органів досудового розслідування з'являться фактичні дані, які вказуватимуть на її причетність до вчинення кримінального правопорушення.

10. Повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку реалізації функції обвинувачення як персоніфікованого обвинувачення (первинного), що спрямоване на доведення вини особи, стосовно якої є докази її причетності до вчиненого злочину (обвинувачення конкретної особи).

11. Обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті не містить у собі зовнішнього мотивування, його мотивування носить імпліцитний характер, оскільки це спрямовано на забезпечення неупередженості суду під час судового розгляду обвинувального акта.

12. У контексті встановлення обґрунтованості обвинувачення у підготовчому провадженні потребує вирішення на нормативному рівні питання регламентації процесуальних засобів такої перевірки та закріплення у ст. 297 КПК України обов'язку прокурора надати разом із клопотанням і додатками до нього матеріали кримінального провадження (для розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності); встановлення винятків у ст. 291 КПК України із правила щодо заборони подання інших документів до початку судового розгляду для обвинувальних актів, які направляються до суду з угодою; розширення повноважень суду із розгляду клопотань та угод шляхом ініціювання і проведення допитів, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів.

13. Трансформація обвинувачення має місце при зміні обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, при початку провадження щодо юридичної особи, та характеризується специфічними підставами, умовами здійснення та правовими наслідками.

14. Правова регламентація зміни обвинувачення під час судового провадження потребує вдосконалення з метою забезпечення права на захист обвинуваченого та забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. Для цього необхідно: у ст. 338 КПК України закріпити заборону прокурору змінювати обвинувачення у судовому розгляді на таке, що істотно відрізняється від первинного за фактичними обставинами; доповнити ст. 338 КПК України положенням про обов'язок головуєчого роз'яснити право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі не тільки

потерпілому, але і його представнику та законному представнику; закріпити у ст. 338 КПК України можливість заявлення клопотання представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про продовження строку для можливості підготуватися до відстоювання інтересів юридичної особи щодо зміненого обвинувачення; при зміні обвинувачення передбачити необхідність повторного повідомлення потерпілого і у разі відсутності його волевиявлення розцінювати це як відсутність бажання підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі; закріпити у ст. 338 КПК України положення про те, що у разі відсутності у матеріалах кримінального провадження підтвердження отримання потерпілим копії обвинувального акта, повістки про виклик або ознайомлення з їх змістом у інший спосіб суд для забезпечення інтересів потерпілого повинен вжити заходів до повідомлення його через засоби масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження; передбачити у КПК України положення про обов'язкове представництво потерпілого у випадку його згоди на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі у разі неможливості самотійного забезпечення договірного представництва і забезпечувати його за рахунок механізму безоплатної правової допомоги.

15. Українська модель суду присяжних не дозволяє стверджувати про істотну специфіку підтримання публічного обвинувачення у суді присяжних. Особливостями обвинувальної діяльності прокурора є роз'яснення обвинуваченому можливості розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних; поставлення запитань присяжним з метою формування складу суду.

16. Аналіз повноважень прокурора у кримінальному провадженні під час перегляду судових рішень надає можливість зробити висновок про окремий напрям його діяльності – підтримання своїх доводів, викладених у апеляційній чи касаційній скарзі, заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами. Зазначений напрям діяльності

прокурора є проявом функції підтримання публічного обвинувачення, а також повноважень, які спрямовані на охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

17. Для реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод характерні такі особливості: специфіка проявляється лише після повідомлення про підозру та ініціювання угоди; два етапи реалізації функції обвинувачення: підготовчий та остаточний; диференціація суб'єктів функції обвинувачення та розподілу між ними повноважень; диференціація форм участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення та на підставі угоди про визнання винуватості; широкі дискреційні повноваження прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості; специфіка доказової діяльності прокурора у судовому розгляді щодо доведення додаткових порівняно із загальним порядком кримінального провадження обставин.

18. Кримінальний процесуальний кодекс України регламентував під назвою «приватне обвинувачення» фактично дві самостійні форми обвинувачення, які істотно між собою відрізняються за колом кримінальних правопорушень, за якими може здійснюватися провадження; юридичним значенням наявності соціальних зв'язків особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та постраждалого; порядком ініціювання кримінального провадження; стадією виникнення; характером здійснення обвинувальної діяльності у досудовому розслідуванні; за моментом виникнення; за суб'єктом підтримання обвинувачення в суді; за роллю прокурора у судовому розгляді; за роллю потерпілого у судовому розгляді; за наслідками неявки потерпілого у судові засідання; стадією, у якій можливе закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення.

19. Для відображення реальної правової природи цих форм обвинувачення у законодавстві, уточнення порядку провадження по них пропонуємо:

1) назву Глави 36 КПК України викласти у редакції «Кримінальне провадження у формі приватно-публічного обвинувачення»; уточнити у цій главі порядок кримінального провадження, вирішивши такі питання, як можливість початку провадження без заяви постраждалого; роль потерпілого у цьому провадженні, вплив смерті потерпілого на рух провадження, можливість початку провадження за умови множинності постраждалих із різним волевиявленням щодо початку кримінального провадження; підстави та порядок закриття кримінального провадження, можливість закриття кримінального провадження до повідомлення про підозру тощо;

2) викласти у КПК України ст. 340-1, в якій регламентувати процедуру провадження у формі приватного обвинувачення, оскільки відсильна норма частини п'ятої ст. 340 КПК України «кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення», по суті, такою не є, оскільки процедура провадження у формі приватного обвинувачення у часовий проміжок між його початком і закінченням ніяк не регламентована.

20. Особливостями реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* є: специфіка характерна лише для процесуального (функціонального) змісту функції обвинувачення; фактичний склад, який тягне за собою виникнення функції обвинувачення (повідомлення про підозру та у досудовому розслідуванні – ухвала слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, у судовому розгляді – ухвала суду про здійснення спеціального судового провадження); обмеженість пізнавальних можливостей сторони обвинувачення щодо всебічного та повного дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання; специфічний порядок інформування сторони захисту для забезпечення законності кримінального провадження; можливість і підстави трансформації особливого

порядку кримінального провадження у загальний порядок, процесуальні рішення, якими це оформлюється; тимчасовий та спеціальний характер реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* за п. 20¹ Перехідних положень до КПК України.

21. Специфіка обвинувачення у кримінальному провадженні щодо окремих категорій осіб характеризується особливостями повідомлення про підозру, яке є ускладненим за суб'єктним складом, і для притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України – необхідністю отримання згоди Верховної Ради України. Нормативна регламентація повідомлення про підозру окремих категорій осіб потребує уточнення у частині чіткого визначення тотожності або відмінності суб'єктів складення та вручення повідомлення про підозру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокатура України: підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 368 с.
2. Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду / Г. І. Алейніков // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 120-126.
3. Александров А. С. Доктринальная модель уголовно-процессуального доказательственного права РФ и Комментарии к ней / А. С. Александров, И. А. Александрова и др. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 304 с.
4. Александров А. С. Использование производных доказательств в уголовном процессе: монография / А. С. Александров, Р. А. Бостанов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 320 с.
5. Александров А. С. Субсидиарный уголовный иск [Електронний ресурс] / А. С. Александров, В.Е. Гуцев. – Ниж. Новгород, 1999. – 102 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/aleksandrov_1999/1-1.html.
6. Александров А. С. Судебные доказательства и доказывание в уголовном суде / А. С. Александров, А. Н. Стуликов. – Н. Новгород: Волго-вятская акад. гос. управ., 2002. – 188 с.
7. Аленін Ю. П. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення / Аленін Ю. П., І. В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – № 1. – 2014. – С. 161-169.
8. Аленін Ю. П. Участь захисника при проведенні слідчих (розшукових) дій: проблемні питання / Ю. П. Аленін // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р.,

м. Одеса) / уклад.: І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М. М. Стоянов. – Одеса : Юридична література, 2015. – 348 с.

9. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан. – К. : Києво-Могилян. акад., 2008. – 385 с.

10. Альберда Т. Г. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм») / Т. Г. Альберда // Молодий вчений. – 2013. – №2. – С. 64-68.

11. Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт; [Пер. с нем. Г.Г. Мошака]. – Харьков: Право, 2012. – 184 с.

12. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: Конспект лекції / Альперт С. А. ; Нац. юрид. акад. України. – Х., 1995. – 28 с.

13. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе / С. А. Альперт. – Харьков, 1974. – 38 с.

14. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса / С. А. Альперт. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1997. – 60 с.

15. Альперт С. А. Участники советского уголовного процесса / С. А. Альперт. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1985. – 118 с.

16. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва за 2015 рік. Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%B%D1%96%D0%B7%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B2,%202015%20%D1%80%D1%96%D0%BA.doc>>.

17. Андреянов В. А. Обвинение в российском уголовном процессе: понятие, сущность, значение и теоретические проблемы реализации :

дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Андреянов. – Екатеринбург, 2009. – 208 с.

18. Андрусак В. Б. Функції органів досудового слідства в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Б. Андрусак. – Харків, 2011. – 224 с.

19. Антонова Е. Е. Функциональная характеристика досудебного производства в российском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Е. Е. Антонова. – Омск, 2006. – 218 с.

20. Апостолова Н. Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Н. Н. Апостолова. – М., 2010. – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1414046>.

21. Арсені О. І. Функції прокурора у кримінальному процесі / О. І. Арсені // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 1, Том 4. – 2016. – С. 60-62.

22. Аскеров С. Особый порядок уголовного производства в отношении народных депутатов Украины / С. Аскеров // Закон и жизнь. – 2015. – №1/2. – С. 12-15.

23. Аскеров С. С. Кримінальне провадження щодо Голови Рахункової палати та членів Рахункової палати / С. С. Аскеров // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №7. – С. 165-168. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/7_2014/49.pdf.

24. Аскеров С. С. Кримінальне провадження щодо Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України / С. С. Аскеров // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція. – 2015. – №14. – Том 2. – С. 117-120.

25. Аскеров С. С. Особливий порядок кримінального провадження щодо депутатів місцевих рад / С. С. Аскеров // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 6-1. Том 4. – С. 19-23.

26. Аскеров С. С. Особливий порядок кримінального провадження щодо кандидата на пост Президента України / С. С. Аскеров // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – №1. – С. 190-193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/1_2015/51.pdf.

27. Аскеров С. С. Особливості кримінального провадження щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції / С. С. Аскеров // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – №2. – С. 218-220. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/2_2015/66.pdf

28. Аскеров С. С. Порядок кримінального провадження щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / С. С. Аскеров // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція. – 2014. – № 10-2. – Том 2. – С. 126-129.

29. Багдасаров Р. В. Принцип состязательности в уголовном процессе России и стран Европейского союза / Р. В. Багдасаров. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 216 с.

30. Банчук О. А. Вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К.: «ІКЦ «Леста», 2005. – 115 с.

31. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі / М. М. Бедрій // Молодий вчений. – 2014. – N 8 (11). – С. 179-184.

32. Берова Д. М. Уголовно-процессуальные функции: монографія / Д. М. Берова. – СПб. : Фонд «Университет», 2009. – 104 с.

33. Бозров В. М. Основы теории уголовно-процессуальных функций. Общая часть: монография / В. М. Бозров. – Екатеринбург : Изд. дом «Урал. гос. юрид. акад.», 2012. – 96 с.

34. Бойко В. П. Правила про недопустимість погіршення становища обвинуваченого як процесуальні гарантії : монографія / В. П. Бойко. - К. : Атіка, 2008. – 192 с.

35. Бойльке В. Уголовно-процессуальное право ФРГ: Учебник, 6-е изд. / Вернер Бойльке; Пер. с нем. Я. М. Плошкиной; Под ред. Л. В. Майоровой. – Красноярск: РУМЦ ЮО, 2004. – 352 с.
36. Болтошев Е. Д. Функции прокурора в досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. Д. Болтошев. – Москва, 2002. – 189 с.
37. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. В. Борзих. – Київ, 2011. – 219 с.
38. Борзих Д. В. Функція кримінального переслідування / Д. В. Борзих // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 38-44.
39. Боруш А. О Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення / А. О. Боруш // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6-1. Том 4. – 2014. – С. 29-33.
40. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В. Д. Бринцев. – Харків : Право, 2010. – 464 с.
41. Брізицький М. Загальнотеоретична характеристика правового механізму лобіювання / М. Брізицький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2015. – Випуск 61. – С. 3-9.
42. Быстров Е. А. О формулировке обвинения / Е. А. Быстров // Правоведение. – 1973. – № 2. – С. 109-111.
43. Вакулік О. М. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навчальний посібник / О. М. Вакулік, І. Ю. Азаров. – К. : Вид-во «Центр учбової літератури», 2015. – 184 с.
44. Вандышев В. В. Уголовный процесс. Общая и Особенная части: учебник / В. В. Вандышев. – М. : Контракт; Волтерс Клувер, 2010. – 720 с.

45. Вапнярчук В. Стандарт кримінального процесуального доказування / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук. – 2015. – №1 (80). – С. 100-112.
46. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
47. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за аг ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун». – 2005. – 1728 с.
48. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
49. Викторский С. И. Русский уголовный процесс / С. И. Викторский – М. : Изд. А. А. Карцева, 1912 – 438 с.
50. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 22 листопада 2016 р. (Справа № 756/13976/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62876854>.
51. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 26 листопада 2013 р. (Справа № 569/321/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35478077>.
52. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 12 серпня 2014 р. (Справа № 308/11047/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40117669>
53. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50482&pf35401=296929>.
54. Власов А. А. Структура уголовно-процессуальной деятельности и ее элементы / А. А. Власов // Актуальные проблемы судоустройства,

судопроизводства и прокурорского надзора: сб. науч. трудов. – М., 1988. – С. 13-23.

55. Водянніков О. Ю. Заочні кримінальні провадження в кримінально-процесуальному праві України: критичний аналіз законопроекту № 4448а в світлі європейських стандартів / О. Ю. Водянніков // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні : матеріали Міжнар. симпозіуму (м. Львів, 24–25 жовтня 2014 р.). – К., 2014. – С. 28-35.

56. Выдря М. М. Расследование уголовного дела – функция уголовного процесса / М. М. Выдря // Государство и право. – 1980. – № 9. – С. 75-82.

57. Гельдибаев М. Х. Уголовный процесс: [учебник] / М. Х. Гельдибаев, В. В. Вандишев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2012. – 719 с.

58. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Глинська. – Харків, 2015. – 462 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.nulau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=5&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=.

59. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: монографія / Н. В. Глинська. – К. : Істина, 2014. – 588 с.

60. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України / І. Гловюк // Право України. – 2015. – № 7. – С. 16-25.

61. Гловюк І. В. Деякі аспекти доказування у кримінальному провадженні на підставі угод / І. В. Гловюк // Порівняльно-аналітичне право. –

2013. – №3/1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://par.in.ua/3-1_2013/9/Hloviuk%20I.V.pdf С. 343-346.

62. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Гловюк. – Одеса, 2015. – 602 с.

63. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Гловюк. – Одеса, 2016. – 40 с.

64. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.

65. Гловюк І. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування / І. В. Гловюк, С. В. Андрусенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 4. – С. 239-243.

66. Гловюк І. В. Повноваження прокурора та керівника органу досудового розслідування (у контексті законопроектних пропозицій) / І. В. Гловюк // Правове життя сучасної України : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 661-663.

67. Гловюк І. В. Проблеми нормативного визначення категорій «обвинувачення» та «державне обвинувачення» / І. В. Гловюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – С. 557-563.

68. Гловюк І. В. Проблемні аспекти участі прокурора у судовому провадженні на підставі угод / І. В. Гловюк, С. В. Андрусенко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 16-22.

69. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація /

В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. – 314 с.

70. Гмирко В. П. Ретроспективний аналіз уявлень про суть доказування в кримінальному процесі України [Електронний ресурс] / В. П. Гмирко // Вісник Акад. митної служби України. Сер.: Право. – 2011. – № 2. – С. 112-119. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2011_2\(7\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2011_2(7)__20).

71. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному провадженні: діяльнісний погляд / В. П. Гмирко // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6– 7 груд. 2012 р.). – Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. – С. 35-38.

72. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Ю. Гнатюк. – Кривий Ріг, 2016. – 18 с.

73. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головки. – Москва : Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с.

74. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию как форма процессуальной дифференциации: современные тенденции развития: актуальные проблемы организации и деятельности : автореф. дисс. ... д-ра юридических наук : 12.00.09 /Л. В. Головки. – М., 2003. – 54 с.

75. Головненков П. В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) : науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / Павел Головненков, Наталья Спица; со вступ. ст. Уве Хелльманна. – Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2012. –

404 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>.

76. Голунский С. А. Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / С. А. Голунский // Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве СССР. – М., 1959. – 305 с.

77. Гончаренко В. Г. Захист як соціальна доктрина / В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – №1 (23). – С. 5-17.

78. Гончаренко В. Г. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.

79. Горбачевський В. Я. Кримінальне переслідування як функція кримінального процесу / В. Я. Горбачевський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 4. – 2014. – С. 49-50.

80. Гринюк В. А. Договорное (компромиссное) обвинение: постановка проблемы / В. А. Гринюк // «Legea si Viata». – 2016. – № 10/2 (298). – С. 28-31.

81. Гринюк В. О. Механізм функції обвинувачення: постановка проблеми / В. О. Гринюк // Віснику Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – №9. – С.156-161.

82. Гринюк В. О. Момент виникнення функції обвинувачення у кримінальному провадженні / В. О. Гринюк // Юридичні факти в системі правового регулювання. Зб. наук. праць. Матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.) – С. 195-199.

83. Гринюк В. О. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення / В. О. Гринюк // Право України. – 2013. – № 11. – С. 120-126.

84. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення на стадії підготовчого провадження / В. О. Гринюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 8 (2016). – С. 148-153.

85. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні на підставі угод / В. О. Гринюк // Jurnalul juridic național: teorie și practică. – 2016. – №5. – С. 176-180.

86. Гринюк В. О. Особливості реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні *in absentia* / В. О. Гринюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – №3. – С. 192-195. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3_2016/56.pdf.

87. Гринюк В. О. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: деякі проблемні питання / В. О. Гринюк // Право України. – 2015. – № 1. – С. 143-151.

88. Гринюк В. О. Підтримання публічного обвинувачення в суді: аналіз конституційних новел / В. О. Гринюк // Право України. – 2016. – №9. – С. 115-120.

89. Гринюк В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації / В. О. Гринюк // Право і громадянське суспільство. – 2015. – №4. – С. 119-127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcslaw.knu.ua/images/4122015.pdf>.

90. Гринюк В. О. Проблеми зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду / В. О. Гринюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 2. – С. 203-206. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/68>.

91. Гринюк В. О. Трансформація обвинувачення в судовому розгляді / В. О. Гринюк // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 4. –

С. 189-191 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/4_2016/53.pdf.

92. Грицаєнко Л. Р. Кримінальне переслідування як вид процесуальної діяльності органів прокуратури України: теоретико-правовий зміст і проблеми співвідношення з іншими суміжними інститутами / Л. Р. Грицаєнко // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 107-116.

93. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.

94. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – [2-е вид., стереотип.]. – К. : КНТ: Фурса С. Я., 2007. – 269 с.

95. Гуртієва Л. М. Способи збирання та перевірки доказів на стадії досудового розслідування / Л. М. Гуртієва // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 248-253.

96. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарєв. – К. : Знання, 2005. – 375 с.

97. Гусев Л. Н. Процессуальное положение следователя в советском уголовном процессе. Вопросы судостроительства и судопроизводства в новом законодательстве Союза ССР / Л. Н. Гусев. – М. : Госюриздат, 1959. – С. 315-316.

98. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – М. : Издательство «Зерцало». – 2001. – 480 с.

99. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств: изд. 2-е, доп. и исп. / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – М. : Издательство «Зерцало», 2002. – 528 с.

100. Гуцев В. Е. Народное обвинение в уголовном суде : Учебное пособие / В. Е. Гуцев, А. С. Александров; Министерство внутренних дел РФ. Нижегородский юридический институт. учеб. изд. Нижний Новгород : Нижегородский юридический институт МВД РФ, 1998. – 160 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/aleksandrov_1998/index.html.

101. Давиденко С. В. Особливості процесуального положення потерпілого при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / С. В. Давиденко // Право і суспільство. – 2014. – № 6.1. – С. 176-182.

102. Давыдов П. М. Обвинение в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Ю. Г. Левин // Ученые записки Свердловского юридического института. Том 6. – Свердловск. – 1958. – С. 101-121.

103. Давыдов П. М. Обвинение в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов. – Свердловск : Северо-Уральское книжное издательство, 1974. – 136 с.

104. Давыдов П. М. Обвинение в советском уголовном процессе: автореф. дис... д-ра юрид. наук. / П. М. Давыдов – Свердловск, 1973. – 47 с.

105. Даев В. Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве / В. Г. Даев // Известия высших учебных заведений. – 1974. – №1. – С. 64-73.

106. Даньков А. А. Обеспечение баланса публичных и частных интересов в сфере правосудия : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. А. Даньков. – М., 2014. – 34 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1581322>.

107. Даровских С. М. Функция защиты в состязательном уголовном судопроизводстве / С. М. Даровских // Актуальные проблемы права России и стран СНГ-2007: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. 29-30 марта 2007 г. – Челябинск, 2007. – Ч. III – С. 165-166.

108. Декрет о суде №1 от 22 ноября (5 декабря) 1917 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude1.htm.

109. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : монографія / С. Л. Дерев'янкін – Одеса : ОЮІ НУВС, 2008. – 174 с.

110. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Л. Дерев'янкін. – Харків, 2005. – 20 с.

111. Дианов В. А. Следователь в системе субъектов обвинения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Дианов. – Саратов, 2009. – 30 с.

112. Дикарев И. С. Объект публичного уголовного преследования и значение его правильного определения / И. С. Дикарев // Правоведение: известия высших учебных заведений : науч.-теорет. журн. – 2007. – № 2. – С. 66-73.

113. Добровольская Т. Н. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса / Т. Н. Добровольская. – М. : Юрид. лит., 1977. – 112 с.

114. Долежан В. В. Вимоги до прокурорів-обвинувачів у світлі рекомендацій Ради Європи / В. В. Долежан, Ю. Є. Полянський // Вісник прокуратури. – 2003. – №12. – С. 9-14.

115. Дубинский А. Я. Понятие, структура и содержание уголовно-процессуальной деятельности / А. Я. Дубинский // Проблемы социалистической законности. – 1989. – Вып. 24. – С. 46-52.

116. Дусейнова Э. Г. Функция суда по разрешению уголовных дел в системе уголовно-процессуальных функций России и Казахстана : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Э. Г. Дусейнова. – Челябинск, 2004. – 20 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://web1.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1155064>.

117. Духовской М. В. Русский уголовный процесс. / М. В. Духовской. – М., 1910. – 448 с.

118. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11-19.

119. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 3. – С. 20-28.

120. Ефимичев С. П. Функции в уголовном судопроизводстве: понятие, сущность, значение / С. П. Ефимичев, П. С. Ефимичев // Журнал российского права. – 2005. – №7. – С. 56-65.

121. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

122. Єні О. В. Деякі аспекти підтримання державного обвинувачення в суді присяжних / О. В. Єні // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 5. – Том 3. – 2014. – С. 127-131.

123. Єні О. В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О. В. Єні // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 134-139.

124. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

125. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. -

ни М. - ни

О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 572 с.

126. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

127. Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>.

128. Звірко О. Є. Кримінальне переслідування - процесуальна функція чи правова фікція? / О. Є. Звірко // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 8. – С. 169-171.

129. Звіт Венеціанської комісії з Європейських стандартів щодо незалежності судової системи: частина II – Служба обвинувачення від 17-18

ні / за заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Атіка, 2012. – 624 с.

130. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В. С. Зеленецкий . – Харьков : Вища школа, 1979 . – 144 с.

131. Зеленецкий В. С. Отказ прокурора от государственного обвинения / В. С. Зеленецкий. – Харьков: Изд-во ХЮИ, 1979. – 51 с.

132. Зеленецкий В. С. Уголовно-процессуальные функции следователя / В. С. Зеленецкий // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2001. – N 2. – С. 69-78.

133. Зеленецкий В. С. Функциональная структура прокурорской деятельности: учеб. пособие / В. С. Зеленецкий. – Харьков, 1978. – 76 с.
134. Зінченко В. М. До питання про сутність і значення охоронної функції права / В. М. Зінченко // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 44-48.
135. Золотарев А. С. К вопросу о структуре и содержании уголовно-процессуальной деятельности / А. С. Золотарев // Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ): Материалы Международ. науч.-практ. конф., г. Екатеринбург, 27-28 янв. 2005 г.: В 2 ч.. – Екатеринбург, 2005. Ч.1. – С. 340-346.
136. История отечественного государства и права : хрестоматия курса: ч. II / А. В. Шободоева. – Иркутск: Изд-во БГУЕП, 2010. – 332 с.
137. Івасюк І. Г. Інститут «Повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України / І. Г. Івасюк // Митна справа. – 2013. – №4(88). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 74-79.
138. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Іващенко. – Одеса, 2013. – 20 с.
139. Іщенко В. М. Перспективи формування стандартів доказування у сучасному кримінальному процесу України / В. М. Іщенко // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 302-307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
140. Калашникова Н. Я. Гарантия права обвиняемого на защиту при изменении обвинения и наказания / Н. Я. Калашникова. – М. : Изд-во МГУ, 1975. – 144 с.
141. Калиновский К. Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств : учеб. пособие / К. Б. Калиновский. – Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2000. – 48 с.

142. Калужинський О. В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Калужинський. – Львів, 2015. – 236 с.

143. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. М. Канюка. – Одеса, 2015. – 20 с.

144. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження / О. В. Капліна // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 223-229.

145. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 238-242.

146. Капліна О. Лекція професора О. Капліної: «Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти» / О. Капліна // Право України. – 2014. – № 10. – С. 136-147.

147. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2013. – 184 с.

148. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2007. – 208 с.

149. Каркач П. М. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Павло Каркач, Яна Ковальова // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. – 26-32.

150. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району : метод. посіб. з організації роботи в міських, районних прокуратурах / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2008. – 352 с.

151. Квачевский А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 года / А. Квачевский. – Санкт-Петербург : Типография Ф. С. Сущинского, 1866 – 1867. – Часть первая. – 1866. – 352 с.

152. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів : (прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/oon_com_split_1.pdf.

153. Кобернюк В. М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Кобернюк. – Харків, 2014. – 20 с.

154. Коваленко Є.

ни: [підручник] / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 631 с.

155. Кокошко М. В. Розвиток наукової думки й законодавства відносно інституту участі прокурора в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх у Х–ХІІ століттях / М. В. Кокошко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6-1. Том 4. – 2014. – С. 71-76.

156. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Колодчин. – Харків, 2015. – 226 с.

157. Комарницька О. Вручення прокурором повідомлення про підозру окремим категоріям осіб / О. Комарницька, В. Мазур // Вісник прокуратури. – 2015. – № 11. – С. 78-90.

158. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р.; Ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

159. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

160. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

161. Косюта М. Актуальні проблеми реалізації повноважень прокурора у кримінальному провадженні / М. Косюта // Вісник прокуратури. – 2013. – №12. – С. 41-49.

162. Кравчук В. Прокурор на вимогу. Чи можливе в Україні запровадження інституту недержавних обвинувачів та які воно матиме наслідки / В. Кравчук // Закон і бізнес. – №31 (1225). – 01 – 07 серпня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/117862-chi_mozhlive_v_ukraini_zaprovadzhennya_institutu_nederzhavni.html.

163. Крикливий Р. До питання про функції державного обвинувача / Р. Крикливий // Вісник Національної академії прокуратури України. – №4. – 2009. – С. 55-59.

164. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник – Київ : Юстініан, 2014. – 573 с.

165. Кримінальний процес : [підручник] / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

166. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків : Право, 2010. – 608 с.

167. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О.Г. Шилю. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

168. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

169. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 томах. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.

170. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2-х томах. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

171. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. С. В. Ківалов та ін. – Х., 2013. – 1104 с.

172. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

173. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю. П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.

174. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/iaws/show/1003-05/ed19601228>.

175. Круглов И. В. Уголовный иск и механизм его доказывания : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. В. Круглов. – Н. Новгород, 2001. – 177 с.

176. Крушинський С. Історія становлення інституту подання доказів у кримінальному судочинстві України до судової реформи 1864 року / С. Крушинський // Вісник львів. ун-ту. Серія юрид. 2011. – Вип. 53. – С. 375-382.
177. Крюков В. Ф. Уголовное преследование и прокуратура / В. Ф. Крюков // Российская юстиция : юрид. журн. – 2007. – № 3. – С. 31-34.
178. Кубко Є. Використання міжнародних правових стандартів в Україні (питання теорії і практики) / Є. Кубко // Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України. – Київ, 2013. – С. 61-71.
179. Кузьмічова Є. В. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб / Є. В. Кузьмічова // Юридична наука. – № 8. – 2014. – С. 107-116.
180. Куликова Г. Л. Участие государственного обвинителя в формировании коллегии присяжных заседателей : пособие / Г. Л. Куликова. – М., 2010. – 42 с.
181. Курочка М. Й. Зміст функції кримінального переслідування у новому КПК / М. Й. Курочка, Л. В. Карабут // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – № 4. – 2012. – С. 85-93.
182. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / Под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.
183. Кухта А. А. Доказывание истины в уголовном процессе : дисс. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. А. Кухта. – Н. Новгород, 2010. – С. 498.
184. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком інтер, 2013. – 284 с.

185. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / О. П. Кучинська. – Київ, 2013. – 37 с.

186. Лань О. Ю. Захисник як суб'єкт доказування у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. Ю. Лань. – К., 2016. – 226 с.

187. Лапкін А. Кримінальне переслідування – перспективна функція прокуратури України / А. Лапкін // Вісник Національної академії прокуратури України. – №1. – 2011. – С. 52-57.

188. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 159 с.

189. Ларин А. М. Уголовное преследование / А. М. Ларин // Юридическая энциклопедия. – М. : Российская энциклопедия, 2001. – 1502 с.

190. Левендаренко О. О. Етапи реалізації слідчим функції обвинувачення під час досудового слідства / О. О. Левендаренко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2007. – Вип. 1. – С. 165-176.

191. Левендаренко О. О. Функція обвинувачення та її місце в системі кримінально-процесуальних функцій / О. О. Левендаренко, Д. О. Пилипенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – №1. – 2010. – С. 200-205.

192. Лесяк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Лесяк. – Київ, 2015. – 20 с.

193. Лизак Я. В. Роль прокурора під час укладення угод про примирення та визнання винуватості / Я. В. Лизак // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 1. – С. 226-231.

194. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Литвин. – Одеса, 2016. – 214 с.

195. Литвинов В. В. Поняття кримінального переслідування та його початок у кримінальному судочинстві / В. В. Литвинов // Науковий вісник ДДУВС. – №1. – 2011. – С. 363-373.

196. Лобанов А. П. Функции уголовного преследования и защиты в российском судопроизводстве / А. П. Лобанов. – Тверь : Изд-во Тверского ун-та, 1996. – 240 с.

197. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навчальний посібник / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – К. : Ваіте, 2014. – 280 с.

198. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник / Л. М. Лобойко. – Київ: Істина, 2014. – 432 с.

199. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : Курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко – К.: Істина, 2005. – 456 с.

200. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права / Л. М. Лобойко. – Д., 2006. – 352 с.

201. Ломаев А. Ю. Публичный интерес как правовая категория : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. Ю. Ломаев. – Казань, 2012. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1482651>.

202. Лоскутов Т. Функції обвинувачення / Т. Лоскутов // Слово Національної школи суддів України. – № 4 (5). – 2013. – С. 168-174.

203. Лоскутов Т. О. Зміст доказової діяльності слідчого ОВС у частині кримінального переслідування / Т. О. Лоскутов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ – 2009. – № 3. – С. 70-77.

204. Лоскутов Т. О. Поняття кримінального переслідування, здійснюваного слідчим ОБС / Т. О. Лоскутов // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2 (43). – С. 253-261.

205. Лощихін О. М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії : монографія / О. М. Лощихін. – К. : Логос, 2013. – 227 с.

206. Лукашевич В. З. Обоснованность обвинения и гарантии прав обвиняемого в стадии предварительного расследования / В. З. Лукашевич // Учен. зап. ЛГУ. – 1956. – № 202. Сер. юрид. науки. – Вып. 8. – С. 190–200.

207. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика / П. А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма: Инфра-М, 2010. – 240 с.

208. Луцик В. В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як функція прокуратури у кримінальному процесі Німеччини / В. В. Луцик // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – №3/1. – С. 359-361. // Режим доступу: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Lutsyk%20V.V.pdf.

209. Луцюк М. Заочне кримінальне провадження: за чи проти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rivnepravo.com.ua/news/analitichni-ohliady/1575-zaochne-kryminalne-provadžhennia-za-chy-proty.html>.

210. Ляхов Ю. А. Обвиняемый на предварительном следствии в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Ю. А. Ляхов. – Ростов-на-Дону, 1956. – 19 с.

211. Ляш О. А. Підтримання державного обвинувачення в суді: правова природа, суть і значення / О. А. Ляш // Часопис Академії адвокатури України – № 22. – 2014. – С. 64-69.

212. Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; [ред. Ю. М. Грошевий]; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К. : Ун-т «Україна», 2006. – 186 с.

213. Мазур О. С. Інститут «підозри» у кримінальному процесі України: історія виникнення та сучасний стан / О. С. Мазур // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2.

214. Маїлунц Б. Е. Відмова прокурора від підтримання обвинувачення: деякі питання / Б. Е. Маїлунц // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 квіт. 2015 р.) / відп. ред. Ю. П. Алєнін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – С. 188-190.

215. Макаренко А. А. Законодавчі засади процесуального провадження за кодексом 1743 року / А. А. Макаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Випуск 21. Частина II. Том 1. – С. 72-75.

216. Макбрайд Джеремі. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд. – К. : «К.І.С.», 2010 – 576 с.

217. Маланчук П. М. Функція захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П. М. Маланчук. – К., 2008. – 19 с.

218. Малахова Л. И. Уголовно-процессуальная деятельность: общие положения: дис. ... канд. юрид. наук / Л. И. Малахова. – Воронеж, 2002. – 206 с.

219. Маленко О. В. Актуальні проблеми здійснення спеціального кримінального провадження / О. В. Маленко // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 8. – № 1. – С. 103-104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_1_24.

220. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. Т. Маляренко. – Х., 2004. – 450 с.

221. Маляренко В. Т. Про досудове слідство, його недоліки і реформу / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/145FB248FED762A1C2256F0B0039C61F?OpenDocument>.

222. Малярчук Н. В. Обвинувачення у кримінальному судочинстві / Н. В. Малярчук // Наше право. – № 2 ч.1. – 2011. – С. 89-93.

223. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Малярчук. – Київ, 2010. – 212 с.

224. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Малярчук. – К., 2010. – 18 с.

225. Маринів В. І. Окремі питання участі прокурора у провадженні з перегляду судових рішень: сучасний стан і перспективи / В. І. Маринів // Юрист України. – 2011. – № 4 (17). – С. 82-87.

226. Мариупольський Л. А. К вопросу о процессуальных функциях следователя / Л. А. Мариупольський, Г. Р. Гольст // Сов. государство и право – 1963. – № 6. – С.109-115.

227. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: моногр. / О. І. Марочкін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 214 с.

228. Мартиненко Д. Є. Функції суб'єктів кримінально-процесуального провадження / Д. Є. Мартиненко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – №1. – С. 157-165.

229. Мартовицька О. В. Актуальні питання надання правової допомоги у кримінальному провадженні: монографія / О. В. Мартовицька, О. О. Юхно. – Харків : Панов, 2015. – 223 с.

230. Маслюк О. В. Спростування підозри (обвинувачення) як одна із форм реалізації функції захисту / О. В. Маслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 2. – Том 3. – С. 90-94.

231. Матієк С. Обвинувачення як кримінальний позов / С. Матієк // Вісник прокуратури. – 2002. – №6. – С. 47-49. – 2009. – № 3. – С. 70-77.

232. Матузов Н. И. Теория государства и права: учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.
233. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М., 1998. – 155 с.
234. Махов В. Н. Юристы США о сделке о признании вины / В. Н. Махов, М. А. Пешков // Право и политика. – 2002 – № 7. – С. 73-82.
235. Мединська Л. В. Процесуальні гарантії сторони обвинувачення в суді / Л. В. Мединська // Прикарпатський юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 259-268.
236. Меженина Л. А. Публичность российского уголовного процесса : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. А. Меженина. – Екатеринбург, 2002. – 30 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100066310>.
237. Меркулов С. М. Обвинувачення у контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини / С. М. Меркулов // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – №15 (2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-2/12msmspl.pdf>.
238. Меркулов С. М. Обвинувачення у кримінальному судочинстві України в контексті європейських стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. М. Меркулов. – Донецьк, 2014. – 199 с.
239. Меркулов С. М. Реалізація обвинувачення: поняття, сутність, етапи за новим кримінальним процесуальним законодавством / С. М. Меркулов // Форум права. – 2012. – №2. – С. 456-459 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12mcmkprz.pdf>.
240. Механізм // Словник української мови: в 11 томах. – Том 4, 1973. – С. 695. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>.

241. Мирлес А. Краткий курс русского уголовного процесса. / А. Мирлес. – Киев : Изд. И.И. Самоненко, 1912 – 104 с.
242. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан / А. Р. Михайленко. – К. : Юринком Интер. – 1999. – 445 с.
243. Михайленко О. Обвинувачення. Його види і значення в кримінальному судочинстві України / О. Михайленко, М. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2003. – №5. – С. 46-51.
244. Михеенко М. М. Вопросы доказывания в стадии возбуждения уголовного дела, предания суду и исполнения приговора / М. М. Михеенко // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. Вопросы уголовного процесса. – М., 1983. – № 75. – С. 86-89.
245. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К. : Вища школа, 1984. – 134 с.
246. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
247. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори / М. М. Михеєнко; упоряд. В. Шибіко. – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.
248. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ ООН від 16 грудня 1966 р.; ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
249. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. В. Мовчан. – Х., 2010. – 219 с.

250. Модельный Уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств. Принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 года // Информационный бюллетень. – 1996. – №10. – Прил.

251. Морозов В. Н. К вопросу о системе уголовно-процессуальных функций в уголовном судопроизводстве Республики Армения (сравнительно-правовой анализ) / В. Н. Морозов, А. С. Какхцян // Юстиция. – 2009. – №5. – С. 73-83.

252. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. Г. Моторигіна. – Харків, 2015. – 272 с.

253. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности : пособие для прокурорской службы. Том первый. Прокуратура на Западе и в России / Н. В. Муравьев. – Москва: Университетская типография, 1889. – 552 с.

254. Мухаметшин Ф. Б. Организационно-правовые основы становления и развития институтов обвинения и защиты в судопроизводстве России : IX - начало XX века : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ф. Б. Мухаметшин. – Санкт-Петербург, 2004. – 360 с.

255. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Нагорнюк-Данилюк. – Київ, 2016. – 239 с.

256. Нагорський Ф. М. Дія принципу презумпції невинності стосовно суб'єктів кримінального переслідування осіб, які викриваються у вчиненні злочину / Ф. М. Нагорський, О. А. Осауленко // Зовнішня торгівля : право та економіка : зб. наук. пр. – Вип. 2 (6). – Ч. 2. – К. : УАЗТ, 2002. – С. 101-103.

257. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях / В. П. Нажимов // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 73-82.
258. Назаров В. В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – Київ : Атіка, 2008. – 584 с.
259. Нерсисянц В. С. Юриспруденция: Введение в курс общей теории права и государства : для юрид. вузов и фак. / В. С. Нерсисянц. – М. : Норма-Инфра, 1998. – 288 с.
260. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості / Р. В. Новак // Право і безпека. – 2014. – №4 (55). – С. 131-137.
261. Нор В. Т. Поняття «поза розумним сумнівом» у доказуванні винуватості обвинуваченого за новим КПК України / В. Т. Нор // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012 р., м. Київ. – Х. : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 248-250.
262. Нор В. Т. Правові засоби прокурорської діяльності згідно з новим Законом України «Про прокуратуру» / В. Т. Нор, В. В. Луцик // Право України. – 2015. – № 6. – С. 60-70.
263. Нор В. Т. Правові угоди у кримінальному провадженні як вид компромісного вирішення кримінального правопорушення за новим КПК України / В. Т. Нор / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XX звітної науково-практичної конференції, 6–7 лютого 2014 р., м. Львів. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. – С. 395-400.
264. Общая теория права и государства : учебник / Под ред. В. В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.

265. Омеляненко Г. Прокурор як суб'єкт перевірки законності та обґрунтованості судової постанови в кримінальному судочинстві України / Г. Омеляненко // Право України. – 1999. – №4. – С. 56-61.
266. Орлик Д. П. Історичний аналіз розвитку положень, які регламентують статус прокурора в кримінальному процесі / Д. П. Орлик // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6-1. Том 4. – 2014. – С. 81-87.
267. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. – Київ, 2016. – 71 с.
268. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. І. Перепелиця. – Харків, 2014. – 201 с.
269. Перепелиця С. І. Правова сутність поняття обвинувачення у кримінальному процесі / С. І. Перепелиця // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6. Т. 2. – 2013. – С. 124-127.
270. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. М. Перепелюк. – К., 2016. – 224 с.
271. Петренко П. Д. Кримінальне обвинувачення у справах публічно-правового характеру (практика Європейського Суду з Прав Людини) / П. Д. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/3302>.
272. Петрова Н. Е. Частное и субсидиарное обвинение / Н. Е. Петрова. – Самара : Самар. ун-т, 2004. – 213 с.
273. Петрухин И. Л. Сделки о признании вины чужды российскому менталитету / И. Л. Петрухин // Российская юстиция. – 2001. – № 5. – С. 35-36.

274. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. О. Пилипенко. – Донецьк, 2014. – 18 с.
275. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. О. Пилипенко. - Донецьк, 2014. – 207 с.
276. Письменний Д. П. Функції обвинувачення та захисту за новим КПК України / Д. П. Письменний // Право і суспільство. – № 6-2. – 2013. – С. 353-358.
277. Півненко В. П. Теорія процесуальних функцій – непридатна основа для зміни парадигми кримінального судочинства України / В. П. Півненко // Кримінальна юстиція України. Серія «Наукові праці». – Харків, 2005. – С. 146-155.
278. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія / Є. В. Повзик. – Харків : Право, 2014. – 224 с.
279. М. Імовірність і достовірність у кримінально-процесуальному пізнанні // Держава та регіони. – 2004. – № 1. - С. 62-65.
280. Погорецький М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики / М. Погорецький // Право України. – 2013. – № 11. – С. 42-54.
281. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12-25.
282. Погорецький М. А. Адвокатура України: підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. – Юрінком Інтер, 2014. – 368 с.

283. Погорецький М. А. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій / М. А. Погорецький // Право України. – 2015. – №6.
284. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
285. Погорецький М. М. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. М. Погорецький. – К., 2015. – 238 с.
286. Погорецький М. Нова концепція кримінального процесуального доказування / М. Погорецький // Вісник кримінального судочинства України. – 2015. – № 3. – С. 63-79.
287. Познанский В. Возбуждение уголовного дела / В. Познанский // Социалистическая законность. – 1951. – № 7. – С. 29.
288. Познышев С. В. Элементарный учебник русского уголовного процесса / С. В. Познышев. – Москва, 1913 // Allpravo.Ru – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://allpravo.ru/library/doc1897p0/instrum3553/print3597.html>.
289. Полянский Н. Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом / Н. Н. Полянский // Правоведение. – 1960. – № 1. – С. 105-115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1130657>.
290. Полянский Н. Н. Очерки общей теории уголовного процесса / Н. Н. Полянский. – М. : Право и жизнь, 1927. – 127 с.
291. Полянський Ю. Роль прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Ю. Полянський, В. Долежан // Юридичний вісник. – 2013. – №4. – С. 52-54.

292. Попелюшко В. Слідчий суддя у кримінальному провадженні: процесуальний статус та процесуальні функції / В. Попелюшко // Право України. – 2013. – №12. – С. 145-153.

293. Попелюшко В. О. Поняття захисту у кримінальному процесі / В. О. Попелюшко // Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі: зб. наук. ст. /уклад. С. В. Аврамишин. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2008. – С. 209-224.

294. Попелюшко В. О. Функція захисту у кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія / В. О. Попелюшко. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – 634 с.

295. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В. О. Попелюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 44-49.

296. Попов А. П. Цель уголовного процесса и уголовно-процессуальные функции: место и роль в системе целеполагания / А. П. Попов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 2. – С. 10-16.

297. Порівняльне правознавство : [курс лекцій] / Л. В. Голяк, А. С. Мацко, О. В. Тюріна. – К.: МАУП, 2004. – 200 с.

298. Постанова Верховного Суду України №5-111кc15 від 25 червня 2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/132bfe5ec4308d87c2257e7e0024eb17/\\$FILE/5-111%D0%BA%D1%8115.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/132bfe5ec4308d87c2257e7e0024eb17/$FILE/5-111%D0%BA%D1%8115.doc).

299. Постанова Верховного Суду України №5-332кc15 від 21 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/b636c8924d6025c7c2257f760055bbe6/\\$FILE/5-332%D0%BA%D1%8115.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/b636c8924d6025c7c2257f760055bbe6/$FILE/5-332%D0%BA%D1%8115.doc).

300. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України № 5-328кс16 від 24 листопада 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63392983>.

301. Постановление Европейского Суда по правам человека № 10709/02 от 09 октября 2008 года. Дело «Абрамян против Российской Федерации» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.pravo.ru/document/view/19382833/17528172/>.

302. Постановление Европейского суда по правам человека от 01 марта 2006 года. Дело «Сейдович против Италии» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://docs.pravo.ru/document/view/19381926/17526638/?line_id=229.

303. Постановление Европейского Суда по правам человека от 25 сентября 2008 года. Дело «Селиверстов против России» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Seilverstov_v_Russia_25_08_2008.pdf.

304. Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 ноября 2008 года. Дело «Салдуз против Турции» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.info/judgment/salduz-salduz-protiv-turtsii-ot-27-noyabrya-2008-zayavlenie-36391-02>.

305. Постовий Д. Поняття обвинувачення у «новому кримінально-процесуальному законодавстві / Д. Постовий // «Радянське право». – 1961. – № 3. – С. 102-103.

306. Постовой Д. А. Отношение приговора к обвинительному заключению / Д. А. Постовой // Учен. зап. Харьковського юрид. ин-та. Вып. 16. Харьков, 1968. – С. 79-155.

307. Права, за якими судиться малоросійський народ (1743 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/932/17/>.

308. Право на справедливое судебное разбирательство. Статья 6 Конвенции - уголовно-правовой аспект // Режим доступа : http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_RUS.pdf 72 с. - С. 43.

309. Право на справедливый суд в рамках Европейской конвенции о защите прав человека (статья 6). Interights. Руководство для юристов. Редакция: Дойна Иоана Страйстеану, Дина Ведерникова, Йонко Грозев, Довидас Виткаукас, Шин Льюис-Энтони. Текущее издание на декабрь 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.echr.ru/documents/manuals/Article06/Interights-Art6- anual_RUS.pdf.

310. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

311. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 від 15 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.

312. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05 квітня 2013 р. : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Закон і бізнес. – 2013. – №17.

313. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

314. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1430/0/4-12 від 03 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

315. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 8-24.

316. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

317. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х. : Право, 2010. – 400 с.

318. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» (реєстраційний номер 2512а від 18 серпня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=56276&pf35401=354675>.

319. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» (реєстраційний номер 1165 від 02 грудня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52602&pf35401=348148>.

320. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44779&pf35401=237431>.

321. Проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» (реєстраційний номер 4607 від 31 березня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50482.

322. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П. В. Пушкар. – К., 2005. – 225 с.

323. Рекомендація № R (85)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого у рамках кримінального права і кримінального процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_127.

324. Рекомендація R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20\(2000\)%2019.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2000)%2019.pdf).

325.

щодо

реформ ні / за заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Атіка, 2012. – 624 с.

326. Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу / Результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів. – К, 2015. – 107 с.

327. Римський статут міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17 липня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

328. Рішення Європейського суду з прав людини «Девеєр проти Бельгії» від 27 лютого 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgiipostanovlenie-evropejskogo-suda/>.

329. Рішення Європейського суду з прав людини «Яллох проти Німеччини» (Jalloh v Germany) [GC], 54810/00, 11 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cmiskp.echr.coe.int/>

330. Рішення у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» (Van Mechelen and Others v. the Netherlands) від 23 квітня 1997 року, п. 49, рішення у справі «Ван Гейзехем проти Бельгії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aidx=384>.

331. Рішення у справі «Матточча проти Італії». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the case of Mattoccia v. Italy) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurocourt.org.ua/Article.asp?Aidx=286>.

332. Рогатюк І. Функція обвинувачення - рушійна сила кримінального процесу / І. Рогатюк // Право України. – 2002. – № 2. – С. 79-82.

333. Рогатюк І. В. Формування функції обвинувачення та її реалізація у кримінальному процесі : автореф. дисс... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Рогатюк – Київ, 2004. – 22 с.

334. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : [монографія] / І. В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2006. – 160 с.

335. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : пособие к лекциям. - 2-е изд., изменен. и доп. / Н. Н. Розин. – С.-Петербург : Юридический книжный склад «Право», 1914. – 547 с.

336. Розэ Габриэлэ. Введение в немецкое уголовно-процессуальное право: учебное пособие / Научный перевод: Анна Килина, Юлия Степанова / Габриэлэ Розэ. – Красноярск : Красноярский государственный университет, 2001. – 219 с.

337. Российское законодательство X-XX веков [в 9-ти томах] / под общ. ред. О. И. Честякова. – М. : Юридическая литература, 1991. – Т. 8 Судебная реформа. – 496 с.

338. Рось Г. В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Г. В. Рось // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С. 487-489.

339. Руденко М. В. Нагляд за додержанням прав та свобод людини і громадянина / М. В. Руденко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 2. – С. 46-51.

340. Руководство по статье 6 Конвенции. Право на справедливое судебное разбирательство. (Уголовно-правовой аспект) II Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. - 72 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_RUS.pdf.

341. Руководящие принципы, касающиеся роли лиц, осуществляющих судебное преследование: Приняты восьмым Конгрессом Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Гавана, Куба, 27 августа - 7 сентября

1990 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_859.

342. Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1971. – 342 с.

343. Савицкий В. М. Кризис прокурорского надзора / В. М. Савицкий // Социалистическая законность. – 1991. – № 1. – С. 31-32.

344. Савонюк Р. Ю. Кримінально-процесуальна функція та її зміст удіяльності слідчого як суб'єкта доказування / Р. Ю. Савонюк // Право України. – 2001. – № 2. – С. 69-73.

345. Савуляк Р. Виникнення та розвиток посади інстигатора (прокурора) на території Правобережної України за часів Речі Посполитої / Р. Савуляк // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 46. – С. 52-58.

346. Садова Т. В. Учасники кримінального провадження, що здійснюють функцію обвинувачення в кримінальному провадженні України і Польщі // Т. В. Садова // Прикарпатський юридичний вісник. – Випуск 2(11). – 2016. – С. 104-108.

347. Сапін О. В. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Сапін. – К., 2012. – 227 с.

348. Сербулов В. А. Привлечение лица в качестве обвиняемого в советском уголовном процессе : автореф. дисс... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Сербулов. – Киев, 1989. – 23 с.

349.

ого властивості за новим Кримінальним проце

ни / Д. ... ни. – 2013. – № 4 (25). – С. 106-111.

350. Сергєєва Д. Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування / Д. Б. Сергєєва // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора

юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6– 7 груд. 2012 р.). – Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. – С. 299-301.

351. Сергєєва Д. Б. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Б. Сергєєва // Право України. – 2014. - № 11. – С. 180-188.

352. Серєда В. О. Проблеми підвищення ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді : дис... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. О. Серєда. – Х., 2006. – 233 с.

353. Серєда Г. П. Прокурор як суб'єкт кримінального переслідування / Г. П. Серєда // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Випуск 559. – С. 102-106.

354. Сизоненко А. С. Правові засади сторони обвинувачення у кримінальному процесі / А. С. Сизоненко // Юридичний часопис НАВС. – № 1. – 2013. – С. 164-168.

355. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 656 с.

356. Скільський І. І. Межі судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. І. Скільський. – К., 2014.- 20 с.

357. Словник української мови: в 11 томах; Том 10 / За ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1979. – 657 с.

358. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса : Судоустройство. - Судопроизводство / В. Случевский. - 4-е изд., пределанное и доп. - Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1913. – 670 с.

359. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – Санкт-Петербург : Наука, 2000. – 224 с.

360. Смирнов А. В. Состязательный процесс / А. В. Смирнов. – СПб. : Издательство «Альфа», 2001. – 320 с.

361. Советский уголовный процесс : учебник / под ред. Д. С. Карева. – М. : Высшая школа, 1968. – 552 с.
362. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початок XVII ст.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Сокальська. – К., 2006. – 194 с.
363. Соловьев А. Б. К вопросу о концепции правового обеспечения функции уголовного преследования / А. Б. Соловьев, Н. А. Якубович // Современные проблемы уголовного права, процесса и криминалистики. – М., Кемерово, 1996. – С. 78-86.
364. Соломон П. Советская юстиция при Сталине: Пер. с англ. / П. Соломон. – М., 1998. – 464 с.
365. Справедливое судебное разбирательство в международном праве : опубл. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ), 2013. – 280 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/ru/odihr/100894?download=true>.
366. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iap-association.org/getattachment/eb82f65f-0d44-4df4-a15b-53cbf779dd7a/IAP-Standards_ukraine.aspx.
367. Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття / О. С. Старенький // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – 2015. – № 1 (52). – С. 146-154.
368. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / О. С. Старенький; за загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. – К.: Алерта, 2016. – 336 с.

369. Старенький О. С. Механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні / О. С. Старенький, М. М. Погорецький // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. - №2 (12). – С. 1-22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15pmmudr.pdf>.

370. Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / за заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Атіка, 2012. – 624 с.

371. С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія / С. . – К.: Тернограф, 2005. – 272 с.

372. Степаненко А. С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» / А. С. Степаненко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – №6. – С. 228-230.

373. Стецюк Б. Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі / Б. Р. Стецюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2015. – № 824. – С. 405-411.

374. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Том 1. / М. С. Строгович. – М. : «Наука», 1968. – 471 с.

375. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М. : Академия наук СССР. – 1951. – 191 с.

376. Сухарева Н. Д. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. Д. Сухарева. – Иркутск, 2002. – 20 с.

377. Сухов Ю. Підозра в процесі / Ю. Сухов, П. Андрушко // Закон і бізнес. – 2015. – № 22. – 5 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zib.com.ua/ua/print/116618>.
378. Сухонос В. Щодо становлення органів обвинувачення / В. Сухонос // Право України. – № 2. – 2001. – С.118-122.
379. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «Школа», 2009. – 1008 с.
380. Татоян А. А. Расследование дела в системе уголовно-процессуальных функций (сравнительно-правовой анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / А. А. Татоян. – Ереван, 2007. – 30 с.
381. Твердохліб М. Проблема законодавчого вдосконалення кримінального провадження на підставі угод / М. Твердохліб // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – №1. – С. 358-361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/1_2016/108.pdf.
382. Теория государства и права: учебник / Под ред. В. К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.
383. Теремецький В. Процесуальна природа заперечень на апеляцію в кримінальному судочинстві України / В. Теремецький // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 83-90.
384. Терехов Е. В. Дискреционные полномочия прокурора в сфере уголовного судопроизводства России и Австрии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. В. Терехов – М., 2009. – 30 с.
385. Терно А. Проблеми застосування Кримінального процесуального кодексу України на стадіях досудового розслідування та судового провадження / А. Терно // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 138-143.
386. Тертышник В. М. Уголовный процесс: [учебное пособие] / В. М. Тертышник. – 2-е изд., пер. и доп. – Харьков : Арсис, 1999. – 528 с.

387. Тимошенко Ю. П. Історія виникнення та розвитку кримінального судочинства в Україні / Ю. П. Тимошенко // Порівняльно-аналітичне право. – № 6. – 2015. – С. 322-325.

388. Тимошин В. В. Недоліки Кримінального процесуального кодексу України (ст. 220, 221) / В. В. Тимошин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.timoshin.com.ua/konsultatsii/80-nedoliki-kriminalnogo-rotsesualnogo-kodeksu-ukrajini-st-220-221.html>.

389. Тітко І. А. Захист інтересів учасників угод у кримінальному провадженні: питання теорії та практики / І. А. Тітко // Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – №28. – С. 128-133.

390. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2015. – 448 с.

391. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / І. А. Тітко. – Х., 2016. – 484 с.

392. Толочко О. М. Гуманізація процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні / О. М. Толочко // Юридичний вісник. – 2014. – №5. – С. 140-145.

393. Топорецька З. Приватне обвинувачення за новим КПК України: новели та проблеми / З. Топорецька // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2014 року) / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), проф. П. С. Берзін (заст. голови), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – С. 497-499.

394. Точиловский В. Свидетельский иммунитет или соглашение о признании вины / В. Точиловский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interjustice.blogspot.com/2015/11/blog-post.html>.

395. Трефилов А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Трефилов. – Москва, 2014. – 199 с.

396. Туманянц А. Р. Підготовче провадження / А. Р. Туманянц / Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю. – Х. : Право, 2013. – С. 518-527.

397. Туров С. Ю. Возмещение причиненного преступлением вреда как уголовно-процессуальная функция (теоретико-методологический анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Ю. Туров. – Челябинск, 2013. – 32 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1534510>.

398. Тушев А. А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / А. А. Тушев. – Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2005. – 323 с.

399. Тюрін Г. Є. Правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод / Г. Є. Тюрін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 219-224.

400. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.unodc.org/tldb/pdf/Azerbaijan_Code_of_Criminal_Procedure_in_Russian_Full_text.pdf.

401. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

402. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01 июля 1998 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus#7>.

403. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295#load_text_none_1.

404. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

405. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

406. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan>.

407. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf>.

408. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР 1923 года - [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.by/ImgPravo/pdf/UPK_RSFSR_1923.pdf.

409. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана от 18 апреля 2009 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31344376

410. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР. – М. : Госюриздат, 1955. – 163 с.

411. Удалова Л. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого / Л. Удалова, Д. Письменний // Право України. – 2015. – № 7. – С. 51-57.

412. Удалова Л. Д. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, С. О. Патюк. – К. : КНТ, 2014. – 176 с.

413. Узагальнення причин повернення обвинувальних актів з підготовчого судового засідання районними судами міста Києва за період часу з дня набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року по 31 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/29/>.

414. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

415. Узагальнення судової практики щодо забезпечення права на захист місцевими судами та апеляційним судом Запорізької області за період 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zpa.court.gov.ua/userfiles/uz_SH_.doc.

416. Улищенко М. Б. Функция обвинения в суде : автореф. дисс. ... канд. юрид наук : 12.00.09, 12.00.01 / М. Б. Улищенко. – М., 1997. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=61963>.

417. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/57791498>.

418. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 06 вересня 2016 р. (номер провадження: 11-кп/785/885/16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61092310>.

419. Ухвала Богунського районного суду м. Житомира від 18 квітня 2013 р. (справа №295/4885/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30764629>.

420. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 14 квітня 2014 р. (справа № 344/19196/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38212801>.

421. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 15 січня 2016 р. (справа № 520/15906/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55272891>.

422. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 18 травня 2016 р. (справа № 520/417/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57919136>.

423. Ухвала Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 17 червня 2013 р. (справа № 159/2163/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31857115>.

424. Ухвала Ленінського районного суду м. Кіровограда від 4 грудня 2014 р. (справа № 405/2928/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41745599>.

425. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 12 грудня 2014 р. (справа № 757/7932/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41874909>.

426. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 23 лютого 2016 р. (справа №127/2750/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56128061>.

427. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду від 11 січня 2016 р. (справа № 569/81/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55139205>.

428. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 4 серпня 2016 р. (справа № 760/7699/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59442117>.

429. Ухвала Фрунзенського районного суду м. Харкова від 05 квітня 2016 р. (справа №645/10515/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57019428>.

430. Ухвала Христинівського районного суду Черкаської області від 3 лютого 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42563845>.

431. Фаткуллин Ф. Н. Изменение обвинения / Ф. Н. Фаткуллин – М.: Юридическая литература, 1971. – 164 с.

432. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и защита по уголовным делам : [Учебное пособие] / Ф. Н. Фаткуллин, З. З. Зинатуллин, Я. С. Аврах. – Казань : Издательство Казанского университета. – 1976. – 168 с.

433. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и изменение его в суде / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1963. – 171 с.

434. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный приговор / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казан ун-та, 1965. – 531 с.

435. Финько В. Д. Прокурорский надзор за рассмотрением в суде уголовных дел: учебное пособие / В. Д. Финько. – Харьков : Б.Н., 1972. – 70 с.

436. Фідря Ю. Окремі питання діяльності прокурора у стадії апеляційного провадження / Ю. Фідря // Закон и жизнь. – 2011. – № 5. – С. 33-38.

437. Фідря Ю. Участь прокурора в апеляційному провадженні / Ю. Фідря // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 997-1004.

438. Фідря Ю. О. Діяльність прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Ю. О. Фідря . – Одеса : Б.в., 2010 . – 20 с.

439. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 1. – 552 с.
440. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1910. – 573 с.
441. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. / Т. І. Фулей. – К., 2015. – 208 с.
442. Халиулин А. Г. Уголовное преследование как функция прокуратуры : автореф. дисс... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А. Г. Халиулин. – М., 1997. – 35 с.
443. Химичева О. В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: монография / О. В. Химичева. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2004. – 287 с.
444. Цюприк І. В. Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо деяких категорій осіб / І. В. Цюприк, Д.О. Алексєєва-Процюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 1. – С. 157-171.
445. Чельцов М. А. О недопустимости перенесения буржуазных конструкций в советскую уголовно-процессуальную теорию / М. А. Чельцов // Вопросы советского уголовного процесса: ученые записки. – М.: ВЮЗИ, 1958. – Вып. 6. – С. 48-98.
446. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник: 2-е изд., перераб / М. А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951. – 511 с.
447. Чельцов М. А. Уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М. : Юрид. изд-во Минюста СССР, 1948. – 624 с.
448. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и

буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Альфа, Равена, 1995. – 839 с.

449. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Чепурний. – Київ, 2005. – 18 с.

450. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2002. – 432 с.

451. Черкова М. Ю. Процесуальне оформлення повідомлення про підозру / М. Ю. Черкова // Європейські стандарти кримінального судочинства: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 року). Ред. кол.: О. О. Волобуєва, В. П. Горбачов, Д. С. Паламар. – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. – С. 116-120.

452. Черкова М. Ю. Процесуальні особливості набуття особою статусу підозрюваного в кримінальному провадженні / М. Ю. Черкова // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №4. – С. 457-468.

453. Чувилев А. А. Прокурорский надзор: Вопросы и ответы / А. А. Чувилев. – М. : Новый юрист, 1999. – 136 с.

454. Чупринська Є. М. Правова природа перегляду Верховним Судом України судових рішень у кримінальних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Є. М. Чупринська. – Київ, 2015. – 20 с.

455. Шагиева З. Х. Функции современной модели российского уголовного процесса / З. Х. Шагиева // Актуальные вопросы государства и гражданского общества на современном этапе: материалы междунар. науч.-практ. конф. 10-11 апр. 2007 г. /РИЦ БашГУ. – Уфа, 2007. – Ч. 4. – С. 273-275.

456. Шадрина Е. Г. К вопросу о структуре обвинения / Е. Г. Шадрина // Российский юридический журнал. – № 1. – 2009. – С. 150-155.

457. Шалумов М. Надзор за законностью и уголовное преследование - самостоятельные функции прокуратуры / М. Шалумов // Законность. – 1999. – № 8. – С.4-6.

458. Шило О. Г. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою збирання доказів / О. Г. Шило // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. – Х. : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 356-358.

459. Шило О. Г. Защита в системе уголовно-процессуальных функций / О. Г. Шило // Проблемы развития юридической науки и практики в условиях формирования правовой системы Украины /Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; редкол.: Н. И. Панов [и др.]; отв. за вып.: А. В. Петришин, С. Н. Приступа, В. Ю. Шепитько. – Харків, 1995. – С. 124-129.

460. Шимановский В. В. К вопросу о процессуальной функции следователя в советском уголовном процессе / В. В. Шимановский // Правоведение. – 1965. – N 2. – С. 172-176.

461. Шифман М. Л. Прокурор в уголовном процессе : Стадия судебного разбирательства / М. Л. Шифман / Под ред. И. Т. Голякова. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 247 с.

462. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. Ф. Шминдрук. – К., 2016. – 230 с.

463. Шнягін О. Г. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Г. Шнягін. – Київ, 2010. – 20 с.

464. Шпилев В. Н. Сущность, содержание и формы советского уголовного судопроизводства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. Н. Шпилев. – Минск, 1983. – 370 с.

465. Шпилев В. Н. Участники уголовного процесса / В. Н. Шпилев. – Минск: Изд. БГУ, 1970. – 176 с.

466. Шульган І. І. Обвинувальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні / І. І. Шульган // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Випуск 35. Частина II. Том 3. – 2015. – С. 150-153.

467.

результатів доказування /

М. Шумило // Право України. – 2014. – № 10. – С. 44-52.

468. Шундигов К. В. Правовые механизмы: основы теории / К. В. Шундигов // Государство и право. – 2006. – №12. – С. 12-21.

469. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. І. Щегель // КНУВС. – Київ, 2007. – 18 с.

470. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. І. Щегель. – К., 2007. – 181 с.

471. Элькинд П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права / П. С. Элькинд. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 172 с.

472. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. Ю. Юдківська. – К., 2008. – 20 с.

473. Юридический словарь. – М. : Госюриздат, 1956. – Т.2. – 663 с.

474. Юридична енциклопедія : в 6 т. / голов. редкол. : Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 6 : Т - Я. – 768 с.

475. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: «Укр. енцикл», 2001. – Т. 3: К - М. – 792 с.

476. Юркевич Н. А. Реализация правообеспечительной функции в стадии предания обвиняемого суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. А. Юркевич. – Л., 1989. – 23 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=50016>.

477. Юрченко Л. В. Повідомлення про підозру: новела кримінального процесуального законодавства України / Л. В. Юрченко / / Актуальні проблеми публічного та приватного права : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2012 року). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.crimea.edu/jspui/bitstream/123456789/3856/1/013_Yurch.pdf.

478. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України / В. Юрчишин // Вісник прокуратури. – 2012. – № 6. – С. 89-97.

479. Юрчишин В. М. Особливості підготовки прокурора до підтримання обвинувачення в суді присяжних та участь в апеляційному суді / В. М. Юрчишин // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №4. – С. 48-53.

480. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система : навч. посіб. / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 276 с.

481. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 /

В. М. Юрчишин. - Запоріжжя, 2016. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/aref_Yrchishin_0.pdf.

482. Юрчишин В. М. Підтримання державного обвинувачення в суді - першочергова конституційна функція прокуратури / В. М. Юрчишин // Право України. – 2004. – № 5. – С.131-135.

483. Ярошенко О. Д. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб за законодавством України / О. Д. Ярошенко // Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 року). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 622-624.

484. Code de procédure pénale // URK: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=22BEF308817267E994B8B9FF4278A6DF.tpdila12v_1?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20170108.

485. Gloviuk I.V. Le principe de la séparation des fonctions de la justice pénale française et ukrainienne / I.V. Gloviuk // Молодий вчений. – 2015. – №12.1 (27.1). – С. 35-38.

486. Herrmann J. Bargaining Justice – A Bargain for German Criminal Justice// University of Pittsburg Law Review. – Vol 53. – 1992. – p. 755-776.

487. Heumann M. Plea Bargaining: The Experience of Prosecutors, Judges, and Defence Attorneys. – Chicago : The University of Chicago Press. – 1986. – 220 p.

488. Pradel Jean. Procédure pénale. 17-e édition. – Paris : Éditions Cujas, 2013. – 975 p.

489. Rassat Michèle-Laure. Procédure pénale. 2-e édition. – Paris : Ellipses Édition Marketing S.A., 2013. – 800 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

для опитування суддів, слідчих суддів, прокурорів, керівників органів досудового розслідування, слідчих, співробітників оперативних підрозділів, науково-педагогічних працівників

Шановні колеги!

З метою вивчення емпіричної бази для проведення наукового дослідження за темою: «Функція обвинувачення у кримінальному провадженні України: теорія та практика» проводиться анкетування науково-педагогічних та практичних працівників з питань, що стосуються теоретичних та практичних проблем реалізації функції обвинувачення.

Анкетування є анонімним. Для відповіді на поставлені питання обведіть, будь-ласка, номер певного варіанту запропонованої відповіді або у вільному полі вкажіть власний варіант. Кількість відповідей не обмежена.

Сподіваємося на плідну співпрацю!

1. Укажіть основні кримінальні процесуальні функції у сучасному кримінальному провадженні України.

- 1.1. Обвинувачення.
- 1.2. Кримінальне переслідування.
- 1.3. Захист.
- 1.4. Вирішення справи.
- 1.5. Розслідування.
- 1.6. Судовий контроль.
- 1.7. Прокурорський нагляд.
- 1.8. Відомчий контроль.
- 1.9. Підтримання цивільного позову та заперечення проти цивільного позову.
- 1.10. Ваш варіант _____

2. Які кримінальні процесуальні функції здійснює прокурор?

- 2.1. Обвинувачення.
- 2.2. Державне обвинувачення.
- 2.3. Публічне обвинувачення.
- 2.4. Розслідування.
- 2.5. Прокурорський нагляд
- 2.6. Процесуальне керівництво.
- 2.7. Ваш варіант _____

3. Які кримінальні процесуальні функції здійснює керівник органу досудового розслідування?

- 3.1. Обвинувачення.
- 3.2. Досудового розслідування.
- 3.3. Відомчого контролю.
- 3.4. Відомчого процесуального керівництва.
- 3.5. Ваш варіант _____

4. Які кримінальні процесуальні функції здійснює слідчий?

- 4.1. Обвинувачення.
- 4.2. Кримінального переслідування.
- 4.3. Розслідування.
- 4.4. Захисту.
- 4.5. Вирішення справи.
- 4.6. Ваш варіант _____

5. Які кримінальні процесуальні функції здійснює потерпілий?

- 5.1. Функцію обвинувачення.
- 5.2. Функцію захисту свої прав та законних інтересів.
- 5.3. Не здійснює кримінальних процесуальних функцій.
- 5.4. Ваш варіант _____

6. Чи здійснюється, на Вашу думку, функція обвинувачення під час досудового розслідування?

6.1. Так.

6.2. Ні.

6.3. Функція обвинувачення не здійснюється на стадії досудового розслідування, але здійснюється на судових стадіях.

7. Якому суб'єкту, на Вашу, думку найбільш притаманна реалізація функції обвинувачення?

7.1. Слідчому.

7.2. Прокурору.

7.3. Керівнику органу досудового розслідування.

7.4. Потерпілому.

7.5. Його представнику чи законному представнику.

8. Чи коректно віднесення у Кримінальному процесуальному кодексі України слідчого до сторони обвинувачення?

8.1. Так.

8.2. Ні (надайте, за бажанням, пояснення) _____

9. Чи коректно віднесення у Кримінальному процесуальному кодексі України потерпілого та його представника до сторони обвинувачення?

9.1. Так.

9.2. Ні (надайте за бажанням пояснення) _____

10. Чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на стадії досудового розслідування?

10.1. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення в повній мірі як у провадженнях у формі приватного, так і публічного обвинувачення.

10.2. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення виключно у провадженнях у формі приватного обвинувачення.

10.3. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення в більшій мірі у провадженнях у формі приватного і дещо менше у провадженнях у формі публічного обвинувачення.

10.4. Вказаним суб'єктам не притаманна функція обвинувачення на стадії досудового розслідування.

11. Чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на судових стадіях?

11.1. Так, під час розгляду справ як приватного так і публічного обвинувачення.

11.2. Так, під час розгляду справ виключно приватного обвинувачення.

11.3. Ні, функція обвинувачення не притаманна.

11.4. Ваш варіант _____

12. Які суб'єкти додатково повинні бути віднесені до сторони обвинувачення?

12.1. Цивільний позивач, його представник та законний представник.

12.2. Оперативні підрозділи.

12.3. Ваш варіант _____

13. Чи доцільно передбачити у кримінальному провадженні України такого суб'єкта зі сторони обвинувачення, як приватний обвинувач (потерпілий, який подав заяву у порядку глави 36 Кримінального процесуального кодексу України, та потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді після відмови прокурора від підтримання обвинувачення)?

13.1. Так.

13.2. Ні.

13.3. Доцільно тільки щодо потерпілого, який подав заяву у порядку Глави 36 Кримінального процесуального кодексу.

13.4. Доцільно тільки щодо потерпілого, який погодився підтримувати обвинувачення в суді після відмови прокурора від підтримання обвинувачення.

14. З якого моменту починається здійснення функції обвинувачення на досудовому розслідуванні?

14.1. З моменту перевірки відомостей про кримінальне правопорушення.

14.2. З моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

14.3. З моменту повідомлення особі про підозру.

14.4. З моменту складання обвинувального акту.

14.5. Ваш варіант _____

15. Чи можна, на Вашу думку, розділити обвинувальну діяльність на стадії досудового розслідування на дві частини: обвинувачення не персоніфіковане, що здійснюється з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення злочину та спрямоване на встановлення особи, яка причетна до нього, та обвинувачення персоніфіковане, яке розпочинається з моменту появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у слідчих органів з'явилися фактичні дані, що вказують на її причетність до вчинення злочину, та письмового повідомлення такій особі про підозру.

15.1. Так, можна (надайте за бажанням пояснення) _____

15.2. Не можна (надайте за бажанням пояснення) _____

15.3. Ваш варіант _____

16. З якого моменту особа повинна набувати статус підозрюваного?

16.1. З моменту вручення письмового повідомлення про підозру.

16.2. З моменту складення письмового повідомлення про підозру.

16.3. Ваш варіант _____

17. Здійснюючи функцію обвинувачення, чи повинен слідчий збирати виправдувальні докази та встановлювати обставини, що пом'якшують вину або усувають кримінальну відповідальність особи?

17.1. Повинен.

17.2. Не повинен.

17.3. Слідчий не зобов'язаний збирати, але повинен враховувати наявність таких доказів і обставин.

18. Чи доцільно з метою забезпечення права на захист та можливості спростування підозри викладати у повідомленні про підозру докази, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності?

18.1. Так, доцільно.

18.2. Не тільки доцільно, але і необхідно.

18.3. Не доцільно.

19. Чи необхідно регламентувати в Кримінальному процесуальному кодексі України чіткий строк, в межах якого прокурор повинен вчиняти дії з перевірки обвинувального акта щодо злочинів?

19.1. Так.

19.2. Ні.

20. Чи доцільно у ч. 4 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України передбачити виключні повноваження лише прокурора закривати кримінальне провадження під час досудового розслідування?

20.1. Так.

20.1. Ні, норми чинного Кримінального процесуального кодексу України коректно розмежовують повноваження слідчого та прокурора.

20.2. Ні, слід передати ці повноваження у повному обсязі слідчому.

20.3. Ваш варіант.

21. Чи доцільно передбачити у Кримінальному процесуальному кодексі України передачу повноважень щодо закриття кримінального провадження під час досудового розслідування від слідчого та прокурора до слідчого судді?

21.1. Так.

21.2. Ні, норми чинного Кримінального процесуального кодексу України коректно розмежовують повноваження слідчого та прокурора.

21.3. Ні, слід передати ці повноваження у повному обсязі суду.

21.4. Ваш варіант _____

22. Чи доцільно позбавити прокурора повноваження погоджувати повідомлення про підозру та надати слідчому можливість самостійно приймати це рішення?

22.1. Ні, недоцільно.

22.2. Так, слідчий повинен самостійно приймати це рішення без участі прокурора.

22.3. Так, ці повноваження слід передати керівнику органу досудового розслідування.

22.4. Ваш варіант _____

23. Чи необхідно з метою усунення протиріч у ст.ст. 276 та 177 Кримінального процесуального кодексу України скасувати п.2 ч.1 ст. 276 Кримінального процесуального кодексу України «Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів»?

23.1. Так.

23.2. Ні.

24. Чи доцільно передбачити в ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу України можливість оскарження слідчому судді повідомлення про підозру?

24.1. Так.

24.2. Ні, оскільки таке оскарження може бути предметом розгляду під час підготовчого провадження.

25. Чи слід передбачити в ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України виключне повноваження прокурора на складання обвинувального акту під час закінчення досудового розслідування?

25.1. Так.

25.2. Ні.

26. Чи доцільно передбачити в ч. 1 ст. 292 Кримінального процесуального кодексу України виключне повноваження прокурора на складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час закінчення досудового розслідування?

26.1. Так.

26.2. Ні.

27. Чи необхідно з метою забезпечення права на захист та можливості спростування підозри мотивувати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру шляхом наведення у їх змісті доказів?

27.1. Так.

27.2. Ні, оскільки це не спрямовано на забезпечення неупередженості судового розгляду.

28. Чи доцільно виключити із ст. 314 Кримінального процесуального кодексу України положення, що дозволяє суду закрити кримінальне провадження у підготовчому судовому провадженні, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення?

28.1. Так.

28.2. Ні.

29. Чи є необхідність у підготовчому провадженні під час вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності надати суду повноваження із дослідження обґрунтованості клопотання?

29.1. Ні, оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України достатньо повно регламентує підготовче судове провадження.

29.2. Ні, клопотання прокурора необхідно вносити одразу до судового розгляду без його розгляду у підготовчому провадженні.

29.3. Так.

29.4. Ваш варіант _____

30. Чи є необхідність у підготовчому провадженні при вирішенні питання про затвердження угоди надати суду повноваження із перевірки угоди шляхом проведення з власної ініціативи допиту обвинуваченого, свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів?

30.1. Ні, оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України достатньо повно регламентує підготовче судове провадження щодо затвердження угод.

30.2. Ні, затвердження угоди повинно здійснюватися в судовому розгляді без розгляду його у підготовчому провадженні.

30.3. Так.

30.4. Ваш варіант _____

31. Яку, на Ваш погляд, кримінальну процесуальну функцію здійснює прокурор під час судового провадження?

31.1. Нагляд за додержанням законів.

31.2. Обвинувачення.

31.3. Правильні обидва варіанти відповідей.

31.4. Ваш варіант _____

32. Як краще сформулювати назву напряму діяльності прокурора під час перегляду судових рішень?

32.1. Функція підтримання публічного обвинувачення.

32.2. Функція охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

32.3. Підтримання своїх доводів, викладених у апеляційній чи касаційній скарзі, заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами.

33. Чи доцільно у Главі 36 Кримінального процесуального кодексу України регламентувати положення, згідно з яким обвинувачення у кримінальному провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, підтримує у суді потерпілий?

33.1. Так.

33.2. Ні.

34. Чи доречно у ст. 340 Кримінального процесуального кодексу України передбачити, у якій частині (частинах) судового розгляду прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення?

34.1. Так.

34.2. Ні.

35. Хто повинен складати повідомлення про підозру окремій категорії осіб (ст. 481 КПК України)?

35.1. Слідчий за погодженням з відповідним прокурором, відповідний прокурор.

35.2. Лише відповідний прокурор.

Просимо повідомити окремі відомості про себе:

1. Професійна спрямованість Вашої діяльності:

- суддя;
- слідчий суддя;
- прокурор;
- керівник органу досудового розслідування;
- слідчий;
- співробітник оперативного підрозділу;
- науково-педагогічний працівник.

2. Стаж роботи на посаді:

- менше року;
- від 1 до 5 років;
- від 6 до 10 років;
- більше 10 років.

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ТА АНКЕТУВАННЯ

суддів, прокурорів, керівників органів досудового розслідування, слідчих, співробітників оперативних підрозділів, адвокатів, науково-педагогічних працівників – усього 904 осіб:

№ з/п	Зміст досліджуваного питання	Можливі варіанти відповідей на запитання	Результат	
			Кількість осіб	Відсоток (%)
1.	Укажіть основні кримінальні процесуальні функції у сучасному кримінальному провадженні України:	1.1. Обвинувачення. 1.2. Кримінальне переслідування. 1.3. Захист. 1.4. Вирішення справи. 1.5. Розслідування. 1.6. Судовий контроль. 1.7. Прокурорський нагляд. 1.8. Відомчий контроль. 1.9. Підтримання цивільного позову та заперечення проти цивільного позову. 1.10. Ваш варіант _____	217 90 172 235 54 72 18 36 10	24 10 19 26 6 8 2 4 1
2.	Які кримінальні процесуальні функції здійснює прокурор?	2.1. Обвинувачення. 2.2. Державне обвинувачення. 2.3. Публічне обвинувачення. 2.4. Розслідування. 2.5. Прокурорський нагляд 2.6. Процесуальне керівництво. 2.7. Ваш варіант ____	271 244 208 18 54 109	30 27 23 2 6 12
3.	Які кримінальні процесуальні функції здійснює керівник органу досудового розслідування?	3.1. Обвинувачення. 3.2. Розслідування. 3.3 Відомчого контролю. 3.4. Відомчого процесуального керівництва. 3.5. Ваш варіант _____	244 154 334 172	27 17 37 19
4.	Які кримінальні процесуальні функції здійснює слідчий?	4.1. Обвинувачення. 4.2. Кримінального переслідування. 4.3. Розслідування. 4.4. Захисту. 4.5. Вирішення справи. 4.6. Ваш варіант _____	380 54 443 9 18	42 6 49 1 2
5.	Які кримінальні процесуальні функції здійснює потерпілий?	5.1. Функцію обвинувачення. 5.2. Функцію захисту своїх прав та законних інтересів. 5.3. Не здійснює кримінальних	262 606 36	29 67 4

		процесуальних функцій. 5.4. Ваш варіант _____		
6.	Чи здійснюється, на Вашу думку, функція обвинувачення під час досудового розслідування?	6.1. Так. 6.2. Ні. 6.3. Функція обвинувачення не здійснюється на стадії досудового розслідування, але здійснюється на судових стадіях.	606 118 180	67 13 20
7.	Якому суб'єкту, на Вашу думку, найбільш притаманна реалізація функції обвинувачення?	7.1. Слідчому. 7.2. Прокурору. 7.3. Керівнику органу досудового розслідування. 7.4. Потерпілому. 7.5. Його представнику чи законному представнику	108 696 45 36 19	12 77 5 4 2
8.	Чи коректно віднесення у Кримінальному процесуальному кодексі України слідчого до сторони обвинувачення?	8.1. Так 8.2. Ні (надайте, за бажанням, пояснення) _____	551 353	61 39
9.	Чи коректно віднесення у Кримінальному процесуальному кодексі України потерпілого та його представника до сторони обвинувачення ?	9.1. Так 9.2. Ні (то надайте, за бажанням, пояснення) _____	479 425	53 47
10.	Чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на стадії досудового розслідування?	10.1. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення в повній мірі як у провадженнях у формі приватного, так і публічного обвинувачення. 10.2. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення виключно у провадженнях у формі приватного обвинувачення. 10.3. Вказані суб'єкти реалізують функцію обвинувачення в більшій мірі у провадженнях у формі приватного і дещо менше у провадженнях у формі публічного обвинувачення. 10.4. Вказаним суб'єктам не притаманна функція обвинувачення на стадії досудового розслідування.	81 334 226 263	9 37 25 29
11.	Чи притаманна функція обвинувачення потерпілому та його представнику на судових стадіях?	11.1. Так, під час розгляду справ як приватного так і публічного обвинувачення. 11.2. Так, під час розгляду справ виключно приватного обвинувачення.	262 579	29 64

		11.3. Ні, функція обвинувачення не притаманна. 11.4. Ваш варіант _____	63	7
12.	Які суб'єкти додатково повинні бути віднесені до сторони обвинувачення?	12.1. Цивільний позивач, його представник та законний представник. 12.2. Оперативні підрозділи. 12.3. Ваш варіант _____	298 344 262	33 38 29
13.	Чи доцільно передбачити у кримінальному провадженні України такого суб'єкта зі сторони обвинувачення, як приватний обвинувач (потерпілий, який подав заяву у порядку глави 36 Кримінального процесуального кодексу України, та потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді після відмови прокурора від підтримання обвинувачення)?	13.1. Так. 13.2. Ні. 13.3. Доцільно тільки щодо потерпілого, який подав заяву у порядку Глави 36 Кримінального процесуального кодексу України. 13.4. Доцільно тільки щодо потерпілого, який погодився підтримувати обвинувачення в суді після відмови прокурора від підтримання обвинувачення.	344 54 199 307	38 6 22 34
14.	З якого моменту починається здійснення функції обвинувачення на досудовому розслідуванні?	14.1. З моменту перевірки відомостей про кримінальне правопорушення. 14.2. З моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. 14.3. З моменту повідомлення особі про підозру. 14.4. З моменту складання обвинувального акту. 14.5. Ваш варіант _____	81 127 334 362 0	9 14 37 40 0
15.	Чи можна, на вашу думку, розділити обвинувальну діяльність на стадії досудового розслідування на дві частини: обвинувачення не персоніфіковане, яке здійснюється з моменту початку кримінального провадження за фактом вчинення злочину та спрямоване на встановлення особи, яка причетна до нього, та обвинувачення персоніфіковане, яке розпочинається з моменту	15.1. Так, можна (надайте за бажанням пояснення) _____ 15.2. Не можна (надайте за бажанням пояснення) _____ 15.3. Ваш варіант _____	470 434	52 48

	появи у кримінальному провадженні особи, щодо якої у слідчих органів з'явилися фактичні дані, що вказують на її причетність до вчинення злочину та письмового повідомлення такій особі про підозру.			
16.	З якого моменту особа повинна набувати статус підозрюваного?	16.1. З моменту вручення письмового повідомлення про підозру. 16.2. З моменту складення письмового повідомлення про підозру. 16.3. Ваш варіант _____	506 398	56 44
17.	Здійснюючи функцію обвинувачення, чи повинен слідчий збирати виправдувальні докази та встановлювати обставини, що пом'якшують вину або усувають кримінальну відповідальність особи?	17.1. Повинен. 17.2. Не повинен. 17.3. Слідчий не зобов'язаний збирати, але повинен враховувати наявність таких доказів і обставин.	407 344 153	45 38 17
18.	Чи доцільно з метою забезпечення права на захист та можливості спростування підозри викладати у повідомленні про підозру докази, на підставі яких прокурор, слідчий прийняв рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності?	18.1. Так, доцільно. 18.2. Не тільки доцільно, але і необхідно. 18.3. Не доцільно.	362 127 415	40 14 46
19.	Чи необхідно регламентувати в Кримінальному процесуальному кодексі України чіткий строк, в межах якого прокурор повинен вчиняти дії з перевірки обвинувального акта щодо злочинів?	19.1. Так 19.2. Ні	316 588	35 65
20.	Чи доцільно у ч. 4 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України передбачити виключні повноваження лише прокурора закривати кримінальне провадження під	20.1. Так. 20.2. Ні, норми чинного Кримінального процесуального кодексу України коректно розмежовують повноваження слідчого та прокурора. 20.3. Ні, слід передати ці повноваження у повному обсязі	570 226 108	63 25 12

	час досудового розслідування?	слідчому. 20.4. Ваш варіант.		
21.	Чи доцільно передбачити у Кримінальному процесуальному кодексі України передачу повноважень щодо закриття кримінального провадження під час досудового розслідування від слідчого та прокурора до слідчого судді?	21.1. Так. 21.2. Ні, норми чинного Кримінального процесуального кодексу України коректно розмежовують повноваження слідчого та прокурора. 21.3. Ні, слід передати ці повноваження у повному обсязі суду. 21.4. Ваш варіант	108 542 254	12 60 28
22.	Чи доцільно позбавити прокурора повноваження погоджувати повідомлення про підозру та надати слідчому можливість самостійно приймати це рішення?	22.1. Ні, недоцільно. 22.2. Так, слідчий повинен самостійно приймати це рішення без участі прокурора. 22.3. Так, ці повноваження слід передати керівнику органу досудового розслідування. 22.4. Ваш варіант	696 99 109	77 11 12
23.	Чи необхідно з метою усунення протиріч у ст.ст. 276 та 177 КПК скасувати п.2 ч.1 ст. 276 КПК «Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів»?	23.1. Так. 23.2. Ні.	588 316	65 35
24.	Чи доцільно передбачити в ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу України можливість оскарження слідчому судді повідомлення про підозру?	24.1. Так. 24.2. Ні, оскільки таке оскарження може бути предметом розгляду під час підготовчого провадження.	235 669	26 74
25.	Чи слід передбачити в ст. 291 Кримінального процесуального кодексу України виключне повноваження прокурора на складання обвинувального акту під час закінчення досудового розслідування?	25.1. Так. 25.2. Ні.	398 506	44 56
26.	Чи доцільно передбачити в ч. 1 ст. 292 Кримінального процесуального кодексу України виключне повноваження прокурора на	26.1. Так. 26.2. Ні.	380 524	42 58

	складання клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час закінчення досудового розслідування?			
27.	Чи необхідно з метою забезпечення права на захист та можливості спростування обвинувачення мотивувати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру шляхом наведення у їх змісті доказів?	27.1. Так. 27.2. Ні, оскільки це не спрямовано на забезпечення неупередженості судового розгляду.	298 606	33 67
28.	Чи доцільно виключити із ст. 314 Кримінального процесуального кодексу України положення, що дозволяє суду закрити кримінальне провадження у підготовчому судовому провадженні, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення:	28.1. Так. 28.2. Ні.	217 687	24 76
29.	Чи є необхідність у підготовчому провадженні під час вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності надати суду повноваження із дослідження обґрунтованості клопотання?	29.1. Ні, оскільки чинний КПК достатньо повно регламентує підготовче судове провадження. 29.2. Ні, клопотання прокурора необхідно вносити одразу до судового розгляду без його розгляду у підготовчому провадженні. 29.3. Так. 29.4. Ваш варіант _____	289 244 371	32 27 41
30.	Чи є необхідність у підготовчому провадженні при вирішенні питання про затвердження угоди надати суду повноваження із перевірки угоди шляхом проведення з власної ініціативи допиту обвинуваченого, свідків, дослідження документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів?	30.1. Ні, оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України достатньо повно регламентує підготовче судове провадження щодо затвердження угод. 30.2. Ні, затвердження угоди повинно здійснюватися в судовому розгляді без розгляду його у підготовчому провадженні. 30.3. Так. 30.4. Ваш варіант _____	181 217 506	20 24 56
31	Яку, на Ваш погляд,	31.1. Нагляд за додержанням	81	9

	кримінальну процесуальну функцію здійснює прокурор під час судового провадження?	законів. 31.2. Обвинувачення. 31.3. Правильні обидва варіанти відповідей. 31.4. Ваш варіант _____	651 172	72 19
32	Як краще сформулювати назву напряму діяльності прокурора під час перегляду судових рішень?	32.1. Функція підтримання публічного обвинувачення. 32.2. Функція охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. 32.3. Підтримання своїх доводів, викладених у апеляційній чи касаційній скарзі, заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами.	235 99 570	26 11 63
33.	Чи доцільно у Главі 36 Кримінального процесуального кодексу України регламентувати положення, згідно з яким обвинувачення у кримінальному провадженні, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, підтримує у суді потерпілий?	33.1. Так. 33.2. Ні.	506 398	56 44
34.	Чи доречно у ст. 340 Кримінального процесуального кодексу України передбачити, у якій частині (частинах) судового розгляду прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення?	34.1. Так. 34.2. Ні.	524 380	58 42
35.	Хто повинен складати повідомлення про підозру окремій категорії осіб (ст. 481 КПК України)?	35.1. Слідчий за погодженням з відповідним прокурором, відповідний прокурор. 35.2. Лише відповідний прокурор.	208 696	23 77

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
МИСИК ВОЛОДИМИР ІОРІЙОВИЧ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності
 Голова підкомітету з питань діяльності органів прокуратури

01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5, Верховна Рада України
 факс: (044) 255-24-13

№ М-370-147

«15» листопада 2016 р.

Завідувачу
 кафедри правосуддя
 юридичного факультету
 Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка
 д.ю.н., проф. М. А. Погорельському
 м. Київ, вул. Володимирська, 60

Шановний Миколо Анатолійовичу!

Повідомляємо, що надіслані Вами пропозиції щодо змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України "Про прокуратуру" підготовлені кандидатом юридичних наук, доцентом, доцентом кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Гринюком Володимиром Олексійовичем, були розглянуті підкомітетом з питань діяльності органів прокуратури Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, визнані слушними та використані при доопрацюванні зазначених законодавчих актів.

Дякуємо за надіслані пропозиції й сподіваємося на подальшу плідну співпрацю.

З повагою,

народний депутат України,
 голова підкомітету
 з питань діяльності органів прокуратури

 В. Ю. Мисик

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
управління Головного
слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук

М.С. Пуцкірідзе
30 серпня 2016 року

А К Т

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження Гринюка Володимира
Олексійовича на тему: «Функція обвинувачення у кримінальному
судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми»**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України, Тарасенка А.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: «Функція обвинувачення у кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Д.М. Мірковець

Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

А.В. Шевчишен

Старший слідчий в особливо важливих
справах ГСУ НП України

А.С. Тарасенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Керівник

Київської місцевої прокуратури № 10

 Гавриш Р.В."11" 2017 р.**Акт**

**впровадження у практичну діяльність Київської місцевої прокуратури № 10
результатів дисертаційного дослідження
Гринюка Володимира Олексійовича на тему:
"Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові,
теоретичні та практичні проблеми реалізації"
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Комісія у складі: керівника Київської місцевої прокуратури № 10, радника юстиції, Гавриша Р.В., першого заступника керівника Київської місцевої прокуратури № 10, юриста 2 класу, кандидата юридичних наук Кучера В.О., прокурора Київської місцевої прокуратури № 10, юриста 2 класу, Мартинюк О.О., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: "Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації" можуть застосовуватися у практичній діяльності прокурорів під час здійснення процесуального керівництва у досудовому розслідуванні, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Керівник Київської місцевої прокуратури № 10
радика юстиції**

 Р. Гавриш

**Перший заступник керівника
Київської місцевої прокуратури № 10
юрист 2 класу, к.ю.н.**

 В. Кучер

**Прокурор
Київської місцевої прокуратури № 10
юрист 2 класу**

 О. Мартинюк

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор Національного університету

“Одеська юридична академія”

проф. В.В. Завальнюк

” травня 2014 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми” в навчальну та наукову діяльність Національного університету “Одеська юридична академія”

Комісія у складі: *голови* – проректора з наукової роботи Національного університету “Одеська юридична академія”, доктора юридичних наук, професора В.М. Дрьоміна, *членів комісії*: директора Інституту прокуратури та слідства, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права В.М. Підгородинського, завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора В.В. Тіщенка, завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора Ю.П. Аленіна, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми” на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в навчальному процесі Національного університету “Одеська юридична академія” при викладанні навчального курсу “Кримінальний процес України”, а також в науково-дослідній роботі студентів, аспірантів та здобувачів.

Так, були враховані положення дисертації про необхідність розширити обсяг матеріалу, що викладається в курсі кримінального процесу щодо функції обвинувачення в кримінальному судочинстві України, урахування цієї проблематики при формулюванні тем кваліфікаційних робіт.

Використання зазначених результатів дозволило більш повно та ґрунтовно викласти матеріали вказаних навчальних курсів та надати студентам Національного університету "Одеська юридична академія" відомості щодо функції обвинувачення в кримінальному судочинстві України та про інші актуальні проблеми національного кримінального судочинства та можливі шляхи їх вирішення.

Голова комісії

В.М. Дрьомін

Члени комісії:

В.М. Підгородинський

В.В. Тіщенко

Ю.П. Аленін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський
20.09.2019р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації
Гринюка Володимира Олексійовича на тему: «Функція обвинувачення в
кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні
проблеми реалізації» у освітній процес та науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Рожнової Вікторії Василівни, завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна Артема Володимировича, склала цей акт про те, що опубліковані наукові статті, тези доповідей, які були підготовлені за результатами дисертаційного дослідження Гринюком Володимиром Олексійовичем на тему: «Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації» є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення і були використані у освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів злочинів», «Прокурор у кримінальному провадженні», а також у науково-дослідній роботі викладачів.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

В.В. Рожнова

В.В. Рожнова

А.В. Самодін

А.В. Самодін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Академії адвокатури України,

доктор юридичних наук,

член-кореспондент НАПрН України

Т.В. Варфоломесва

2017 р.

Акт

впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси Академії адвокатури України результатів дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: "Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації" за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

1. Гори І. В., доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України;

2. Боярова В. І., кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України;

3. Легких К. В., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України,

розглянула публікації основного змісту дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: "Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації" за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність:

1. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика / В. О. Гринюк. – К.: Алерта, 2016. – 358 с.

2. Гринюк В. О. Механізм функції обвинувачення: постановка проблеми / В. О. Гринюк // Вісник південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – №9. – С. 156–161.

3. Гринюк В. О. Трансформація обвинувачення в судовому розгляді / В. О. Гринюк // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – №4. – С. 189–191: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsei.org.ua/4_2016/53.pdf.

4. Гринюк В. О. Порівняльно-правові аспекти порядку реалізації функції обвинувачення в країнах англоамериканської та континентальної правових систем / В. О. Гринюк // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 5. – С. 187–192.

5. Гринюк В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації / В. О. Гринюк // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 4. – С. 119 – 127: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/images/4122015.pdf>.

6. Гринюк В. О. Участь прокурора під час перегляду судових рішень у кримінальному провадженні / В. О. Гринюк // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 114 – 120.

7. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування / В. О. Гринюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 34–39.

8. Гринюк В. О. Реалізація змагальності сторін щодо отримання доказів під час досудового розслідування / В. О. Гринюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 23–30.

Комісія вважає, що положення зазначених публікацій є достовірними та мають належний науковий рівень. Результати наукового дослідження Гринюка Володимира Олексійовича впроваджені у навчальний процес Академії адвокатури України при викладанні навчальних дисциплін “Кримінальний процес України”, “Актуальні проблеми кримінального процесу України”, “Прокурор у кримінальному провадженні”, “Проблеми досудового розслідування”, а також у науково-дослідній роботі викладачів та аспірантів.

Члени комісії:

Професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор

 І. В. Гора

Професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України,
кандидат юридичних наук, доцент

 В. І. Бояров

Доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України,
кандидат юридичних наук, доцент

 К. В. Легких

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан

юридичного факультету

Львівського національного університету

імені Івана Франка,

доктор юридичних наук, професор

Бурдін В. М.

“ 18 ” 01 2017 р.

Акт

впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси Львівського національного університету імені Івана Франка результатів дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації”, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

1. Нора В. Т., доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

2. Бобечка Н.Р., доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

3. Луцка В. В., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

склала цей акт про те, що основні положення дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації”, які були висвітлені у монографії (Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика / В. О. Гринюк. – К.: Алерта, 2016. – 358 с.), низці наукових статей, тезах доповідей були використані у навчальному процесі Львівського

національного університету імені Івана Франка при проведенні різних форм занять зі студентами денної та заочної форми навчання під час вивчення наступних дисциплін: “Кримінальний процес України”, “Актуальні проблеми кримінального процесу України”, “Актуальні проблеми досудового розслідування”, а також у науково-дослідній роботі аспірантів та викладачів.

Крім того, результати наукового дослідження Гринюка Володимира Олексійовича знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах із вищевказаних дисциплін.

Члени комісії:

завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, академік НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

В. Т. Гор

доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, доцент

Н.Р. Бобечко

доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент

В. В. Луцик

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник декана
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

д.ю.н., проф. О. О. Отрадінова
"30" січня 2017 р.

Акт

впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: "Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації" за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

1. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О. П. Кучинської
2. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. О.Г. Яновської
3. Доцента кафедри правосуддя, д.ю.н., с.н.с. Д.Б. Сергєєвої

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: "Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації", поданих на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання у навчальному процесі кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін "Кримінальний процес України", "Прокурор у кримінальному провадженні", "Проблеми досудового розслідування", а також у науково-дослідній роботі аспірантів та викладачів.

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О. П. Кучинська

Професор кафедри правосуддя,
д.ю.н., проф.

О. Г. Яновська

Доцент кафедри правосуддя,
д.ю.н., с.н.с.

Д. Б. Сергєєва

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор – директор
Науково-дослідного інституту
Національної академії
прокуратури України

Г. Попов

«26» 05 2017 р.

АКТ

впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси
Національної академії прокуратури України результатів дисертаційного
дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція
обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні
та практичні проблеми реалізації” за спеціальністю
12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: начальника відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство Національної академії прокуратури України, кандидата юридичних наук *Столітнього А.В.*, начальника відділу науково-методичного забезпечення участі прокурорів у кримінальному провадженні Національної академії прокуратури України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника *Гладуна О.З.* та заступника начальника відділу підготовки прокурорів з підтримання державного обвинувачення в суді Національної академії прокуратури України, кандидата юридичних наук *Козія В.В.* розглянула монографію та публікації основного змісту дисертаційного дослідження Гринюка Володимира Олексійовича на тему: “Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації” за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність:

1. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика / В. О. Гринюк. – К.: Алерта, 2016. – 358 с.

2. Гринюк В. О. Проблеми зміни обвинувачення прокурором під час судового розгляду / В. О. Гринюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 2. – С. 203– 206: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/68>.

3. Гринюк В. О. Трансформація обвинувачення в судовому розгляді / В. О. Гринюк // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – №4. – С. 189–191: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2016/53.pdf

4. Гринюк В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації / В. О. Гринюк // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 4. – С. 119 – 127: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/images/4122015.pdf>.

5. Гринюк В. О. Участь прокурора під час перегляду судових рішень у кримінальному провадженні / В. О. Гринюк // Наше право. – 2016. – № 5. – С. 114 – 120.

6. Гринюк В. О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування / В. О. Гринюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 34–39.

7. Гринюк В. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: деякі проблемні питання / В.О. Гринюк // Право України. – 2015. – №1. – С. 143–151.

8. Гринюк В. О. Матеріальний зміст обвинувачення у кримінальному процесі / В. О. Гринюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29-2. – Т. 3. – С. 243–245.

9. Гринюк В. О. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення / В. О. Гринюк // Право України. – 2013. – №11. – С. 120 – 125.

Комісія вважає, що положення зазначених публікацій мають належний науковий рівень. Результати наукового дослідження Гринюка Володимира Олексійовича впроваджені у навчальний процес та використовуються у науково-дослідній роботі Національної академії прокуратури України.

Члени комісії:

Начальник відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову діяльність,
дідання та досудове слідство
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

А. Столітній

Начальник відділу науково-методичного
забезпечення участі прокурорів
у кримінальному провадженні
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О. Гладун

Заступник начальника відділу підготовки прокурорів
з підтримання державного обвинувачення в суді
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

В. Козій